

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Jakub Razim

Mezní právo a jeho rituály v době přemyslovské

Rigorózní práce

Tematický okruh: Právní dějiny

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu) : 18. 4. 2022

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 315 743 znaků včetně mezer.

.....

rigorozant

V Brně dne

OBSAH

Úvod	4
1. Základní pojmy	19
1.1. Meze čili hranice	19
1.2. Mezní právo a jeho rituály	25
2. Případové studie	39
2.1. Prodej věnných vesnic Číňova a Přeskak	39
2.2. Spor o les u Domašova	52
2.3. Otazníky nad farní organizací v Brně	74
3. Účastníci právního rituálu hraničení	88
Závěr.....	113
Seznam použitých zdrojů	118
Příloha	145
Mezní právo a jeho rituály v době přemyslovské	153
Border law and its rituals in the Přemyslid era	155

ÚVOD

Dříve, než se pod drobnohledem ocitne právní regulace hranic a hraničení za vlády Přemyslovců, tedy nejstarší vývojová etapa tzv. mezního práva, jejíž důkladnější osvětlení si klade za cíl tato práce, bude vhodné pozastavit se v krátkosti nad stavem bádání. Abychom si lépe uvědomili nejen perspektivy, ale i úskalí výzkumného záměru, vytčeného v úvodu, nebude od věci připomenout, jak se s tématem dokázala vypořádat dosavadní právní historiografie. Protože je v domácím prostředí dobrým zvykem, že historikové pojednávající o hranicích čerpají inspiraci u svých vědeckých souputníků z německy hovořících zemí,¹ je jen přirozené, jestliže s přehledem po literatuře začneme právě v nejbližším sousedství Čech a Moravy.²

Co se týče zahraničních osobností, upínajících svůj odborný zájem k dávné minulosti hranic a jejich právní úpravy, sotva lze opomenout mnohostranného učence a univerzitního profesora Jacoba Grimma (1785-1863).³ Důvod je nasnadě. Starší z bratří Grimmů je vnímán jako průkopník, který stál u zrodu badatelského programu zabývajícího se *Grenzaltertümer* neboli pozůstatky z dob minulých, jež skýtají poučení o mezích v archaickém právu. Podnětem pro rozvoj oboru byla Grimmova přednáška na půdě berlínské akademie věd, pronesená v roce 1843, která zčásti těžila z autorova monumentálního díla o německých právních starožitnostech⁴ a později vyšla tiskem jako *Deutsche Grenzaltertümer*.⁵ V zorném poli Jacoba Grimma se po celé jeho tvůrčí

---

¹ Užitečný soupis děl nabízí MARKOVÁ, Markéta. Hranice a hraničení jako medievistické téma. In: SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Hranice v krajinách*. Praha: Academia-Historický ústav, 2020, s. 19-45 a zde také na s. 40 o úzkém napojení na německou historiografii.

² Výběrovou bibliografii má CORDES, Albrecht. *Grenzzeichen und Grenzschutz im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit*. In: JUNIUS, Hartwig (ed.). *Recht und Vermessung. Eigentumssicherung im Wandel der Zeit*. Stuttgart: Wittwer 1993, s. 6-34, zde s. 9 a násl.

³ O významu Grimma a jeho „starožitností“ pro právní dějepisectví např. OGRIS, Werner. *Jacob Grimm und die Rechtsgeschichte*. In: TÝŽ. *Elemente europäischer Rechtskultur : rechtshistorische Aufsätze aus den Jahren 1961-2003*. Wien: Böhlau, 2003, s. 239-262; DILCHER, Gerhard. *Jacob Grimm als Jurist*. In: HENNING, Dieter, LAUER, Bernhard (eds.). *Die Brüder Grimm: Dokumenten ihres Lebens und Wirkens: Ausstellung Fidericianum Kassel, 1. Juni-15. September 1985*. Kassel: Weber & Weidemeyer, 1985, s. 25-41; EBEL, Wilhelm. *Jacob Grimm und die deutsche Rechtswissenschaft*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963.

⁴ Ke koncepci Grimmova *operis magni* WERKMÜLLER, Dieter. *Rechtsaltertümer*. In: ERLER, Adalbert et al. (eds.). *HRG 4*. Berlin: Schmidt, 1990, sl. 265-268.

⁵ GRIMM, Jacob. *Deutsche Grenzalterthümer*. In: TÝŽ. *Kleinere Schriften 2. Abhandlungen zur Mythologie und Sittenkunde*. Berlin: Dümmler, 1865, s. 30-74 s citátem na s. 30: „*Ich will dem was das altdeutsche recht von den verhältnissen der grenze meldet aufschlüsse ab zu gewinnen suchen über die landtheilung und für die mythologie*“.

období nacházely v úzkém sepjetí jazyk, víra a právo.⁶ Nejinak tomu bylo u „mezních starožitností“. Škála otázek, jež v berlínském referátě zazněly, se pohybovala od historického názvosloví, přes hraniční značky, techniky dělení země, transcendentální rozměr mezí až po hraniční spory. Bez povšimnutí ale nezůstala ani rituální procesí zvaná v Grimmově slovníku *Begang*, která se konala za účelem kontroly a stanovení průběhu hranice.

S odstupem několika dekád potom na Grimma navázal rakouský historik Wilhelm Erben (1864-1933), který v materiálově bohatém časopiseckém příspěvku *Deutsche Grenzaltertümer aus den Ostalpen* vyzdvihl svůj vzor, když roku 1922 napsal, že „vědění a tvorba Jacoba Grimma obsáhly dějiny řeči, práva a mytologie jako jediný velký obraz německé minulosti“.⁷ Výsledky svého předchůdce konfrontoval Erben se štýrskými a korutanskými prameny, shromážděnými a nově zpřístupněnými v historickém atlasu pro rakouské země. Od Grimma byl převzat nejen titulek, nýbrž i koncepce, která opět zahrnuje hraniční terminologii. Mimoto si Wilhelm Erben všímá pomalého dějinného trendu k ustalování a zpřesňování hraniční čáry, probírá mezní značky stejně jako středověké způsoby rozhraničení, které posuzuje v kontextu náboženských představ, načež uzavírá svůj výklad kapitolou o rituálech objezdu a ochozu, jimiž bývala v terénu (re)konstituována hranice. Spory o meze nechal Erben stranou, poněvadž si je vyhradil pro samostatný rozbor, který již ale nestihl publikovat.

Zamýšleného, leč nerealizovaného plánu se po Erbenovi chopil právník a historik německého původu Karl Siegfried Bader (1905-1998), který po druhé světové válce získal a po delší čas také zastával profesuru na univerzitě v Curychu. Středověkému meznímu procesu, v říšských pramenech začasť označovanému jako *Untergang*, věnoval Bader monografii, jež vyšla roku 1933 pod příznačným názvem *Der schwäbische Untergang*. V knize byly detailně popsány jednak svébytná organizace a fáze soudního řízení o hranice, jednak související aspekty jako je pojem, právní význam a klasifikace různých druhů mezí spolu s bilancí mezníků užívaných ve středověké říši. Nechybějí ani pasáže o trestněprávní ochraně hranic nebo o prevenci mezních sporů, projevující se ve zvláštním, dle Badera v podstatě správním řízení zv. *Umgang*. Šlo tady o

---

⁶ WERKMÜLLER, Dieter. *Über Aufkommen und Verbreitung der Weistümer: nach der Sammlung von Jacob Grimm*. Berlin: Schmidt, 1972, s. 36-38.

⁷ ERBEN, Wilhelm. *Deutsche Grenzaltertümer aus den Ostalpen*. *ZRG GA*. 1922, 43, s. 1-65 s citátem na s. 4. Srv. SITTIG, Wolfgang. Wilhelm Erben. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*. 1965, 56, s. 165-213, zde s. 209-211.

kolektivně pořádanou a víceméně pravidelně se opakující praktiku, spočívající v kontrole a obnově hraničních ukazatelů, v důsledku čehož byla posilována jistota držitelů půdy.⁸ Se zřetelem k autorově vědecké akribii na straně jedné a systematickému uchopení předmětu na straně druhé je Baderův *Untergang* ojedinělým vylíčením mezního práva a procesu, které dodnes nebylo překonáno. Nic na tom nemění fakt, že pisatel své závěry následně přetavil do knižní trilogie o právních dějinách vesnice ve středověku, kde shrnul již dosažené poznatky a o něco prohloubil jejich pramennou základnu.⁹ Jak vyzníval Albrecht Cordes, v krajinách Evropy, kde se mluví německy, se úvahy mediévistů o hranicích stále nevyprostily ze závislosti na Baderově nauce, přičemž je obvyklé, že dějiny mezi jsou zasazovány do regionálních, resp. lokálních souřadnic.¹⁰

Ačkoliv se vědecký odkaz Jacoba Grimma, ovlivněný romantismem, neseťkal se všeobecným uznáním, staly se přesto jeho *Deutsche Rechtsaltertümer* „pokladnicí“ srovnávacího materiálu. O Grimmovy postřehy se opíralo při analýze mezního práva i dějepiscectví v českých zemích od Hermenegilda Jirečka přes Vincence Brandla až po Jana Kaprase, na dlouho posledního z řady právních historiků, v jejichž hledáčku bylo středověké hraničení.¹¹ Abychom však nepřeskakovali, setrváme prozatím u Hermenegilda Jirečka (1827-1909), vzděláním právníka, který většinu své profesní kariéry strávil na ministerstvu kultu a výchovy ve Vídni. Jireček je pokládán za zakladatelskou osobnost naší právní historiografie.¹² Ve velké a doposud cenné syntéze *Slovanské právo v Čechách a na Moravě*, snášející dohromady množství pramenných dokladů a zabíhající svým záběrem jak do práva veřejného, tak do soukromého, se Jireček mezní problematiky dotkl jen letmo.¹³ O to obsírněji se vyslovil v článku *O soudu mezním*, vydaném už

---

⁸ BADER, Karl S. *Der schwäbische Untergang: Studien zum Grenzrecht und Grenzprozess im Mittelalter*. Freiburg im Breisgau: J. Waibel, 1933. Srv. STUTZ, Ulrich. Recenze na BADER, Karl S. *Der schwäbische Untergang ... ZRG GA*. 1935, 55, s. 332-338, zde s. 332-336.

⁹ BADER, Karl S. *Studien zur Rechtsgeschichte des mittelalterlichen Dorfes 3. Rechtsformen und Schichten der Liegenschaftsnutzung im mittelalterlichen Dorf*. Wien: Böhlau, 1973, s. 235 a násl. Srv. SCHOTT, Clausdieter. Karl Siegfried Bader 1905-1998. *ZRG GA*. 2002, 119, s. 1-14, zde s. 10-11.

¹⁰ CORDES, A. *Grenzzeichen und Grenzschutz*, s. 10-11.

¹¹ O jejich životě a díle KUTNAR, František, MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. vyd. Praha: NLN, 1997, s. 310 a násl., 327 a násl., 606 a násl.

¹² KAPRAS, Jan. *Literatura českých právních dějin*. In: *Památník Spolku českých právníků Všeherd (1868-1918)*. Praha: Všeherd, 1918, s. 13-46, zde s. 21.

¹³ JIREČEK, Hermenegild. *Slovanské právo v Čechách a na Moravě 1-2*. Praha: Karel Bellmann, 1863-1864, passim.

dříve roku 1858.¹⁴ S důvěrnou znalostí právních památek spíše pozdějšího data, mezi nimiž klíčovou roli hrají právní knihy zemského práva z doby po vymření Přemyslovců, Jireček nejprve podává stručný exkurz k pojmům hranic a mezí, nato se rozepisuje o uspořádání mezního soudu a o běhu soudního řízení před tímto fórem. České poměry zabírají větší prostor a vykládány jsou hlavně na podkladě traktátu Jakuba Menšíka z Menštejna, tištěného roku 1600 a zkráceně pojmenovaného *O mezech, hranicích, soudu a rozepři mezní*, kdežto Morava je zohledněna méně soustavně a její mezní soud je přiblížen s pomocí Knihy Tovačovské, sepsané v druhé polovině 15. století.

V našich končinách pionýrskou studii *O soudu mezním* záhy doplnil a rozšířil Jirečkův mladší vrstevník, moravský zemský archivář Vincenc Brandl (1834-1901). Ten byl nejen editorem právních a diplomatických pramenů, ale i pilným přispěvatelem do pražského časopisu *Právník*, kam dodal několik právněhistorických textů včetně *Staročeského práva mezního* z roku 1869.¹⁵ Za poznámku stojí zvláště slova, kterými je článek o mezním právu uvozen a ve kterých se Brandl zamýšlí jednak nad přitažlivostí námětu, jednak nad malým pokrokem v jeho vědeckém zpracování s jedinou čestnou výjimkou Hermenegilda Jirečka: „*Látka o mezích a meznících zdá se býti nad míru důležitou nejen pro vědu právníckou, nýbrž i pro historii vzdělanosti vůbec. Vypracovati tuto zajímavou látku vzhledem k staročeskému právu, jest věcí poněkud nesnadnou, jelikož krom pojednání dr. H. Jirečka ... předběžných prací před rukama není, na základě kterých by dále se stavěti mohlo.*“ Přestože se Brandl nevyhýbá Menšíkovu spisu o mezích a podrobněji jej komentuje, ve srovnání s Jirečkem se těžiště výzkumu přesouvá na Moravu. Zároveň je pro Vincence Brandla příznačné, že sahá častěji po dokumentech z právní a justiční praxe, ať po listinách, nebo třeba po zápisech z jednání moravského zemského soudu, aby dovedl plastičtěji vykreslit nejen spory o hranice a jejich typické příčiny, ale i obřadný postup rozhraničování a kladení mezníků známý jako objezd, resp. ohoz.

Když se přesuneme v čase, pak do sklonku habsburské monarchie spadá údobí rychlého pracovního rozmachu v životě Jana Kaprase (1880-1947), profesora českých právních dějin na pražské univerzitě, který ještě před vznikem Československa roku 1918 připravil do tisku několik

---

¹⁴ JIREČEK, Hermenegild. O soudu mezním dle práva českého a moravského. *Časopis Musea Království českého*. 1858, 32(2), s. 171-186.

¹⁵ BRANDL, Vincenc. Staročeské právo mezní. *Právník*. 1869, 8, s. 117-127, 155-166 s citátem na s. 118.

pramenně fundovaných a dosud nenahraditelných sond do minulosti naší právní kultury. Mezi „klasická díla“ z Kaprasova pera náleží i pečlivý rozbor *Mezní přísaha v českém právu*, jenž se roku 1915 objevil ve Sborníku věd právních a státních.¹⁶ Jak vyplývá ze samotného nadpisu, oproti předchůdcům se Jan Kapras důsledněji specializuje a omezuje své zkoumání na vybraný právní institut. Vyjadřuje se výhradně o archaické přísaze v mezním řízení, skládané v symbolickém hrobě, event. nad hrobem, která díky svému nezaměnitelnému slavnostnímu koloritu přitahuje badatele od časů Jirečkových. Na začátku seznamuje Kapras své publikum se zdroji poznání, jež má k dispozici, aby vzápětí přešel k rekapitulaci historických popisů, které podchycují mezní přísahu v širokém časovém rozpětí od středověku do 17. století. Posléze je zařazena právněhistorická interpretace tohoto rituálního úkonu, vnímaného ve srovnávací perspektivě.

Výčet literatury by nebyl reprezentativní, kdyby se po Kaprasovi nedostalo zmínky také autorskému tandemu Dalibor Janiš - Jana Šenkýřová (provdaná Janišová). Každopádně by nemělo zapadnout jejich vystoupení na konferenci archeologů středověku, která se odbyla roku 2003 ve slovenských Hrabušicích pod názvem *Hranica v živote stredovekého človeka*. Protože se donedávna nenašel právník a medievista v jedné osobě, který by pokračoval tam, kde Jan Kapras skončil, dá se říci, že je zásluhou Janiše a Šenkýřové, jestliže se podařilo oživit debatu o dějinách mezního práva. Spolupráce obou autorů přinesla ovoce v podobě úsporného, avšak poučeného nástinu *Hranice statků a pozemků - jejich zachycení v písemných (právních) pramenech*, odevzdaného do konferenčního sborníku z kolokvia v Hrabušicích. V této stati se Janiš s Šenkýřovou tážou, jak se v editovaných právních a diplomatických památkách doby předbělohorské odrážejí jednak vymezování statků a pozemků, jednak hraniční pře. Pro starší dobu jsou vodítkem listiny, pro novější dobu pro změnu právní knihy a zemská zřízení spolu s pozůstatky po činnosti moravského zemského soudu, které jsou obsaženy v tzv. knihách půhonných a nálezových.¹⁷

---

¹⁶ KAPRAS, Jan. Mezní přísaha v českém právu. *SVPS*. 1915, 15, s. 286-298. V německé verzi TÝŽ. Der altböhmisches Grenzeid im Grabe unter dem Rasen. Ein Beitrag zur Geschichte des Ordalwesens. *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*. 1916, 34, s. 283-322.

¹⁷ JANIŠ, Dalibor, ŠENKÝŘOVÁ, Jana. Hranice statků a pozemků: jejich zachycení v písemných (právních) pramenech. *AH*. 2004, 29(1), s. 193-202.

Víme-li již, kdo z právních historiků se zabýval středověkými hranicemi, je na místě provést cosi jako „inventarizaci“ pramenů, které máme po ruce a které umožňují proniknout hlouběji do fungování našeho mezního práva za vlády Přemyslovců. Studium hranic v historické retrospektivě nutí brát v potaz různé prameny jak písemné, tak nepsané, jejichž pestrá škála se rozprostírá od (1.) hmotných artefaktů a (2.) obrazové dokumentace jako jsou mapy a vyobrazení přes (3.) písemné památky až po (4.) folkloristický materiál, kam se řadí např. ústně tradované pověsti.¹⁸ Platí ovšem, že čím dál se jde do minulosti, tím je skladba pramenů chudší a jejich výpověď skromnější. V naší rozpravě orientované na právní aspekty přemyslovského středověku se budeme muset spokojit s písemnou tradicí. Přitom je nutné si uvědomit, že se pohybujeme v „předkodifikační“ epoše zemského práva a že ani nejstarší právní kniha zv. Rožmberská, jejíž rukopisy jsou ale dochovány až z druhé poloviny 14. století, nic zásadního o naší záležitosti nepřináší.¹⁹ Nejsou-li zprvu k mání ani zákoníky, ani učená pojednání o právu, nezbyvá proto, než obrátit zrak k dokumentům úředním neboli diplomatickým, vzešlým „z právní praxe“, které skýtají někdy lakonické, jindy detailní údaje o právním režimu hranic.²⁰ Současně by ale bylo chybou, pročitat tyto prameny a nevidět, že jejich vypovídací schopnost má své limity. Zdůrazňuje se koneckonců, že středověký právní řád spočíval převážně na obyčejích, nezávislých na psaném médiu. Navíc se uznává, že mezi psanou a ústní formou nepanoval vždy jen soulad.²¹ Ani literární památky tudíž nemohou být, než více či méně pokřiveným zrcadlem právní komunikace, jejímiž nástroji byl ve středověku jednak „trvanlivější“ pergamen, jednak pomíjivá slova a gesta, opakovaná v souladu se zvyklostmi.²²

---

¹⁸ CORDES, A. Grenzzeichen und Grenzschutz, s. 11-12.

¹⁹ Odkaz na meze a jejich soudní ohledání bez dalšího vysvětlení v BRANDL, Vincenc (ed.). *Kniha Rožmberská*. Praha: Nákladem Jednoty právnické, 1872, čl. 209, s. 85. O rukopisech FIEDLEROVÁ, Nad'a. K rukopisné tradici Rožmberské knihy. *Studie o rukopisech*. 2016, 46, s. 3-41, zvl. s. 19 a násl.

²⁰ Instruktivně o pramenech práva např. KAUFMANN, Ekkehard. Rechtsquellen. In: ERLER, Adalbert et al. (eds.). *HRG 4*, sl. 335-337; BÜHLER, Theodor. *Rechtsquellenlehre 2. Rechtsquellentypen*. Zürich: Schulthess, 1980, zvl. s. 115 a násl. Standardní úvod do pojmosloví z oboru pomocných věd historických, na které lze narazit v dalším textu, nabízejí příručky HLAVÁČEK, Ivan, KAŠPAR, Jaroslav, NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. vyd. Jinočany: H & H, 2002, s. 195 a násl.; ŠEBÁNEK, Jindřich, FIALA, Zdeněk, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol. *Česká diplomatika do r. 1848*. 2. vyd. Praha: SPN, 1971, s. 20 a násl.

²¹ SCHMIDT-WIEGAND, Ruth. Recht und Gesetz im Spannungsfeld zwischen Schriftlichkeit und Mündlichkeit im Mittelalter. *FMSt*. 1993, 27(1), s. 147-166.

²² Klasicky VOLLRATH, Hanna. Rechtstexte in der oralen Rechtskultur des frühen Mittelalters. In: BORGOLTE, Michael (ed.). *Mittelalterforschung nach der Wende 1989*. München: Oldenbourg, 1995, s. 319-348; VOLLRATH, Hanna. Das Mittelalter in der Typik oraler Gesellschaften. *Historische Zeitschrift*. 1981, 233, s. 571-594. Souhrnně

Mezi písemnostmi úřední provenience, datovanými do doby přemyslovské, na sebe pozornost upoutávají pamětní zápisy čili akty.²³ Nejpozději od konce 10. století si je opatřovaly církevní instituce mj. kvůli evidenci a pojištění majetku pro budoucnost. Jak poznamenala Marie Bláhová, jejich námětem jsou různorodá právní pořízení a jejich stylizace se blíží jednou historickému vyprávění, podruhé zase listině. V naší souvislosti jsou akty hodny zřetele proto, že vícekrát uchovaly vzpomínku na hraniční rituály a především na jejich účastníky, jež mohli být povoláni k výslechu, vyvstal-li o věci spor. Potíž je, že záznamy samy o sobě neměly právní platnost a ztrácely na hodnotě, když svědkové v nich uvedení zemřeli. Zřejmě i proto se u nás těchto písemností nezachovalo mnoho. Z aktů, které v nějaké podobě odolaly nepřízni času, se přesto lze domýšlet, že kolektivní obcházení, nebo objíždění hranic bylo organizováno tehdy, když se pozemkový fond kláštera či kostela rozšiřoval o nové vesnice.²⁴

Vzhledem k nepatrnému počtu a strohosti pamětních zápisů, vyplněných jinak dlouhými jmennými seznamy, je ale nepochybné, že prvořadými zpravodaji pro nás zůstávají písaři listin.²⁵ V pomocněvědní literatuře se listinami míní písemnosti dodržující určité formální náležitosti a mající za účel dokázat právní jednání. Od druhé poloviny 12. století do vymření Přemyslovců roku 1306 můžeme napočítat desítky listinných kusů, které podněcují zvědavost proto, že buď podrobněji referují o průběhu objezdu a ochozu, nebo přinejmenším stručně konstatují, že kdesi došlo k rozhraničení neboli delimitaci. Odhlédneme-li od prostých popisů hranic a projdeme-li výřečnější zprávy o provedeném hraničení,²⁶ záhy seznáme, jak by se ostatně dalo u diplomatických pramenů doby přemyslovské očekávat, že při jejich produkci hrálo důležitou roli duchovenstvo. Církevní ústavy se totiž staraly o zlistinění, tj. o listinné potvrzení svých územních

---

k varietám středověké komunikace, právní nevyjímaje, MOSTERT, Marco. New approaches to medieval communication? In: TÝŽ (ed.). *New Approaches to Medieval Communication*. Turnhout: Brepols, 1999, s. 15-37.

²³ Více BLÁHOVÁ, Marie. Mezi pamětí a právem: pamětní zápisy jako historický pramen. *SAP*. 2018, 68(1), s. 6-18; TÁŽ. Pamětní zápisy (akty) v českých zemích od konce 10. do konce 13. století. *Historia Slavorum Occidentis*. 2012, 2 (1), s. 72-84 aj. studie téže autorky. Ze starších titulů zvl. PRAŽÁK, Jiří. Rozšíření aktů v přemyslovských Čechách: k počátkům české listiny. In: MALÝ, Karel (ed.). *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha: Universita Karlova, 1975, s. 29-40; PRAŽÁK, Jiří. Ke kritice českých aktů XII. století. *SAP*. 1958, 8(1), s. 130-153.

²⁴ RBM II 1674 a 1687; PATERA, Adolf (ed.). Píseň staročeská ze XIII. století: "Slovo do světa stvoření". *Časopis Musea království Českého*. 1878, 52(2), s. 290.

²⁵ O přínosu listinného bádání pro právní dějiny podnětně HYAMS, Paul R. The Charter as a Source for the Early Common Law. *Journal of Legal History*. 1991, 12, s. 173-189.

²⁶ Rozlišení zavedl KARP, Hans-Jürgen. *Grenzen in Ostmitteleuropa während des Mittelalters: Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Grenzlinie aus dem Grenzsaum*. Köln: Böhlau, 1972, s. 116.

nároků, nanejvýš v okamžiku, kdy se zapojovaly do transakcí s nemovitostmi, anebo vedly spory o hranice v krajině. Jelikož církev byla dědičkou římskoprávní kultury a cenila si psaného slova jakožto nositele paměti,²⁷ je zcela přirozené, že nejen v sousedním Bavorsku, které je dobře zmapováno,²⁸ ale i v Čechách a na Moravě se v nejstarších památkách mezního práva setkáváme tak často s kostely a kláštery. Právě ony se ve vlastním zájmu podílely na vyhotovování „hraničních“ listin, nebo alespoň dbaly o jejich archivaci.²⁹

V prostředí duchovenstva mají své počátky nejen listinné originály a jejich opisy, nýbrž i padělky. Do poslední kategorie spadají dva exempláře pro jeruzalémský špitál Sv. Jana Křtitele v Praze, které se týkají ohraničení vesnic odevzdaných jako dar johanitům.³⁰ Mimoto sem patří dvojice listin pro moravský klášter v Zábrdovicích, kde se hovoří o ochozu mezníků, kterými byl označen rozsah klášterního nadání.³¹ Zapomenout by se nemělo ani na donaci pro vyšehradskou kapitolu, jež obdržela ves Zahradku Trhovou s přilehlým újezdem, při té příležitosti obejitým a ohraničeným.³² Kdybychom se pak propracovali i zbytkem padělků, narazili bychom konečně na diplomatické prameny z kláštera Hradiště u Olomouce, které nelze přejít mlčením už proto, že jejich barvitě líčení je pro celkovou představu o právních dějinách mezí a mezních konfliktů

---

²⁷ S další bibliografií ADAMSKA, Anna. The introduction of writing in Central Europe (Poland, Hungary and Bohemia). In: MOSTERT, M. (ed.). *New approaches*, s. 165-190, zvl. s. 174-177.

²⁸ BAUER, Reinhard. *Die ältesten Grenzbeschreibungen in Bayern und ihre Aussagen für Namenkunde und Geschichte*. München: Verband für Orts- und Flurnamenforschung in Bayern, 1988, s. 264-266, 268-269.

²⁹ Na příkladu územních komplexů, vytyčovaných objezdem či ochozem a zvaných „újezdy“ VELÍMSKÝ, Tomáš. *Trans montes, ad fontes! : (přes hory, k pramenům!) : k roli újezdů při středověké kolonizaci středních a vyšších poloh na území severozápadních Čech*. Most: Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, 1998, s. 111 a násl., 117 a násl., 130.

³⁰ CDB I 402; CDB I 404. Srv. HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomacie*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936, s. 121 a násl.; JAN, Libor. Ivanovice na Hané, Orlovice a johanitský řád. (Příspěvek k poznání struktury a ekonomiky rytířských duchovních řádů do konce 15. století.). *ČMM*. 1992, 111(2), s. 199-226, zde s. 199 a násl.

³¹ CDB II 363; CDB II 363. Srv. HURT, Rudolf. *Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Brně – Zábrdovicích*. Brno: Muzeyní spolek, 1969, s. 4-6 a nověji s bibliografií ZAPLETALOVÁ, Dana. Dva brněnské románské emporevé kostely a jejich vztah k další brněnské zděné architektuře. Co prozrazuje krinoidový vápenec? *BMD*. 2020, 33, s. 11-42, zde s. 24 a násl.; BOROVSKEÝ, Tomáš. *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno: Matice moravská, 2005, s. 32-33.

³² CDB II 374. Srv. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Ke kulturním poměrům vyšehradské kapituly počátkem 13. století. Hledíková. *FHB*. 1980, 2, s. 129-173, zde s. 135 a v pozn. na s. 160-161; KLOß, Ferdinand. Das räumliche Bild der Grundherrschaft in Böhmen bis zum Ende des 12. Jahrhunderts. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. 1933, 71, s. 1-93, zde s. 50; PÁTROVÁ, Karin. *Hmotné zajištění českých kolegiálních kapitul do poloviny 14. století (na příkladě Staré Boleslavi, Litoměřic a Vyšehradu)*. Praha, 2006. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Josef ŽEMLIČKA, zvl. s. 156-157.

nepostradatelné.³³ Středověká falza jsou obecně vzato písemnosti, které se vydávají za něco jiného, než ve skutečnosti jsou, což ale neznamená, že jim chybí ukotvení v dobových realitách. Naopak se dá na četných příkladech z přemyslovského 13. století doložit, že falešné listiny nevznikaly z ničeho nic a že bývalo kdysi zvykem, jejich prostřednictvím dodatečně „zpisemnit“ právní jednání, jež opravdu proběhlo, avšak jeho aktéři si vystačili s ústními prohlášeními a symbolickými činy.³⁴ Jak vystihl Josef Šrámek, nejlépe je hledět na tyto prameny nepředpojatě a posuzovat je jednak diferencovaně, jednak v širším kontextu jejich působení.³⁵ Jinými slovy, doporučuje se, aby byly u jednoho každého falza brány vážně motivy a okolnosti jeho sepsání, včetně jeho následné recepcy v právním životě. Opačná situace nastává, střetneme-li se s moderním falzem jako je listina o údajném hraničním průvodu kolem Vitonic, kterou zařadil do moravského diplomatáře jeho editor Antonín Boček, aniž by disponoval odpovídající předlohou. Dokument s datací cca 1127 sice naznačuje leccos o Bočkovi coby falzifikátorovi, nelze jej ale použít jako informačního zdroje pro středověké právo, a tak stačí, zmíníme-li se o vitonickém ochozu nejvýš okrajově.³⁶

O něco déle se zastavíme u formulářových sbírek, které bychom mohli charakterizovat jako soubory listin, anebo i listů bez právního dosahu, sloužící mnohdy jako kancelářské pomůcky k sestavování písemností, jindy zase třeba jako stylistické učebnice pro výuku rétoriky na školách. V prvním případě byly za vzor brány většinou listiny pravé, vzešlé z činnosti kanceláře, kdežto v druhém případě šlo o texty fingované, přesto však zasazené do věrných historických kulis. I když formuláře samy o sobě neměly právní sílu a jejich tvůrci vynechávali ve větší či menší míře konkrétní údaje, jejich obsah není bez významu, jelikož reflektuje právní a správní poměry své

---

³³ CDB II 351; CDB II 352; CDB II 356; CDB II 376; CDB V-II 599; CDB VI-I 80. O jejich významu MARKOVÁ, M. Hranice a hraničení, s. 27-28; ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Sáša. Česká listina doby přemyslovské I (Listina nižších feudálů duchovních - listina feudálů světských). *SAP*. 1956, 6(1), s. 136-211, zde s. 187-188.

³⁴ K falzům za všechny s bibliografií ŠRÁMEK, Josef. "Aby události neunikly paměti." Středověká listinná falza a kláštery. *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis*. 2009, 2, s. 13-37. Na vybraných falzech demonstruje DUŠKOVÁ, Sáša. Zur Problematik der vermeintlich aus dem 13. Jahrhundert stammenden Urkundenfälschungen in den böhmischen Ländern. *Archivmitteilungen*. 1991, 41(4), s. 179-185; TÁŽ. Fälschungen böhmischer Königsurkunden im 13. Jahrhundert. In: *Fälschungen im Mittelalter 4. Diplomatische Fälschungen 2*. Hannover: Hahn, 1988, s. 597-615.

³⁵ ŠRÁMEK, J. Aby události neunikly, s. 20.

³⁶ CDM V 1 (addenda). Srv. ŠEBÁNEK, Jindřich. Moderní padělky v moravském diplomatáři Bočkově do r. 1306. *ČMM*. 1936, 60, s. 27-84 a 455-499, zde s. 46-48.

doby. Podstatné pro nás je, že ve třech kusech lze rovněž nalézt stopy po obyčejovém vytyčování hranic v českých zemích, které se dobře shodují s poznatky čerpanými ze spolehlivých pramenů.³⁷

Tam, kde je pramenná základna příliš torzovitá a vyvolává otazníky, existuje ještě jiné východisko z nouze. Podpůrně a se vši obezřetností lze sáhnout po památkách mezního práva, které jsou mladšího data, než z doby přemyslovské.³⁸ Předpokladem pro takový postup nicméně je, aby se prokázalo, že v pozdějším svědectví jsou reprodukovány právní zvyklosti, které byly zachovávány a ústně tradovány už předtím, než se přešlo k jejich písemné „fixaci“.³⁹ V úvahu tu připadají kromě právních knih (Rožmberská, Tovačovská, Všehrdovy Knihy devatery) a sborníků (Drnovská kniha) také zákoníky (*Ordo iudicii terrae*, *Maiestas Carolina*), zemská zřízení, knihy půhonů a nálezů moravského zemského soudu, registra nejvyššího purkrabství pražského či drobnější předpisy o mezním soudě v kodexu zv. Talmberský.⁴⁰ Zvláštní ohledy si zaslouží spis místosudího Království českého Jakuba Menšíka z Menštejna, zpřístupněný v Jirečkově edici pod titulem *O mezech, hranicích, saudu a rozepři mezní i příslušenství jich v Království českém*.⁴¹ Důvod, proč Menšík vyčnívá v pestré skladbě pramenů, je dvojitý. Zaprvé, jeho dílo vydané tiskem roku 1600 a připojené jako dodatek k zemskému zřízení, jde ve zpracování hraniční problematiky do výjimečné hloubky. Zadruhé, Menšík poukazuje na letitou praxi v řízení před mezním soudem

---

³⁷ VOIGT, s. 45-46 a 81-82, č. XXXV a LXVIII; FTB, s. 204-205, č. 265. O formulářových sbírkách s bibliografií BLÁHOVÁ, Marie. Die Formelbücher im přemyslidischen Böhmen. In: GUYOTJEANNIN, Olivier, MORELLE, Laurent, SCALFATI, Silio P. (eds.). *Les formulaires. Compilation et circulation des modèles d'actes dans l'Europe médiévale et moderne*. Prague: Karolinum, 2018, s. 295-311; PSÍK, Richard. Formulářové sbírky a jejich zpřístupnění. Stav a perspektivy. In: KRAFL, Pavel (ed.). *Almanach medievisty-editora*. Praha: Historický ústav, 2011, s. 81-88. Se zřetelem k dějinám práva ČÁDA, František. Význam formulářů pro právní historii. *Všehrd*. 1923, 4(7), s. 129-135, nebo stručněji FIALOVÁ, Eva. Několik poznámek k metodickým problémům studia formulářových sbírek. *Archivum Trebonense*. 1986, 6, s. 121-147, zde s. 139-140.

³⁸ Kombinace dokladů vzatých z různých dob a míst jinak hrozí vyústit ve „zploštění“ a „zpovrchnění“ dějinného obrazu hranice, jak varuje SIEMS, Harald. Flurgrenzen und Grenzmarkierungen in den Stammesrechten. In: BECK, Heinrich, DENECKE, Dietrich, JANKUHN, Herbert (eds.). *Untersuchungen zur eisenzeitlichen und frühmittelalterlichen Flur in Mitteleuropa und ihrer Nutzung I*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, s. 267-309, zde s. 267-269. Odlišně JOP, Robert. W sprawie metod badania granic średniowiecznych. In: JAWORSKA, Aleksandra, JOP, Robert (eds.). *Nauki pomocnicze historii: teoria, metody badań, dydaktyka*. Warszawa: DiG, 2013, s. 239-252.

³⁹ V témže duchu MARKOVÁ, M. Hranice a hraničení, s. 28.

⁴⁰ Viz JANIŠ, D., ŠENKÝŘOVÁ, J. Hranice statků, s. 196 a násl.; KLABOUCH, Jiří, PROCHÁZKA, Vladimír. Předpisy a obyčej mezního práva v životě českého venkovského lidu v 17. a 18. století. *Český lid*. 1956, 43(4), s. 158-162, zde s. 159-160; SCHULZ, Václav (ed.). *Archiv český XXX. Registra veřejné mezní úřadu nejvyššího purkrabství Pražského z let 1508-1577*. Praha: Grégr, 1913, s. VII a násl.

⁴¹ MENŠÍK, s. 149. O Menšíkovi naposledy s literaturou STARÝ, Marek. Jakub Menšík z Menštejna. In: GÁBRIŠ, Tomáš, HORÁK, Ondřej, TAUCHEN, Jaromír (eds.). *Školy, osobnosti, polemiky. Pocta Ladislavu Vojáčkovi k 65. narozeninám*. Brno: The European Society for History of Law, 2017, s. 522-537.

a vypisuje ji „*podlé předešlých starobyklých zvyklosti a nálezů*“.⁴² Ve více než 90-ti člancích jsou zevrubně probrány jednak definice a typy mezí, resp. hranic, včetně jejich vyznačení v terénu, jednak příčiny a stádia hraničního sporu, jak šly po sobě od přípravy a přelíčení až po soudní nález a obnovení, nebo nové určení hranice.

Jak bylo předesláno, časový rámeček pro naše ohlédnutí nazpět do nejstarších dějin hranic a hraničení se kryje s dobou přemyslovskou, přesněji s jejími posledními dvěma staletími, protože teprve ve 12. a 13. věku se nejprve vynořuje a potom rozrůstá diplomatický materiál, bez něhož se právněhistorické studium neobejde. Omezení záběru na přemyslovskou epochu se dá ospravedlnit jednak dlouho stagnující diskuzí o archaickém mezním právu, jednak stavem pramenů. Ačkoliv se od 12. století můžeme opřít o relativně objemný korpus listin, pamětních zápisů a formulářů, v dílech právních historiků zaujímá spíše zanedbatelný prostor. Nabízí se proto šance, věnovat se soustavněji jedné opomíjené kapitole z právní minulosti Čech a Moravy. Zároveň se zdá rozumné, přidršet se při stanovení horní časové hranice mínění, které rezonuje v pomocných vědách historických. Podle názoru diplomatiků je vyměření Přemyslovců výrazným milníkem nejen v politických dějinách, ale i ve vývoji úředních písemností. Lze se tak domnívat, že listiny, ať se týkají hranic nebo ne, od svého počátku až do roku 1306 tvoří uzavřený celek. Výhodou navíc je, že listinné kusy z přemyslovské doby jsou dostupné z valné části v kritické edici s poznámkovým aparátem.⁴³

Než se pustíme *ad fontes*, sluší se, abychom si už zkraje ujasnili, jaké otázky budeme pramenům klást a k jakému objektu se bude náš zájem upínat. Zatímco příspěvky Jirečkův, nebo Brandlův, obracející pozornost k mladším dobám, mohou těžit z celého spektra zdrojů bohatých na informace a dospět s jejich přispěním ke komplexnímu popisu mezního práva a procesu, pro období Přemyslovců musejí být ambice badatele, majícího v ruce jen diplomatický materiál, o něco skromnější. V popředí našeho tázání bude samotný právní akt rozhraničení zv. objezd, nebo ochoz a jeho role jednak v mezních sporech, jednak v nesporných řízeních, jejichž konání se

---

⁴² Srv. KAPRAS, J. Mezní přísaha, s. 289-290; TÝŽ. Der altböhmische Grenzcid, s. 292-293.

⁴³ ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Sáša. Česká listina v době přemyslovské (nástin vývoje). *SPFFBU*. 1964, 13(11), s. 51-72; HLAVÁČEK, Ivan. The use of charters and other documents in Przemyslode Bohemia. In: HEIDECCKER, Karl (ed.). *Charters and the Use of the Written Word in Medieval Society*. Turnhout: Brepols, 2000, s. 133-144.

v přemyslovských zemích vyžadovalo, kdykoliv nemovitost měnila svého majitele. O specifičnosti objezdů a ochozů a o jejich důležitosti pro mezní právo se vyslovil před časem švýcarský právník a historik Theodor Bühler. Jeho postřehy jsou inspirativní, a proto stojí za zopakování: „*I když zpětné úsudky ze současného práva na historické právní poměry jsou diskutabilní, přesto lze paralelu spatřovat v tom, že i v dřívější době, nanejmé ve středověku, jednou stanovená hranice mohla být chráněna proti každému, event. skrze zvláštní hraniční občůzky uchováána ve vzpomínce současníků, aby byli lidé odrazeni od jejího porušování, kdežto delikventům poškozujícím hranici se hrozilo přísnými tresty. ... Hraničení je svou povahou jednání, jehož výsledkem je faktický stav, tj. hranice. Plynou z něj bezprostřední právní účinky, aniž by pro něco takového existovaly všeobecně platné normy, které by se měly dodržovat. Určení hranice může tedy vhodněji než cokoliv jiného posloužit jako vzorový příklad pro tzv. „normativní sílu fakticity“.*“⁴⁴

V předkládaném textu se budeme snažit jednak navázat na tezi o delimitaci jakožto faktickém jednání s právními dopady, jednak se pokusíme zmíněný Bühlerův koncept přenést do geografického horizontu Čech a Moravy. Cílem bude ukázat, že objezd a ochoz, jak byly podle obyčejového „scénáře“ inscenovány v přemyslovských državách, můžeme považovat za právní rituály, které plnily rozmanité a ve středověkém životě nezastupitelné právní funkce.⁴⁵ Proto je pochopitelné, že směr výzkumu se orientuje na dokonalejší objasnění mechanismů, jakými působily „hraniční“ rituály ve společnosti.⁴⁶ Do zorného pole se tím pádem dostávají okolnosti typu:

- Kdy, resp. jak pravidelně se obřad konal?
- Kdo a v jaké míře participoval na obcházení/objíždění hranic?
- Jakou formu na sebe právní akt hraničení bral?

---

⁴⁴ BÜHLER-REIMANN, Theodor. Die Grenzziehung als Musterbeispiel von faktischem Handeln mit direkten Rechtswirkungen. In: MORSÁK, Louis C., ESCHER, Markus (eds.). *Festschrift für Louis Carlen zum 60. Geburtstag*. Zürich: Schulthess, 1989, s. 587-601 s citáty na s. 597 a 601. Přetištěno a doplněno v BÜHLER, Theodor. *Rechtsschöpfung und Rechtswahrung an der Schnittstelle zwischen Mündlichkeit und Schriftlichkeit aufgrund von mittelalterlichen Rechtsquellen insbesondere aus Mitteleuropa*. Baden-Baden: Nomos, 2012, s. 174 a násl.

⁴⁵ Pro metodologické podněty STOLLBERG-RILINGER, Barbara. *Rituale*. Frankfurt: Campus, 2013, s. 148 a násl., 193 a násl.

⁴⁶ O dějinné souvztažnosti mezi právem a lidskou pospolitostí GRIMM, Dieter. *Rechtswissenschaft und Geschichte*. In: TÝŽ (ed.). *Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften 2*. München: C.H. Beck, 1976, 9-34, zvl. s. 18 a násl.

- Odkud a kam hraniční průvod směřoval?
- S jakými očekáváními a s jakými právní důsledky pro zúčastněné/nezúčastněné se rituál odbýval?
- Jak probíhala během obřadného rozhraničování právní komunikace, ať už slovem, gestem, nebo písmem?

Má-li být dosažen záměr práce tak, jak byl formulován, nejschůdnější cestou se jeví podniknutí několika sond do mnohotvárné sociální reality, v níž se mezní právo uplatňovalo. Neméně slibná možnost, jež se dále naskýtá, spočívá v komparaci, která vedle sebe položí jednak případy objezdů a ochozů známé z domácího prostředí, jednak bude pátrat po paralelách této rituální praktiky v nejbližším sousedství Čech a Moravy. V návaznosti na zvolený přístup je látka rozvržena do tří hlavních částí. Mezi obligátní úvod do tématu a závěrečné shrnutí je vklíněna nejprve syntetizující kapitola seznamující s klíčovými pojmy z historie právní regulace hranic. Následně jsou zařazeny případové studie, vybírající ze vzorku shromážděných dokladů takové delimitace, které jsou zdokumentovány do detailu a mimoto zabírají právní rituál hraničení z různých úhlů pohledu. Přes veškerý svéráz mají všechny prezentované objezdy a ochozy společné, že pocházejí ze 13. století, které je nejen epochou hlubokých společenských a hospodářských proměn, ale které také přináší trend k upevňování a důkladnějšímu písemnému zachycení práv k půdě.⁴⁷

Trojlístek dílčích analýz pak uzavírá souhrnný přehled, který se zaměřuje na jednotlivé aktéry zapojené do právní komunikace okolo vytyčování hranic v krajině. Vychází se přitom z předpokladu, že žádný obřadný akt nemohl efektivně plnit svůj účel bez lidí, kteří v rituálním „divadle“ vystupovali buď jako herci, nebo jako publikum. Aniž bychom chtěli předbíhat, pro dokreslení logistické náročnosti celé operace můžeme předběžně konstatovat, že u objezdů a ochozů byla nutná spolupráce mezi ne méně než třemi skupinami osob. Zaprvé se počítalo se zeměpanskými úředníky a jinými respektovanými osobami s pověřením k delimitaci, zadruhé s

---

⁴⁷ ŽEMLIČKA, Josef. *Království v pohybu: kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*. Praha: NLN, 2014, s. 294 a násl. V obecnější poloze SABLONIER, Roger. Schriftlichkeit, Adelsbesitz und adliges Handeln im 13. Jahrhundert. In: OEXLE, Otto Gerhard, PARAVICINI, Werner (eds.). *Nobilitas: Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1997, s. 67-100, zvl. s. 76 a násl.

vlastníky ohraničovaných nemovitostí a zatřetí se čas od času na scénu dostavil i „vicinát“, což byla sousedská komunita, složená z venkovanů, kteří pobývali v okolí stávajících, resp. nově zřizovaných mezníků.

Hraniční kopec u Moravského Berouna vyznačoval teritorium domašovského lesa, který se kdysi nacházel v držení kláštera Hradiště u Olomouce a který během 13. století zavadával podnět k mezním sporům mezi hradištskými premonstráty a jejich sousedy. Foto Iveta Razimová, 2021.

1. ZÁKLADNÍ POJMY

1.1. MEZE ČILI HRANICE

V domácí, ale i zahraniční historiografii je mezní právo chápáno jako zvláštní odvětví, jehož distinktivním rysem je, že pečuje o úpravu mezních, resp. hraničních poměrů a snaží se předcházet sporům, které odtud mohou vzejít.⁴⁸ Proto je žádoucí upřesnit, co míníme, když se bavíme o mezích, nebo hranicích, které jsou jak v současné češtině, tak v předkládaném textu používány jako synonyma.⁴⁹ Oběma termíny se v abstraktní rovině označují jednak hmotné objekty, s jejichž přispěním je uspořádán prostor kolem nás, jednak myšlenkové konstrukce, které s materiálními hranicemi souvisejí a spoluutvářejí obraz světa v našich hlavách.⁵⁰ V právnické literatuře jsou oba výrazy skloňovány především ve smyslu dělicích pásů a linií, kterými je definována oblast výkonu moci vlastnické, nebo politické.⁵¹ Zároveň se u hranic rozeznává dvojí právní funkce, totiž pozitivní ve prospěch nositele moci a negativní v neprospěch všech ostatních. První je obrácena „dovnitř“ a dovoluje, vymáhat na svém území majetková či vrchnostenská práva, druhá funkce zakazuje sousedům, aby zasahovali rušivě „zvenčí“.⁵²

Protože tu narážíme na složitý jev, nabývající v dějinách mnoha podob, nebude na škodu, uchýlit se ke zjednodušení a roztrdit hranice z právněhistorické perspektivy do čtyř velkých skupin na (1.) zemské, (2.) správních a soudních obvodů, (3.) užívacích práv a (4.) pozemkové.⁵³ Jedním dechem je přitom třeba upozornit, že jednotlivé typy ohraničení se mohly, avšak nemusely v realitě překrývat a že v tomto výkladu budeme záměrně odhlížet od hranic teritoriálních, moderně řečeno „státních“. Zaměříme se naopak na celky majetkoprávní (ad 3. a 4.) a správní (ad

---

⁴⁸ KLABOUCH, J., PROCHÁZKA, V. Předpisy a obyčeje, s. 158.

⁴⁹ HAVRÁNEK, Bohuslav a kol. *Slovník spisovného jazyka českého*. [on-line]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011, s. v. „mez“ a „hranice“. Dostupné na <<https://ssjc.ujc.cas.cz/>>.

⁵⁰ MYŚLIWSKI, Grzegorz. *Człowiek średniowiecza wobec czasu i przestrzeni (Mazowsze od XII do poł. XVI wieku)*. Warszawa: Wydawnictwo Krupski i S-ka, 1999, s. 23.

⁵¹ REITER, Ilse. Grenze. In: CORDES, Albrecht (ed.). *HRG 2*. 2. Aufl. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2012, sl. 541-546. Základní akcenty jsou patrné už u GRIMM, J. *Deutsche Grenzalterthümer*, s. 31.

⁵² BADER, K. S. *Der schwäbische Untergang*, s. 6. Po něm BAUER, R. *Die ältesten Grenzbeschreibungen*, s. 244.

⁵³ Přízpusobeno dle HEYDENREUTER, Reinhard. Historische Grenzräume und Begrenzungen. Zur Rechtsgeschichte der Grenze. In: SCHREIBER, Waltraud; GRUNER, Carola (eds.). *Raum und Zeit. Orientierung durch Geschichte*. Neuried: Ars Una, 2009, s. 367-390, zde s. 367. Odlišné, pro náš cíl méně vhodné dělení na hranice „světské“ a „církvevní“ preferuje BÜNZ, Enno. Grenzenloses Mittelalter? Beobachtungen und Überlegungen zur Geschichte, Gestalt und Funktion von Grenzen. In: GIERSIEPEN, Helga, STIELDORF, Andrea (eds.). *Über Grenzen hinweg - Inschriften als Zeugnisse kulturellen Austauschs*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 2020, s. 11-52.

2.), pročež nás budou zajímat právní osudy jak šlechtických a klášterních statků, tak i farností. Ačkoliv sám klasik oboru Karl Siegfried Bader v díle *Der schwäbische Untergang* o církevních hranicích šířeji nepojednal, připustil alespoň, že i rozhraničování farností svou právní formou spadá do mezního práva, a tudíž není důvod je opomíjet.⁵⁴

Středověké meze se nelišily toliko právní kvalitou, již jsme se shora dotkli. Pestrá byla rovněž skladba věcí, o kterých máme doloženo, že předkům sloužily při organizaci jejich okolí. Nazýváme je mezníky a mohly být dvojího typu: (1.) bodové, rozmístěné podél ideální hranice, nebo (2.) liniové, kryjící se s úseky reálné hranice.⁵⁵ O meznících leccos napovídá už samotná terminologie. V našich středověkých pramenech se objevují jednak „*hranicie*“ a „*meze*“ jako obecný ekvivalent pro dělicí pás, nebo linii, jednak oba bohemismy mířily i na specifická hraniční znamení.⁵⁶ Z listin do roku 1306⁵⁷ máme po ruce jediný exemplář, který výslovně zmiňuje „*meze*“. Suše konstatuje, že „*meze*“ jsou lidovým pojmenováním pro hraniční značky (*certis signis*), ale neříká, jak vypadají.⁵⁸ Zato „*hranicie*“ jsou zastoupeny přeci jen početněji a jsou též o něco zevrubněji osvětleny. Víme proto, že se odlišovaly od hraničních kopců⁵⁹ a že „*hranicie*“ byly mj. různé druhy stromů, které na sobě měly značky.⁶⁰ Dřevinami samozřejmě výčet mezníků nekončí. Seznam by mohl pokračovat dalšími položkami, jejichž dlouhou řadu sice nevyčerpává, avšak pěkně ilustruje traktát Jakuba Menšíka z Menštejna o mezním soudě, kde čteme: „*A bývají za meze vrchy, vrchův začátek, hřebeny vrchův, pahrbky, hrby, náspy, nánosy, hromady, stráně, břehy, zábřeštci, mezery, rokle, strauhy, příkopy, cesty, stezky, lesy, chrástiny, háji, řeky i potoky,*

---

⁵⁴ BADER, K. S. *Der schwäbische Untergang*, s. 17-18. Srv. STUTZ, U. Recenze, s. 335.

⁵⁵ KIERSNOWSKI, Ryszard. Znaki graniczne w Polsce średniowiecznej. *Archeologia Polski*. 1960, 5(2), s. 257-289. Stručněji MYŚLIWSKI, G. *Człowiek średniowiecza*, s. 51; ANN, Alexander. Perambulations and boundary descriptions. In: LE PATOUREL, Jean H. E., LONG, Moira H., PICKLES, May F. (eds.). *Yorkshire Boundaries*. Leeds: Yorkshire Archaeological Society, 1993. s. 39-51, zde s. 46, 48.

⁵⁶ *Vokabulár webový*. [on-line]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2006–2021, s. v. „*mezě*“ a „*hraniciě*“. Dostupné na: <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>.

⁵⁷ JANIŠ, D., ŠENKÝŘOVÁ, J. Hranice statků, s. 194-195 včetně latinské terminologie. Dále KARP, H.-J. *Grenzen in Ostmitteleuropa*, s. 148 a násl.; SCHICH, Winfried. Die "Grenze" im östlichen Mitteleuropa im hohen Mittelalter. *Siedlungsforschung*. 1991, 9, s. 135-146; TESNIÈRE, Lucien. Les noms slaves et russes de la frontière. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*. 1930, 30, s. 174-195.

⁵⁸ CDB IV-I 171.

⁵⁹ CDB II 376; CDB IV-I 171.

⁶⁰ CDB II 352.

a jiné podobné příležitosti. ... Obyčejně hranice, mezníci a znamení mezní se dělávají v stromu, dřevu, v skále neb kamenu.“⁶¹

Menšíkův „katalog“ mezníků byl pořízen krátce před rokem 1600, má nicméně svůj dávný předobraz v listinách doby přemyslovské, jejichž hraniční popisy vyvolávají dodnes ohlas v odborných kruzích. Aby svou látku zpřehlednili, odkazují se autoři zpravidla ke klasifikaci postřehnutelné v hrubých obrysech již v pionýrské studii Jakoba Grimma⁶² a kladoucí proti sobě hranice (1.) přirozené, které jsou dílem přírody, a (2.) umělé, jež jsou výsledkem lidské tvořivosti. Mimoto se rozlišuje u umělých předmětů, zda byly původně určeny pro jiné účely a teprve pak se z nich staly mezníky, nebo zda byly vždy jenom nástrojem k rozhraničení terénu.⁶³ Jakkoli užitečné je třídění, které navazuje na odkaz Jacoba Grimma a dosud se těší oblibě mezi historiky, stojí přesto za zdůraznění, že navzdory poněkud zavádějícímu jménu i přírodní hranice jsou do jisté míry produktem člověka, který provádí s jejich pomocí delimitaci.⁶⁴

Aniž bychom si činili nárok na úplnost, pokusíme se pro lepší názornost zrekapitulovat, se kterými přirozenými mezníky se můžeme setkat v písemnostech z přemyslovských Čech a Moravy:⁶⁵

- vodoteče a vodní plochy
- stráně, kopce a hory

---

⁶¹ MENŠÍK, s. 187, § 68, s. 193, § 75.

⁶² GRIMM, J. *Deutsche Grenzalterthümer*, passim.

⁶³ MAISEL, Witold. *Archeologia prawna Europy*. Warszawa: PWN, 1989, s. 291-292, 297. V populárněji laděné syntéze s dalšími možnostmi „systematiky“ mezníků SIMMERDING, Franz X. *Grenzzeichen, Grenzsteinsetzer und Grenzfrevler: ein Beitrag zur Kultur-, Rechts- und Sozialgeschichte*. München: Dt. Verein für Vermessungswesen, Landesverein Bayern, 1999, s. 53.

⁶⁴ RAU, Susanne. *Räume: Konzepte, Wahrnehmungen, Nutzungen*. Frankfurt am Main: Campus, 2013, s. 151.

⁶⁵ S citacemi z edic JANIŠ, D., ŠENKÝŘOVÁ, J. *Hranice statků*, s. 194 a násl.; MARKOVÁ, Markéta. *Vymezování hranic a jejich značení v přírodě ve středověku*. In: ŠIMŮNEK, Robert (ed.). *Regiony - časoprostorové průsečíky?* Praha: Historický ústav, 2008 s. 98-106, zde s. 99 a násl. Ze starších titulů BRANDL, V. *Staročeské právo mezní*, s. 121 a násl.; ZÍBRT, Čeněk. *Hranice a meze u starých Čechů. Český lid*. 1914, 23, s. 401-411; CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista. *Dějiny lesů a lesnictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek: nákl. vl., 1913, s. 618 a násl. Ve středoevropské perspektivě MARKOVÁ, Markéta. *Hranice a hraničení v českých zemích ve středověku*. Praha: NLN, 2022, s. 29 a násl. Hradištské písemnosti s jejich nedocenitelnými informacemi o hranicích nedávno vytěžil Jakub Novák. NOVÁK, Jakub. *Vymezování panství kláštera Hradisko u Olomouce ve středověku*. Olomouc, 2019. Diplomová práce. Palackého Univerzita v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra historie. Vedoucí práce Pavel ŠLÉZAR, s. 19 a násl. Dále NOVÁK, Jakub. *Kopcovité útvary z hlíny a kamene jako prostředek k vymezení hranic území v písemných pramenech kláštera Hradisko u Olomouce. AH*. 2020, 45(1), s. 255-277; ŠLÉZAR, Pavel, NOVÁK, Jakub. *Komunikace jako hraniční body v listinách kláštera Hradisko*. In: MARTÍNEK, Jan (ed.). *Výzkum historických cest v interdisciplinárním kontextu*. Brno: Centrum dopravního výzkumu v.v.i., 2019, s. 61-70.

- skály a balvany
- lesy a stromy
- keře
- jeskyně
- jámy
- bažiny

Z umělých hranic se připomínají v našich pramenech namátkou:

- mosty
- brody
- cesty a stezky
- kopy/kopce,⁶⁶ tj. uměle navršené hromady z kamení, nebo z hlíny, ve kterých bývaly ukryty věci dokazující, že jde o mezník (tzv. „svědkové“)⁶⁷
- kameny druhotně přemístěné na hranici
- stromy se značením
- mohyly
- brázdy

Na rozmezí obou skupin se pak nacházejí místa, charakterizovaná buď prostě jako *locus*, nebo i pomístním jménem, která se něčím vymykala a hodila se proto nejen za orientační body, ale také k rozparcelování země.⁶⁸ Příkladem může být *locum, ubi mansit antiquus heremita*, doslova tam, kde žil starý poustevník, o němž se dočítáme v proslulé hornolužické delimitační listině.⁶⁹

---

⁶⁶ Z archeologického bádání nad těmito relikty z poslední doby srv. DOHNAL, Martin, ŠÍDA, Petr. Historické způsoby značení pozemkových hranic a problematika tzv. mohylovitých útvarů. *Archeologie ve středních Čechách*. 2007, 11(2), s. 635-652; ŠLÉZAR, Pavel. Sádky, kopy a "výprask na pamětnou". Hranice ve středověké krajině Dražanské vrchoviny. *VVM*. 2007, 59(2), s. 155-161.

⁶⁷ Ve srovnávací perspektivě o nich psal VON KÜNBERG, Eberhard. Geheime Grenzzeugen. In: DIEHL, Adolf et al. *Grenzrecht und Grenzzeichen*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1940, s. 68-83.

⁶⁸ Srv. KLIMEK, Tomáš. *Krajiny českého středověku*. Praha: Dokořán, 2014, s. 110.

⁶⁹ CDB IV-I 4.

Ovšem pokud není *locus* v pramenech konkretizován, je těžké bez dalších písemných údajů, nebo bez archeologických průzkumů zjistit, zda patřil k umělým, nebo přirozeným mezníkům.⁷⁰

Co ještě se dá vyčíst z pramenných zpráv, které přečkaly z přemyslovské doby, je hierarchie, která panovala mezi středověkými hraničními ukazateli. Vstupní branou do problematiky může být i tentokrát Menšíkův spis *O Mezech* a jeho pasáž o důkazních prostředcích ve sporech o pozemkové hranice (§§ 67 a násl.): „*Mezník neb hraničník jest dřevo nebo kámen, v kterýmž jest znamení mezní, kde se grunty jednoho sauseda od druhého děli; a protož se čte: Limes erat positus, litem ut discerneret agri (proto jest mezník vsazen, aby rozsaudil spor o grunty.) Však hraničník se jmenuje to znamení mezní, kteréž při začátku a konci mezí se spatřuje, a obyčejně na zřetelnějším dříví nebo kameních se dělají, a kdež býti může, na všechny čtyry strany se znamenává. Slove pak hraničník jako hradničník, že sauseda od sauseda hradí. Mezníci sau pak ta znamení, která se mezi nimi sázejí, a od jednoho hraničníka na druhý ukazují, a mezníci slují, jako mezi hranicemi po mezech vsázení.*“⁷¹ Ač by nebylo správné, nekriticky přijímat Menšíkovy etymologické vývody,⁷² nebo bezmyšlenkovitě přenášet jeho vyprávění o vzhledu mezních znamení do odlehle minulosti, jedno je nepopiratelné. Dávno před Menšíkem se uplatňovala hodnotová škála, rozšířená nejen u nás, ale i v jiných zemích,⁷³ podle níž byla z celé délky hranice přikládána největší váha jejímu počátku. V listinách z doby přemyslovské se ne náhodou tematizuje fakt, že na mezích stávala *prima meta*, východiště zvané Menšíkem jako „*hraničník*“. Příčinou je, že právě zde se zahajovala hraniční obchůzka, nebo objezd a odtud se následně počítaly ostatní mezníky rozeseté po hraniční čáře.⁷⁴

Vzhledem k všestranné úloze, kterou plnily hraniční objekty ve středověku, není překvapením, že v pramenech úřední provenience nezůstávají bez povšimnutí ani normativní

---

⁷⁰ Srv. ŠLÉZAR, P. Sády, kopy.

⁷¹ MENŠÍK, s. 192, § 74. Srv. KLABOUCH, J., PROCHÁZKA, V. Předpisy a obyčeje, s. 162.

⁷² K původu těchto slov MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 5. vyd. Praha: NLN, 2010, s. 183, 361-362; REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001, s. 213, 376.

⁷³ LUKAČKA, Ján. Ohraničovanie majetkových celkov v stredoveku. *AH*. 2004, 29, s. 61-65, zde s. 62; MALINIÁK, Pavol. *Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta humanitných vied, 2009, s. 103; BOBOWSKI, Bogdan. Rozgraniczenie dóbr jednostek osadniczych i innych przestrzeni ziemskich w średniowieczu : (na przykładzie Śląska, Wielkopolski, Pomorza i Rugii). *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*. 2008, 63(2), s. 221-228, zde s. 224.

⁷⁴ Ve falzech kláštera Hradiště u Olomouce CDB II 351; CDB II 352; CDB II 356; CDB VI-I 90. Mimo hradištský okruh CDM V 103.

aspekty. Z hlediska „právní existence“ mezníků je závažnou skutečností už jejich zřizování,⁷⁵ v latině středověkých písařů vyjádřené jako označování či opatřování značkami (*signare, assignare*), zhotovování mezních znamení (*facere*) a jejich umísťování do terénu (*ponere*), nebo povšechně jako teritoriální dělení (*limitare, determinare, distinguere*).⁷⁶ O takových aktivitách se prohlašuje, že byly „zvykem a právem v zemi vespolek zachovávaným“ (*usum et ius communis consuetudinis terre*), což mimochodem plyne i z opakujících se listinných zmínek.⁷⁷ Výsledným efektem, který s sebou hraničení přinášelo, bylo, že v krajině přibývaly mezníky považované v očích soudobých pozorovatelů za právoplatné (*terminos legitimos, metas legitimas*).⁷⁸ Právního významu nabývaly hned v okamžiku svého zrodu. Nejprve jako nástroj pro uspořádání prostoru (*distinctionem signorum et metarum, per certos situs et lymites distinguens, metis ... dividerent et signarent*), posléze i jako záruka, že provedené rozhraničení přetrvá.⁷⁹ Od té chvíle byly mezníky nejen vnějškovým projevem vlastnické či mocenské sféry, ale i užitečnou mnemotechnickou pomůckou. Došlo-li ke konfliktu o hranice, mohla se o ně opřít nestálá paměť svědků a orgán, který rozhodoval, se o nich mohl přesvědčit na vlastní oči. Kromě listinných dokladů o úředním ohledávání mezi⁸⁰ proto lze výjimečně natrefit na poznámku sdělující konkrétně o kopcích, že byly navršovány „na památku“ (*ad memoriam*), aby se nezapomnělo, kudy vede hraniční předěl.⁸¹ Prameny z doby Přemyslovců se tedy shodují s Menšíkovým výrokem proneseným s odstupem staletí, kde se o průvodech v mezním řízení tvrdí, že „strany ukazují spravedlivosti své listovní a psané, nebo hraničníky, mezníky a znamení mezní, anebo užívání starobylé, a to doličují a potvrzují svědky a svědomím jich.“⁸²

Vážnosti, které mezníky ve společnosti českého a moravského středověku požívaly, odpovídala konečně i osobitá pokuta za jejich rušení (*in occupacione metarum*), o níž se však

---

⁷⁵ Srv. HEYDENREUTER, R. Historische Grenzräume, s. 376-377.

⁷⁶ CDB II 356; CDB II 364; CDB III-I 56; CDB IV-I 8; CDB V-II 599; CDB V-II 795; CDB V-II 818; CDB VI-I 90; CDM IV 306 = VÁŠA, Radek. *Codex Velehradensis. Výběrová edice pro léta 1283-1310*. Brno, 2018. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí práce Lukáš FÜHRER, č. 11 (edice opisu).

⁷⁷ CDB II 364. Srv. KARP, H.-J. *Grenzen in Ostmitteleuropa*, s. 149.

⁷⁸ CDB V-I 188; CDB V-I 189; CDB V-I 230; CDB V-I 284.

⁷⁹ Např. CDB II 376; CDB III-I 56.

⁸⁰ Sdílnější na procedurální záležitosti jsou v tomto směru CDM IV 420 a CDM V 103. Pro mladší dobu KLABOUC, J., PROCHÁZKA, V. *Předpisy a obyčej*, s. 160, 162.

⁸¹ CDB II 188.

⁸² MENŠÍK, s. 187, § 68.

prozatím nepodařilo získat hmatatelnější stopy, než s jakými kdysi pracovali Hermenegild Jireček a Vincenc Brandl. Názory se proto točí okolo hrstky dat, které jsou k mání odedávna.⁸³ Bezpečně známo je z listin tolik, že sazba se v lidové mluvě nazývala „*mezní vůl*“ a obnášela, jak se lze domýšlet, jednoho vola. Viník jej patrně odváděl poškozenému majiteli ohrazeného pozemku spolu s hlavní pokutou v penězích (*vendicio*).⁸⁴ Záhadou nicméně je, za jakých předpokladů se tak dělo, protože jindy máme zase prokázáno, že v arbitrážním řízení byl škůdce odsouzen k pouhé restituci mezníků (*metas ... iniuste ablatas requirere*).⁸⁵

1.2. MEZNÍ PRÁVO A JEHO RITUÁLY

Zbývá přiblížit alespoň v hrubých konturách, neboť podrobnosti nám začasť unikají, jak byly regulovány mezní poměry za vlády Přemyslovců. Nejde přitom o nijak snadný úkol, neboť „živoucí“ právo středověku bylo na pergamen zaznamenáváno teprve druhotně a vlastně jen výběrově. Právní historik tudíž nemá na vybranou a musí se pustit do jeho namáhavé rekonstrukce, chce-li se dozvědět víc.⁸⁶ Navzdory chybějící zákonné kodifikaci a strohosti diplomatického materiálu je zřejmé z toho, co se dochovalo, že normativní rámec hranic a hraničení měl u nás zvykový ráz a silný rituální náboj. Obyčeje, ať mezní, nebo jiné, jsou v historiografii chápány jako vzorce chování, vklíněné pevně do dobové právní kultury. Ve zkoumaném sociálním a politickém kolektivu nabývaly závaznosti proto, že se relativně dlouho opakovaly na veřejnosti a odbývaly se bez protestů. Jak ale výstižně podotkl John Hudson, ne vše, co se pravidelně odehrávalo v mezilidských vztazích, muselo být nutně také obyčejem.⁸⁷ Uznává se totiž, že jakákoliv praktika v sobě musí skloubit dva konstitutivní prvky, aby se na ní dalo retrospektivně pohlížet jako na

---

⁸³ JIREČEK, H. *Slovanské právo 2*, s. 207; TÝŽ. *Das Recht in Böhmen und Mähren I/2*. Prag: Carl Bellmann, 1866, s. 118; BRANDL, V. *Staročeské právo mezní*, s. 166; PRASEK, Vincenc. *Tresty na porušení hranic a "mezní vůl"*. *Selský archiv*. 1905, 4(1), s. 37-39. K tomu srv. VANĚČEK, Václav. *K soudní imunitě duchovních statků na Moravě*. Praha: Jan Kapras, 1931, s. 7.

⁸⁴ CDB III-I 265; CDB IV-I 188. *O venditiones* VANĚČEK, Václav. *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě 3*. Praha: Jan Kapras, 1939, s. 62; TÝŽ. *K soudní imunitě*, s. 8-9. Sklonu k obraznému pojmenování a ukládání naturálních pokut ve středověku si všimá např. HIS, Rudolf. *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters 1*. Leipzig: Weicher, 1920, s. 634 a násl.

⁸⁵ CDB IV-I 16. Srv. MARKOVÁ, M. *Vymezování hranic*, s. 100.

⁸⁶ Srv. DILCHER, Gerhard. *Mittelalterliche Rechtsgewohnheit als methodisch-theoretisches Problem*. In: TÝŽ et al. *Gewohnheitsrecht und Rechtsgewohnheiten im Mittelalter*. Berlin: Duncker & Humblot, 1992, s. 21-65.

⁸⁷ Inspirativně HUDSON, John G. H. *Introduction: Customs, Laws, and the Interpretation of Medieval Law*. In: ANDERSEN, Per, MÜNSTER-SWENDSEN, Mia (eds.). *Custom: The Development and Use of a Legal Concept in the Middle Ages*. Copenhagen: DJØF, 2009, s. 1-16.

obyčej. První složka je materiální, jíž se rozumí dlouhodobost jednání (tzv. *usus longaevus*), druhá je naopak psychologická a zahrnuje širší povědomí o jeho právní ukotvenosti (tzv. *opinio iuris*).⁸⁸

Nejinak, než jako léty prověřená a všemi akceptovaná zvyklost, se v pramenech doby přemyslovské jeví vytyčování hranic metodou objezdu a ochozu. Rituální postup, o němž bude ještě řeč, náležel k oněm pilířům mezního zřízení, které máme asi nejsolidněji zdokumentovány. Že bylo hraničení „kryto“ právem, signalizují pojmy *lex*,⁸⁹ *usus*,⁹⁰ *ius*,⁹¹ *mos*,⁹² a *consuetudo*,⁹³ jež se objevují v popisech delimitací.⁹⁴ Spojení s přívlastky *regni*,⁹⁵ resp. *terrae*⁹⁶ pak situuje hraniční průvody do práva zemského. Dojem, že objíždění a obcházení hranice bylo u nás zakořeněnou, právně reglementovanou záležitostí, posilují nejen paralely výsledatelné napříč Evropou, ale především desítky hraničních listin z domova a v nich obsažené sousloví *consuetudo approbata*, které napovídá, že koncem 13. století v přemyslovském království panoval konsensus, že se obřadné ohraničování půdy osvědčilo a že se koná „po právu“.⁹⁷

---

⁸⁸ K pojmu GILISSEN, John. *La coutume*. Turnhout: Brepols, 1982, s. 20 a násl. Z klasických děl např. BRIE, Siegfried. *Die Lehre vom Gewohnheitsrecht: eine historisch-dogmatische Untersuchung 1. Geschichtliche Grundlegung (bis zum Ausgang des Mittelalters)*. Breslau: M. & H. Marcus, 1899; CALASSO, Francesco. *Medio evo del diritto*. Milano: Guifré, 1954, s. 197 a násl. O stavu (právně)historického bádání v této oblasti si lze udělat obrázek ze sborníků DILCHER, G. et al. *Gewohnheitsrecht und Rechtsgewohnheiten*; ANDERSEN, P., MÜNSTER-SWENDSEN, M. (eds.). *Custom*; MAYALI, Laurent (ed.). *La coutume / Custom 2. Europe occidentale médiévale et moderne / Medieval and modern western Europe*. Bruxelles: De Boeck, 1990. Otázce se věnuje i monotematické číslo periodika *Rechtsgeschichte*. 2010, 17.

⁸⁹ CDB IV-I 220.

⁹⁰ CDB II 364.

⁹¹ CDB V-II 795; CDB V-II 797; CDB V-II 818.

⁹² RBM II 1684; ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37); StA Amberg, Kloster Waldsassen 349, fol. 47^v-48^r.

⁹³ CDB II 351; CDB II 364; CDB II 376; CDB IV-I 8; CDB IV-I 220; RBM II 1409; RBM II 1508; RBM II 1634; VOIGT, s. 81-82, č. LXVIII.

⁹⁴ K latinské terminologii *Slovník středověké latiny v českých zemích*. [on-line]. Filosofický ústav AV ČR, 2019-2021, s. v. „consuetudo“, „ius“, „lex“ a „mos“. Dostupné na <<http://lb.ics.cas.cz/>>; ROUČKA, Bohuslav, RŮŽIČKA, Vladimír. *Pracovní heslář českého právněhistorického terminologického slovníku*. Praha: Ústav státu a práva Československé akademie věd, 1975, s. 606, s. v. „usus“. Dále BRIE, S. *Die Lehre vom Gewohnheitsrecht*, s. 213 a násl.; WADLE, Elmar. *Gewohnheitsrecht und Privileg unter besonderer Berücksichtigung von Königsurkunden des 12. Jahrhunderts*.

In: DILCHER, Gerhard et al. *Gewohnheitsrecht und Rechtsgewohnheiten*, s. 117-148, zde s. 130 a násl.

⁹⁵ CDB IV-I 220; RBM II 1561; RBM II 1634; VOIGT, s. 81-82, č. LXVIII; StA Amberg, Kloster Waldsassen 349, fol. 47^v-48^r.

⁹⁶ CDB II 351; CDB II 364; CDB II 376; CDB IV-I 8; CDM V 30; CDB V-II 795; CDB V-II 797; CDB V-II 818; RBM II 1409; ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37); RBM II 1508; RBM II 1684; FTB, s. 204-205, č. 265.

⁹⁷ RBM II 1561; CDM V 30; FTB, s. 204-205, č. 265.

V závislosti na typických situacích, kdy se přistupovalo k hraniční pojízďce nebo pochůzce, snaží se novodobí, systematicky uvažující badatelé vnést jistý řád do právní rozmanitosti, s níž jsou konfrontováni při studiu historických pramenů. Protože na hraniční akty se dá narazit v různých koutech středověké Evropy⁹⁸ při majetkoprávních dispozicích s nemovitostmi, při periodických kontrolách a obnově hraničních ukazatelů, nebo při kontroverzích o hranice, rozpadá se mezní právo v reflexi právních historiků na dvě oblasti. Společným účelem je právní ochrana hranic, lhostejno zda vlastnických, nebo mocenských, avšak (1.) část matérie se zaměřuje na předcházení sporům a (2.) část usiluje o jejich zvládnutí poté, co již propukly. Znamená to, že úprava má těžiště v rovině procesní a zakotvuje souslednost kroků směřujících k dvojímu cíli: snížit riziko sousedských rozbrojů s pomocí rozmístění, obhlídky a údržby mezníků a nabídnout platformu k řešení hraničních pří buď smírem, nebo v řízení před soudci a rozhodci.⁹⁹

Pakliže omezíme záběr na teritorium přemyslovských Čech a Moravy a zjišťujeme, za jakých okolností se lze setkat s preventivními opatřeními k zajištění vlastnické hranice proti jejím eventuálním narušitelům, potom je odpověď nasnadě. Objezdy a ochozy tvořily běžnou kulisu při transakcích s půdou. Nemohly scházet tam, kde se mezi jedinci převáděly rozsáhlejší či skromnější územní celky z titulu prodeje, směny, nebo darování.¹⁰⁰ Otisk v písemné tradici zanechalo sice také ohrazení vsi Jakubova u příležitosti jejího přechodu na německé právo, jež povolil Václav I. roku 1234 doksanským premonstrátkám. Naneštěstí ale zůstává Václavova listina svou

---

⁹⁸ Aniž bychom usilovali o sestavení kompletního seznamu literatury k rozhraničování v Evropě, z nespočtu specializovaných titulů chceme poukázat alespoň na pár novějších, pro nás relevantních položek z dějin okolních krajin. Ke středověké říši: BAUER, R. *Die ältesten Grenzbeschreibungen*; TÝŽ. *Frühmittelalterliche Grenzbeschreibungen als Quelle für die Namenforschung*. In: DEBUS, Friedhelm (ed.). *Frühmittelalterliche Grenzbeschreibungen und Namenforschung*. Heidelberg: Winter, 1992, s. 35-60. O Polsku MYŚLIWSKI, Grzegorz. *Boundary Delimitation in Medieval Poland*. In: KIRSCHBAUM, Stanislav J. (ed.). *Historical Reflections on Central Europe*. New York: St. Martin's Press, 1999, s. 27-36; MYŚLIWSKI, Grzegorz. *Boundaries and men in Poland from the twelfth to the sixteenth century: the case of Masovia*. In: ABULAFIA, David, BEREND, Nora (eds.). *Medieval Frontiers: Concepts and Practices*. Aldershot: Ashgate, 2002, s. 217-237; BYLINA, Stanisław. *Drogi - granice - most : studia o przestrzeni publicznej i sakralnej w średniowieczu*. Warszawa: PAN, 2012, s. 43 a násl. Se zřetelem k Uhrám z jazykově dostupných prací LUKAČKA, J. *Ohraničování majetkových celkov*; MALINIÁK, P. *Človek a krajina*, s. 56 a násl. Pro zajímavost, delimitace na britských ostrovech mapují např. NEVILLE, Cynthia J. *Land, Law and People in Medieval Scotland*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010, s. 41 a násl.; YOUNG, Charles R. *The Royal Forests of Medieval England*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1979, passim a zvl. s. 68 a násl., 138 a násl.; ANN, A. *Perambulations and boundary descriptions*.

⁹⁹ V návaznosti na Badera CORDES, A. *Grenzzeichen und Grenzschutz*, s. 27. Odchylně ANN, A. *Perambulations and boundary descriptions*, s. 39, rozlišuje hraniční akty nahodilé (*special event*) a pravidelné (*routine procedure*). Pro větší názornost bude vhodné zkombinovat tady obě kritéria.

¹⁰⁰ Než přetěžovat poznámkový aparát, odkazujeme raději na tabulku v závěru knihy, kde jsou sumarizovány obsírnější zprávy o hraničení v diplomatických pramenech do roku 1306 i s ohledem na jejich právní kontext.

výmluvností ojedinělým svědectvím o souvislostech mezi právním obřadem hraničení a vesnickou lokací. Spekuluje se ostatně, že vysazení Jakubova by možná zapsáno ani nebylo, kdyby nevyvstala potřeba vyjasnit složité vztahy mezi klášteřem v Doksanech a loketským správním centrem.¹⁰¹ Lépe jsme tak informováni o obdobné praxi, vyskytující se v církevní organizaci ve 13. století, odkud pochází několik listinných kusů o vymezení farních obvodů neboli o limitacích, o které se starali biskupové pražský a olomoucký v rámci své ordinární pravomoci.¹⁰²

Mimoto stojí také za poznámku ve středověké Evropě rozšířený, nicméně pro dobu přemyslovskou takřka nepostižitelný zvyk venkovských komunit, obcházet, kontrolovat a udržovat meze opakovaně v jedno-, či víceletých intervalech.¹⁰³ O rituálu se v 19. století rozepsal moravský historiograf Beda Dudík jako o samozřejmosti: „*Avšak ne pouze tehdy, když statky byly darovány kostelům a klášterům, ne pouze tehdy, když se kupovaly a prodávaly a když vypukly spory o hranice, nýbrž každoročně byly ve vsích od porotců a od nejváženějších a nejstarších obyvatelů hranice obcházeny.*“¹⁰⁴ Na jednu stranu je pravděpodobné, že se nějaké periodické ochozy kolem místní hranice za Přemyslovců vskutku pořádaly, protože v pozdějších dobách se o nich referuje jako o dávno etablovaném obyčeji¹⁰⁵ a protože by jinak hrozilo, že mezníky po čase zaniknou, nebo se vytratí z paměti lidí.¹⁰⁶ Na druhou stranu působí nepřekonatelnou potíž, že Dudíkovo

---

¹⁰¹ CDB III-I 65. Srv. KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. 2. vyd. Praha: NLN, 2012, s. 219-220 s literaturou.

¹⁰² CDB II 235; CDB II 236; CDB II 237; CDB V-II 490; CDM IV 320. Srv. (včetně starší bibliografie) MARKOVÁ, M. *Hranice a hraničení v českých zemích*, s. 98 a násl.; ANTONÍN, Robert et al. *Čtvrtý lateránský koncil a české země ve 13. a 14. století*. Praha: NLN, 2020, s. 178 a násl.; ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských 1198-1253 : proměna státu a společnosti*. Praha: NLN, 2002, s. 449 a násl.; JOKEŠ, Petr. *Farní organizace na středověké západní Moravě*. Brno: Maticе moravská, 2011, s. 18-19. K biskupským písemnostem ohledně farních hranic FÜHRER, Lukáš. *Listina pražských biskupů v pozdním 13. století. Diplomatická analýza a její metody v době transformace*. Brno, 2019. Dizertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí práce Dalibor HAVEL, s. 56-60 a passim.

¹⁰³ O jeho funkcích SCHNEIDER, Reinhard. *Grenzen und Grenzziehung im Mittelalter. Zu ihrer begrifflichen, rechtlichen und politischen Problematik*. In: BRÜCHER, Wolfgang, FRANKE, Peter Robert (eds.). *Probleme von Grenzregionen : das Beispiel SAAR-LOR-LUX-Raum*. Saarbrücken: SDV, 1987, s. 9-27, zde s. 21; BADER, K. S. *Der schwäbische Untergang*, s. 27 a násl.

¹⁰⁴ DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy 8. Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306*. Praha: Tempsky, 1882, citát na s. 282-283.

¹⁰⁵ Že se hranice každoročně obcházely, třebaže ne všude, uvádí např. MENŠÍK, s. 156, § 10. Srv. KLABOUC, J., PROCHÁZKA, V. *Předpisy a obyčeje*, s. 160.

¹⁰⁶ Více GÓRECKI, Piotr. *Communities of Legal Memory in Medieval Poland, c. 1200-1240*. *Journal of Medieval History*. 1998, 24, s. 127-154; MYŚLIWSKI, Grzegorz. 'Pamiętnicy'. *Ludzie sędziwi jako źródła wiedzy o przeszłości na ziemiach polskich (do końca XVI w.)*. In: MICHAŁOWSKI, Roman et al. (eds.). *Europa barbarica, Europa christiana. Studia mediaevalia Carolo Modzelewski dedicata*. Warszawa: DiG, 2008, s. 113-126.

vyprávění nemá oporu v soudobých pramenech. Není divu, u mezních rituálů se nevyžadovalo písemné stvrzení, aby byly pokládány za právoplatné.¹⁰⁷ Ještě ve 13. století bychom proto marně hledali záznamy o systematickém obnovování hranic, což je ovšem pochopitelné, jelikož s tímž výsledkem pátrali i historikové v Polsku¹⁰⁸, nebo Německu.¹⁰⁹ Osamocení příklad, kdy písemné zachycení ochozu a objezdu není jednorázovou „dohrou“ právní dispozice s pozemkem, nebo mezního sporu, nýbrž poukazuje na periodicitu, lze postřehnout ve falzu, které je datováno do roku 1293 a které se hlásí k Václavovi II. jako ke svému vydavateli.¹¹⁰ V listině padělané dle Jindřicha Šebánka v rozmezí let 1310-1336 se pojednává o farním okrsku ve vesnici Zbiny na Bezdězsku. Dle zemského obyčeje měla být tamní farnost obcházena jak duchovním správcem, tak zbinskými usedlíky pokaždé, když se nový plebán na Bezdězi ujímal svého úřadu.¹¹¹

Kde selhávala prevence, musela nastoupit reakce poté, co se ocitla v ohrožení buď samotná hranice, nebo ohraničený majetek. O sankci ve výši mezního vola padla zmínka dříve, takže se pro tentokrát budeme moci plně soustředit na metody, jimiž se urovnávaly neshody mezi sousedy. Sluší se však předeslat, že zevrubnější rešerši nelze podrobit než pouhý zlomek z dobové kazuistiky, který byl písemně zaprotokolován a přečkal do dnes.¹¹² O mezerách v pramenné základně si lze koneckonců udělat dobrý obrázek i z nemnoha listin, které se dochovaly a které obsahují narážky na mlhavou, jen těžko uchopitelnou „prehistorii“ jednotlivých mezních pří. V písemnostech, jež máme po ruce pro období do roku 1306, se přesto dají nalézt doklady pro

---

¹⁰⁷ Poučná je zvl. listina CDB II 75, kde se dosvědčuje již uskutečněné darování vesnice Týnčan na Sedlčansku (*donavimus*) a eviduje se dokonce její trojí předchozí rozhraničení, vnímané zpětně jako „soběstačný“ a na písemném mediu nezávislý právní akt. Srv. URBAN, Jan. *Lichtenburkové : vzestupy a pády jednoho panského rodu*. Praha: NLN, 2003, s. 19; KARP, H.-J. *Grenzen in Ostmitteleuropa*, s. 115. O dokumentu ŠEBÁNEK, J., DUŠKOVÁ, S. Česká listina doby přemyslovské 1, s. 145. Obecně k písemné fixaci BAUER, R. *Die ältesten Grenzbeschreibungen*, s. 268-269.

¹⁰⁸ BUJAK, Franciszek. *Studia nad osadnictwem Małopolski*. wyd. 2. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2001, s. 146.

¹⁰⁹ MOLDENHAUER, Rüdiger. *Grenzen und Grenzbeschreibungen in Mecklenburg*. *ZRG GA*. 1981, 98, s. 236-275, zde s. 270-272 a v pozn.

¹¹⁰ ŠEBÁNEK, Jindřich. Listiny přímětické a jiné naše listiny na patronátní práva z doby přemyslovské. *SPFFBU - řada historická (C)*. 1956, 5(3), s. 79-102, zde s. 86-88.

¹¹¹ NA Praha, Archivy zrušených klášterů 1, sign. ŘA Karlov - 1. Srv. KATALOG, s. 297-298, č. 761.

¹¹² K torzovitosti pramenů KARP, H.-J. *Grenzen in Ostmitteleuropa*, s. 117. Dále srv. BRÄNDLI, Paul J. *Mittelalterliche Grenzstreitigkeiten im Alpenraum. Mitteilungen des Historischen Vereins des Kantons Schwyz*. 1986, 78, s. 19-188, zde s. 54, 58-59 a HÜRLIMANN, Katja. *Erinnern und aushandeln. Grenzsicherung in den Dörfern im Zürcher Untertanengebiet um 1500*. In: MEIER, Thomas, SABLONIER, Roger (eds.). *Wirtschaft und Herrschaft : Beiträge zur ländlichen Gesellschaft in der östlichen Schweiz (1200-1800)*. Zürich: Chronos, 1999, s. 163-186, kde se autorka zaobírá raně novověkými mezními spory v oblasti Curychu a příčiny jejich zápisu spatřuje buď v důležitosti kauzy, nebo v jejím postoupení do odvolacího řízení (s. 163-164).

uplatnění nejen řízení soudního¹¹³ a rozhodčího,¹¹⁴ ale i jejich smíšených forem,¹¹⁵ kdy se původně soudní proces v určité své fázi „překlápí“ do arbitráže.¹¹⁶ Rozepře o farnosti a jejich limitaci spadaly pod soud biskupův, pokud běželo o hranice statků, pak byl příslušným zemský soud. Výrokem soudce byla jednak odstraněna právní nejistota, jednak závazně vytčena a veřejně proklamována hranice.¹¹⁷ Připomíná se rovněž smírné narovnání o meze. Na rozdíl od výše uvedených přístupů k řešení konfliktu, pro smír je příznačné, že jej dosahují protivníci svým přičiněním a neobracejí se tedy na třetí osoby s rozhodovací kompetencí, vyplývající buď ze soudcovského úřadu, nebo ze smlouvy mezi stranami.¹¹⁸ Z hlediska předmětu se v mladších dobách rozeznávají tři hlavní typy mezních sporů: (1.) o průběh hranice, (2.) o neoprávněnou manipulaci s mezníky a (3.) o pastvu dobytka na cizí půdě.¹¹⁹ V materiálu z přemyslovských Čech a Moravy oproti tomu připadají do úvahy výhradně první dva okruhy, jejichž identifikaci ale znesnadňuje fakt, že příčiny sousedské nevraživosti bývají formulovány jenom vágně. Když nic víc, můžeme se alespoň domýšlet z listinné dikce, že podobně jako v cizině¹²⁰ i u nás se stávalo, že nejasnosti v otázce hraniční linie splývaly s protiprávním nakládáním se sousedovým pozemkem.¹²¹

Dostáváme se tak k podstatě rituálního obcházení a objíždění mezníků. Jím se hádky o hranice s konečnou platností uzavíraly a s jeho přispěním se zamezovalo, aby pro příště vznikaly třetí plochy mezi sousedy. Okřídlená, s oblibou citovaná slova Wilhelma Ebela, že „*forma je nejstarší normou*“ a že „*bez formalismu nebylo vůbec žádného práva*“, doposud neztratila na významu a stejně tak se v medievistických kruzích drží Ebelova představa, že středověké právo

---

¹¹³ CDB II 376; CDB V-II 795; CDB V-II 813.

¹¹⁴ CDB V-I 384; CDB V-II 599; CDB V-II 797; CDM V 103.

¹¹⁵ Více o tom např. DAVIES, Wendy, FOURACRE, Paul J. Conclusion: property and power in early medieval Europe. In: TÍŽ (eds.). *Property and power in the early Middle Ages*. Cambridge: CUP, 1995, s. 245-271, zde s. 236-237.

¹¹⁶ CDB IV-I 16; CDB VI-I 79; CDB VI-I 80; CDM IV 320.

¹¹⁷ Srv. SCHLOSSER, Hans. *Spätmittelalterlicher Zivilprozess nach bayerischen Quellen. Gerichtsverfassung und Rechtsgang*. Köln: Böhlau, 1971, s. 284.

¹¹⁸ CDB VI-I 90; CDM IV 306 = VÁŠA, R. *Codex*, č. 11 (edice opisu). K procesnímu institutu smíru MARKOV, Josef. *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.-XVII. století*. Praha: Academia, 1967, s. 285; VANĚČEK, Václav. *Počátky práva a státu v Československu*. Praha: Všehrd, 1946, s. 100-101. Obecně GEARY, Patrick. Extra-judicial means of conflict resolution. In: *La giustizia nell'alto medioevo (secoli V-VIII) I*. Spoleto: Presso la Sede del Centro, 1995, s. 569-601, zde zvl. s. 575 a násl.

¹¹⁹ HÜRLIMANN, K. *Erinnern und aushandeln*, s. 165-167.

¹²⁰ BRÄNDLI, P. J. *Mittelalterliche Grenzstreitigkeiten*, s. 42-43.

¹²¹ Explicítní jsou CDB V-II 813 (*litigii ... super terminis et bonis*); CDB VI-I 79; CDB VI-I 80.

bylo spoutáno formalitami a prostoupeno všudypřítomnými rituály.¹²² Lidský počín získával právní kvalitu tehdy, jestliže byl „inscenován“ před zraky publika a odvíjel se v souladu se zažitými, z generace na generaci předávanými zvyklostmi. Nemusel být „zpisemněn“, nesnesl však, aby v jeho vyjádření s pomocí gest a promluv nastalo jakékoliv smyslově vnímatelné pochybení, neboť v opačném případě se úkon z právní sféry sám diskvalifikoval. Chování právě takové, které se jednak zakládalo na vnucených, nebo tradičních pravidlech, jednak se do kola opakovalo buď totožně, popř. s drobnými obměnami, bývá ve společenských vědách charakterizováno jako „rituál“.¹²³ Předpokládá se, že rituální praktiky nejen stavěly na odiv sdílené hodnoty a ideje, ale zavazovaly též do budoucna.¹²⁴ Čím se odlišovaly právní rituály, mezi něž patřily objezd a ochoz, byla schopnost navozovat právní následky a sdělovat médiem přístupným i pro nevzdělance, co je kolektivně chápáno jako správné a spravedlivé.¹²⁵ Protože byly neodmyslitelnou součástí kultury a doprovázely středověkého člověka na každém kroku, je přirozené, že zrovna rituály jsou tématem, k němuž upíná dějepisectví svou pozornost.¹²⁶

Cestu k dokonalejšímu porozumění mezním obřadům a jejich fungování lze začít u pramenné terminologie. V dobovém výrazivu se zračí skutečnost, že prvotním médiem rituálu bylo lidské tělo a až druhotným písmo, skrze něž se teprve dá středověké rituální „divadlo“ zkoumat v historické retrospektivě.¹²⁷ Protože se v nauce rozlišuje, zda se do právní řeči těla zapojuje celý

---

¹²² S bibliografií EBEL, Wilhelm. *Recht und Form. Vom Stilwandel im deutschen Recht*. In: TÝŽ. *Probleme der deutschen Rechtsgeschichte*. Göttingen: Schwartz, 1978, s. 257-279, citáty na s. 265, 267. Dále SELLERT, Wolfgang. *Gewohnheit, Formalismus und Rechtsritual im Verhältnis zur Steuerung sozialen Verhaltens durch gesetztes Recht*. In: DUCHHARDT, Heinz, MELVILLE, Gert (eds.). *Im Spannungsfeld von Recht und Ritual. Soziale Kommunikation in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Köln: Böhlau, 1997, s. 29-47, zde s. 32 a násl.

¹²³ Za všechny NEŠPOR, Zdeněk R. a kol. *Sociologická encyklopedie*. [on-line]. Sociologický ústav AV ČR, 2017-2019, s. v. „rituál“. Dostupné na < <https://encyklopedie.soc.cas.cz/>>. K definici teoreticky SNOEK, Jan A. M. *Defining 'rituals'*. In: KREINATH, Jens et al. (eds.). *Theorizing Rituals. Issues, Topics, Approaches, Concepts*. Leiden: Brill, 2006, s. 3-14.

¹²⁴ ALTHOFF, Gerd, SIEP, Ludwig. *Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme vom Mittelalter bis zur französischen Revolution. Der neue Münsterer Sonderforschungsbereich 496. FMSt. 2000, 34, s. 393-412. K funkcím rituálu obecněji WULF, Christoph, ZIRFAS, Jörg. Performative Welten. Einführung in die historischen, systematischen und methodischen Dimensionen des Rituals*. In: TÍŽ (eds.). *Die Kultur des Rituals. Inszenierungen, Praktiken, Symbole*. München: Fink, 2004, s. 7-45.

¹²⁵ DILCHER, Gerhard. *Mittelalterliches Recht und Ritual in ihrer wechselseitigen Beziehung. FMSt. 2007, 41, s. 297-316; OSTWALDT, Lars. Was ist ein Rechtsritual? In: SCHULZE, Reiner (ed.). *Symbolische Kommunikation vor Gericht in der Frühen Neuzeit*. Berlin: Duncker & Humblot, 2006, s. 125-152.*

¹²⁶ ARLINGHAUS, Franz-Josef. *Rituale in der historischen Forschung der Vormoderne. Zeitschrift für neuere Rechtsgeschichte. 2009, 31, s. 274-291, zde s. 288-290.*

¹²⁷ STOLLBERG-RILINGER, B. *Rituale*, s. 226 a násl.

člověk, nebo pouze jeho končetiny, pokusíme se zohlednit obojí, nakolik to prameny dovolí.¹²⁸ Jak prozrazuje název, „ochoz“ a „objezd“ vystihují dynamiku pohybu, který museli členové hraničního průvodu absolvovat pěšky nebo na koni od prvního mezníku k poslednímu. Oba bohemismy mají za sebou dlouhou historii sahající do přemyslovského období, kdy se s nimi setkáváme jednak v označeních pro územní plochu, která byla již právně rozhraničena (*vgezd*), jednak v místních a pomístních jménech Ochozů, Újezdů, nebo v různých jiných variantách obou těchto názvů.¹²⁹

Latinské ekvivalenty pro formálně vymezené teritorium, ať konkrétnější (*circuitus*, *ambitus*), nebo obecnější (*silva*, *praedium*) nečiní sice obtíže, překladatelské nesnáze mohou však vyvolávat latinská pohybová slovesa. Zatímco (*ob*)*equitare*,¹³⁰ nebo *circumequitare*¹³¹ lze chápat jako jízdu koňmo, pojmy *circu(m)ire*, *circumgirare* jsou dvouznačné a nemusejí vždy implikovat chůzi pěšky, jak by se mohlo zdát při letném nahlédnutí do *Slovníku středověké latiny v českých zemích*.¹³² K zamyšlení vybízí listina pro bývalého pražského rychtáře Konráda, vydaná roku 1260 Přemyslem Otakarem II. a povolující Konrádovi, aby mohl plaskému klášteru prodat ves Neprobylice u Žatce.¹³³ Byť se výslovně konstatuje o tomto někdejší pražském rychtáři, že požádal krále Přemysla a jeho choť Markétu Babenberskou o ohrazení Neprobylic a že sám Konrád navíc poskytl koně pro chystaný podnik, přeci je děj okomentován slovesem *circuire*. Můžeme se proto dohadovat, zda nemáme písemnost číst tak, že vyjma skupinky královských vyslanců, kteří sledovali dění z koňského sedla, většina zúčastněných se vydala na pochod kolem

---

¹²⁸ VON AMIRA, Karl, VON SCHWERIN, Claudius. *Rechtsarchäologie : Gegenstände, Formen und Symbole germanischen Rechts*. Berlin-Dahlem: Ahnenerbe-Stiftung, 1943, s. 63 a násl.; SCHMIDT-WIEGAND, Ruth. *Gebärdensprache im mittelalterlichen Recht*. *FMS*. 1982, 16, s. 363-379.

¹²⁹ Srv. *Vokabulář webový*. [on-line]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2006–2021, s. v. „objězda“ a „ochozě“. Dostupné na: <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>. S doklady a další bibliografií JANIŠ, D., ŠENKÝŘOVÁ, J. *Hranice statků*, s. 193; TEPLÝ, Jaroslav. Příspěvek k problematice okrsku zvaného v listinných pramenech "circuitus". *Východočeský sborník historický*. 1997, 6, s. 9-32, zvl. s. 9-11; BOHÁČ, Zdeněk. *Újezdy a Lhoty*. Příspěvek k dějinám osídlení středověkých Čech. *HG*. 1974, 12, s. 3-25, zvl. s. 5-9.

¹³⁰ CDB II 75; CDB II 153; CDB II 188.

¹³¹ CDB IV-I 220: *lex et consuetudo circumequitacio dicitur, sive ummerithunge Teutonice, sive obyezda Boemice appellatur*.

¹³² *Slovník středověké latiny v českých zemích*. [on-line]. Filosofický ústav AV ČR, 2019-2021, s. v. „circumgyro“, „circumeo et circueo“. Dostupné na <<http://lb.ics.cas.cz/>>.

¹³³ CDB V-I 241. S protichůdnými názory k dokumentu ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II. : král na rozhraní věků*. Praha: NLN, 2011, s. 70, 282; JAN, Libor. *Statuta Konráda Oty a problémy jejich historické a právněhistorické interpretace*. *ČMM*. 2017, 136(1), s. 3-34, zde s. 23-24.

Neprobylic po svých.¹³⁴ Vysvětlení může být ale klidně prostší a znít, že *circu(m)ire* znamená objet i obejít,¹³⁵ a tedy že jediný latinský termín v Přemyslově listině - a nejen v ní - může zahrnovat oba způsoby dopravy.

Tážeme-li se, jak putování na meze probíhalo, musíme se předem smířit s již avizovanou málomluvností pramenů. Často tápeme v nejistotě, pokud jde o rituální chování lidí, kteří vystupují ve středověkém materiálu buď jako vykonavatelé rozhraničení (*perambulatores*, *assignatores*, *distinctores*), nebo jeho svědkové (*testes*).¹³⁶ Stačí jen zopakovat slova Jaroslava Teplého, který se před nedávnem objezdovou problematikou zabýval a trefně poznamenal, že „běžná samozřejmost obvykle do textu listiny nepronikla“.¹³⁷ I tak se ale dá zhruba rekonstruovat průběh objezdů a ochozů, jestliže se rozptýlené, útržkovité zprávy složí dohromady. Důkladnějšímu rozboru případů, které máme lépe podchyceny, jsou vyhrazeny samostatné kapitoly, kdežto nyní se zaměříme na „slovník“ diplomatických písemností.

Zřetelný poukaz na „tělesnost“ rituálu můžeme spatřovat v upozornění, že se rozhraničení odbylo za osobní asistence někoho, na kom záleželo. Jednou je řeč o vlastníkovi převáděného a vymezovaného pozemku, jednou zase o zeměpánovi (*personaliter*, *propria in persona*).¹³⁸ O uvážlivosti, pečlivosti a poctivosti vytyčovatelů dále vypovídají latinské termíny jako *rationabiliter*¹³⁹, *diligenter*¹⁴⁰, nebo *fideliter*, kterými je právní kolorit popisován.¹⁴¹ Shora naznačený smysl se dobře shoduje s poznatkou, že kupř. roku 1239 k určení hranice došlo až po radě se vznešenými předáky (*iuxta consilium virorum nobilium*),¹⁴² nebo že jindy se v kontroverzních situacích přistupovalo ke stanovení mezí po složení přísahy, a to promisorní, jež apelovala na pravdomluvnost aktérů (*sub debito prestiti sacramenti commiserit distinguendos*, *per*

---

¹³⁴ Pro srovnání lze poukázat na mladší vyobrazení z Menšíkova traktátu o mezním soudě, kde při soudním ohledání mezí, tzv. „vedení svědků“, někteří lidé krácejí a někteří jedou na koni. Viz JANIŠ, D., ŠENKÝŘOVÁ, J. Hranice statků, s. 199.

¹³⁵ TEPLÝ, J. Příspěvek k problematice okrsku, s. 10.

¹³⁶ Např. CDB III-II 214.

¹³⁷ TEPLÝ, J. Příspěvek k problematice okrsku, citát na s. 27.

¹³⁸ CDB III-II 194; CDM V 76.

¹³⁹ CDB V-II 813.

¹⁴⁰ CDB II 271.

¹⁴¹ CDB VI-I 90; CDM IV 306 = VÁŠA, R. *Codex*, č. 11 (edice opisu).

¹⁴² CDB III-II 214.

sacramentum sue fidei, iuramento prius ab eisdem recepto).¹⁴³ Mají-li písaři listin specifikovat, kterým směrem se průvod ubíral, nezřídka uvádějí, že se mezi hraničními body a liniemi¹⁴⁴ přesouval nejkratší přímou trasou (*directe, per directum*)¹⁴⁵, nebo výjimečněji, že svým pohybem opsal zhruba tvar kruhu (*limitata sunt et distincta circumferencialiter*).¹⁴⁶ V písemnostech najdeme ale i jinou charakteristiku, která je pro nás ještě důležitější, neboť jasně pojmenovává základní stavební prvky objezdu a ochozu jakožto právního rituálu. Když roku 1233 klášter v Kladrubech prodal Radoslavu ze Svržna ves Přítulnov, stalo se, jak bývalo v zemi zvykem, že po uzavření kupní smlouvy následovalo hraničení, jímž Radoslav získal Přítulnov do vlastnictví. Mimoto ale máme také zaznamenáno, že se majetkový převod udál ve slavnostní atmosféře a veřejně před zraky obyvatelstva, svolaného pro ten účel (*circucione coram multis et probis ad hoc vocatis viris celebrit[er fa]cta*).¹⁴⁷

Když zaměníme perspektivu a zaostříme na jednotlivé položky v rituálním scénáři, odehrávajícím se na mezích přemyslovských Čech a Moravy, můžeme pozorovat, že stejně jako všechny rituály také objezdy a ochozy byly dynamickým řetězcem skládajícím se z dílčích jednání, gest a promluv.¹⁴⁸ Rozhraničení bylo procesem složeným z prvků, jejichž prostřednictvím se před zraky obecnosti „zpřítomňoval“ lokální právní řád.¹⁴⁹ Nakolik je známo, patřilo sem:

---

¹⁴³ CDB IV-I 4; SUB VI 184; CDM V 103. Srv. MAURER, Helmut. "Grenznachbarn" und boni homines. Zur Bildung kommunikativer Gruppen im hohen Mittelalter. In: PETERSOHN, Jürgen (ed.). *Mediaevalia Augiensia : Forschungen zur Geschichte des Mittelalters*. Stuttgart: Thorbecke, 2001, s. 101-123, zde s. 106-107; BYLINA, S. *Drogi - granice - most*, s. 53.

¹⁴⁴ TEPLÝ, J. Příspěvek k problematice okrsku, s. 14.

¹⁴⁵ Opakovaně např. v CDB II 351; CDB II 376; CDB V-II 599. K interpretaci KLÍMEK, Tomáš. Určování směru v textech českého středověku z 12.-14. století. *MHB*. 2011, 14(2), s. 25-59, zde s. 36. Dále BRANDI, Karl. Grundfragen historischer Geographie und der Plan des historischen Atlas. In: TÝŽ. *Ausgewählte Aufsätze*. Oldenburg-Berlin: Stalling, 1938, s. 469-490, zde s. 479; SCHNEIDER, Reinhard. Lineare Grenzen - vom frühen bis zum späten Mittelalter. In: HAUBRICHS, Wolfgang, SCHNEIDER, Reinhard (eds.). *Grenzen und Grenzregionen = Frontières et régions frontalières = Borders and border regions*. Saarbrücken: Saarbrücker Druckerei und Verlag, 1994, s. 51-68, zde s. 59 a násl.

¹⁴⁶ CDB VI-I 265. Srv. TYSZKA, Przemysław. Postrzeganie granicy w średniowieczu. *Kultura i Społeczeństwo*. 1995, 39(1), s. 105-117, zde s. 115-116.

¹⁴⁷ CDB III-I 47. K hospodářskému pozadí NOVÁČEK, Karel et al. *Kladrubský klášter 1115-1421 : osídlení, architektura, artefakty*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2010, s. 139 a v pozn.; KUBŮ, Eduard. Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420). *HG*. 1979, 18, s. 205-232, zde s. 214.

¹⁴⁸ Srv. ALTHOFF, Gerd. *Die Macht der Rituale : Symbolik und Herrschaft im Mittelalter*. Darmstadt: WBG, 2003, s. 13-14.

¹⁴⁹ V tomto duchu TEUSCHER, Simon. *Erzähltes Recht : lokale Herrschaft, Verschriftlichung und Traditionsbildung im Spätmittelalter*. Frankfurt am Main-New York: Campus, 2007, s. 90-91.

- ukázání mezi rukama¹⁵⁰
- ohledání mezi očima¹⁵¹
- obnovení starobylých mezníků¹⁵²
- doplnění starých mezníků o nové¹⁵³
- odstranění starých mezníků a jejich nahrazení za nové¹⁵⁴
- zřízení nových mezníků, pleonasticky vyjádřené např. jako *metas distinguendo, assignando, signi confirmando*¹⁵⁵

Pro názornost se hodí podotknout, že z palety hraničních znamení, které máme v přemyslovské éře doloženy, vyčnívají jednak umělé kopce,¹⁵⁶ jejichž stěžejní význam pro parcelaci země podtrhuje Stanisław Bylina,¹⁵⁷ jednak archaické a napříč Evropou rozšířené vyorávání brázdy, ze které se tak stávala dělicí linka mezi pozemky.¹⁵⁸ Vlastnosti, kterých si podle všeho předkové u mezníků zvláště cenili, byla jejich viditelnost (*signis visibilibus positis*)¹⁵⁹ a rozpoznatelnost v okolním prostředí (*metis certis distinctis*).¹⁶⁰

Zapomenout by se nemělo ani na počáteční a závěrečnou fázi hraničení, a proto se zde o nich zmíníme, byť jen v krátkosti. Organizační přípravy k provedení rituálu po sobě zanechaly stopy v mandátech, pojatých v nějaké podobě, třeba náznakem, do delimitačních listin.¹⁶¹ Panovník a

¹⁵⁰ CDB II 374: *ad denotandum ... circuitum*; CDB III-II 258: *post ostensionem metarum*; CDM V 103: *ad cernendas et ostendendas metas*. Srv. VON AMIRA, Karl. Die Handgebärden in den Bilderhandschriften des Sachsenspiegels. *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse*. 1909, 23, s. 61-264, zde s. 203-204.

¹⁵¹ CDB III-I 56: *loca subicerent oculis*; CDB V-II 490: *inquisitione invenimus*; CDM IV 320: *perlustrantes ... uisu et animo perlustrauimus*. Srv. BADER, K. S. *Der schwäbische Untergang*, s. 87-88.

¹⁵² CDB II 376: *metas antiquas renovantes*. Snad by sem patřilo i obnovení již nevyhovujících značek dle CDM V-II 599: *ad revocandas et determinandas metas*. Odlišný překlad má ŠTĚPÁN, Václav. Listina hradištského kláštera údajně z roku 1269. *Z dějin hutnictví*. 1986, 15, s. 18-41, zde s. 37.

¹⁵³ CDB III-II 194: *antiquis terminis ... novas superaddidimus metas*.

¹⁵⁴ CDB V-I 384: *antiquas metas et priores terminos ... destrui fecimus et novas metas ac terminos et acervos novos fecimus elevari*. K závěrečnému dodatku o rekonstrukci hranice, který budí podezření, avšak koresponduje s právními zvyklostmi přemyslovské doby, srv. ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Sáša. *Kritický komentář k Moravskému diplomatáři : zpracování látky z III. svazku Bočkova moravského kodexu*. Praha: SPN, 1952, s. 316.

¹⁵⁵ CDB III-II 214.

¹⁵⁶ CDM IV 306 = VÁŠA, R. *Codex*, č. 11 (edice opisu s odlišným čtením): *altos cumulos in meditullio limitum eleuari fecimus*; CDB V-II 795: *per acervos ... distinxi ... consignavi*; CDB V-II 797: *per acervos distinctis*.

¹⁵⁷ BYLINA, S. *Drogi - granice - most*, s. 69.

¹⁵⁸ CDM V 103: *vnam lineam aratro cum vomere trahere iussimus*. Srv. ŽEMLIČKA, Josef. *Konec Přemyslovců : skladba a fungování jejich pozdní monarchie*. Praha: NLN, 2020, s. 161 s bibliografií na s. 492 v pozn. Dále např. KIERSNOWSKI, R. *Znaki graniczne*, s. 286; BAUER, R. *Die ältesten Grenzbeschreibungen*, s. 259.

¹⁵⁹ CDM V 76.

¹⁶⁰ VOIGT, s. 81-82, č. LXVIII.

¹⁶¹ Srv. BYLINA, S. *Drogi - granice - most*, s. 53-54.

biskup takto vydávali příkazy svým delegátům, aby meze v terénu obešli, nebo objeli. Čas od času bylo zapotřebí sehnat královským vyslancům koně, jak vyvozujeme z již vzpomenutého příběhu rychtáře Konráda z Prahy a z peripetií kolem prodeje jeho vsi Neprobylic. Pozoruhodná jsou ale rovněž jména lidí, kteří ohraničování přihlíželi. Díky jejich geografickému zařazení si lze udělat povšechný úsudek o náročnosti logistických operací, nutných proto, aby se ve smluvené datum sešli na jednom místě vytyčovatelé a svědkové nejen z bližších, ale i ze vzdálenějších destinací. Opět jeden příklad za všechny: Šťastnou náhodou máme po ruce fragment listiny, jež byla pořízena kolem roku 1287 u příležitosti koupě vsí Číňova a Přeskak. Obě lokality byly převáděny nejvyšším českým komorníkem Ojírem z Lomnice se souhlasem jeho manželky na cisterciácký klášter z Waldsassenu. Písemnost je závažná proto, že eviduje v hraničním procesí okolo prodávaných vesnic jednak měšťany z blízkého Žatce a místní šlechtice, jednak opata z desítky kilometrů vzdáleného kláštera v Oseku a mnichy z ještě odlehlějšího konventu, usazeného v bavorském Waldsassenu.¹⁶²

Co se týče roční doby, vhodné k pořádání hraničních průvodů, nemáme než stručnou noticku kladského purkrabího Konráda de Reno. Když z popudu Václava II. řešil na přelomu let 1294/1295 mezní konflikt s cisterciáckým klášterem v Kamenci, konstatoval přitom Konrád, že obdobím jako stvořeným pro delimitaci se mu jeví prosinec (*oportunitate temporis ad faciendam ipsam limitationem*).¹⁶³ Rozchází se tím pádem s míněním Jakuba Menšíka z Menštejna, který o staletí později doporučoval chodit na meze v jarních měsících.¹⁶⁴ Skutečností však je, že navzdory osobním preferencím kastelána na hradě Kladsku se za Přemyslovců ochozy a objezdy konaly v podstatě celoročně.¹⁶⁵

Nakonec, k posílení jistoty nabyvatelů, kterými byly duchovní ústavy dbající o rozvoj písemné kultury, se na důkaz uskutečněné delimitace vyhotovoval tu a tam záznam na

---

¹⁶² ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37). O mobilizaci svědků k účastenství na právním aktu na podkladě mikrosondy DAVIES, Wendy. *Small Worlds : The Village Community in Early Medieval Brittany*. London: Duckworth, 1988, s. 109 a násl.

¹⁶³ SUB VI 184. K okolnostem stručně KACZMAREK, Michał. ...in libro vite memoriter exarata. Modlitwy wypominkowe konwentu kamienieckiego za sprawujacych władze. *Przegląd historyczny*. 1985, 76(3), s. 505-532, zde s. 527.

¹⁶⁴ MENŠÍK, s. 156, § 10.

¹⁶⁵ Srv. MARKOVÁ, M. *Hranice a hraničení v českých zemích*, s. 45, kde je za preferované roční období bráno jaro.

pergamen.¹⁶⁶ Od 13. století pravidelnější a preciznější „zpisemnění“ (*adnotacio*)¹⁶⁷ nastávalo buď ihned po tělesné inscenaci právního rituálu,¹⁶⁸ nebo s časovou prodlevou, která se ovšem mohla svou délkou různit.¹⁶⁹ Hraniční listiny sdílejí ve středověku oblíbený literární motiv, jehož nosnou myšlenku lze reprodukovat tak, že písmo je médiem, které má uchránit právní akt před zapomněním a uchovat na věky jeho validitu.¹⁷⁰ Na druhou stranu není žádným tajemstvím, že v řízení na zemských soudech v době předhustitské si listinné důkazy konkurovaly s ústními svědectvími, jež byly zrovna u mezních kauz považovány za přesvědčivější argumenty v polemice o právo.¹⁷¹ Proto je jen pochopitelné, jestliže kontrahenti smluv o nemovitosti kladli důraz především na zápis svědků, povolávaných v okamžiku sporu k soudnímu výsledku.¹⁷²

O právních aspektech objezdů a ochozů se tvrdívá, že jejich dvojjediným posláním bylo zjistit a zajistit hranici v krajině, čímž byl zároveň dán předpoklad k právem uznanému nakládání s půdou.¹⁷³ Nejinak se to má podle všeho i s Čechami a Moravou, kde prameny do roku 1306 dovolují usuzovat na obdobné funkce u mezních obřadů. Na jednu stranu se dočítáme o úmyslu, aby vytčením hranice byla překonána nejistota o rozsahu právního panství nad územím (*ne ... superveniat dubitacio, ignorantiae scrupulum reprimere*).¹⁷⁴ Na druhou stranu nechybějí

---

¹⁶⁶ K trendům MARKOVÁ, M. Vymezování hranic, s. 105; KARP, H.-J. *Grenzen in Ostmitteleuropa*, s. 114-117.

¹⁶⁷ CDB III-II 214.

¹⁶⁸ Např. CDB VI-1 90. K tomu s diskusí FÜHRER, L. *Listina pražských biskupů*, s. 264-265. Dále KREJČÍKOVÁ, Jarmila. *Společenská funkce listiny v českém státě v době cizí nadvlády : 1278-1283*. Brno, 1982. Dizertační práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Sáša DUŠKOVÁ, s. 147-148; SVITÁK, Zbyněk. Listiny vyhotovené společně vydavatelem i příjemcem. (Příspěvek ke každodennosti při vyhotovování listin v době interregna 1278-1283). In: *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka : sborník příspěvků*. Brno: MZA, 2000, s. 175-183, zde s. 178.

¹⁶⁹ Např. již citovaná listina CDB II 75.

¹⁷⁰ Pro dokreslení viz CDB III-I 88; CDB III-I 119; CDB III-II 214; CDB IV-I 196; CDB IV-I 220; CDB IV-I 260. V obecnosti HEROLD, Paul. Intertextualität im Kontext von Urkunden. *MIÖG*. 2004, 112, s. 141-162, zde s. 146-150; FICHTENAU, Heinrich. *Arenga : Spätantike und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln*. Graz: Böhlau Nachf., 1957, s. 131 a násl.

¹⁷¹ KEJŘ, Jiří. Die Urkunde als Beweismittel im Gerichtsverfahren im mittelalterlichen Böhmen. In: ADAMSKA, Anna, MOSTERT, Marco (eds.). *The development of literate mentalities in East Central Europe*. Turnhout: Brepols, 2004, s. 51-58, zde s. 55-56; ŠTACHOVÁ, Naďa. Ke sporu hradiského opata Budiše s Albertem z Lešan 26. 11. 1279. Úvaha o zemském právu v období tzv. prvního interregna. In: KNOLL, Vilém, KARHANOVÁ, Martina (eds.). *Naděje právní vědy*. Býkov 2007. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 174-179.

¹⁷² Explicitně CDB VI-I 214: *Unde, ne nostram vendicionem rite et racionabiliter ordinatam imposterum alicuius possit impedire calumpnia, presentem paginulam cum testibus infrascriptis, qui nostre vendicioni et hereditatis circucioni intererant, et appensione sigilli ... duximus roborandam*.

¹⁷³ ERBEN, W. Deutsche Grenzaltertümer, s. 60, 64; BADER, K. S. *Der schwäbische Untergang*, s. 27 a násl., s. 45 a násl.; SCHLOSSER, H. *Spätmittelalterlicher Zivilprozess*, s. 278 a násl.

¹⁷⁴ CDB II 356; CDB III-I 88; CDB III-I 119; CDB III-III 264; CDB IV-I 260.

v písemnostech ani kautely, podle kterých má hraničení zabezpečit majitele pozemků proti úchvatům zvnějšku (*ne ... aggravetur, molestari, posset infringi, posset gravari et inquietari, audeat in posterum vindicare, mutare vel violare, inconuulsa perpetuo perseueret*).¹⁷⁵ Objevují se též formulace, podle kterých teprve rituální obkroužení mezí „dělalo“ z člověka držitele a vlastníka nemovitosti (*facerent possessorem, in corporalem et plenam possessionem, missionem in corporalem possessionem*).¹⁷⁶ Nejen v sousedních krajích, ale i u nás cesta k mezníkům byla nezbytností, jestliže se někdo smluvně zavázal k převodu statků a chtěl své povinnosti dostát. V listinách narážíme v té souvislosti na ustanovení, jež se dají vyložit tak, že trhová smlouva na nemovitost ke své realizaci vyžaduje právě rozhraničení, které je její nedílnou součástí (*in ... venditione ... terminata*).¹⁷⁷ Při zkoumání pramenného textu nelze však ztrácet ze zřetele ani jeho širší kontext. Protože vymahatelnost práva byla dříve problematičtější, než je dnes, musejí být očekávání vtělená do obsahu listin konfrontována s výsledky, kterých bylo jednou každou delimitací opravdu dosaženo.¹⁷⁸ Těmto konkrétním případům budou také věnovány další kapitoly.

---

¹⁷⁵ CDB II 351; CDB II 374; CDB II 376; CDB III-I 56; CDB III-I 88; CDB III-I 119; CDB III-II 194; CDB III-III 264; CDB IV-I 260; CDB V-II 795; RBM II 1508.

¹⁷⁶ CDB II 376; CDB V-II 795; CDB V-II 813; CDB V-II 818.

¹⁷⁷ CDB IV-I 220; CDB V-I 241; CDB V-II 877.

¹⁷⁸ WEITZEL, Jürgen. "Relatives Recht" und "unvollkommene Rechtsgeltung" im westlichen Mittelalter : Versuch einer vergleichenden Synthese zum "mittelalterlichen Rechtsbegriff". In: CORDES, Albrecht, KANNOWSKI, Bernd (eds.). *Rechtsbegriffe im Mittelalter*. Frankfurt am Main: Lang, 2002, s. 43-62.

2. PŘÍPADOVÉ STUDIE

2.1. PRODEJ VĚNNÝCH VESNIC ČÍŇOVA A PŘESKAK

Ačkoliv není pravda, že by společnost ve středověku byla zcela aliterární, sotva lze popřít, že schopnost číst a psát byla po staletí výsadou menšiny a mnohde jí zůstala hluboko do novověku.¹⁷⁹ Situace se měnila jen pozvolna s rozvojem byrokratizujícího se panovníkova aparátu, který se při plnění stále náročnějších a početnějších úkolů nedokázal obejít bez písemné agendy.¹⁸⁰ Uvádějí se dva důvody, které vysvětlují, proč se písemnosti v každodenním životě společnosti prosazovaly jen ztěžka. Písmo zaprvé naráželo na již etablovanou kulturu mluveného slova a kolektivní paměti, čerpané z autopsie a předávané z generace na generaci. Zadruhé, paměť se leckdy mohla jevit užitečnějším, ba dokonce spolehlivějším nástrojem pro uchování informací, než dokumenty, které se daly zneužít a zfalšovat. Zkrátka bylo třeba, aby si lidé jednak přivykli novému způsobu myšlení a vyjadřování myšlenek, jednak aby se naučili důvěřovat psané literě dříve, nežli ji začali hojněji využívat.¹⁸¹

Z široce založené srovnávací analýzy, kterou předložila britská historička Susan Reynoldsová, vysvítá, že od 12. století prošla kontinentálně Evropa dalekosáhlou kulturně-spoolečenskou transformací. Právo „neučené“, artikulované lidskou řečí, postupně nahrazoval právní systém psaný, profesionalizovaný a inspirovaný římskoprávní vzdělaností.¹⁸² Následující kapitola se pokusí uchopit tento fenomén a na příkladu z konce 13. století postihnout, jak byly rituální praktiky ochozu a objezdu reprezentovány v diplomatickém materiálu z domácího

---

¹⁷⁹ BÄUML, Franz Heinrich. Varieties and Consequences of Medieval Literacy and Illiteracy. *Speculum*. 1980, 55, s. 237-265.

¹⁸⁰ KELLER, Hagen. Die Entwicklung der europäischen Schriftkultur im Spiegel der mittelalterlichen Überlieferung. Beobachtungen und Überlegungen. In: LEIDINGER, Paul, METZLER, Dieter (eds.). *Geschichte und Geschichtsbewußtsein. Festschrift für Karl-Ernst Jeismann zum 65. Geburtstag*. Münster: Institut für Didaktik der Geschichte, 1990, s. 171-204; KELLER, Hagen. Die Entfaltung der mittelalterlichen Schriftkultur im europäischen Kontext. Schriftgebrauch und Kommunikationsverhalten im gesellschaftlich-kulturellen Wandel vom 5. bis zum 13. Jahrhundert. In: HÄRTEL, Reinhard et al. (eds.). *Schriftkultur zwischen Donau und Adria bis zum 13. Jahrhundert*. Klagenfurt: Wieser, 2008, s. 15-45. Na příkladu Anglie klasicky CLANCHY, Michael T. *From Memory to Written Record. England 1066-1307*. 2. ed. Oxford: Blackwell, 1996.

¹⁸¹ BRIGGS, Charles Fairbank. Literacy, Reading and Writing in the Medieval West. *Journal of Medieval History*. 2000, 26, s. 397-420; CLANCHY, M. T. *From Memory to Written Record*, s. 294 a násl.

¹⁸² REYNOLDS, Susan. *Kingdoms and Communities in Western Europe 900-1300*. Oxford: Clarendon, 1990, s. 39 a násl. Srv. též VAN ENGEN, John H. The Twelfth Century : Reading, Reason, and Revolt in a World of Custom. In: NOBLE, Thomas F. X., VAN ENGEN, John H. (eds.). *European transformations : the long twelfth century*. Notre Dame: NDU Press, 2012, s. 17-44.

prostředí. Abychom předešli nedorozumění, jedním dechem podotýkáme, že za reprezentaci považujeme smysly vnímatelné ztvárnění rituálu a jeho „zpřítomnění“ v myslích současníků.¹⁸³ Otázka, kterou si klademe, zní: Jaké strategie volila nová písemná kultura tváří v tvář starému, houževnatě vzdorujícímu světu rituálů? Chceme-li si odpovědět, musíme pozorně naslouchat „dialogu“ vedenému mezi oběma formami, jimiž bylo středověké právo sdělováno.

Východiskem nám bude poznatek, nikterak revoluční, ale přesto důležitý, že mluvné slovo a gesto je nutně pomíjivé. Jeho působení je limitováno okolnostmi, doprovázejícími ústní a symbolický přednes, okruhem recipientů a výkonností lidské paměti. Písemný projev je naopak trvalý, teoreticky přístupný všem a v neposlední řadě se vyznačuje existenční nezávislostí na autorovi, potažmo na čtenářích.¹⁸⁴ V následujících odstavcích si budeme všimnat napětí mezi „tělesnou“ performancí vyplněnou symbolickými obsahy na straně jedné a písmem pokrývajícím folia pergamenu na straně druhé. Zároveň se nevyhneme úkolu, rekonstruovat vzájemné funkční vazby mezi listinami, které umožňují, abychom si utvořili plastický obraz o rituálním scénáři, podle něžž právní jednání probíhalo. Nesmíme ovšem zapomínat, co bylo řečeno v úvodu, že totiž efemérní „mluvený“ a „hraný“ akt zachycují naše texty nanejvýš zprostředkovaně, když popisovanou realitu převádějí do jazykových znaků, čímž jí nenávratně deformují.¹⁸⁵

KOUPĚ A PRODEJ V PRAZE

Mezi prameny nabízejícími jedinečnou možnost nahlédnout do dávného světa právních rituálů strhává na sebe pozornost listina, která byla odborné veřejnosti dlouho neznámá.¹⁸⁶ Jako hlavní aktéři v ní figurují nejvyšší komorník království českého Ojř z Lomnice¹⁸⁷ a představený

---

¹⁸³ WENZEL, Horst. Ritual und Repräsentation. In: WULF, Ch., ZIRFAS, J. *Die Kultur des Rituals*, s. 91-109.

¹⁸⁴ BÄUML, F. H. *Varieties and Consequences*, s. 247 a násl.

¹⁸⁵ Viz MÜLLER, Jan-Dirk. Writing-Speech-Image. The Competition of Signs. In: STARKEY, Kathryn, WENZEL, Horst (eds.). *Visual Culture and the German Middle Ages*. NY: Palgrave, 2005, s. 35-52, zde s. 37-40; MÜLLER, Jan-Dirk. Visualität, Geste, Schrift. Zu einem neuen Untersuchungsfeld der Mediävistik. In: TÝŽ. *Mediävistische Kulturwissenschaft. Ausgewählte Studien*. Berlin: de Gruyter, 2010, s. 253-266, zde s. 261-263.

¹⁸⁶ StA Amberg, Kloster Waldsassen 349, fol. 47^v-48^r. Srv. KATALOG, s. 112, č. 290; HAVEL, Dalibor. *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 16 a v pozn.

¹⁸⁷ K Ojřovi a jeho hodnosti PALACKÝ, František. Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků, in: CHARVÁT, Jaroslav (ed.). *Dílo Františka Palackého I. Práce historické*. Praha: Mazáč, 1941, s. 321-417, zde s. 338. Nověji CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Václav II. : král český a polský*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 104; DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. *Královský dvůr Václava II. České Budějovice: Veduta*, 2011, dle rejstříku a zvl. s. 37, 86; JAN, Libor. *Václav II. : král na stříbrném trůnu : 1283-1305*. Praha: Argo, 2015, zvl. s. 389, kde se taktéž připomíná, že komorník se za Václava II. stává čelným představitelem zemské obce a klíčovým přísedícím u zemského soudu.

cisterciáckého kláštera ve Waldsassen, opat Dětrich. V květnu roku 1287 se Ojír z Lomnice rozhodl prodat věnné statky své manželky Střezky waldsasskému klášteru. V tomto smyslu šlo o běžný prodej nemovitosti, který máme dochován v řadě jiných, starších i mladších listin.¹⁸⁸ Pro další výklad však bude nutné zdůraznit dvě skutečnosti. Za prvé, že kupujícím byl zahraniční nabyvatel. Byl-li na straně příjemce či nabyvatele cizinec, mohlo jeho zapojení do právního obratu za určitých podmínek ovlivnit formální i obsahovou stránku jeho zlistiněných počinů. Nebylo to však pravidlem, neboť směrodatné bývalo domácí zemské právo.¹⁸⁹ Za druhé je na místě podtrhnout, že k převodu nemovitosti bylo potřeba souhlasu Ojířovy manželky, poněvadž „ve hře“ bylo její obvěnění.

V listině se praví, že dvě vesnice ležící na Žatecku, jmenovitě Přeskaky¹⁹⁰ a Číňov¹⁹¹, daroval Střezce i s veškerým příslušenstvím její první manžel Chotěbor jako *donatio propter nuptias*.¹⁹² Obě vesničky na Žatecku připadly Střezce po Chotěborově smrti, a proto mohly být roku 1287 nabídnuty ke koupi Ojířem, v pořadí již druhým Střežčiným chotěm, který po právu disponoval s rodinným jměním. Zájemcem byl waldsasský klášter, jehož opat projevil ochotu dát za Přeskaky a Číňov 200 hřiven stříbra pražské váhy ve dvou splátkách. První část 100 hřiven stříbra měl konvent složit ve chvíli, kdy došlo ke konsensu obou stran. Zbýlých 100 hřiven stříbra se klášter zavázal doplatit v týdnu nejbližší následujícím po svátku sv. Václava, kdy měl být

---

¹⁸⁸ Ke zběžné orientaci lze využít rejstříky k jednotlivým svazkům CDB, příp. KATALOG. Obligačnímu právu v domácím listinném materiálu se v souvislosti s romanizací věnoval BOHÁČEK, Miroslav. Římské právo v listinné praxi českých zemí 12.-15. století. *SAP*, 1974, 24(2), s. 461-486, nebo v nedávné době ŠTACHOVÁ, Nad'a. Law of Obligations in Light of the Bohemian Diplomatic Documents of the Thirteenth Century. *Journal on European History of Law*. 2011, 2, s. 160-164.

¹⁸⁹ ŠTACHOVÁ, Nad'a. Komunikace na pomezí hranic na příkladu právních vztahů se zahraničním prvkem. In: TAUCHEN, Jaromír, SCHELLE, Karel (eds.). *Státoprávní vztahy českého státu a římskoněmecké říše ve středověku a jejich důsledky pro další vývoj*. Ostrava: Key Publishing, 2012, s. 53-63, zde s. 62.

¹⁹⁰ Dříve nazývané i jako Přeskače. Od roku 1950 část obce Chbany, západně od Žatce (okres Chomutov). Srv. PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách : jejich vznik, původní význam a změny 3 (M-Ř)*. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1951, s. 469.

¹⁹¹ Dříve nazývaný i jako Čínov, Čenov, Čáňov. Část obce Nové Sedlo, severozápadně od Žatce (okres Louny). Srv. PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách : jejich vznik, pův. význam a změny 1 (A-H)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1947, s. 311-312. SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický království Českého*. Praha: Bursík a Kohout, 1909, na s. 109 uvádí, že ves byla od roku 1276 sídlem Mladoty z Čeňova.

¹⁹² Více o tom KAPRAS, Jan. *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1908, s. 29 a násl.; KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy v českém právu zemském*. Praha: Bursík a Kohout, 1926, s. 24 a násl. Nově KNOLL, Vilém. Intestátní dědická posloupnost v českém středověkém právu zemském a městském. *ČPVP*. 2012, 20(3), s. 235-244, zde s. 237, 242. Pro uherské prostředí fundovaně a s bibliografií HUDÁČEK, Pavol. Právne postavenie vdovy v stredovekom Uhorsku do roku 1222 a otázka věnného. *Historický časopis*. 2013, 61(2), s. 227-262.

proveden objezd převáděných statků. Součástí ujednání v kupní smlouvě byl i závazek Ojíře z Lomnice a jeho syna Smila, že budou po dobu stanovenou zemským právem ručit za právní vady, nebo jinými slovy, že budou chránit kupujícího před nároky třetích osob. Ve staré češtině se tento institut nazýval správou.¹⁹³ Celý kontraktační proces se odbyl na Pražském hradě za účasti českého krále Václava II. a řady svědků. Pokud bychom případ pro větší názornost zjednodušili, potom by s přihlédnutím k náležitostem kupní smlouvy zahrnoval tyto podstatné okamžiky:

- V roli subjektů vystupují Ojír z Lomnice jako prodávající a opat Dětrich jako kupující.
- Předmětem trhu jsou nemovitosti, vesnice Přeskaky a Číňov se vším příslušenstvím.
- Prodávané vesnice jsou věnem Ojířovy manželky Střezky.
- Obě strany se shodly na kupní ceně ve výši 200 hřiven stříbra pražské váhy.
- Současně se obě strany dohodly na tom, že kupní cena bude zaplacená ve dvou splátkách.
- Druhá splátka měla být doplacená poté, co prodejce zajistil objezd převáděných statků.
- Byl to právě objezd kolem prodávaných vsí na Žatecku, jenž představoval konstitutivní prvek u převodu vlastnického práva.
- Prodávající na sebe navíc převzal závazek ručit po stanovenou lhůtu za právní vady.
- Uzavření kupní smlouvy se odehrálo na Pražském hradě před Václavem II., královskými úředníky a dalšími svědky.

---

¹⁹³ V římském právu je podobný institut zv. evikce neboli vysouzení prodávané věci na kupci třetí osobou. O staročeském trhu a správě ŠTACHOVÁ, Nad'a. Obligační právo ve světle českého diplomatického materiálu 13. století. In: KNOLL, Vilém (ed.). *Naděje právní vědy. Býkov 2010*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 139-150, zvl. s. 140, 145; BOHÁČEK, M. Římské právo v listinné praxi, zvl. s. 470-471, 472-473. Dále STIEBER, Miloslav. *K vývoji správy : vliv českých živlů na správu v Dolních a Horních Rakousích a její význam pro rakouský exekuční process*. Praha: Česká Akademie, 1901, zvl. s. 1-41; BOHÁČEK, Miroslav. Římské a kanonické právo v díle Všehrdově. *PHS*. 1961, 7, s. 147-199, zde s. 176 a násl.

Juristické schéma, které jsme sestavili na podkladě Ojířovy listiny, odpovídá náležitostem kupní smlouvy formulované v duchu římského práva.¹⁹⁴ Na první pohled se může zdát, jakoby do předmoderní doby ani nepatřilo. Pokud se však probereme jednotlivými písemnostmi, relevantními pro náš případ, zjistíme, že jsou stylizovány v rámci nově se ustalující právní kultury, jež vyrůstala z práv učených a v průběhu 13. století zasáhla i české země.¹⁹⁵ Její představitelé už pracují s římskoprávní terminologií a racionálním právním myšlením,¹⁹⁶ nutno ale dodat, že právo se na konci 13. století „modernizuje“ zatím jen pozvolna. Ve většinové společnosti analfabetů si dominantní postavení nadále udržují nejrůznější rituály, odrážející široce respektovanou obyčejovou praxi. Jedním z nich je i hraniční pochod, konaný u příležitosti majetkové operace, během níž osady Číňov a Přeskaky na severozápadě Čech měnily svého vlastníka.

CIRCUITIO NA ŽATECKU

Vyvstává nyní otázka, jak byla plněna trhová smlouva, jíž v Praze sjednali český nejvyšší komorník Ojír a bavorský klášter ve Waldsassen. Abychom byli schopni dohlédnout všech zákoutí spletité inter-textuální a inter-mediální sítě, do níž bylo právní jednání spoutáno, musíme sestavit inventář pramenných dokladů z konce 13. století. Písemné reliкty, které po sobě smluvní partneri zanechali, totiž poodhalují mnohotvárnost právní komunikace mezi kupujícím a prodávajícím.¹⁹⁷

---

¹⁹⁴ Ze standardních příruček srv. alespoň JÖRS, Paul et al. *Römisches Recht*. 4. Aufl. Berlin: Springer, 1987, s. 304 a násl.; KASER, Max. *Das römische Privatrecht 1. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*. 2. Aufl. München: Beck, 1971, s. 545 a násl.; TÝŽ. *Das römische Privatrecht 2. Die nachklassischen Entwicklungen*. 2. Aufl. München: Beck, 1975, s. 385 a násl. V delší vývojové perspektivě ZIMMERMANN, Reinhard. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford-New York: OUP, 1996, s. 230 a násl.; WAELKENS, Laurent. *Amne Adverso : Roman Legal Heritage in European Culture*. Leuven: Leuven University Press, 2015, s. 374 a násl.

¹⁹⁵ Shodně o „přelomovém“ 13. století i novější přehledové stati VANĚČEK, Václav. Pronikání římského a kanonického práva na území dnešního Československa od 2. pol. 9. století do 1. pol. 14. století. *PHS*. 1966, 12, 27-40, zde s. 29 a násl.; BOHÁČEK, Miroslav. Římské právo v právním vývoji českých zemí. In: VARCL, Ladislav et al. *Antika a česká kultura*. Praha: Academia, 1978, s. 189-204, zvl. s. 193-194; KEJŘ, Jiří. Právní kultura českého středověku. *Minulostí Západočeského kraje*. 1996, 31, s. 7-25, zde s. 12; TÝŽ. Pronikání kanonického práva do českého státu ve středověku. *Revue církevního práva*. 1997, 3(3), s. 137-155, zde s. 139-140.

¹⁹⁶ Detailně BOHÁČEK, M. Římské právo v listinné praxi, s. 463-464; TÝŽ. Das römische Recht in der Praxis der Kirchengenichte der böhmischen Länder im 13. Jahrhundert. *Studia Gratiana*. 1967, 11, s. 273-304; TÝŽ. *Einflüsse des römischen Rechts in Böhmen und Mähren*. Mediolani: Giuffrè, 1975, zvl. s. 77 a násl., 105 a násl.

¹⁹⁷ Viz graf na konci kapitoly.

Neméně poučné bude rovněž pozorovat, jaké vazby pojily shromážděné prameny mezi sebou navzájem a písemné médium jako takové s performativním aktem hraničení *zv. circuitio*.

Pro začátek můžeme znovu sáhnout po Ojířově listině z roku 1287, se kterou jsme se už mohli důvěrněji seznámit. Pracovně si ji označíme jako A.¹⁹⁸ Že se originál ztratil, není na překážku, jelikož byl přepsán do kopiáře založeného ve Waldsassen někdy zkraje 14. století.¹⁹⁹ Kopiařový opis přináší bezpochyby nejvíce informací o tom, jak probíhal prodej mezi českým šlechticem a waldsasským klášteřem. Písemnost, jež byla jeho předlohou, vznikla z popudu Ojíře z Lomnice a jím byla také zpečetěna. Pečetí k ní ovšem přivěsili rovněž Ojířovi nejbližší příbuzní, jeho manželka Střezka a jeho syn Smil. Listina A sama výslovně odkazuje na registra pražských beneficiářů, neboli na zemské desky, o nichž máme ze 13. století pouze sporadické zmínky.²⁰⁰ Do desek byl zapsán nejen souhlas Ojířovy manželky s prodejem vesnic, ale i Ojířovo zplnomocnění, aby s nimi mohl volně nakládat (*de libero et expresso consensu nec non speciali mandato eiusdem coniugis nostre, prout in registro beneficiariorum Pragensium, coram quibus eadem coniunx nostra consensum expressit huiusmodi ac mandatum, evidenter apparet*). Pořízení Ojíře z Lomnice ohledně rodinných majetků na Žatecku se tak řadí mezi ony výjimečné doklady, které existenci českých zemských desek na konci 13. století nepřímo potvrzují.

Na Ojířovu listinu jako na první článek intertextuální sítě navazuje listina B.²⁰¹ Ta byla vyhotovena písařem zemského soudu v Praze, který v ní dokázal prostřednictvím několika

---

¹⁹⁸ StA Amberg, Kloster Waldsassen 349, fol. 47^v-48^r.

¹⁹⁹ K tomuto waldsasskému rukopisu, jakož i k jiným klášterním písemnostem MALZER, Christian. Das älteste Kopialbuch des Klosters Waldsassen : Überlegungen zur identitätsstiftenden Bedeutung einer pragmatischen Quelle aus dem Zisterzienserorden. In: APPL, Tobias, KNEDLIK, Manfred Knedlik (eds.). *Oberpfälzer Klosterlandschaft : die Klöster, Stifte und Kollegien der Oberen Pfalz*. Regensburg: Pustet, 2016, s. 87-102; GOEZ, Elke. *Pragmatische Schriftlichkeit und Archivpflege der Zisterzienser : Ordenszentrismus und regionale Vielfalt, namentlich in Franken und Altbayern (1098-1525)*. Münster-Hamburg-London: Lit, 2003, s. 45-46, 225-226.

²⁰⁰ O počátcích zemských desek výběrově VOJTÍŠEK, Václav. K počátkům městských knih pražských a desek zemských. In: TÝŽ. *Výbor rozprav a studií*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1953, s. 229-239; FIALA, Zdeněk. Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II. (1247-1253-1278). *SAP*. 1951, 1(1), s. 165-294, zde s. 279-281. Bilanci má HLAVÁČEK, Ivan. Die böhmischen Landtafeln als Produkt der höchsten Landesgerichtsbarkeit im Mittelalter (ein Forschungsbericht). In: NICOLAJ, Giovanna (ed.). *La diplomatica dei documenti giudiziari (dai placiti agli acta - secc. XII-XV)*. Roma: Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica, 2004, s. 479-497, zvl. s. 487 a násl. K Moravě JANÍŠ, Dalibor. Úvahy nad počátky zemských desek na Moravě. In: CHOCHOLÁČ, Bronislav, JAN, Libor, KNOZ, Tomáš (eds.). *Nový Mars Moravicus, aneb, Sborník příspěvků, jež věnovali prof. Dr. Josefu Váčkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*. Brno: Maticе Moravská, 1999, s. 243-250.

²⁰¹ RBM II 1409. Srv. KATALOG, s. 112, č. 289; JAN, Libor. *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno: Maticе moravská, 2006, s. 203.

terminologicky přesných obrátů shrnout podstatné momenty prodeje. Přestože jde o poměrně stručný dokument, v některých ohledech listina B zpřesňuje výpověď listiny Ojře z Lomnice. Například tam, kde hovoří o ručení za právní vady, jež trvalo dle zemského práva nejméně tři roky, obvykle ale tři léta a osmnáct neděl.²⁰² U transakce s Číňovem a Přeskakami se ručitelem na dobu tří let stal jak prodávající Ojír, tak i jeho syn Smil (*easdem villas a quolibet inpeditore in sive affini vel non affini per triennium secundum ius terre emendare*).²⁰³ Listinu B bychom mohli označit za výpis ze zemských desk, který na dvou místech výslovně na desky odkazuje. Poprvé, když se písař odvolává na podrobnější zápis v registrech pražských beneficiářů, který se týkal souhlasu Ojířovy manželky a jí uděleného zplnomocnění (*quia uendidit dotem vxoris sue Ztrezce ea consenciente, ut in registro plenius continetur*). Podruhé, když v závěru listiny B písař zdůrazňuje, že Ojír i opat waldsaského kláštera nahlas přikázali všechno zapsat do zemských desk (*Et hec omnes ex utraque parte uiua uoce registro omnia inseri mandauerunt*).

Poslední z trojlístku listin, hodných pozornosti, je zápis o provedeném objezdu C.²⁰⁴ Písemnost, o níž běží, se dochovala pouze fragmentárně a v českém prostředí je naprostým unikátem. Lze ji považovat za zlistiněný důkaz, že vydavatelé listiny, jimiž byl žatecký krajský rychtář spolu s Ojířovým manem, dodrželi z příkazu Ojíře z Lomnice všechny formální náležitosti vyžadované zemským zvykem, aby držba a vlastnictví zakoupených vsí doopravdy přešly na zahraničního nabyvatele. Záznamy toho druhu pro české příjemce však nejsou vůbec k dispozici. Jediný srovnatelný materiál představují tři akty zapsané v nejstarším urbáři pražského biskupství, což jsou krátké příписy obsahující soupis svědků, kteří byli objezdu přítomni.²⁰⁵ Zdá se proto, že vydání listiny C je třeba klást do souvislosti s faktem, že novým nabyvatelem vesnic na Žatecku se stala zahraniční duchovní instituce. Zároveň se listina dá vnímat i jako signál, že byla splněna jedna z podstatných součástí převodního jednání a klášter o tom chtěl mít písemný důkaz.

Záznam o objezdu stylisticky nevychází ani z Ojířovy listiny, ani z výpisu ze zemských desk, přesto se však neodchyluje od předchozích dvou písemností. Písařská ruka listiny C není prozatím

---

²⁰² STIEBER, M. *K vývoji správy*, s. 10-12 a v pozn.

²⁰³ K této formulaci a jejím obměnám TEIGE, Josef. *Úmluva : příspěvek k diplomatice zápisů desk zemských království České*. Praha: Frant. Bačkovský, 1893, s. 50-51.

²⁰⁴ ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37). Srv. KATALOG, s. 124, č. 323.

²⁰⁵ RBM II 1674 a 1687. Srv. KATALOG, s. 339, č. 862-864 a dále NOVÝ, Rostislav. Nejstarší český urbář z let 1283-84. *ČsČH*. 1960, 8(2), s. 210-227; HAVEL, D. *Listinné písmo v českých zemích*, s. 22.

určená. Podle paleografické analýzy se přinejmenším zdá, že listina má původ v domácím prostředí.²⁰⁶ Nabízí se proto hypotéza, zda měl psář listiny C k dispozici listinu A či B, příp. zda čerpal ze samotného záznamu v deskách zemským. Další variantou je, že byl prodejcem či jím pověřenými osobami pouze zpraven o průběhu prodeje, neboť k sepsání listiny musel mít alespoň základní povědomí o jednáních, která objezdu předcházela.

Z dosavadního komentáře vyplývá, že probíraným dokumentům je společná právní kauza. Všechny tak či onak popisují koupi nemovitostí zahraničním klášterem. Výslovné zmínky v listině A a B nejenže odkazují k dalšímu článku intertextuality, k zemským deskám, ale umožňují rovněž uvažovat o podobě desek, nebo o charakteru deskových zápisů. V listině A je *circuitio* chápáno jako jeden z kroků, který je nutný k platnému převodu nemovitostí v termínu, který si strany dohodly. Ve stejném termínu mělo dojít také k doplacení zbylé částky kupní ceny, na něž byla realizace objezdu vázána. Nadmíru zajímavý je tu dovětek, který osvětluje důvod, proč mělo k objezdu dojít. Jak bylo vzpomenuo, prodej nemovitostí se uskutečnil na Pražském hradě, kde byl trh zapsán do zemských desk. Existovala ale obava, že mimo dosah jurisdikce pražského zemského soudu²⁰⁷ se jiné instituce nemusejí o převodu dozvědět (*ut ex hoc et aliis indiciis, quecumque per nos fieri poterunt, clareat manifeste prefata bona ad ius et proprietatem monasterii dicti plenissime devoluta*).²⁰⁸ Aby byl k mání jasný důkaz o zcizení nemovitostí, měly být tedy statky obejity v souladu se zemským zvykem (*mos terrae*), čímž se procedura v další fázi přenášala tam, kde se objekty nacházely. Coby zjevný, symbolický úkon mělo *circuitio* dodat publicitu

---

²⁰⁶ Dle ochotného sdělení doc. Dalibora Havla (FF MU).

²⁰⁷ O formování a fungování této instituce s odkazy na starší literaturu např. STARÝ, Marek. *Přední klenot zemský : větší zemský soud království českého v době rudolfínské*. Praha: Auditorium, 2014, zejm. s. 17 a násl.; JAN, L. *Václav II. a struktury panovnické moci*, s. 194 a násl.; TÝŽ. Zrod zemského soudu v Čechách. In: BARCIAK, Antoni (ed.). *Kultura prawna w Europie Środkowej*. Katowice: Instytut Górnoslaşki, 2006, s. 227-239. Zapadnout by neměla ani pečlivá strojopisná disertace ŠIMEČEK, Zdeněk. *Vznik a počátky zemského soudu v Čechách*. Praha, 1953. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Vedoucí práce František GRAUS. Ohledně situace na Moravě JANIŠ, Dalibor. *Zemské soudnictví na Moravě vrcholného středověku*. Brno: Matice moravská, 2013; JAN, Libor. *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno: Matice moravská, 2000; TÝŽ. Institucionalizace zemského soudu a formování šlechtické zemské obce. In: MALÍŘ, Jiří, VLČEK, Radomír (eds.). *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*. Brno: Matice moravská, 2002, s. 33-40. Zemským soudnictvím a právem nejen ve středověku, ale i v raném novověku se zabývají sborníkové příspěvky u JAN, Libor, JANIŠ, Dalibor (eds.). *Ad iustitiam et bonum commune : proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*. Brno: Matice moravská, 2010. Z vyššího nadhledu MALÝ, Karel. Zemský soud ve struktuře stavovského práva a právní kultury. In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (ed.). *Traditio et cultus : miscellanea historica Bohemica : Miloslav Vlk, archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*. Praha: Karolinum, 1993 s. 109-117.

²⁰⁸ StA Amberg, Kloster Waldsassen 349, fol. 47^v-48^r.

změně, která nastala v majetkových poměrech k půdě na Žatecku (*clareat manifeste*). Chybět při tom nesměli ani svědci, kteří mohli později o svém angažmá v mezním průvodu vypovědět, a tudíž byli dobrou zárukou, že prodej, i kdyby byl zpochybněn, zůstane nadále právoplatným.

Mezi řádky listiny A se dá vyčíst, že zemské desky fungovaly doposavad jen jako pomocná registra, opatrovaná a vedená úředníky zemského soudu. Šlo o novou instituci, která si respekt teprve získávala.²⁰⁹ Totéž platí o zásadách věrohodnosti a veřejné víry v deskové zápisy, které se před jinými soudy v Čechách prosazovaly jen zvolna.²¹⁰ Proto nepřekvapí, jestliže se za Ojířových časů vyžadovalo nejen zanesení trhu do úřední evidence, ale i symbolické akty, které dle zvykového práva zajišťovaly a legitimizovaly převod nemovitostí. Jako záruka, že platnost koupě a prodeje nebude ničím a nikým narušena, měly sloužit i přivěšené pečeti Ojíře, jeho ženy Střezky a syna Smila. Z Ojířovy listiny je patrné, že pouhá listina ještě nemohla stačit k dispozici s nemovitostí, když sama koneckonců předjímalá, že jí v blízké budoucnosti doplní rozhraničení, jak bylo v zemi běžným zvykem (*mos terrae*). Až veřejná rituální performance uzavírala převod věnných osad tím, že z prodeje dělala záležitost pro místní komunitu „očividnou“ a „zapamatovatelnou“. Jistou nesamostatnost listiny A lze dovozovat i proto, že byla vystavena za přítomnosti mnoha svědků včetně krále a Ojířových příbuzných, kteří svou souhlasnou vůli projevíli opakovaně. Smil přivěšenou pečetí a slibem učiněným před panovníkem, že bude po smrti otce ručit za právní vady. Ojířova manželka Střezka svým souhlasem předneseným ústně před pražskými úředníky a svou přivěšenou pečetí.

Listina B nastavuje rituálu trochu jiné zrcadlo, než listina A. Zatímco v A je *circuitio* prezentováno jako Ojířovo zamýšlené a dokonce odůvodněné jednání, listina B je prostý výpis ze zemských desek. Zde je obřad rekapitulován nanejvýš formálně coby jedna z náležitostí převodního aktu a podmínka pro doplacení kupní ceny. Detaily přibližující rituální dění postrádáme s výjimkou informací, které sdělují, kde, kdy a co má být obejito. Výslovně se však připomíná, že *circuitio* se odbývá v souladu s domácími zvyklostmi. Listina B tak představuje

---

²⁰⁹ HAVEL, D. *Listinné písmo v českých zemích*, s. 15-17. Ze starší literatury MARKOV, Josef. *Přípravné řízení procesní v českém právu zemském XIII.-XVII. stol.* Bratislava: Právnická fakulta university Komenského, 1930, zejm. s. 49-50; TÝŽ. *České žalobní formuláře a reformy Přemysla II. a Karla IV.* Bratislava: Učená společnost Šafaříkova, 1936, s. 25.

²¹⁰ Srv. MARKOV, J. *Kapitoly z dějin*, zejm. s. 147-150, 174, 255-257, 397-300.

juristicky přesný záznam, který počítá s objezdem proto, že je podstatnou součástí převodu nemovitosti.

Konečně listina C nás k ritualizovanému právnímu úkonu přivádí nejbližší, neboť je zápisem o ohraničení vesnic prodávaných Ojířem. Obchůzkou, resp. objížděnkou, která dozajista obkroužila Číňov a dost možná nevynechala ani Přeskaky,²¹¹ byli pověřeni žatecký krajský rychtář Přibyslav ze Žebráka²¹² jako nositel autority ve vymezené oblasti a man Ojíře z Lomnice. Oba muži dostali také od Ojíře příkazem, aby dbali o ochranu převáděných vesnic po dobu stanovenou zemským právem. Přestože listina C vůbec nezmiňuje doplacení zbylé části kupní ceny, dá se předpokládat, že před objezdem byla splátka již odevzdána. Podle datace, která je nicméně jen hypotetická, neboť příslušný text v dochovaném fragmentu schází, by se dalo soudit, že delimitace byla odsunuta na jiný termín, než bylo zprvu ujednáno.²¹³ Není sice vyloučeno, že důvodem mohlo být prodlení dlužníka, avšak nic konkrétnějšího říci nedovedeme.

Z listiny C víme, že *circuitiu* přihlížela nobilita z okolí, měšťané ze Žatce a zástupci významných klášterů z Čech. Mimoto se dostavili vybraní řeholníci a laici waldsaského konventu, kteří zosobňovali nabyvatele. Cílem, který kontrahenti sledovali v obdobných situacích, bylo mobilizovat lokální autority a jejich právní paměť, nakolik se dotýkala majetkové transakce.²¹⁴ V listině však naprosto chybí jakýkoliv další popis tohoto rituálního dění. Ve vztahu k objezdu pisař používá dvě slovesa, *circuire* a *demonstrare*, kterými se snaží vystihnout dynamický průběh rituálu směřujícího k vymezení pozemku. Z latinských výrazů objevujících se v písemném vyhotovení se lze domýšlet, že rituální *circuitio* spočívalo zjednodušeně v tom, že převáděné statky byly účastníky ohraničeny a ukázány nabyvateli, v důsledku čehož byly jasně označeny a odlišeny od přilehlých nemovitostí.²¹⁵

---

²¹¹ JAN, L. *Václav II. : král na stříbrném trůnu*, se na s. 450 domnívá, že v dokumentu šlo o Čížov a Břežany. První z vesnic je dle našeho soudu Číňov, druhá Břežany, avšak jméno je špatně čitelné. V originále stojí *Preisser*, event. *Presser*, což odpovídá německé variantě názvu Břežan. K tomu SEDLÁČEK, A. *Místopisný slovník*, s. 64 a PROFOUS, A. *Místní jména v Čechách I*, s. 171. Víme-li, že v listině C pisař namísto Přeskak uvedl Břežany, vzdálené několik kilometrů vzdušnou čarou, můžeme jen spekulovat, zda k chybě došlo z neznalosti, nebo zda Břežany nebyly pojaty do textu z jiné příčiny.

²¹² Bližší identifikaci provedl JAN, L. *Václav II. : král na stříbrném trůnu*, s. 649 v pozn. 71.

²¹³ Datační formule, která je v originále porušená, zní: *Acta sunt hec anno domini M.CC.LXXXVII in die sancti Th... martiris*. S největší pravděpodobností se jedná o svátek sv. Theodora mučedníka připadající na 9. listopadu. Srv. BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha: Libri, 2001, s. 936.

²¹⁴ GÓRECKI, P. *Communities of Legal Memory*, s. 136, 148, 151-154.

²¹⁵ JANIŠ, D., ŠENKÝŘOVÁ, J. *Hranice statků*, s. 193.

Ve „slovníčku“ listiny se můžeme setkat dále s termínem *assignare*, který souvisí s převedením držby a vlastnictví. Smlouva, resp. dohoda stran nebyla sama o sobě postačitelná k nakládání s nemovitostí, a proto fyzické uchopení se držby muselo v podobných momentech hrát klíčovou roli. Sloveso *assignare* má taktéž blízko k popisovanému fyzickému dění, jelikož meze vytyčované při objezdech a ochozech jsou začasť nazývány jako *signum*.²¹⁶ Slovní zásoba je tedy neklamným znamením, že pro stylizátora listiny bylo prioritou zachytit podstatu hraničního obřadu do vhodných a srozumitelných pojmů.

V závěru listiny C se můžeme dočíst, že rituální zcizení pozemků mělo zůstat nedotčeno a nastolený právní stav měl přetrvat (*Ut igitur dictarum villarum assignacio sive demonstracio inconvulsa perm[aneat] ...*).²¹⁷ Na druhou stranu arenga listiny zdůrazňuje, že „vše, co se děje, mizí v toku času“, pokud čin není zlistiněn (*Quoniam ea, que geruntur, cum lapsu temporis elabuntur, si non litterarum testimonio*).²¹⁸ Motiv, že písmo slouží paměti, aby ta mohla lépe vzdorovat nelítostnému běhu let, byl ve středověku oblíbeným literárním topem.²¹⁹ Záznam o provedeném objezdu, do něhož se „memoriální“ tematika promítla, se sice netají snahou, aby obřadné vytyčení mezi neupadlo v zapomnění. Současně však zpochybňuje stabilitu poměrů, rituálně založených, poněvadž se prezentuje jako výlučný prostředek k zajištění právní kontinuity do budoucna.

Po vyčerpání pramenné báze nezbyvá, než zopakovat, jak je rituální *circuitio* reprezentováno v literárních památkách, kterými jsme se zabývali. Listina A předpokládá *circuitio* jako budoucí dění a je na něm závislou. Teprve *circuitio* podle Ojíře vyjasňuje rozsah pozemků sevřených mezníky. Jinými slovy, odkaz k *circuitiu* je v listině A odkazem na budoucnost, kterou listina ani žádný jiný článek intertextuality nemůže obstarat. Na druhou stranu, jakmile rituál proběhne, vzniká listina C, která je dokladem, že ohraničení bylo dotaženo do konce. Podle C není dostačující

---

²¹⁶ Např. CDB I 403; CDB II 188; CDB III-II 214; CDB IV-I 171; CDB V-II 599; CDB V-II 636; CDB V-II 637.

²¹⁷ ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37).

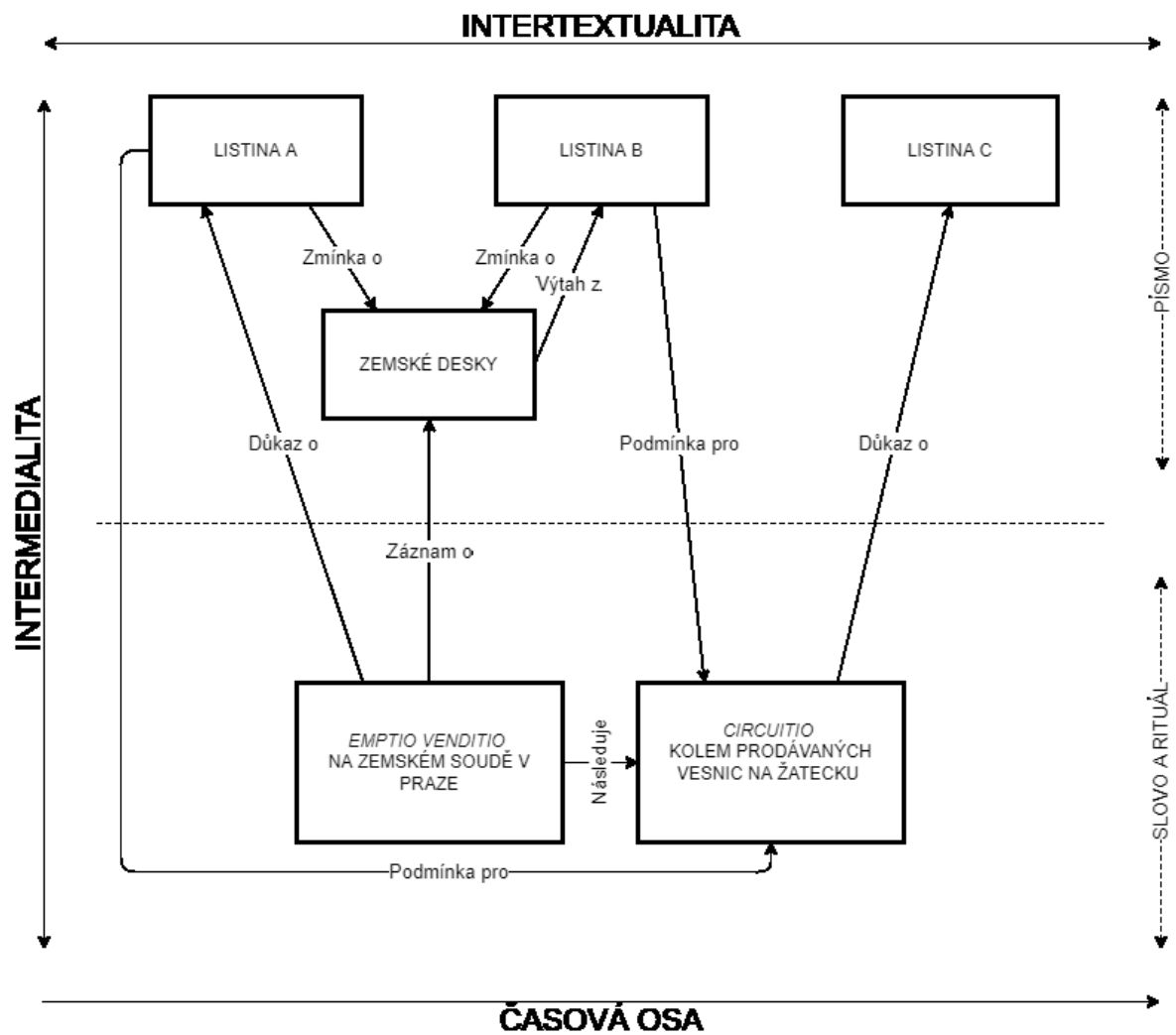
²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Kromě již citovaných HEROLD, P. Intertextualität im Kontext, s. 146 a násl.; FICHTENAU, H. *Arenga*, s. 131 a násl. srv. s další bibliografií IWANAMI, Atsuko. *memoria et oblivio : Die Entwicklung des Begriffs memoria in Bischofs- und Herrscherurkunden des Hochmittelalters*. Berlin: Duncker & Humblot, 2004, s. 17 a násl., 162 a násl.

sám rituál. Protože se odehrává „na živo“ v čase a prostoru, musí spoléhat na slábnoucí lidskou paměť. Rituálnímu hraničení se tak podsouvá jeho neschopnost fixovat něco, co ukazuje a způsobuje. Vzhledem k tomu, že obě písemnosti A i C jsou pořízeny z autority Ojířovy, můžeme předpokládat jednotu jejich záměru. „Zpísemnění“ právního života, jež během 13. století nabírá na obrátkách, je pokusem zmocnit se starého rituálně-symbolického způsobu utváření právní reality. Vybírá se, co je hodno zaznamenání a co ne. Abstrahuje se od původního, situačně podmíněného symbolického jednání v přítomnosti svědků a upřednostňuje se litera před obřadnými gesty a promluvami.

Zdalo by se tak, že rituální praktiky jsou beze zbytku „polapeny“ v intertextuální síti, pojící dohromady jednak zemské desky, jednak probírané listiny pojednávající o prodeji Ojířových statků waldsasským cisterciákům. Opak je pravdou. Nepřekonatelným úskalím, jemuž čelíme při studiu zvykového práva a jeho rituálních aspektů, je ale skutečnost, že se o nich dozvídáme téměř výhradně „z druhé ruky“. Není přitom žádným tajemstvím, že písemná dokumentace je vzdálenou a hlavně zkreslenou ozvěnou po obyčejové praxi. Oproti duchovním a světským elitám stála převážná část společnosti, jejíž členové neuměli ani číst, ani psát, a tak rituály byly pro svět „neučeného“ práva nenahraditelné. Okolnosti kolem prodeje věnných vesnic Ojířem z Lomnice, které jsme měli možnost poznat, naznačují, že mnohé postřehy, které učinila Susan Reynoldsová pro západní Evropu, lze přenést stejně dobře na české země. Ani v našem 13. století, které tenduje obecně k „modernizaci“ a „transformaci“, nezela mezi sférou práva mluveného a psaného žádná hluboká propast, jež by bránila vzájemnému ovlivňování a prolínání.

CIRCUITIO KOLEM ČÍŇOVA A PŘESKAK

2.2. SPOR O LES U DOMAŠOVA

Třebaže základy pro výzkum rituálního hraničení položila již historiografie 19. století, postupem doby ztratilo mezní právo na přitažlivosti, načež se ocitlo zcela ve stínu jiných právněhistorických témat. Příčinu jeho ústupu ze slávy ale nelze spatřovat ve skutečnosti, že by dějinná látka byla vyčerpána a neměla již, co nabídnout. Opak je pravdou, jak se záhy pokusíme demonstrovat na historii kláštera Hradiště u Olomouce, starobylé rodové fundace moravských Přemyslovců, která svými počátky sahá do let 1077-1078.²²⁰ Benediktinské opatství, které bylo v polovině 12. století osazeno premonstráty, se skvěle hodí za výzkumný objekt pro naše účely. Zaprvé, rozptýlené majetkové vybavení předurčovalo klášter do role pozemkové vrchnosti a bylo to právě důsledné hájení vrchnostenských práv, které vytvářelo třecí plochy mezi církevním ústavem a jeho sousedy, podílejícími se souběžně na středověkém osídlovacím procesu.²²¹ Zadruhé, premonstráti z Hradiště po sobě zanechali bohatý diplomatický materiál, jehož obecnou předností je podrobné líčení právních záležitostí kláštera.²²² Zároveň je v něm zachycen větší počet mezních sporů, vedených bratry a jejich opatem v průběhu 13. století.²²³

Nevýhodou naopak je, že jen zlomek hradištských listin z doby přemyslovské se dochoval v originále a že musíme začasť vzít za vděk falzy, jejichž vzájemný poměr a výpovědní hodnota vyvolávají mezi historiky kontroverze. Jak známo, působila v Hradišti u Olomouce falzátorská dílna, navazující na starší písařskou školu²²⁴ a prožívající svůj rozkvět ve druhé polovině 13. století.²²⁵ Motivy pro zdejší rozsáhlou padělatelskou činnost bývají spojovány s rostoucí

---

²²⁰ FOLTÝN, Dušan et al. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha: Libri, 2005, s. 513 a násl. s literaturou. K založení fundace dále WIHODA, Martin. Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce. In: JAN, Libor, OBŠUSTA, Petr (eds.). *Ve stopách sv. Benedikta*. Brno: Matice moravská ve spolupráci se Západo-moravským muzeem v Třebíči, 2002, s. 29-38.

²²¹ Více o pozemkové výbavě ELBEL, Petr. Hospodářské zázemí kláštera Hradiště u Olomouce v 11. a 12. století. In: JAN, L., OBŠUSTA, P. (eds.). *Ve stopách sv. Benedikta*, s. 39-56.

²²² ŠEBÁNEK, J., DUŠKOVÁ, S. Česká listina doby přemyslovské 1, s. 187-188.

²²³ Srv. např. PACLÍK, Jiří. *Diplomatický příspěvek k otázkám hradištského klášterního velkostatku v 2. polovině 13. století*. Brno, 1954. Seminární práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Seminář diplomatiky a paleografie. Vedoucí práce Jindřich ŠEBÁNEK, s. 72 a násl.; HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis střední a severní Moravy. Okres olomoucký, okres prostějovský*. Olomouc: Krajské nakladatelství, 1959, s. 27-28.

²²⁴ HAVEL, Dalibor. K benediktinskému skriptoriu v Klášterním Hradisku u Olomouce ve 12. století : Metodická sonda. In: NOVÁK, František (ed.). *Campana - codex - civitas. Miroslao Flodr octogenario*. Brno: Archiv města Brna, 2009, s. 136-176.

²²⁵ Ze starších prací zejm. TEIGE, Josef. *Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradištského u Olomouce (až do r. 1300)*. Zvláštní otisk z Věstníku královské české Společnosti nauk v Praze. Praha: Královská Česká Společnost Nauk, 1893; PINKAVA, Viktor. O některých podvržených listinách kláštera hradištského. *ČMM*. 1909, 33(4), s. 392-400. Bilanci

konkurencí na kolonizačním území, kde měl premonstrátský klášter své hmotné zájmy, avšak jeho vlastnickým nárokům se ne vždy dostávalo odpovídajícího písemného zajištění.²²⁶ Z klášterního skriptoria vzešla nejspíš ze stejného důvodu i listina na domašovský les, rozprostírající se v blízkosti moravského Šternberka, jehož šlechtičtí držitelé se po generace svářeli s Hradištěm o majetky.²²⁷ Písemnost budeme pro jednoduchost nazývat CDB II 376 podle edice, s níž se běžně pracuje. Za bližší pozornost stojí proto, že přináší cenné detaily o našem mezním právu v „předkodifikačním“ období, které je skoupé na právní památky. Po stránce juristické lze znění listiny CDB II 376 shrnout předběžně do tří bodů: Poučit se tu můžeme o soudním procesu na zemském právu, o úředním vytyčení hranice mezi spornými pozemky a o listinném potvrzení ze strany zeměpána, které směřovalo k dosažení větší právní jistoty. Než ale přejdeme k jádru věci, bude nutno připomenout i problematický formát písemnosti, který může mít dopad na její vypovídací schopnost.

HRADIŠŤSKÉ FALZUM NA DOMAŠOVSKÝ LES

Pramen byl několikrát edičně zpřístupněn, naposledy a doposud nejzdařileji ve Friedrichově *Codexu*, v němž je CDB II 376 otištěno s kritickým aparátem a opatřeno stručným paleograficko-diplomatickým rozbořem.²²⁸ Protože se originál nezachoval, nezbylo vydavateli, než užít mladšího opisu ze 17. století, zakomponovaného do historického díla barokního učence a člena premonstrátského řádu Michaela Siebeneichera (1642-1680).²²⁹ Až později v 50. letech 20. století byl Karlem Dolistou objeven v Knihovně Národního muzea v Budapešti nejstarší kopiář

---

výzkumu mají ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Sáša. *Listina v českém státě doby Václava I. (u nižších feudálů a u měst)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 60 a v pozn.

²²⁶ PACLÍK, J. *Diplomatický příspěvek*, s. 74; HRABĚTOVÁ, Irena. *Archív kláštera hradištského*. Brno, 1969. Dizertační práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, Filozofická fakulta, s. 14-16; ŠVÁBENSKÝ, Mojmír. *E 55 - Premonstráti Klášterní Hradisko (1078) 1200 - 1784 (1800)*. Katalog, 1. svazek. Úvod. Listiny. Úřední knihy a rukopisy. Brno, 1978, s. 5.

²²⁷ Přehledně HRUBÝ, František. *Severní Morava v dějinách*. Brno: Družstvo Moravského kola spisovatelů, 1947, s. 60 a násl.

²²⁸ CDB II 376.

²²⁹ MZA Brno, E 55 - Premonstráti Klášterní Hradisko, sign. II 1, SIEBENEICHER, Michael. *Historica relatio de conditoribus primo arcis dein Monasterii Gradicensis ...*, 1676, fol. 59^r-60^r. Více o prameni a jeho autorovi OPPELTOVÁ, Jana. *Narativní prameny vzniklé v prostředí premonstrátské kanonie Klášterní Hradisko v Olomouci v 17. a 18. století*. In: MACKOVÁ, Marie, OPPELTOVÁ, Jana (eds.). *Slavme chvíli ... Sborník k 70. narozeninám Jana Bistřického*. Ústí nad Orlicí: Státní okresní archiv, 1999, s. 83-121, zde s. 84-86 a 114-115 v pozn.; TEIGE, J. *Zpráva o pramenech*, s. 13 a násl.

premonstrátské kanonie Hradiště.²³⁰ Odtud bral Siebeneicher inspiraci pro vypsání klášterních dějin a odtud převzal i listinu, která pojednávala o mezním sporu, jehož meritem byl les u Domašova.²³¹ Rukopis, započatý mezi léty 1418-1432, nachází se nyní v archivu převorství v maďarské Csorne. Jelikož se prokázalo, že jeho studium může rozhojnit naše poznatky o diplomatické produkci kláštera v Hradišti, dalo by se očekávat, že vrhne nové světlo i na domašovský případ. Přesto srovnání kopiáře s Friedrichovou edicí nepřináší žádný převratný výsledek. Vedle podružných odchylek ve slovosledu, krácení slov a psaní vlastních jmen můžeme zaznamenat rozdíl toliko v datační formulí.

Než ale postoupíme kupředu, musíme se zrovna u datace CDB II 376 zastavit. Problém, na který narážíme, je spletitější, než se může zdát ze zběžného nahlédnutí do edice. V čem tkví? Oba opisy, jak kopiářový, tak Siebeneicherův, vykazují dodatečné písařské opravy v údajích o vrocení. U prvního je dopsáno římskými číslicemi „XX“ při okraji řádku za „M^oCC^o“. U druhého je datum „1220“ přepsáno na „1225“. Provedené změny komplikují práci s pramenným textem, a proto není divu, že se novodobí vydavatelé rozcházejí v jeho umístění na časové ose. Kde se Antonín Boček²³² s Karlem Jaromírem Erbenem²³³ vyslovili pro rok 1215 a kde ještě Gustav Friedrich usuzoval na rok 1220,²³⁴ čímž se odchýlil od dřívějšího mínění svého a svých předchůdců, tam se nyní Pavla Švomová (rozená Plánská) pod dojmem kopiáře z Csorne přiklání k číslovce 1205 a od přípisu „XX“ odhlíží.²³⁵

Rok 1225 můžeme hned vyloučit, poněvadž Vladislav Jindřich, k němuž se listina hlásí jako ke svému vydavateli a kterého si v Hradišti považovali, majíce jej za obzvláštního příznivce

---

²³⁰ HRABĚTOVÁ, I. *Archív kláštera hradištského*, s. 46 a 145 v pozn.; ELBEL, P. *Hospodářské zázemí kláštera*, s. 41 v pozn.; KIRÁLY, Péter. *Copia privilegiorum Monasterii Gradicensis. Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 2007, 52, s. 207-214, zde s. 207-208.

²³¹ Klášterní archiv v Csorne, bez signatury, *Liber monasterii Gradicensis ...*, pag. 19-20. Popis a rozbor archiválie podle originálu podává PLÁNSKÁ, Pavla. *Liber monasterii Gradicensis klášterního archivu Csorna (Edice listin z let 1283 - 1310)*. Brno, 2013. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí práce Dalibor HAVEL; ŠVOMOVÁ, Pavla. *Textová tradice diplomatických pramenů pro klášter Hradisko u Olomouce do r. 1310*. Brno, 2016. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí práce Dalibor HAVEL. Naopak HRABĚTOVÁ, I. *Archív kláštera hradištského*, s. 46 a násl. měla v ruce pouze fotokopii. Základní informace o archivních dějinách kláštera v Csorně jsou dostupné on-line na:

<<http://www.archivportal.hu/en/archives-of-hungary/archives-of-the-norbertine-abbey-of-csorna/>>.

²³² CDM II 67.

²³³ RBM I 562.

²³⁴ CDB II 376.

²³⁵ ŠVOMOVÁ, P. *Textová tradice*, s. 30, č. 16⁺.

komunity, zemřel roku 1222.²³⁶ Friedrich ve své edici přesvědčivě dovozuje, že pětka na konci letopočtu je výsledkem nekompetentní redakční práce, jdoucí na vrub neznámého autora, jenž v minulosti zasáhl do Siebeneicherova opusu. Rovněž Bočkovo a Erbenovo čtení postrádá opodstatnění. Vezmeme-li do úvahy dříve neznámý rukopis z Csorne, padá eventualita, že by hledaným rokem byl rok 1215. Zato vybrat mezi lety 1220 a 1205 si žádá rozvinutější argumentaci. Obě varianty se dají uvést do souladu s itinerářem moravského markrabího Vladislava Jindřicha, který je prohlašován za původce listiny. Současně je ale nutno přiznat, že Vladislavův životopis není prost bílých míst.²³⁷ Nejstaršímu hradištskému kopiáři chybí pevný systém, jelikož jeho uspořadatel kolísal mezi zřeteli věcnými a chronologickými. Proto nelze zjistit nic ani ze zařazení naší písemnosti v seznamu, v němž předchází listina z roku 1238 na Polom a následuje jiná na Domašov z roku 1269. Klíčem k řešení by však mohla být postava hradištského opata Bonifáce, o jehož aktivitách se dozvídáme z CDB II 376. Jestliže opisu z Czorne předcházelo skutečné privilegium, ze kterého bylo přejato Bonifácovo jméno, stává se letopočet 1205 neudržitelným. Přejímáním od roku 1201 až do roku 1213 zastával totiž v Hradišti opatský úřad Heřman a teprve po něm byl zvolen do čela Bonifác.²³⁸

Napovědět může i pozdní klášterní tradice. V inventáři hradištských privilegií, který byl pořízen během 17. a 18. století a který pojal 39 kusů písemností od roku 1078 do roku 1471, se setkáváme u domašovské listiny s datem 1220 (*Ao. 1220 Wladislaus m. M. per sententiam et per privilegium monasterio Grad. addicit quandam silvam inter Laszian et Domaschow*).²³⁹ Stejný údaj byl k vidění v Siebeneicherových hradištských análech předtím, než byl omylem revidován na 1225. Na mysl tudíž přichází domněnka, že týž písař, který přenesl domašovskou listinu do kopiáře z Csorne (ruka A dle Hrabětové), si po vykonání díla uvědomil svou chybu a zpětně upravil datační formulí. Na margo jednoduše poznačil „XX“, aby dostal náležitý rok 1220, zanesený v předloze. Zdá se ale, že korekturu nedokončil. Z nepozornosti, nebo z jiné pohnutky,

---

²³⁶ ELBEL, P. Hospodářské zázemí kláštera, s. 43; HRUBÝ, F. *Severní Morava v dějinách*, s. 9-10.

²³⁷ WIHODA, Martin. *Vladislav Jindřich*. 2. vyd. Praha: Argo, 2019, s. 227 a násl.; TÝŽ. Itinerář moravského markraběte Vladislava Jindřicha. *SPFFBU - řada historická (C)*. 2000, 49, s. 5-45.

²³⁸ BACKMUND, Norbert (ed.). *Monasticon Praemonstratense I-1*. 2. ed. Berlin-New York: De Gruyter, 1983, s. 357. Na druhou stranu, pokud bychom měli písemnost za úplně smyšlenou, což se zdá s ohledem na její věcnou přesnost méně pravděpodobné, dala by se připustit i možnost, že falzátor z Hradiště chyboval dokonce v osobních datech opatů. Jeho neznalostem nastavují zrcadlo spuria CDB II 351, a CDB II 352, která jsou téměř autorovi připisována. Ačkoliv nesou datum 1200, resp. 1201, jsou adresována *abbati Bonifacio*.

²³⁹ Cituje TEIGE, J. *Zpráva o pramenech*, s. 40. Srv. HRABĚTOVÁ, I. *Archív kláštera hradištského*, s. 84 v pozn.

o které můžeme akorát spekulovat, ponechal o řádek níže číslovku „V^o“, jež znesnadňuje stanovení dne v kalendáři, kdy měla být listina na domašovský les vydána. Je-li kombinace správná, samozřejmě s vědomím, že jde více o hypotézu, než o exaktně ověřitelný fakt, vychází nám rok 1220 (*anno domini M^oCC^oXX*) a den 10. září (*III° idus septembris*).

Nemenší úskalí je skryto v otázce, kdy vznikla a jaký charakter měla písemnost „zachráněná“ v 15. století hradištským kopistou, od nějž v 17. století opisoval páter Siebeneicher. V literatuře panuje shoda, že se jednalo o falzum, protože některé jeho pasáže jsou doslovnou kompilací z listin buď pravých, nebo podezřelých, uložených v klášterním archivu v Hradišti, sepsaných ale každopádně po roce 1220.²⁴⁰ Souhlasně se také přijímá, v návaznosti na příspěvek Jiřího Paclíka vzešlý z brněnského Šebánkova semináře, že podvržený dokument byl zhotoven na jméno markrabího Vladislava Jindřicha v kanceláři příjemce, kterým byla premonstrátská kanonie Hradiště u Olomouce.²⁴¹ Názory medievistů se naopak rozcházejí, mají-li upřesnit časový horizont, kdy k padělání došlo. Pokud není po ruce originál, nelze pomýšlet na paleografický rozbor a nezbyvá, než se zaměřit na sloh listiny, jehož analýza ovšem nemusí dospět k jednoznačným závěrům.²⁴² Zatímco Gustav Friedrich se u CDB II 376 dopátral stylistických paralel s dvěma listinami psanými dle Friedricha rukou počátku 14. století a u všech tří předpokládal společného autora,²⁴³ Jiří Paclík se diplomatickou metodou dopracoval k diktátorovi působícímu v Hradišti v rozmezí let 1272-1289, o němž Paclík soudí, že měl na svědomí celou řádku fals včetně toho domašovského, sestaveného někdy v 80. letech 13. století.²⁴⁴ Prokop Zaoral, který se po Friedrichovi zaobíral kanceláří Vladislava Jindřicha, zase na podobné snahy zcela rezignoval a navíc konstatoval, že „prokazatelný vliv pravých listin se dá těžko poznat“.²⁴⁵ Musíme se tedy spokojit s odhadem, dodaným od specialistů v oboru pomocných věd historických, že listina na Domašov spatřila poprvé světlo světa v klášteře Hradišti v rozmezí od 80. let 13. století do doby kolem začátku 14. století.

---

²⁴⁰ Poznámky editora k CDB II 376.

²⁴¹ PACLÍK, J. *Diplomatický příspěvek*, s. 18 a násl.

²⁴² Pro ilustraci lze prolistovat ZAORAL, Prokop. O listinách a kanceláři markraběte moravského Vladislava Jindřicha. *Sborník Matice moravské*. 1967, 86(1), s. 219-230.

²⁴³ Poznámky editora k CDB II 351; CDB II 352; CDB II, 376. Ve starší práci pomýšlel ještě na konec 13. stol. FRIEDRICH, Gustav. *O kanceláři a listinách markrabí moravských Vladislava a Přemysla (1198-1239) : příspěvek k české diplomatice*. Praha: Nákladem Královské České Společnosti Nauk v kommissi u Fr. Řivnáče, 1896, s. 42.

²⁴⁴ PACLÍK, J. *Diplomatický příspěvek*, s. 21 a násl., 86 v pozn.

²⁴⁵ ZAORAL, P. O listinách a kanceláři, s. 222 v pozn.

Samotný fakt, že máme co do činění s padělkem, ale neznamená, že by musela být *a limine* zahrnuta obsahová náplň listiny a zpochybněna její autenticita.²⁴⁶ U odborné veřejnosti se můžeme setkat vesměs se vstřícnějším přístupem k hradišťskému skriptoriu. S takovým, který bere v potaz, nakolik podvrhy klášterní proveniencí vskutku korespondují s dobou, do níž se hlásí. O pravdivosti v CDB II 376 byl ochoten svého času uvažovat Václav Štěpán, který hájil faktografickou spolehlivost dalšího hradišťského falza, nesoucího datum 1269, jehož tenorem byly opět majetkové hranice na Domašovsku.²⁴⁷ Nejinak Martin Wihoda, který se vyslovil, že podvržený dokument mohl citovat ztracené privilegium Vladislava Jindřicha a že „odpovídá správě věcí veřejných v prvních dvou dekádách 13. století“.²⁴⁸ V hodnocení se neliší ani Dalibor Janiš, podle jehož názoru text „poskytuje řadu pozoruhodných informací o průběhu soudního zasedání, jeho formulace ale byly ovlivněny pozdějšími písemnostmi“.²⁴⁹ Oba výroky poté souzní s představami Petra Elbela,²⁵⁰ Jiřího Doležela,²⁵¹ Pavla Šlezára a Pavla Boliny,²⁵² kteří po vzoru Františka Hrubého²⁵³ kalkulují s možností, že se kancelář premonstrátů v Hradišti opírala při vyhotovování padělků o starší, dávno zmizelou či zničenou dokumentaci.²⁵⁴

Chceme-li se ujistit o historické ceně domašovské listiny, můžeme navázat na postřehy, které snesl při studiu hradišťské diplomatiky Václav Štěpán.²⁵⁵ Sledujeme-li jeho myšlenkové pochody, pak se nejvhodnějším metodologickým prostředkem jeví být právně-historická mikrosonda doprovázená srovnáním s ostatními listinnými prameny z doby přemyslovské. Cílem je ověřit, do jaké míry se dá zakomponovat CDB II 376 do celkového obrazu o právním životě českého a

---

²⁴⁶ Srv. KREJČÍKOVÁ, Jarmila. Diplomatičká činnost v českém státě v letech interregna. *SPFFBU - řada historická (C)*. 1989-1990, 38-39, s. 147-164, zde s. 153 a 160 v pozn. V širším kontextu DUŠKOVÁ, S. Zur Problematik, zvl. s. 183 a násl.

²⁴⁷ ŠTĚPÁN, V. Listina hradišťského kláštera, s. 20 a 31-32 v pozn.

²⁴⁸ WIHODA, Martin. Klášter Panny Marie a svatého Jiří ze Střelné. Pokus o návrat k jednomu již spatřenému. In: DOLEŽALOVÁ, Eva, MEDUNA, Petr (eds.). *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnítí. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu*. Praha: NLN, 2011, s. 138-144, zde s. 139. Podobně WIHODA, M. *Vladislav Jindřich*, s. 169.

²⁴⁹ JANIŠ, D. *Zemské soudnictví na Moravě*, s. 186.

²⁵⁰ ELBEL, P. Hospodářské zázemí kláštera, s. 43-44.

²⁵¹ DOLEŽEL, Jiří. K etnické struktuře středověké kolonizace Dražanské vrchoviny. *AH*. 2003, 28, s. 123-173, zde s. 149.

²⁵² BOLINA, Pavel, ŠLEZAR, Pavel. K problematice falz vzniklých při majetkových sporech hradišťského kláštera na severu Dražanské vrchoviny. *ČMM*. 2006, 125(2), s. 307-342, zvl. s. 312, 332-333, 341.

²⁵³ HRUBÝ, F. *Severní Morava v dějinách*, s. 9-10, 14.

²⁵⁴ Že falza zpravidla nevznikala „z ničeho“ a že mohou být cenným dokladem o minulosti, demonstruje názorně DUŠKOVÁ, S. Fälschungen böhmischer Königsurkunden.

²⁵⁵ ŠTĚPÁN, V. Listina hradišťského kláštera.

moravského středověku. Pobídkou do diskuze je proto skeptický hlas Jiřího Paclíka, který tvrdí, že falzum na domašovský les nebylo než prostou fabulací, jež měla vylepšit pozici kláštera v majetkoprávním sporu se Šternberky.²⁵⁶ Ve všeobecnosti můžeme ale přeci namítnout, že tvořivost středověkých falzátorů byla určitým, byť v pramenech ne vždy postihnutelem způsobem limitována, neboť podléhala soudcovskému hodnocení důkazů. Z málomluvného diplomatického materiálu lze vyčíst, že až do husitských válek nebyla listina jediným a zpravidla ani nejdůležitějším důkazním prostředkem na zemských soudech.²⁵⁷

Totéž platilo i pro soudní, anebo smírčí řízení o nemovitý majetek a jeho meze. Písemnost, ať pravá či zfalšovaná, jíž se účastník dovolával na podporu svého tvrzení, mohla být konfrontována se svědeckou výpovědí, vyžadovanou jak soudci, tak rozhodci.²⁵⁸ Pro příklady nemusíme chodit daleko. Ve vleklých tahanicích o pozemky, které vyplňovaly druhou polovici 13. století a které sváděli opati Robert a Budiš z premonstrátské kanonie v Hradišti se svými sousedy, mívali hlavní slovo právě svědkové. Roku 1255 se před olomouckým soudním fórem probíralo vlastnictví lesní plochy, která ležela mezi Knínicemi a hranicemi vsi Střelech. Nárok na půdu si dělali premonstráti z Hradiště a několik usedlíků, patrně drobných šlechticů z přilehlých Vážan. Po vyslechnutí sedmi urozených mužů, z nichž tři přísahali na svaté ostatky, byl pak les přiřčen klášteru (*produxi nobiles viros ... qui interrogati super fidem catholicam et in animam suam protestati sunt*).²⁵⁹ Roku 1278 panovníkem delegovaní soudci na zasedání v Brně rozhodli v neprospěch jistého Parduse, který se s hradištskými premonstráty dohadoval o statky na Olomoucku, darované církvi Pardusovým otcem Neplachem, avšak ztroskotal, protože nedokázal

---

²⁵⁶ PACLÍK, J. *Diplomatický příspěvek*, s. 59-60 a před ním již PINKAVA, V. O některých podvržených listinách, s. 395-396.

²⁵⁷ KEJŘ, J. Die Urkunde als Beweismittel, s. 55-56. V širším záběru HÄRTEL, Reinhard. Urkundengebrauch und Zeugenbeweis im Hochmittelalter. *Archiv für Diplomatik*. 2019, 65, s. 15-45, zde zvl. s. 21 a násl.; JUREK, Tomasz. Die Rechtskraft von Urkunden im mittelalterlichen Polen. In: ADAMSKA, A., MOSTERT, M. (eds.). *The development of literate mentalities*, s. 59-91, zde zvl. s. 81-82, 85-86; VAN CAENEGEM, Raoul Charles. La Preuve dans le droit du Moyen Âge occidental - Rapport de Synthèse. In: *La preuve 2. Moyen âge et temps modernes*. Bruxelles: Ed. de la Libr. Encyclopedique, 1965, s. 691-754, zde s. 744-745.

²⁵⁸ Srv. JIREČEK, Hermenegild. *Über Eigenthumsverletzungen und deren Rechtsfolgen nach dem altböhmischen Rechte. Ein Beitrag zur Geschichte des Rechtes in Österreich*. Wien: Druck der Mechitharisten-Buchdruckerei, 1855, s. 32-33, kde autor čerpá z mladších normativních pramenů.

²⁵⁹ CDB V-I 50. Srv. DOLEŽEL, J. K etnické struktuře, s. 148-149; JANIŠ, D. *Zemské soudnictví na Moravě*, s. 188-189.

své právo obhájit svědectvím tří hodnověrných beneficiářů (*per tres testes ... intencionem suam probare non potuit*).²⁶⁰

Na sklonku roku 1279 se před soud dostala rozepře mezi Budišem a Albertem z Lešan, točící se kolem výměry klášterních držav mezi vesnicemi Knínice a Konice. Není přitom bez zajímavosti, že ačkoliv opat předložil listiny a Albert proti nim neprotestoval (*manifeste per sue privilegia ecclesie inibi declaravit eisdem privilegiis adversa parte contradicere non valente*), olomoucký biskup Bruno ve funkci sudího se k dokumentům stavěl rezervovaně, snad že mu byly podezřelé. Konečný verdikt naklonila na stranu premonstrátů až výpověď královského vilika Jana, dobře zpraveného o hraničních poměrech (*personam, cui constaret de facto*).²⁶¹ Na soudním shromáždění v Olomouci byla potom ještě roku 1286 uzavřena letitá kauza, jejímž předmětem byla ves Těšetice. O její část se přel hradištský opat Budiš s dědičkami původního majitele Časty z Křelova. Protože si Budiš zajistil pomoc šlechticů, svolných vydat svědectví pod přísahou (*testes omnia, que testati fuerant, ante crucem constituti secundum ius terre, uera esse parati essent adstruere iuramento*), byla protistrana donucena uznat jeho nárok a přistoupit na kompromis.²⁶²

Jakkoliv si hradištsí bratři ve vlastnických sporech vypomáhali listinami, museli být připraveni, že během přelíčení bude písemné svědectví posuzováno společně s ústními prohlášeními a že by tudíž neměl být mezi oběma průvody nepřekonatelný rozpor. Pravděpodobnost, že CDB II 376 popisovala realisticky jednak situaci na Domašovsku, jednak soudní a úřední peripetie spojené s právní ochranou církevního majetku, dále stoupá, uvědomíme-li si, jaký postoj k hradištským dokumentům zaujali Šternberkové coby odpůrci kláštera. Když byl Albert ze Šternberka stižen těžkou chorobou, pořídil roku 1281 testament. Aby se zbavil klatby, vyhlášené olomouckým biskupem Brunem kvůli škodám páchaným na církevním zboží, zavázal se Albert přísahou na kříž, nahradit bezpráví, kterých se předtím dopustil na premonstrátech z Hradiště a na olomouckém biskupství. Pozoruhodné na Šternberkově poslední vůli ale především je, že rezignuje na neprávem zadržované klášterní statky a jedním dechem uznává platnost

---

²⁶⁰ CDB V-II 858. Srv. JAN, L. *Vznik zemského soudu*, s. 138-139 a v pozn.; JANIŠ, D. *Zemské soudnictví na Moravě*, s. 193-194.

²⁶¹ CDB VI-I 79 a CDB VI-I 80. Srv. ŠTACHOVÁ, N. Ke sporu hradiského opata; DOLEŽEL, J. K etnické struktuře, s. 150-152.

²⁶² CDM IV 239. Srv. KATALOG, s. 76-77, č. 182; JANIŠ, D. *Zemské soudnictví na Moravě*, s. 198-199. K dataci JAN, L. *Vznik zemského soudu*, s. 142.

hradištských privilegií (*bona Gradicensis ecclesie, que occupaveram, dimitto libere dicte ecclesie possidendum secundum limites et terminos, qui in privilegiis ipsius ecclesie continentur*).²⁶³

Než se budeme moci odhodlat a z perspektivy středověké právní kultury odvyprávět příběh, který máme plasticky zachycen ve falzu CDB II 376, bude nezbytné upozornit znova na složitou genezi hradištské písemnosti, která je pestrou mozaikou poskládanou z většího množství diplomatických pramenů. Pokud bychom se měli pokusit, identifikovat pravé jádro písemnosti, nabízí se již nadnesená hypotéza, že jím bylo soudní rozhodnutí. Vyneseno bylo na sjezdu moravské šlechty ve Znojmě a vyznívalo ve prospěch Hradiště. Jeho leitmotivem byly lesní pozemky u Domašova nárokové premonstrátským klášterem. Můžeme se domýšlet, že vítězná strana si bez dlouhého otálení vyžádala konfirmaci od Vladislava Jindřicha, předsedajícího tehdy znojmskému soudu. Písemná památka, která je dnes nezvěstná, svým obsahem zřejmě nevybočovala ze sněmovní agendy 13. století a byly v ní zaneseny odjinud neznámé, avšak věrohodně podané okolnosti procesu. Nicméně později už soudní listina nepostačovala, a proto ji hradištský falzátor přizpůsobil novým požadavkům své instituce. Nevysloveným záměrem, za nímž stálo letité soupeření premonstrátů z Hradiště s okolními pozemkovými vlastníky, mohlo být dokonalejší právní zajištění klášterního velkostatku. Nesmíme totiž zapomínat, že těžiště sporu leželo v dynamicky se rozvíjející kolonizační oblasti, která přitahovala zájem vrchností světských i duchovních.²⁶⁴

Jak konkrétně si v písařské dílně v Hradišti počínali, zůstává pouhým dohadem. Přesto máme spolehlivé indicie, že padělatelé drželi v ruce listiny schraňované v archivu, který býval ve středověku přiřčen ke kostelnímu pokladu a který v Klášterním Hradišti vykazuje od 13. století známky soustředěnější organizační činnosti (indorzáty).²⁶⁵ Není vyloučeno, že původní dokument z roku 1220 byl přepsán a doplněn o nějaký zápis, vypočítávající „krok za krokem“ hraniční ukazatele v lesem pokrytém terénu, který na Domašovsku zavdával příčiny k neshodám.²⁶⁶ Jiným

---

²⁶³ CDB VI-I 127. Srv. POKLUDA, Zdeněk. *Moravští Šternberkové. Panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům*. Praha: NLN, 2012, s. 62.

²⁶⁴ O trendu 13. století k upevňování majetkových práv jejich přesnějším vymezením v listinách ŽEMLIČKA, J. *Království v pohybu*, s. 294 a násl.

²⁶⁵ ŠVÁBENSKÝ, M. *E 55 - Premonstráti*, s. 15-16.

²⁶⁶ Proti dřívějšímu stanovisku Friedrichovu a Pinkavovu bylo poukázáno, že podrobná charakteristika průběhu hraniční čáry, jakou zde nacházíme, není výjimečným zjevem mezi nepodezřelými listinami z první poloviny 13. století. Srv. HRUBÝ, V. *Tři studie*, s. 43, 62 a v pozn.; ŠTĚPÁN, V. *Listina hradištského kláštera*, s. 21, 32 v pozn.

zdrojem, rovněž asi pojatým do falza, aby se zvýšila jeho užitná hodnota, mohla být listina či pamětní záznam o úřední obchůzce, vykonané okolo domašovského lesa. Rozumí se samo sebou, že právní rituál nemohl přijít na řadu dříve, než bylo soudně deklarováno, že se objekt nachází ve vlastnictví kláštera. Z potvrzení, které bylo po skončení ochozu pořízeno, dala se převzít zmínka o rituálních praktikách při nakládání s nemovitostmi a personálie hradeckých úředníků z Olomoucka, o kterých CDB II 376 zasvěceně informuje.²⁶⁷

Od rekonstrukce písemnosti, sestavené ve zdech klášterního skriptoria v Hradišti, odvíjejí se také možnosti, které máme, chceme-li vyzdvihnout zlomové události konfliktu o domašovský les a objasnit jejich chronologii. Půjdeme-li popořadě, soudci zasedli k rokování ve Znojmě nejspíše 10. září 1220, kdy je CDB II 376 datováno. Lze vycházet z předpokladu, že formule *Actum et datum in Znoim* odkazuje na nejdůležitější právní jednání (*actum*), které se hned nato stalo předmětem zlistinění (*datum*). Těžko lze tady myslet na něco jiného, než na přenesení sporné záležitosti před zemské právní fórum a na meritorní rozsudek, zaštitující se autoritou zeměpána.²⁶⁸ Obejití klášterních pozemků se uskutečnilo daleko od místa sudiště, u Domašova na Olomoucku, a jelikož navazovalo na soudní řízení, lze jej odsunout někam za zářijové datum, které máme v listině uvedeno. Pakliže soud či arbitráž probíhaly v blízkosti nemovitosti, jejímž právním osudem se zabývaly, mohl se časový odstup mezi vydáním rozhodnutí a úředním vytyčením hranice pohybovat v horizontu dní.²⁶⁹ Analyzovaný případ je však odlišný a s přihlédnutím k cestovní vzdálenosti je nutno počítat se lhůtou podstatně delší.²⁷⁰

Že „kruhové“ popisy hranic byly typické pro hradištské prostředí a že skýtaly oporu pro zdejší falzátory, konstatují i BOLINA, P., ŠLÉZAR, P. K problematice falz, s. 312 a v pozn.

²⁶⁷ Prameny toho druhu známe z 13. století jednak jako listiny znějící na jméno úředníků, kteří se ujali ohraničování pozemků: CDB V-II 795; ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37); SUB VI 184; CDM V 103. Jednak jsou dochovány ve formě pamětních zápisů opatrovaných církevními nabyvateli: RBM II 1673; RBM II 1674; RBM II 1687; PATĚRA, A. (ed.). Píseň staročeská, s. 290. V aktech najdeme výčty beneficiářů a ostatních významnějších svědků, jejichž jména jsou zarámována do někdy obsírnější, někdy stručnější zprávy o mezním rituálu a eventuelně i o jeho právním důvodu.

²⁶⁸ Srv. ŠTĚPÁN, V. Listina hradištského kláštera, s. 28.

²⁶⁹ CDB V-I 384; CDB V-II 795.

²⁷⁰ Srv. výše citované listiny RBM II 1409; ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37). Zde se dočteme o cca půlroční prodlevě, která nastala mezi prodejem dvou vesnic prohlášeným na zemském soudě v Praze (13. 5. 1287) a komisionálním ohraničením majetku na Žatecku, u něž lze z neúplné datovací formule *Acta sunt hec anno domini M^oC^oLXXX^oVII in die sancti Th... martiris* získat asi nejspíše svátek sv. Theodora mučedníka (9. 11. 1287).

SPOR PŘED ZEMSKÝM SOUDEM VE ZNOJMĚ

Po celkovém zhodnocení pramenné základny se nyní můžeme zaměřit detailněji na neklidnou historii domašovských statků. Zopakujme, že dějová linka postřehnutelná v CDB II 376 se začala odvíjet na podzim roku 1220, kdy zasedl ve Znojmě soudní tribunál pod patronátem moravského markraběte Vladislava Jindřicha.²⁷¹ Verdikt, ke kterému přisedící dospěli, přiřkl hradištskému klášteru les, rozprostírající se u vesnic Lašťan a Domašova, jehož pohostinnosti zneužívali obyvatelé z přilehlé vsi Lužice. Stojí za pozornost, že v roli odpůrců vystupují Lužičtí, kteří jsou označováni jako lidé markraběnky, Vladislavovy choti, což naznačuje jejich někdejší zeměpanskou příslušnost. Ve 13. století byl ale zdejší prostor osídlován rodem Šternberků a v době padělání naší listiny byla již Lužice pevně vtělena do šternberského panství na úpatí Nízkého Jeseníku. V rodu s erbem hvězdy tak vyrostl Hradišti protivník, jenž klášterní hospodaření přímo ohrožoval a nutil premonstráty k „výrobě“ důkazů.²⁷² Naznačený směr argumentace podporuje jiné hradištské falzum z přelomu 13./14. století, spočívající s velkou dávkou pravděpodobnosti na dobových reáliích. Podle něj domašovské církevní statky v druhé polovině 13. věku čelily tlakům Alberta ze Šternberka a jeho bratrů, se kterými se premonstráti snažili v roce 1269 prostřednictvím delegovaných královských rozhodců usmířit a byli za tím účelem ochotni k nemalým teritoriálním ústupkům.²⁷³

V eskalujícím majetkoprávním sporu (*orte lita*) mezi klášterem a lidmi z Lužice se obě strany přetahovaly o zalesněné, mezníky obehnané území (*silva*) poblíže Domašova u Šternberka, jehož součástí byla jednak naleziště železné rudy a stavebního materiálu (*montibus, ubi metallum ferri foditur, et aliis montibus, in quibus molares lapides acquiruntur*), jednak krajinou tekoucí potoky s rýžovišti zlata (*rivulis, in quibus aurum foditur*).²⁷⁴ Zatímco o těžbě drahých kovů

---

²⁷¹ Zběžnou rekapitulaci s vročením 1215 mají např. DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy 9. Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306 (Stát a národství)*. Praha: Tempsky, 1884, s. 45-46, 77; ŠUJAN, František. *Nejstarší zřízení zemské na Moravě*. 2. vyd. Brno: nákl. vl., 1926, s. 47-48.

²⁷² Srv. BOLINA, Pavel. Pokus o modelové řešení některých problémů kolonizace a vzniku hradů v Nízkém Jeseníku. *AH*. 2002, 27, s. 163-178, zde s. 166-167; HRUBÝ, F. *Severní Morava v dějinách*, s. 62-65. Naposledy se o tom s akribií rozepsal NOVÁK, Jakub. Sídlíštní struktura šternberského panství ve 14. století. *MHB*. 2020, 23(2), s. 65-103, zde s. 80-81.

²⁷³ CDB V-II 599. Rozbor podává ŠTĚPÁN, V. Listina hradištského kláštera, *passim*. O historickém kontextu WIHODA, M. *Vladislav Jindřich*, s. 168 a násl.; POKLUDA, Z. *Moravští Šternberkové*, s. 38-39, 62; HRUBÝ, F. *Severní Morava v dějinách*, s. 48 a násl.

²⁷⁴ K interpretaci *molares lapides* jakožto sedimentární horniny zv. droba, vhodné k výrobě mlýnských kamenů, BAKALA, Jaroslav. Počátky těžby kovů v Nízkém Jeseníku a vznik Horního Benešova. In: TÝŽ. *Moravskoslezské*

se mezi odborníky pochybuje, že by se v okolí Domašova soustavněji provozovala, dobývání a zpracování železa se ve světle hradišských listin jeví být nejen vítanou položkou na seznamu vrchnostenských příjmů, ale i přirozenou roznětkou nepřátelství mezi premonstrátskou kanonií a Šternberky.²⁷⁵ Poněvadž se les podle novějších zjištění Petra Elbela nenacházel v majetku kláštera při jeho založení v letech 1077-1078, musel do jeho pozemkového fondu přibýt jindy.²⁷⁶ Možná za panování Vladislava Jindřicha, k čemuž se kloní František Hrubý, nejpozději ale před rokem 1220, kdy se vlastnické poměry v této části Nízkého Jeseníku dostaly na pořad znojenských jednání.²⁷⁷

Starý český a moravský proces byl ovládnut zásadou akuzací, podle níž se řízení zahajovalo na kvalifikovaný podnět z vnějšku. Hradišské bratry zastupoval opat Bonifác, jenž stanul v čele komunity po smrti svého předchůdce opata Heřmana. Ve kterém roce se chopil funkce, zůstává však obestřeno tajemstvím. Bezpečně je jeho pobyt v Hradišti prokázán až od roku 1221.²⁷⁸ Aby svým nárokům dodal váhu a aby je dokázal účinně prosadit proti rušitelům církevního zboží, musel Bonifác pohnat Lužické před zemský soud. Nedožíváme se nic o okolnostech doručování půhonu, tedy o soukromém předvolání a pobídce žalovanému, aby spolupůsobil ve

---

pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií. Brno: Matice moravská, 2002, s. 347-372, zde s. 368 v pozn. Zapojení vodních mlýnů do rudního hornictví doby přemyslovské dokládá archeologický nález z roku 2020 HRUBÝ, Petr, PEŠKA, Marek, TĚSNOHLÍDEK, Jakub. *Objev pozůstatků rudního mlýna z poloviny 13. století na Stříbrném potoce při stavbě obchvatu Havlíčkova brodu.* [on-line]. Archaia Brno z.ú., 2004-2022.

Dostupné na <https://www.archaiabrno.org/home/?acc=zapisnicek&blog_id=1111>.

²⁷⁵ Nerostnému bohatství v této oblasti se věnovali mj. BERGER, Karl. *Die Besiedlung des deutschen Nordmährens im 13. und 14. Jahrhunderte.* Brünn: Deutscher Volksschulverband in Mähren, 1933, s. 249 a násl., nebo stručněji KOŘAN, Jan. *Přehledné dějiny československého hornictví I.* Praha: Nakladatelství ČSAV, 1955, s. 109; CHARVÁT, Petr. Zpracování železa v písemných pramenech českého středověku do počátku 14. století (s přihlédnutím k výzkumu v Chýnici). *Archeologické rozhledy.* 1985, 37(2), 181-185, zde s. 183; MERTA, Jiří. Zásobování města Brna železem v období středověku. *Forum Urbes Medii Aevi.* 2011, 6, s. 184-193, zde s. 187-188. Kladně pro možnost dolování zlata NOVÁK, Jaromír. K vývoji dolování drahých a barevných kovů na severní Moravě. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci.* 1979, 201, s. 1-9, zde s. 2. Skeptičtěji NOVÁK, Jaromír, ŠTĚPÁN, Václav. *Báňsko-historický výzkum Hrubého Jeseníku a západní části Nízkého Jeseníku ložisek drahých a barevných kovů. 4. Ložisková oblast Ag-Pb-Cu rud v povodí řeky Bystřice-Lošov, Velká Bystřice, Hlubočky, Hrubá Voda.* Praha: Ústřední Ústav geologický, 1984, s. 13. K všestranným možnostem exploatace lesa ve středověku VELÍMSKÝ, T. *Trans montes*, s. 108-110.

²⁷⁶ ELBEL, P. *Hospodářské zázemí kláštera*, s. 44 v pozn., 54-55.

²⁷⁷ HRUBÝ, F. *Severní Morava v dějinách*, s. 7 a násl. Dále srv. HOSÁK, Ladislav. *Středověká kolonisace v oblasti Jeseníků. Časopis Společnosti přátel starožitností.* 1955, 63(2), s. 65-78, zde s. 72 a násl.

²⁷⁸ HOSÁK, L. *Historický místopis střední a severní Moravy*, s. 27; BACKMUND, Norbert (ed.). *Monasticon Praemonstratense I.* Straubing: Cl. Attenkofersche Buchdruckerei, 1949, s. 293. Zdrženlivější je ve svých odhadech novější vydání BACKMUND, N. (ed.). *Monasticon Praemonstratense I-1*, s. 357.

vedení pře. Není ostatně divu, ani soudobé prameny nejsou sdělnější.²⁷⁹ Známe nicméně výsledek přípravného řízení. Bonifácova stížnost se řešila na shromáždění moravských předáků, které ve 13. století plnilo úlohu sudiště i politického fóra (*curiam nostram sive colloquium nobis cum nostris baronibus ... celebrantibus*).²⁸⁰ Rokování se odbývalo ve Znojmě (*in Znoim*), v tradičním správním centru na jižní Moravě. Přesnější lokalizaci bohužel postrádáme, k máni je pouze listinný údaj, potvrzující, že když do Znojma roku 1279 soudcové opět zavítali a za cíl si dali smírně ukončit jeden pozůstalostní spor, jejich jednání probíhalo ve městě.²⁸¹ S jistotou lze alespoň říci, že roku 1220 se kdesi ve Znojmě sešla mocenská elita nejen místní, ale ze všech koutů země,²⁸² aby za předsednictví markraběte Vladislava Jindřicha vyslechla sváříci se strany, které sem byly ve věci domašovského lesa předvolány (*partibus convocatis in nostra praesentia constitutis*).

Řízením jednání byl pověřen olomoucký sudí Velíz (*Veliz iudici*), profesionální znalec práva, doložený ve funkci ještě v letech 1222-1225.²⁸³ Kdo spolurozhodoval o sporu, není jasno, víme ale, že znojenské osazenstvo tvořilo vrcholek politické a společenské hierarchie (*baronum, baronibus*). Listiny doby přemyslovské jsou skoupé na biografická data o přisedících a spokojují se obvykle paušálním tvrzením o přítomnosti úředních osob.²⁸⁴ U hradištského falza je stav podobný, jistým překvapením naopak je, že mezi svědky nenarazíme na zástupce ze Znojma, kde se soud konal.²⁸⁵ Při bližším zkoumání jejich totožnosti se ovšem pramenná kritika střetává s dvěma problémy. Zaprvé, že svědečná formule je příliš vágní (*Huius rei testes sunt*), než aby se dalo určit, k jakému časovému okamžiku se vztahuje.²⁸⁶ Zadruhé, že dikce neodpovídá době, do níž se písemnost hlásí. Výpovědní hodnotu snižují druhotné zásahy falzátora do původního textu, které se prozrazují ve stylistických paralelách s konfirmací Vladislava Jindřicha pro premonstráty

---

²⁷⁹ MARKOV, J. *Přípravné řízení procesní*, s. 39-41.

²⁸⁰ JAN, L. *Vznik zemského soudu*, s. 146-147; JANIŠ, D. *Zemské soudnictví na Moravě*, s. 185-186, 205 s další literaturou.

²⁸¹ CDB VI-I 51. Srv. JAN, L. *Vznik zemského soudu*, s. 140; JANIŠ, D. *Zemské soudnictví na Moravě*, s. 205. Více ŠTACHOVÁ, Nad'a. Šlechtické testamentsy v listinné praxi českých zemí do roku 1306. *ČPVP*. 2012, 3, s. 245-256, zde s. 250-251.

²⁸² K proměnlivému formátu shromáždění JAN, L. *Vznik zemského soudu*, s. 145; JANIŠ, D. *Zemské soudnictví na Moravě*, s. 203-204.

²⁸³ JAN, L. *Vznik zemského soudu*, s. 82.

²⁸⁴ JANIŠ, D. *Zemské soudnictví na Moravě*, s. 204.

²⁸⁵ Zaznamenal již JANIŠ, D. *Zemské soudnictví na Moravě*, s. 186.

²⁸⁶ Srv. FRIEDRICH, G. *O kanceláři a listinách*, s. 38.

z Hradiště, datované rokem 1200 a týkající se trhové vsi Knínice.²⁸⁷ Ve svědečné řadě jsou proto zaznamenána konkrétní jména pouze u úředníků z Olomoucka, v jejichž obvodu se premonstrátský klášter majetkově angažoval. Jde o komorníka Bavora, kastelána Závise a dříve zmíněného sudího Velize (*Bavarus camerarius, Zavissie castellanus, Veliz iudex, Olomucenses beneficiarii, et alii plures fide digni*).

Úvod přelíčení obstaral představený kláštera Hradiště, když osobně přednesl žalobu (*petivit abbas*) domáhaje se, aby bylo „učiněno spravedlnosti zadost“ (*fieri iustitiae complementum*).²⁸⁸ Z právních kroků, které následovaly, vysvítá, že i v naší kauze můžeme počítat s uplatněním některých obecnějších pravidel, jež ovládaly dění na vrcholných soudních fórech od středověku do raného novověku.²⁸⁹ Vedle ústnosti a přímosti řízení, znamenajících, že soud si nevystačil s písemnými podklady a jednal v bezprostředním styku s účastníky, dbalo se kontradiktorního postavení obou stran. Opat Bonifác a Lužičtí se ve svých projevech střídali, takže objasňování skutkového stavu se odehrávalo podle scénáře, který by se dal charakterizovat jako polemika o právo (*motis hinc inde verbis inter partes ac multiplicatis*). Jelikož pramen mlčí o vystoupení řečníků, ač o nich míváme zmínky v listinách o majetkových sporech kláštera Hradiště, dá se usuzovat, že ani žalobce, ani žalovaní nevyužili tentokrát možnosti právního zastoupení.

Když odezněly ústní přednesy, sestoupili se šlechtičtí přísedící k poradě, aby ve shodě se středověkým principem kolektivního nalézání práva²⁹⁰ vydali rozhodnutí o způsobu vedení důkazů (*sententia baronum*).²⁹¹ Usnesli se, že opat Bonifác má svůj nárok opatřit svědectvím blíže

---

²⁸⁷ CDB II 351. Blíže ELBEL, P. Hospodářské zázemí kláštera, s. 42-44.

²⁸⁸ Jedná se o římsko-kanonický termín, který byl rozšířený v listinách 13. století, aniž by se omezoval na příjemecký okruh kláštera Hradiště, např.: CDB IV-I 177; CDB V-II 636; CDB V-II 637. Eviduje jej PACLÍK, J. *Diplomatický příspěvek*, s. 86 v pozn. Více o tom ROUMY, Franck. *Complementum justitiae exhibere: La fortune d'une clause de chancellerie pontificale aux XIIe et XIIIe siècles*. In: MAUSEN, Yves, CONDORELLI, Orazio, ROUMY, Franck, SCHMOECKEL, Mathias (eds.). *Der Einfluss der Kanonistik auf die europäische Rechtskultur 4. Prozessrecht*. Köln-Wien: Böhlau, 2014, s. 231-252.

²⁸⁹ MARKOV, J. *Kapitoly z dějin*, s. 296-297. Pro srovnání s poměry ve středověké západní Evropě OESTMANN, Peter. *Wege zur Rechtsgeschichte: Gerichtsbarkeit und Verfahren*. Köln: Böhlau, 2015, s. 60-61, 69 a násl.; VAN CAENEGEM, Raoul Charles. *History of European civil procedure*. Tübingen: Mohr, 1973, s. 12-16.

²⁹⁰ JANIŠ, Dalibor. *Nalézání práva a zemské soudnictví v českých zemích*. In: JAN, L., JANIŠ, D. (eds.). *Ad iustitiam et bonum commune*, s. 23-67, zde s. 35 a násl. Z širší perspektivy REYNOLDS, Susan. *Rationality and collective judgement in the law of Western Europe before the twelfth century. Quaestiones mediae aevi novae*. 2000, 5, s. 3-19, zde s. 7 a násl.

²⁹¹ V německé literatuře se hovoří o tzv. *Beweisurteile*. OESTMANN, P. *Wege zur Rechtsgeschichte*, s. 72 a násl., s. 309 a násl.; SCHMELZEISEN, Gustav Klemens. *Rechtsfindung im Mittelalter? ZRG GA*. 1974, 91, s. 73-89, zde s. 85. Klasicky PLANCK, Julius Wilhelm. *Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter 2*. Braunschweig: Schwetschke und Sohn, 1879, s. 211-213.

nespecifikovaného počtu lidí a že svědkové, podporující žalobu, mají splňovat předpoklad „vhodnosti“ a „věrohodnosti“ (*iudicavit ... dominum abbatem in sua actione debere producere testes idoneos et fide dignos*). Ve sporech o nemovitosti se k obdobnému postupu uchýloval soud, pakliže nebylo listinných dokumentů a sami aktéři se nebyli schopni dohodnout, kdo a jak má svá tvrzení dokazovat. Vyžadovalo se tolik svědků, kolik odpovídalo hodnotě předmětu, o nějž se strany přely. U pozemků to bylo na Moravě ne méně než sedm osob šlechtického původu, přičemž Bonifácovi se opravdu podařilo, sehnat je a přivést ve více než dostatečném počtu před soudní tribunál (*produxit ergo hos testes dominus Bonifacius abbas coram nobis*).²⁹²

Mezi devíti urozenci, kteří svědčili ve Znojmě ve prospěch kanonie premonstrátů, na sebe upozorňují osobnosti ze severní části Moravy. V jejich výčtu se pak vpředu na čestných pozicích nacházejí hradští beneficiáři.²⁹³ Z Olomoucka, v němž ležely dotčené klášterní statky, se dostavili komorník Bavor (v úřadě 1208-1224),²⁹⁴ purkrabí Závaš (1208-1222) a sudí Velíz. Z Přerova dorazil správce hradu Blud (1213) jednak s bratrem Bicenem, jednak se syny Onešem a Viktorem. Po nich se uvádí bez úřední funkce Předbor, jenž se psal snad po Tečovicích na Zlínsku (*de Cetow*) a jehož rod, jak se zdá, držel kolem roku 1219 purkrabství v Lukově.²⁹⁵ Spolu s Předborem se na závěr připomíná jistý Protiven *de Vniczow*. O něm se spekuluje, že zastával nějaký post v zeměpanské správě Olomoucka ve 13. století a že sídlil na statcích v osadě Uničov předtím, než se stala městem.²⁹⁶ V řadě jmen na sebe ale největší pozornost upoutává Velíz ve své dvojjediné roli sudího a svědka. Podle skromných poznatků, vytěžených z diplomatického materiálu, náš středověký právní řád takovou procesní situaci připouštěl, třebaže se neslučuje s moderní ideou nestrannosti.²⁹⁷ Analogicky můžeme poukázat na konflikt, který se rozpoutal roku 1279 o hranice

---

²⁹² MARKOV, J. *Kapitoly z dějin*, s. 160 a násl. Dále k profilu svědků v mladších normativních pramenech TÝŽ. Původ-sok a jeho místo v systému českého středověkého průvodního řízení. *SVPS*. 1928, 28, s. 347-394, zde s. 374-375.

²⁹³ Nebude-li uvedeno jinak, vychází prosopografie včetně dat o výkonu funkce z díla JAN, L. *Vznik zemského soudu s přihlédnutím k HORNA, Richard. K dějinám moravských úředníků I. Dvorskí úředníci moravští do r. 1411*. Praha: Jan Kapras, 1922.

²⁹⁴ K identifikaci Bavorů ve Friedrichově *Codexu BOLINA*, Pavel. Byl hrad Svojanov u Poličky posledním centrem tzv. úsobrné provincie? (Příspěvek k historii moravsko-českého pomezí II.). *ČMM*. 2005, 124(1), s. 3-46, zde s. 11-13 a v pozn.

²⁹⁵ JANIŠ, Dalibor, KOHOUTEK, Jiří. Královské hrady východní Moravy a jejich úloha v mocenském a správním systému ve 13. a 14. století. *AH*. 2003, 28, s. 357-374, zde s. 368.

²⁹⁶ ŠLÉZÁR, Pavel. Období raného středověku (30. léta 6. století - 1213). In: BUREŠOVÁ, Jana (ed.). *Uničov. Historie moravského města*. Uničov: Město Uničov, 2013, s. 45-51, zde s. 51.

²⁹⁷ Srv. BRÄNDLI, P. J. *Mittelalterliche Grenzstreitigkeiten*, s. 54.

statků mezi hradištským opatem Budišem a Albertem z Lešan. Klíčovou úlohu během přelíčení sehrál bývalý královský vilik Jan, jenž sporné majetky spravoval za vlády Přemysla Otakara II. Nejenže vypovídal ve prospěch kláštera, ale současně byl Jan ustanoven rozhodcem a jeho náleze se stal podkladem pro definitivní soudní rozhodnutí.²⁹⁸

V právně-historické literatuře se setkáváme s názorem, že obsah výpovědi byl ve 13. století vedlejší, na čem však záleželo, byla svědecká přísaha. Poučka, kterou před lety zformuloval Josef Markov, neplatila ale vždy.²⁹⁹ K výjimkám by se patrně daly připočíst mezní spory, jak naznačuje svědectví v hradištském případě (*testimonio*), neboť bylo shledáno za vyhovující i bez přísahy, po jejímž skládání není v prameni sebemenší stopy. Můžeme se domýšlet, že stejně jako v Budišově kauze z roku 1279 převážilo rovněž ve Znojmě roku 1220 racionální hledisko, kladoucí důraz na obeznámenost vyslychaných osob s relevantními skutečnostmi (*causa ... rationabiliter terminata*).³⁰⁰ Jakmile přisedící nabyli přesvědčení, že nárok žalobce je opodstatněný, nic už nebránilo, aby přikročili k druhému, již konečnému nálezu (*cum nobis et nostris baronibus id sufficienter visum fuisset comprobatum*). A tak bylo jménem Vladislava Jindřicha vyhlášeno, že lesní komplex u Domašova má náležet premonstrátům z Hradiště (*nos de solita nostrae benignitatis clementia ... pleno iure fecimus possessorem*).

Symbolickou tečku za řízením udělal opat Bonifác, když podle zvyklosti předstoupil před markrabího, uklonil se a odevzdal sudímu Velízovi dva denáry přísudného, což byl zvláštní poplatek, který dával žalobce na znamení, že zvítězil nad žalovanými (*inclinavit ... et duos denarios, qui vulgo przisudni dicuntur, in signum causae obtentae coram nobis Veliz iudici praesentavit*).³⁰¹ Ačkoliv se v listině čte *possessio*, resp. *possessor*, z širšího kontextu a z připojeného sousloví *pleno iure* lze vyvodit, že klášteru nebyla přiznána římskoprávní držba jakožto faktický stav, jehož samostatnou ochranu starší české právo beztak neuznávalo, nýbrž

---

²⁹⁸ CDB VI-I 79. Podrobně ŠTACHOVÁ, N. Ke sporu hradiského opata.

²⁹⁹ MARKOV, J. *Kapitoly z dějin*, s. 161-162; TÝŽ. *Původ-sok*, s. 359, 369 a násl.

³⁰⁰ Srv. JIREČEK, H. *Slovanské právo 2*, s. 228-229; TÝŽ. *Das Recht in Böhmen und Mähren I/2*, s. 129. V témže smyslu vyznívají i listiny CDB IV-I 16; CDM V 103; CDM IV 320.

³⁰¹ O „přisudném“ se dočítáme v hradištských listinách CDB V-II 858; CDB VI-I 79; CDB VI-I 80; CDB VI-I 236. JANIŠ, D. *Zemské soudnictví na Moravě*, s. 193 v pozn. hypoteticky ztotožňuje poplatek s tzv. „pomocným“, placeným soudu už od dob Statut Konrádových. Srv. dále BRANDL, Vincenc. *Glossarium illustrans bohemicomoraviae historiae fontes*. Brünn: Winiker, 1876, s. 275; JIREČEK, Hermenegild. *Prove : historický slovar slovanského práva*. Brno: nákl. vl., 1904, s. 302; TÝŽ. *Slovanské právo 2*, s. 239-240.

vlastnická oprávnění v jejich plném rozsahu.³⁰² Výraz *cum utilitatibus* zase napovídá, že výrok soudu se vztahoval jednak na nemovitost, jednak na veškeré přírůstky včetně příjmů, které plynuly z lukrativní výroby železa.³⁰³

Z koroborace CDB II 376 dále vysvítá, že naléhání hradištských bratrů Vladislava Jindřicha přimělo, aby jim ještě během podzimní návštěvy Znojma vydal listinné potvrzení, které mělo uchovat trvalou památku na vyhraný spor a zabránit revindikačním snahám poražené strany. U církevních institucí tato opatrnost patřila k běžné péči řádného hospodáře.³⁰⁴ Vladislav dal vyhotovit privilegium na domašovské zboží s výměrou jeho hranic (*bona cum metis*), neznámo zda a jak konkretizovanou, a nechal ho ověřit markraběcí pečeti (*praesens privilegium scribi fecimus sigilli nostri munimine roborantes*). Víme také, že za správnost listiny a za její odevzdání příjemci nesl odpovědnost notář markraběcí kanceláře, mistr Apolinář, který asi byl Vladislavovým kaplanem a v kancelářském úřadě jej zastihujeme minimálně od roku 1213 (*per manus magistri Appollinaris notarii aule nostre*).³⁰⁵ Nechyběla ani sankce, běžná v markraběcích listinách, jež hrozila světským trestem za nedbání právního ujednání.³⁰⁶ Kdokoliv, kdo by v budoucnu klášter v jeho právech omezoval a obmyslně žaloval o jeho pozemky (*per actionem calumniosam ad iudicium evocando*), měl být proto odsouzen buď k náhradě škody, nebo k pokutě deseti hřiven zlata.

OCHOZ LESA U DOMAŠOVA

Poté, co byl vynesena a písemně vyhotoven rozsudek, chopil se opat hradištských premonstrátů Bonifác šance, aby dokonaleji zabezpečil svůj ústav před očekávanými atakami od okolních pozemkových magnátů. Obrátil se na moravského markraběte se žádostí o provedení

---

³⁰² BOHÁČEK, M. Římské právo v listinné praxi, s. 466 a násl.; TÝŽ. *Einflüsse des römischen Rechts*, s. 84 a násl.

³⁰³ CDB II 376 má příkladný výčet: „*orta lite inter se pro quadam silva secus villas Lassczian et Domassow et montibus, ubi metallum ferri foditur, et aliis montibus, in quibus molares lapides acquiruntur, et rivulis, in quibus aurum foditur, et omnibus aliis utilitatibus*“. Srv. PACLÍK, J. *Diplomatický příspěvek*, s. 60.

³⁰⁴ O vztahu církve k listině u nás výběrově ŠEBÁNEK, Jindřich. Das Verhältnis zur Urkunde als methodischer Faktor der diplomatischen Arbeit. *SPFFBU - řada historická (C)*. 1959, 8(7), s. 5-19, zde s. 8 a násl.; ŠEBÁNEK, J., DUŠKOVÁ, S. Česká listina doby přemyslovské 1, s. 139 a násl.; FIALA, Zdeněk. K otázce funkce našich listin do konce 12. stol. *SPFFBU - řada historická (C)*. 1960, 9(7), s. 5-34.

³⁰⁵ Klášterní archiv v Csoarne, bez signatury, *Liber monasterii Gradicensis ...*, pag. 20. Srv. FRIEDRICH, G. *O kanceláři a listinách*, s. 2 a 41. O Apolinářovi nověji ZAORAL, P. O listinách a kanceláři, *passim* a WIHODA, M. *Vladislav Jindřich*, s. 121–122.

³⁰⁶ FRIEDRICH, G. *O kanceláři a listinách*, s. 34-35.

úředního rozhraničení, které by definovalo přesný rozsah přisouzených lesních pozemků. Vladislav Jindřich vyhověl Bonifácovu přání (*ad petitionem etiam abbatis*) a vyslal do oblasti jako své zástupce olomoucké beneficiáře. Ke komorníkovi Bavorovi, kastelánu Závíšovi a sudímu Velízovi se přidružila skupina púhončích (*cum camerariis, qui vulgo pohonczi dicuntur*), jíž tvořili prý Myslík z Medlova, Bohudar s bratrem Jankem z Duban a Střemen z Chudobína. I když čtveřice púhončích nemusí být smyšlená, jak se v literatuře občas evokuje, nelze se na jména upínat. S kolísající titulaturou se objevují výlučně v hradištských falzech k letům 1200, 1203 a 1220, nepočítáme-li Myslíka, který se ohlašuje v pravé listině roku 1239, ale jako lovčí.³⁰⁷ Přítomnost hodnostářů jako byli Myslík, Bohudar, Janek a Střemen, je na druhou stranu pochopitelná, neboť ztělesňovali výkonnou složku komorníkova aparátu, v němž se starali o doručování púhonů, jak lze vytušit z jejich označení.³⁰⁸

Někdy po 10. září 1220, když přibyla úřední delegace k Domašovu, provedla z pověření zeměpána (*auctoritate nostra*) symbolický akt, kterým se přenášela vlastnická svrchovanost z jedné osoby na druhou. Rituál se řídil zvykovými normami zemského práva, avšak jeho zřetelnější kontury nám unikají.³⁰⁹ V objezdové praxi se o něm dozvídáme znovu roku 1233 a v dalších letech, aniž by se pisatelé listin podělili o detaily.³¹⁰ Jisté je, že se rituální scénář neobešel bez opata Bonifáce, který byl v zastoupení svého konventu „tělesně“ uveden do vlastnictví lesa (*nomine monasterii Gradicensis facerent possessorem*). Opakující se obrat *facere possessorem*,³¹¹ se kterým jsme se setkali v procesu nalézání práva, dovoluje na každý pád domněnku, že

---

³⁰⁷ CDB II 351; CDB II č. 356; CDB III-II 214. Srv. PINKAVA, V. O některých podvržených listinách, s. 397; LAPÁČEK, Jiří. Úřad a obec púhončí. *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. 2007, 15, s. 5-30, zde s. 8, nebo méně kriticky NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253)*. Praha: J. Laichter, 1928, s. 599-600 a v pozn. Nepravdivosti v listinných údajích o úředních osobách pro 13. století konstatují jako normální jev např. FIALA, Z. Panovnické listiny, kancelář a zemský soud, s. 213; ŠPŮROVÁ, Markéta. Identifikace svědků v listinách královské rodiny v době Václava I. a jejich vztah k panovnickému dvoru. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana (ed.). *Dvory a rezidence ve středověku*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006, s. 9-19, zde zvl. s. 13-14.

³⁰⁸ S komentovanou bibliografií o nich LAPÁČEK, J. Úřad a obec púhončí, *passim* a pro starší dobu JAN, L. *Vznik zemského soudu*, s. 70 a 237 v pozn. Dále srv. NOVOTNÝ, Jaroslav. Mani, púhončí a lovci (k právní a sociální diferenciaci moravské feudální společnosti). *ČMM*. 1957, 76(1-2), s. 3-20; MÜLLER, Václav. Púhončí. List z právních dějin moravských. In: BIDLO, Jaroslav, FRIEDRICH, Gustav, KROFTA, Kamil (eds.). *Sborník prací historických k šedesátým narozeninám dvor. rady prof. dra Jaroslava Golla*. Praha: Historický klub, 1906, s. 233-245.

³⁰⁹ ŽEMLIČKA, Josef. "Právo knížete" a "právo země" jako pojmy staršího středověku. *ČČH*. 2015, 113(2), s. 303-345, zde s. 339; TÝŽ. *Království v pohybu*, s. 302.

³¹⁰ CDB III-I 47; CDB V-II 795; CDB V-II 813; CDB V-II 818; SUB VI 184.

³¹¹ Srv. *Slovník středověké latiny v českých zemích*, s. v. „facio“.

Hradišťským nepostačovalo soudní rozhodnutí a že pro získání plného a nezpochybnitelného panství nad nemovitostí se vyžadovalo symbolické „předání moci“ spjaté s komisionální objížděnkou či obchůzkou. Právní jednání se tak protáhlo do dvou geograficky a časově oddělených etap, z nichž první se odbyla na zemském soudě a druhá na klášterní doméně.³¹²

Hlubší vhled do středověké právní mentality, usilující o maximalizaci právní jistoty,³¹³ skýtá v tomto směru záznam z roku 1185. Hovoří se v něm o obejití pozemků v Záběhlicích, které mezi sebou směnili zvoníci vyšehradské kapituly Krasoň a Křižan s jistým Markantem, snad románským kupcem z pražského podhradí.³¹⁴ Skladatel listiny se netají inspirací čerpanou z biblické knihy Kazatel, odkud přejal verš, že „*nit trojitá se teprv nepřetrhne*“ (*triplex funiculus difficile rumpitur*).³¹⁵ Podle jeho svérázné představy byla společnost pomyslnými nitěmi práva „svazována“ a čím hustší byla pavučina, tím spíše byli lidé nuceni, aby respektovali platnost majetkoprávních pořízení (*ut ... id, quod factum fuerat, solidum robur validitudinis obtineret*). Spolu s Václav Hrubým můžeme odůvodněně nabýt dojmu, že trojice nití je metaforou, která vyjadřuje, že řádný převod nemovitosti probíhal ve fázích a že s každou fází se úroveň právních záruk posunovala o stupeň výše. Po (1.) „soukromém“ právním jednání mezi stranami přicházely na řadu (2.) objezd či ochoz hranice a (3.) „veřejné“ projednání věci na zemském soudě v režimu nesporu.

Ritualizovaným uvedením opata do majetkových práv k zalesněnému území u Domašova se ovšem pověření olomouckých hodnostářů nekončilo. Museli rovněž vytyčit hranici, při čemž dbali obyčejových praktik tradovaných v zemském právu (*secundum terrae consuetudinem circuirent*). Leželo na bedrech pověřených úředníků, aby zorganizovali pochod okolo lesa, jehož se měli účastnit lidé z okolí, obeznámení s krajinou. Publikum bývalo garantem právního aktu a pečovalo o udržování vzpomínky v kolektivní paměti, a proto se z jeho řad povolávali svědkové, pokud se sousedské vztahy vyhrotily a přerostly v mezní spor. Zároveň bylo výsadou obyvatel dohlížejících na průběh ochozu či objezdu, že mohli protestovat proti úřednímu postupu (*contradictione*

---

³¹² Podobně HRUBÝ, V. *Tři studie*, s. 13.

³¹³ Více o tom LUPOI, Maurizio. *The origins of the European legal order*. Cambridge: CUP, 2000, s. 438 a násl. Ze starších děl např. KRAUSE, Hermann. Dauer und Vergänglichkeit im mittelalterlichen Recht. *ZRG GA*. 1958, 75, s. 206-251, zde zvl. s. 211 a násl.

³¹⁴ CDB I 308. Srv. HRUBÝ, V. *Tři studie*, s. 67-68. Dále s bibliografií PSÍKOVÁ, Jiřina. Příspěvky k diplomacie vyšehradských listin 12. století. *Archivum Trebonense*. 1973, 2, s. 1-43, zde s. 4-5; HLEDÍKOVÁ, Z. Ke kulturním poměrům, s. 134-135.

³¹⁵ Kaz 4,12: *et si quispiam praevaluerit contra unum duo resistent ei funiculus triplex difficile rumpitur*.

vicinorum). Nejprve však muselo být zvoleno výchozí mezní znamení, charakterizované prostě jako *prima meta*.³¹⁶ Důležitost tohoto stanoviště neopomenul ještě po několika staletích podtrhnout Jakub Menšík z Menštejna ve svém traktátu *O mezech*, kde píše o „hraničníku“ a o zvyku uzpůsobovat jeho vzhled, aby byl už na první pohled lépe rozeznatelný.³¹⁷

V našem případě spočíval hraničník u Domašova nad potokem zvaným Olešník, nebo též Aleš. Odtud se olomoučtí beneficiáři s osadníky vydali po objektech a značkách, kterými byly klášterní statky obklopeny a vymezeny navenek (*distinctionem signorum et metarum*). Lze vyrozumět, že šli pěšky a že se pohybovali nejkratšími přímými trasami (*directe eundo, per directum eundo apod.*).³¹⁸ Během přesunů se orientovali podle hraničních bodů a linií, přihlížejíce nejen k mezníkům, ať přirozeným, nebo člověkem uměle vytvořeným, ale i k poloze vesnic (*villas*), pahorků (*montem*), vodotečí (*rivulum, fluvium*) a pozemních komunikací různé velikosti (*semitam, viam, viam publicam*). V rámci úředního šetření bylo staré značení podrobeno bližšímu ohledání³¹⁹ a dle potřeby obnovováno, aby do budoucna mohlo plnit signální funkci (*metas antiquas renovantes*). V jazyce listiny se pro ně užívá bohemismů *hranice, kopczy a vrociscie*.³²⁰

První termín znamená buď obecně hranici, nebo jako tady zvláštní distinktivní prvky, z nichž se hranice skládá (*metae, signa*). Machkův etymologický výklad, který nachází spojitost se slovesem „hrabat“, by dovoľoval usuzovat na podobu nějakého dělicího příkopu či brázdy.³²¹ Není proto bez zajímavosti, že rituální vyorávání hraniční brázdy máme na Moravě doloženo od konce 13. století.³²² Alternativní vysvětlení zase hledá původ ve slovech „hrana“, „hranaty“ a poukazuje na existenci mezníků ze dřev, klád a kamenů, seskupených či zpracovaných do hran.³²³ Komplikací navíc je, že v diplomatickém materiálu se „hranice“ vyskytuje synonymně s „kopci“

---

³¹⁶ Srv. MARKOVÁ, M. *Hranice a hraničení v českých zemích*, s. 33.

³¹⁷ MENŠÍK, s. 192, § 74.

³¹⁸ Hranici naposledy rekonstruovali NOVÁK, J. *Vymezování panství kláštera Hradisko*, s. 73 a násl.; TÝŽ. Kopcovité útvary; ŠLÉZAR, P., NOVÁK, J. Komunikace jako hraniční body. Autoři tak záslužně navázali na předchozí generace regionálních badatelů, z nichž se sluší připomenout alespoň PRUCEK, Josef. "...Meta que vulgo dicitur kopecz...". *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*. 1972, 154, s. 8-10; SCHULZ, Jindřich, HOSÁK, Ladislav. Příspěvek k lokalizaci lesa Střelná. *VVM*. 1966, 18(2), s. 235-244; FERULÍK, Alois. Hranice domašovského lesa. *VVM*. 1966, 18(1), s. 106-109.

³¹⁹ V obdobné situaci hovoří explicitně o *ostensio metarum* CDB III-II 258.

³²⁰ „Slovníček“ mají JANIŠ, D., ŠENKÝŘOVÁ, J. Hranice statků, s. 194-195.

³²¹ MACHEK, V. *Etymologický slovník*, s. 183.

³²² CDM V 103: *desuper vnam lineam aratro cum vomere trahere iussimus*.

³²³ NĚMEC, Igor et al. *Slova a dějiny*. Praha: Academia, 1980, s. 92-93. Shodně KLÁPŠTĚ, J. *Proměna českých zemí*, s. 225-226.

a stromy³²⁴. Hradištská listina umožňuje sice jemnější analýzu, když na straně jedné rozlišuje „kopce“ a „hranice“ a na straně druhé mlčí o porostech coby hraničních ukazatelích. Protože ale postrádá bližší určení, jak by měl takový mezník vypadat, pohybujeme se pořád nanejvýš v rovině hypotéz mezi hranolovitým útvarem a příkopem.

Snáze uchopitelné jsou „kopce“. Lze je ztotožnit s uměle navrženými hromadami zeminy, kamenů, nebo obojího, do nichž byli kvůli snazší identifikaci kladeni tzv. „svědkové“. Míněny jsou rozličné předměty schopné odolávat dlouhodobě rozkladu, mezi kterými se neutuchající oblíbeně těšily keramické nádoby, fragmenty či mince. Na Domašovsku se podařilo několik „kopců“, dodnes patrných, dohledat s pomocí terénní prospekce.³²⁵ Do třetice nelze opomenout ani „úročiště“, nad kterým se ale vznášejí otazníky. Výraz uplatňující se zprvu jen v hradištských falzech³²⁶ asi souvisí se slovesem „rokovat“ a odkazuje na prostranství, kde se uzavíraly hraniční smlouvy a kde, jak tvrdí Jireček s Brandlem, byly na památku zřizovány mezníky.³²⁷

V CDB II 376 se praví, že účelem pouti kolem domašovského lesa bylo zabránit, aby Lužičtí, nebo jiní konkurenti v oblasti Nízkého Jeseníku obtěžovali klášter nějakými úskoky či násilnostmi (*per aliquam calumniam seu violentiam de coetero molestari*). Právní rituál provedený za úřední asistence zavazoval do budoucna. Premonstráti si od něj slibovali, že přispěje k ochraně půdního fondu a zásob rudného bohatství. Protože ale hrozilo, že se na ochoz zapomene, bylo přirozené, že se v Hradišti snažili dosáhnout jeho písemné fixace. Církev, která se vyznačovala kladným postojem k písemnostem, mívala ve zvyku, zachytit akt rozhraničení na pergamen, díky čemuž se o události dozvídáme na stránkách moderních diplomatářů a registářů.³²⁸ Potíž však je, že z dochovaného padělků si nelze učinit o věci jasnější úsudek, a proto se omezíme na předpoklad, že nějaký záznam o hraničním průvodu kolem domašovského lesa opravdu vznikl a že byl k dispozici v klášterním archivu v Hradišti.

---

³²⁴ CDB II 352; CDB IV-I 171. Srv. MARKOVÁ, M. Vymezování hranic, s. 101.

³²⁵ S bibliografií NOVÁK, J. *Vymezování panství kláštera Hradisko*, s. 85 a násl. a nověji TÝŽ. Kopcovité útvary.

³²⁶ CDB II 351.

³²⁷ JIREČEK, H. O soudu mezním, s. 172; BRANDL, V. Staročeské právo mezní, s. 126-127. Přehledově LEŠNY, Jan. Uroczysko. In: LABUDA, Gerard (ed.). *SSS 6*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1977, s. 271-272 včetně bibliografie.

³²⁸ Srv. VELÍMSKÝ, T. *Trans montes*, s. 111 a násl., 117 a násl., 130, nebo obecně např. JOHANEK, Peter. Zur rechtlichen Funktion von Traditionsnotiz, Traditionsbuch und früher Siegelurkunde. In: CLASSEN, Peter (ed.). *Recht und Schrift im Mittelalter*. Sigmaringen: Thorbecke, 1977, s. 131-162.

Ani znojemský soud roku 1220, ani ohoz lesa u Domašova nepřinesly definitivní rozuzlení majetkových různic, do kterých byl zatažen premonstrátský klášter Hradiště, když obhajoval na Olomoucku proti ostatním kolonizátorům svá pozemkově-vrchnostenská práva. Písemnost CDB II 376 tvořící pramennou základnu pro naše zkoumání ale žádné další informace o těchto pohnutých dějích neposkytuje. Je proto na čase, spor o domašovský les opustit a provést krátkou rekapitulaci, která se pokusí vnést světlo do otázky, jak se zrodila listina na Domašov. Příběh domašovského lesa je nesmazatelně vepsán v textové tradici hradištského kláštera, pro kterou je však příznačné, že ponechává široký prostor spekulacím. Pokud bychom se přesto měli odvážit hypotézy a zároveň shrnout dosavadní úvahy, zdá se nejpravděpodobnější, že vývoj probíhal ve třech fázích: (1.) Na počátku byla listinná konfirmace soudního rozhodnutí, přijatého ve Znojmě roku 1220. (2.) Následoval jeden či více pamětních záznamů, pořízených v těsné návaznosti na komisionální obhlídku klášterního lesa u Domašova. Sem byly pojaty hraniční ukazatele, peripetie a osoby podílející se na rozhraničovacím aktu. (3.) Na konci řady stojí falzum CDB II 376, které jako jediné máme dnes v ruce. Sestaveno bylo podle starších dokumentů, chovaných v Hradišti, a to proto, že si jeho sepsání vynutila nová právní situace, do níž se dostal konvent premonstrátů v pokročilém 13., resp. v počínajícím 14. století.

2.3. OTAZNÍKY NAD FARNÍ ORGANIZACÍ V BRNĚ

V následující kapitole se seznámíme s právní kauzou, která pro změnu ilustruje, jak se řešily hraniční spory před církevním soudním fórem. Pramenem našeho poznání budou dvě originální písemnosti chované jednak v Moravském zemském archivu, jednak v Archivu města Brna.³²⁹ V podstatě jde o soudní listiny (angl. *judicial charters*, něm. *Gerichtsurkunden*), protože jejich vydavatelem je justiční orgán, který vynesl rozsudek ve věci samé a který zároveň nechal zaprotokolovat jak průběh, tak výsledek jím vedeného řízení.³³⁰ Archivní dokumenty byly s drobnými chybami přetištěny v moravském diplomatáři a důležité jsou proto, že se v nich dočteme o neshodách, panujících na konci 13. století mezi brněnskými kostely Sv. Petra a Sv. Jakuba v důsledku protichůdných názorů zdejších plebánů na rozsah jejich vzájemně sousedících městských farností. Přestože napětí mezi oběma církevními ústavami zanechalo dlouhou stopu v domácí historiografii, pozornost odborné veřejnosti se stáčela mnohem spíše ke zmapování sporné hranice, než ke složitým peripetiím samotného procesu, směřujícího ke konsolidaci farních obvodů v Brně.³³¹ Pokud se dosavadní publikace vůbec zabývaly dynamikou konfliktu mezi svatopetrským a svatojakubským kostelem, měly sklon procesní děj převyprávět a vyhnout se jeho hlubší analýze,³³² takže se nabízí příležitost, zaměřit se teď na formálně-právní aspekty spojené s vymežováním brněnských farností.

---

³²⁹ MZA Brno, E 10 - Cisterciáčky Tišnov, sign. Y II 8 = CDM IV 320; AMB Brno, A 1/1 Sběrka listin, mandátů a listů, inv. č. 40 (dříve 54) = CDM V 15. Srv. KATALOG, s. 288-289, č. 739 a s. 317-318, č. 811; ŠEBÁNEK, Jindřich. *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských 1. Inventář pergamenů z let 1078-1471*. Brno: Země moravskoslezská, 1932, s. 63-65, č. 341-343, 347-348 a 350 s poznámkami k chronologii listin.

³³⁰ O nich šířeji BRUNNER, Heinrich. *Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde*. Reprint. Aalen: Scientia, 1961, zvl. s. 9-10. Nověji FOURACRE, Paul J. *Placita and the settlement of disputes in Later Merovingian Francia*. In: TÝŽ, DAVIES, Wendy (eds.). *The settlement of disputes in early medieval Europe*. Cambridge: CUP, 1992, s. 23-43; HEIDECKER, Karl Josef. *Communication by written texts in court cases : Some charter evidence (ca. 800-ca. 1100)*. In: MOSTERT, M. (ed.). *New Approaches to Medieval Communication*, s. 101-126. *Communication*. Pro naše poměry BOHÁČEK, M. *Einflüsse des römischen Rechts*, s. 105 a násl.

³³¹ Bilanci má JAN, Libor (ed.). *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno: Statutární město Brno-Archiv města Brna, 2013, s. 676-678 a 760-761 v pozn. Naposledy se k tomu vrátili ve zkratce MARKOVÁ, Markéta. *Hranice a hraničení v českých zemích ve středověku*, s. 105; FÜHRER, Lukáš. *Plenitudo apostolicae potestatis a církevní správa olomouckého biskupství. Vztahy kurie k moravským biskupům a kléru ve 13. století*. In: ELBEL, Petr, FÜHRER, Lukáš, SCHMIDT, Ondřej (eds.). *Pod ochranou svatého Petra? Morava a papežství ve středověku a raném novověku*. Brno: MuniPress, 2021, s. 71-89, zde s. 88 v pozn.

³³² Obsáhleji např. FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo : zakladatelské období (-1359)*. Brno: Maticе moravská, 2001, s. 134-136, nebo starší práce BRETHOLZ, Bertold. *Die Pfarrkirche St. Jakob in Brünn*. Brünn: Rohrer, 1901, s. 8 a násl; PEŘINKA, František Václav. *Klášter „Vallis Mariae“ v Oslavanech. Sborník historického kroužku*. 1909, 10, s. 13-24, zde s. 17 a násl.

Ačkoliv se z listinného materiálu dozvídáme, že spory o farní hranice se u nás rozhodovaly dle kanonického práva,³³³ máme dobrý důvod se domnívat, že nebyly zcela odtrženy od tradičního světa právních obyčejů a rituálů. Pobídkou k novému zamyšlení nad starým tématem mohou být závěry, k nimž dospěla v širším evropském měřítku Karin Nehlsen-von Stryk, když zpochybnila vžitou představu o typové vyhraněnosti jednak „učeného“ procesu římsko-kanonického, jednak soudního řízení „laického“, ovládaného archaickými zvyklostmi a představami. Von Stryková položila naopak důraz na průsečíky mezi oběma právními kulturami, o jejichž existenci se koneckonců můžeme sami přesvědčit.³³⁴

MARNÉ SNAHY O SMÍŘENÍ

Jak bylo předesláno, jablkem sváru se ve sledovaném případě stala farní příslušnost obyvatel Brna, která vyvolala „těžkou roztržku“ (*gravis dissensio est exorta*) mezi kostely Sv. Petra a Sv. Jakuba. Prapříčinu vzájemné nevraživosti lze spatřovat jednak v různorodém národnostním složení (před)městské aglomerace v Brně, jednak v samotném fungování církevní správy, která v nejstarších dobách sdružovala věřící nikoliv podle územního principu (*Gebietspfarre*), nýbrž do osobních farností (*Personalpfarre*). Duchovní péče byla oddělena pro domácí osadníky a přistěhovalce z ciziny, třebaže v historickém jádru města žily obě skupiny vedle sebe. Jižní část byla již před rokem 1200 zalidněna převážně slovanským etnikem, jež patřilo k farnímu obvodu staršího kostela Sv. Petra. V severní části se zase nedlouho po roce 1200 začali usazovat kolonisté, hovořící povětšinou německy a přicházející houfně z rakouského Podunají. Kupci a řemeslníci německého jazyka se pak coby farníci seskupili okolo kostela Sv. Jakuba, založeného někdy v prvních desetiletích 13. století. S institucionálním rozvojem města se ovšem jeho etnický obraz komplikoval. Uzavírala se smíšená manželství, takže u řady měšťanů nebylo možno určit národnostní a tím pádem ani farní příslušnost. Ve 13. století proto v Brně docházelo k vleklým hádkám (*longo tempore*) o hranice farností (*super limitibus*) nejen uvnitř městských hradeb (*intra*

---

³³³ CDB II 235: *ecclesie ... certos limites inposuimus et eam secundum quod cautum est in sacris canonibus limitavimus.*

³³⁴ NEHLSSEN-VON STRYK, Karin. Der römisch-kanonische Zivilprozeß in der gesellschaftlichen Realität des 13. Jahrhunderts. In: TÁŽ. *Rechtsnorm und Rechtspraxis in Mittelalter und früher Neuzeit : ausgewählte Aufsätze*. Berlin: Duncker & Humblot, 2012, s. 89-100.

muros), ale i na předměstí (*in suburbio, extra muros*). Najít společnou řeč se nedařilo, a tak otázka musela být předložena k rozhodnutí církevnímu soudu.³³⁵

První neúspěšný pokus o urovnání pošramocených vztahů mezi plebány v Brně uskutečnil olomoucký biskup Dětrich, považovaný svým okolím za znalce kanonického práva,³³⁶ a to když pověřil sbor rozhodců, aby udělal tečku za celou problematickou záležitostí. Přenesení jurisdikce biskupa, zaneprázdněného jinými starostmi, na nižší hodnostáře, kteří dostávali od hlavy diecéze zmocnění, aby se ujali soudního či arbitrážního řízení, nebylo u nás v pokročilém 13. století nijak výjimečným zjevem.³³⁷ Protože jsme však při retrospektivním pohledu na počáteční fázi hraniční pře odkázáni na střípky informací a nezbyvá nám, než vycházet ze stručných narážek v mladší listině CDM IV 320, kterou jedinou máme k dispozici, můžeme jen zhruba načrtnout běh jednání a datovat ho nanejvýš rámcově před polovinu února 1293. V rozhodčím tribunálu měl zasednout nejmenovaný představený kanonie premonstrátů v brněnských Zábrdovicích, jímž mohl být nejspíš Dětrich III. Ten zastával opatský úřad dlouhý čas od roku 1283 do roku 1306³³⁸ a navíc o něm máme dosvědčeno, že byl v 90. letech 13. století s oblibou ustanovován jako delegovaný soudce, resp. rozhodce v desátkových sporech na Moravě.³³⁹ Byl tudíž logickou volbou pro olomouckého biskupa, v jehož kompetenci se nacházelo vytyčování farních hranic v moravské diecézi.³⁴⁰ Kolik měl zábrdovický opat Dětrich po svém boku spolurozhodců (*collegas, coarbitris*) a jaká byla jejich jména, zůstává tajemstvím. Víme alespoň, že biskupskému pověření nedostáli. Jelikož nebyli schopni najít jednomyslnou shodu ohledně výroku (*in pronunciacione arbitrii*

---

³³⁵ Shrnutí např. JANIŠ, Dalibor. Vztah městského a zemského práva a jeho odraz v nejstarších privilegiích pro město Brno (k problematice utváření středověkých měst v českých zemích). *BMD*. 2011, 24, s. 12-33; JAN, L. (ed.). *Dějiny Brna 2*, s. 32 a násl., 532 a násl.

³³⁶ MEDEK, Václav. *Dějiny olomoucké arcidiecéze : osudy moravské církve do konce 14. věku 1*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1971, s. 107.

³³⁷ Přehledově POLC, Jaroslav V. Církevní správa v Čechách do poloviny 14. století. In: TÝŽ. *Česká církev v dějinách*. Praha: Akropolis, 1999, s. 29-81, zde s. 62 a násl. Dále zejm. NOVÝ, Rostislav. *Listiny pražských biskupů XI.-XIV. století : diplomaticko-správní rozbor*. Praha: UK, 1961, s. 130-131; BOHÁČEK, M. Das römische Recht in der Praxis, s. 296. Nově FÜHRER, L. *Listina pražských biskupů*, s. 170-171.

³³⁸ HURT, R. *Kostel Nanebevzetí*, s. 10; BACKMUND, N. (ed.). *Monasticon Praemonstratense I*, s. 319.

³³⁹ CDM IV 310; CDM V 17; CDM V 106 (Suppl.).

³⁴⁰ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia. In: HRDINA, Jan, ZILYNSKÁ Blanka (eds.). *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*. Praha: Filozofia, 2007, s. 23-32, zde s. 25-26; DOLEŽALOVÁ, Eva, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Die Erforschung der Entstehung und Ausprägung des Pfarreinetzes bis zum Beginn der hussitischen Revolution in der tschechischen Geschichtswissenschaft. In: KRUPPA, Nathalie (ed.). *Pfarreien im Mittelalter : Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008, s. 83-98, zde s. 93-94; POLC, J. V. Církevní správa v Čechách, s. 36, 45.

concordare non poterant),³⁴¹ někteří z arbitřů raději na svůj mandát rezignovali, čímž znemožnili, aby byla rozeprě mezi brněnskými kostely s jejich přispěním usmířena (*aliquibus se excusantibus, factum terminari nequiverit*).³⁴²

Kauza farních hranic v Brně spadla tedy zpět na olomouckého biskupa Dětricha, který, snad aby neopakoval stejnou chybu dvakrát, svěřil tentokrát její rozpletení jediné osobě. Na svého delegáta se biskup Dětrich obrátil s listinným příkazem (*litteras*), že má církevní interesenty pohnout k souhlasu s arbitráží, ale pokud by ve svém úsilí o kompromis neuspěl, necht' vynese o své vůli soudní verdikt (*per amicabilem compositionem et concordiam terminetis; quod si per concordiam amicabilem nequiverit terminari, vos in hac parte officii nostri debitam exequentes per limitationem congruam utrique parrochie vice nostra certas metas et terminos distinguatis*).³⁴³ Šlo o pochopitelný tah, uvědomíme-li si, že kanonický proces byl vystavěn na myšlence, že soudce má se zřetelem na efektivitu práva dávat přednost dohodě stran před direktivním uspořádáním jejich poměrů.³⁴⁴ O překonání rozporů, hrozících vzbudit pobouření mezi brněnskými farníky (*ne ... in populo scandalorum occasio gigneretur*), se měl nově postarat velehradský opat Konrád, jehož výběr nebyl jistě náhodný. Konrád se jevil být vhodným adeptem pro rozhodcovské, potažmo soudcovské poslání už proto, že byl otcem-opatem (*pater abbas, pater et abbas*)³⁴⁵ a měl nadřazenou pozici vůči cisterciáčkám v Tišnově a Oslavanech, jejichž kláštery držely práva nad svářícími se brněnskými kostely Sv. Jakuba (Oslavany) a Sv. Petra (Tišnov).

---

³⁴¹ Že se systém arbitrážního rozhodování ve středověké říši posouval od jednomyslnosti směrem k většinovému principu, který byl v souladu s kanonickým právem, konstatuje s odkazem na speciální literaturu TRUSEN, Winfried. *Anfänge des gelehrten Rechts in Deutschland : ein Beitrag zur Geschichte der Frührezeption*. Wiesbaden: Franz Steiner, 1962, s. 157. Podobně pro rakouské země HAGENEDER, Othmar. *Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich : von den Anfängen bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts*. Graz: Böhlau, 1967, s. 219-220.

³⁴² Srv. BRETHOLZ, B. *Die Pfarrkirche St. Jakob*, s. 8.

³⁴³ V CDM IV 310 nesprávně *distinguishis*. Srv. též SUCHÁNKOVÁ, Silvie. *Porta coeli - Listinné originály tišnovského kláštera z let 1283 - 1309 uložené v MZA v Brně*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí práce Dalibor HAVEL, s. 55, č. 6.

³⁴⁴ NEHLSSEN-VON STRYK, K. Der römisch-kanonische Zivilprozeß, s. 93 a násl. K domácí a zahraniční praxi dále srv. FÜHRER, L. Plenitudo apostolicae potestatis, s. 83; TÝŽ. Papež jako iudex ordinarius omnium? Moravské kláštery a papežské soudnictví ve 13. století. In: ELBEL, P., FÜHRER, L., SCHMIDT, O. (eds.). *Pod ochranou svatého Petra*, s. 133-147, zde s. 137; HAGENEDER, O. *Die geistliche Gerichtsbarkeit*, s. 97 a násl., 195 a násl.

³⁴⁵ KRENIG, Ernst-Günther. Mittelalterliche Frauenklöster nach den Konstitutionen von Cîteaux unter besonderer Berücksichtigung fränkischer Nonnenkonvente. *Analecta Sacri Ordinis Cisterciensis*. 1954, 10, s. 1-105 passim a zvl. s. 65 a násl., nebo stručněji SCHLOTHEUBER, Eva. Die Zisterzienserinnengemeinschaften im Spätmittelalter. In: FELTEN, Franz J., RÖSENER, Werner (eds.). *Norm und Realität : Kontinuität und Wandel der Zisterzienser im Mittelalter*. Berlin: LIT, 2009, s. 265-284, zde s. 271 a násl. Z domácí literatury CHARVÁTOVÁ, Kateřina. Ženská větve cisterckého řádu v Čechách a na Moravě (13.-15. století). *MHB*. 1991, 1, s. 297-315, zde s. 298.

Ve vztazích mezi cisterckými fundacemi a jejich farními kostely se v Čechách a na Moravě úzce prolínaly římsko-kanonické instituty patronátu a inkorporace.³⁴⁶ O prvním vcelku platilo, že povinností ležící na bedrech patrona bylo pečovat o stav patronátního kostela a chránit jej. Naopak, když pomíneme některé čestné výsady, patronovi se zjednávalo nejen právo na výjimečné požitky a zaopatření v nouzi, ale i příležitost navrhnout, neboli prezentovat kandidáta k uprázdněnému beneficiu, jehož obsazení bylo na vyšší církevní autoritě.³⁴⁷ Prakticky však mohl patronův vliv sahat dál, než připouštělo kanonické právo.³⁴⁸ Kde se dějinným vývojem ocitl patronát v rukou církevní instituce, tam se otevíral prostor k prohloubení integrace obou subjektů cestou tzv. inkorporace.³⁴⁹ Přestože míra propojení mezi duchovními korporacemi nebyla vždy a všude totožná, status oprávněného subjektu byl ve srovnání s patronátem výhodnější, rozhojněný přinejmenším o majetek a důchody přivtěleného kostela. Zdáním Boženy Kopiczkové se dá o nějaké formě patronátu uvažovat ve druhé polovině 13. století u Sv. Jakuba i u Sv. Petra.³⁵⁰ O právní svrchovanosti cisterckých klášterů nad oběma brněnskými kostely se ostatně nepochybuje ani v CDM IV 320 (*ad que monasteria predictae due parrochie pertinere noscuntur*). Projevila se tak, že jeptišky v Tišnově a Oslavanech, poněvadž měly zájem na teritoriálním vymezení svatojakubské a svatopetrské farnosti, se jednak připojily k účastníkům církevního sporu, jednak se zavázaly přimět „své“ plebány v Brně, aby se i oni podrobili rozhodnutí otce-opata Konráda (*a nostris capellanis faciemus firmiter obseruari*).

Než se přeneseme před církevní fórum, jednající o farní příslušnosti obyvatel Brna, stojí za zaznamenání, že spolu s abatyšemi Perchtou z Oslavan a Gertrudou z Tišnova byl svědkem opakovaného hraničního procesu také dříve již připomínaný zábrdovický opat Dětrich, který

---

³⁴⁶ KOPIČKOVÁ, Božena. Ženské cisterciácké kláštery v Čechách a na Moravě ve vztahu k církevní hierarchii (13.- počátek 15. století). *ČČH*. 1993, 91(3), s. 385-400.

³⁴⁷ LANDAU, Peter. *Jus patronatus : Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts*. Köln: Böhlau, 1975, s. 128 a násl. Pro naše země SCHLENZ, Johannes. *Das Kirchenpatronat in Böhmen : Beiträge zu seiner Geschichte und Rechtsentwicklung*. Prag: Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik, 1928, s. 53 a násl.

³⁴⁸ FEINE, Hans Erich. *Kirchliche Rechtsgeschichte*. 5. Aufl. Köln-Wien: Böhlau, 1972, s. 406-407; PLÖCHL, Willibald M. *Geschichte des Kirchenrechts 2. Das Kirchenrecht der abendländischen Christenheit 1055 bis 1517*. 2. Aufl. Wien: Herold, 1962, s. 417.

³⁴⁹ O tom LINDNER, Dominikus. *Die Lehre von der Inkorporation in ihrer geschichtlichen Entwicklung*. München: M. Hueber, 1951, passim a k typům inkorporací zvl. s. 42-43. V našich podmínkách se institutem zabýval SCHLENZ, J. *Das Kirchenpatronat in Böhmen*, s. 70 a násl.

³⁵⁰ KOPIČKOVÁ, B. Ženské cisterciácké kláštery, s. 387 a násl. s odlišnou terminologií. Dále např. JAN, L. (ed.). *Dějiny Brna 2*, s. 674-676, 690-691.

přivěsil svou pečeť k soudní listině velehradského opata Konráda. Nabízí se proto domněnka, že Dětrich ztělesňoval prvek kontinuity ve střetu mezi Sv. Jakubem a Sv. Petrem. Jelikož byl pamětníkem, zasvěceným do merita věci, byl zřejmě přibrán do Konrádova poradního kolegia, jehož plné složení bohužel neznáme, protože část jeho členů je zmíněno jen paušálně jako *multisque aliis viris honorabilibus*.

MEZI SOUDEM A ARBITRÁŽÍ

Z mandátu olomouckého biskupa Dětricha (*commissionem*), datovaného 14. února 1293 na dnes již zaniklém biskupském hradě v Modřicích na Brněnsku, kam se Dětrich často během pobytů na jižní Moravě uchyloval,³⁵¹ zjišťujeme, kdy, proč a v jakém rozsahu byl velehradský opat Konrád vybaven jurisdikční pravomocí.³⁵² Více lze pak vyčíst ze samotné listiny CDM IV 320, do níž byl biskupův mandát pojat a jejímž původcem je právě Konrád. Velehradský opat se, soudě dle jeho vlastních slov, zhostil role zprostředkovatele mezi brněnskými faráři ochotně (*uotive*) a bez zbytečných odkladů (*accelerauimus procedere*).³⁵³ Během přípravy řízení, stádia označovaného v dílech středověkých právních teoretiků jako *praeparatoria*, se musel nejprve obeznámit se skutkovými okolnostmi případu. Za tím účelem vyzval Konrád oba protivníky ve sporu, aby zaslali písemně svá vota, jejichž porovnáním (*collatione scriptorum*) by si snáze dokázal udělat představu, jak dalece se obě strany v jimi tvrzených nárocích (*petitiones*)³⁵⁴ rozcházejí.

Jedno z podání, v němž je Konrád titulován jako *iudex constitutus*, naznačuje, že v počáteční fázi řízení vystupoval ještě velehradský opat jako delegovaný soudce a že své oprávnění k řešení konfliktu mezi svatojakubským a svotopetrským farářem v Brně odvozoval od písemného pověření, které mu adresoval řádný soudce, olomoucký biskup Dětrich. Protože soud,

---

³⁵¹ HLAVÁČEK, Ivan. Poznámky k itinerářům a mobilitě pražských a olomouckých biskupů konce 13. století. In: DOLEŽALOVÁ, Eva et al. (eds.). *Od knížat ke králům : sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Praha: NLN, 2007, s. 209-218, zde s. 214-215; JAN, Libor. Modřice ve středověku. In: MITÁČEK, Jiří et al. *Modřice : dějiny města*. Modřice: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně pro Muzejní spolek Modřice a Město Modřice, 2017, s. 145-182, zde s. 155.

³⁵² Srv. ŠEBÁNEK, Jindřich. *Studie o kanceláři Dětricha, biskupa olomouckého (1281-1302)*. Zvláštní otisk z Časopisu Matice Moravské. Brno: nákl. vl., 1926, s. 20 a v pozn.

³⁵³ O apelech římsko-kanonického práva na rychlost procesu např. STEINS, Achim. Der ordentliche Zivilprozeß nach den Offizialtsstatuten. *ZRG KA*. 1973, 59, s. 191-262, zde s. 211 a násl.

³⁵⁴ K výrazu *petitio* a jeho významovým nuancím NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozessrecht : Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*. Heidelberg: Springer, 2012, s. 89 v pozn.

ale i arbitráž byly současníky chápány jako jednání třech osob (*actus trium personarum*), k nimž vedle soudce, resp. rozhodce patřili též žalobce a žalovaný, nelze opomenout ani procesní subjekty, o jejichž právech se rozhodovalo.³⁵⁵ V naší souvislosti účinkují jako strany (*partes*) v kontradiktorním postavení jednak farář Jakub od sv. Petra, jednak farář Dětrich od sv. Jakuba. Že první byl žalobcem, vyvíjejícím iniciativu ve sporu, kdežto druhý byl žalovaným, jenž se bránil útoku protistrany, je hypotéza, o které se sice v dokumentu přímo nepíše. O procesní roli plebánů může ale leccos napovědět souslednost jejich úkonů, evidovaných v CDM IV 320, kdy lze pozorovat, že jednotlivé kroky Jakuba coby žalobce přecházejí v reakci žalovaného Dětricha. Pramennou cenu má ale i povaha uplatňovaných nároků, víme-li, že Jakub usiloval před církevním fórem o změnu a Dětrich o ochranu *statu quo* v brněnské farní organizaci.

Polemika se točila okolo farních hranic, přičemž stanoviska, která duchovní zaslali soudu v listinách s pečeti, byla protichůdná natolik, až byl Konrád nucen konstatovat, že se liší „*jako východ od západu*“. Jakub žádal jménem svým a svých patronek z Tišnova zaprvé o limitaci farnosti (*peto, ut ... limitando per certos terminos procedatis*). Zadruhé si přál restituci (*peto restitui*) prý dlouho a závažně porušovaných farních práv ke všem předměstským a polním statkům, jakož i k domům a lidem v celém městě. Zatřetí se chtěl domoci zadržovaných příjmů, které byly, nebo alespoň mohly být vybírány sv. Jakubem (*et percepta, et que percipi potuerunt*), ačkoliv plynuly z majetků reklamovaných pro sebe kostelem sv. Petra. Dětrich se zase domáhal, aby jeho farní kostel nebyl rušen ve výkonu práv, jimž se po léta těší. Zároveň vyjádřil naději, že najde u opata Konráda zastání a že privilegia, o jejichž znění se opírá, dosáhnou soudního uznání a potvrzení (*peto ... vt in iure ... me non perturbetis, sed potius ... foueatis*). Jakmile se velehradskému opatovi podařilo shromáždit písemný materiál a zorientovat se díky němu v podstatě sporu, přikročil se souhlasem stran (*assensu ipsarum parcium*) ke splnění biskupova mandátu. Rozhádaným farářům určil termín ústního přelíčení na svátek sv. Albana, připadající v křesťanském kalendáři na 21. června (*ponentes eis terminum*), kdy se měli dotyční osobně dostavit a vybavit se na podporu svých tezí potřebnými důkazy, ať listinami, nebo svědky (*coram nobis deberent instructi priuilegiis et testibus comparere*).

---

³⁵⁵ LITEWSKI, Wiesław. *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordines iudicarii 1-2*. Kraków: Wydawnictwo UJ, 1999, s. 50-52, 578.

Církevní soud se vskutku sešel o Sv. Albánu a za příhodné místo konání si zvolil minoritský klášter sv. Jana Křtitele a Jana Evangelisty, v němž se ve 13. století asi rokovalo častěji.³⁵⁶ Výhodou takového sudiště bylo, že leželo v hradbách Brna na sporném teritoriu, požadovaném svatopetrskou farností ze strany jedné a svatojakubskou farností ze strany druhé. Po Konrádově boku zasedli odborní poradci čili asesoři (*prudendum uirorum assidentium*), z nichž lze nicméně identifikovat pouze některé. Ve vícehlavém sboru prelátů, přizvaných k radě (*de consilio*), vyčnívají jednak cisterčtí opati Jan ze Žďáru a Walter z Vizovic, členové stejného řádu jako Konrád, jednak zkušený juristé v oboru učených práv (*iuris peritis*),³⁵⁷ kterými byli olomoucký scholastik Jan spolu s mistry Jindřichem, farářem v Osové Bytíšce,³⁵⁸ a Mikulášem z Vídně.

Jak se můžeme přesvědčit v listině CDM IV 320, která procesní děj popisuje co nejúsporněji a redukuje ho zjevně na nejdůležitější momenty, úvod přelíčení obstaraly strany. Kontradiktorní přednesy, zahrnující jednak žalobcem formulovaný nárok, jednak odpověď žalovaného, byly milníkem v soudním řízení. Po vzoru římského úřednického procesu³⁵⁹ v nich totiž středověcí učenci spatřovali tzv. litiskontestaci, právní institut, který odděloval přípravnou fázi od započetí oboustranného projednání sporu.³⁶⁰ Ve zdech minoritského kláštera si Konrád a jeho poradní kolegium vyslechli *allegaciones partium*, jež v pramenech učeného práva mají několikerý význam.³⁶¹ Mohou to být výklady stran, hodnotící provedené důkazy. Protože ale v našem případě řízení zatím tak daleko nedospělo, zdá se nezbytné vykládat slova v širším, netechnickém smyslu. Celkový kontext dovoluje spíše pomýšlet na ústní prohlášení žalobce Jakuba od sv. Petra a

---

³⁵⁶ ŠLANCAROVÁ, Věra. Architektonický vývoj Brna ve 13. století. *AH*. 2007, 32, s. 81-91, zde s. 87-88.

³⁵⁷ Srv. BOHÁČEK, M. Das römische Recht in der Praxis, s. 300-301; OTT, Emil. Působení práva církevního na rozvoj řízení soudního vůbec a v českých zemích zvláště. *Právník*. 1877, 16, s. 217-229; TÝŽ. *Das Eindringen des kanonischen Rechts : seine Lehre und wissenschaftliche Pflege in Böhmen und Mähren während des Mittelalters*. Zvláštní otisk z Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Weimar: Böhlau, 1913, s. 47-48.

³⁵⁸ O něm blíže ŠILHAN, Jindřich. Mistr Jindřich z Osové Bitýšky. *VVM*. 1978, 30(3), s. 315-316, nebo BOHÁČEK, M. *Einflüsse des römischen Rechts*, s. 31.

³⁵⁹ Za všechny srv. KASER, Max, HACKL, Karl. *Das römische Zivilprozessrecht*. 2. Aufl. München: C.H. Beck, 1996, s. 490-491; SIMON, Dieter. *Untersuchungen zum Justinianischen Zivilprozeß*. München: C.H. Beck, 1969, s. 123 a násl.

³⁶⁰ NÖRR, K. W. *Romanisch-kanonisches Prozessrecht*, s. 109 a násl.; LITEWSKI, W. *Der römisch-kanonische Zivilprozeß*, zvl. s. 299 a násl., 330 a násl.; ENDEMANN, Wilhelm. *Civilprozessverfahren nach der kanonischen Lehre*. Zvláštní otisk z Zeitschrift für deutschen Civilprozess. Berlin: Heymann, 1890, s. 52 a násl. V podrobnostech SCHLINKER, Steffen. *Litis contestatio : eine Untersuchung über die Grundlagen des gelehrten Zivilprozesses in der Zeit vom 12. bis zum 19. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Klostermann, 2008, zde zvl. s. 83 a násl., 164 a násl.

³⁶¹ K pojmu NÖRR, K. W. *Romanisch-kanonisches Prozessrecht*, s. 177.

žalovaného Dětricha od sv. Jakuba, učiněná na soudě, kterými byla ustavena pře mezi brněnskými faráři (*contestatio litis*).³⁶²

Po litiskontestaci bylo možno přistoupit k dokazování, z nějž opět neproniklo do listinného záznamu více, než pár kusých informací. Nejprve byla podávána ústní svědectví hrající prominentní úlohu v systému důkazních prostředků.³⁶³ Jelikož středověká procesní kompendia zdůrazňovala, že svědky ve svůj prospěch navrhuje dříve žalobce a teprve po něm žalovaný,³⁶⁴ můžeme odtušit, že žalobu podal svatopetrský plebán Jakub, uvedený v listině jako první z navrhovatelů. Jakmile byla oznámena jména těch, jejichž svědectví se buď žalobce, nebo žalovaný dovolávali (*producti testes*), bylo na soudu, aby rozhodl, koho předvolá. Výslech samotný se ubíral od personálií svědeckých osob k věci samé, oproti dnešku se však odbýval bez účasti stran. Výpověď byla zaznamenána a zveřejněna až během dalšího ústního přelíčení. Osoby nominované za farnost sv. Petra, jak bylo předepsáno, prvně skládaly přísahy, dodávající jejich výpovědím platnost (*iurati*), načež byly jedna po druhé tázány o rozhodných skutečnostech, jež měly vnést světlo do kontroverzní situace (*interrogati singulariter*). Otázky mířily na práva a hranice obou farních chrámů (*super iuribus et limitibus ... ecclesiarum*). Soudu bylo přesto sděleno jenom tolik, že stavba Sv. Petra je starší Sv. Jakuba, že jiný brněnský chrám Sv. Michala byl dříve filiálním kostelem Sv. Petra (*filia*) a že jisté *villulae*, čímž jsou patrně míněny předměstské osady u Brna, odváděly kdysi ze svých pozemků Sv. Petru desátky (*decimas*), než jich kostel neznámo jak pozbyl. U svědků doporučených farářem od Sv. Jakuba se sice explicitně neupozorňuje, že by došlo na skládání přísah, nebo že by jednotlivci byli dotazováni separátně. Protože ale obojí patřilo k obvyklé praxi, dá se předpokládat analogický průběh jako u svědků od Sv. Pavla, třebaže se tentokrát v CDM IV 320 o detailech mlčí. Co v protokolu naopak zůstalo, byly výpovědi (*interrogati*) shodující se, že od pradávna se v Brně vůči sobě vyhranily dvě osobní farnosti (*personalis limitationis formam*), neboť Češi spadali pod Sv. Petra a Němci pod Sv. Jakuba.

---

³⁶² Listinné doklady o litiskontestaci ze 13. století sebral BOHÁČEK, M. *Das römische Recht in der Praxis*, s. 278-279, 282, 284.

³⁶³ NÖRR, K. W. *Romanisch-kanonisches Prozessrecht*, s. 130 a násl.; LITEWSKI, W. *Der römisch-kanonische Zivilprozeß*, s. 379 a násl.

³⁶⁴ ENDEMANN, W. *Civilprozessverfahren*, s. 84.

V pořadí druhou nejvýznačnější formou důkazu v římsko-kanonickém procesu byly listiny.³⁶⁵ Platilo, že listinné doklady na soudě předkládala strana, která na nich stavěla svá tvrzení a současně jimi disponovala. Nejinak ve sporu mezi brněnskými farnostmi. Velehradský opat a delegovaný biskupův soudce Konrád, když byl hotov se svědky, ujal se pečlivého zkoumání písemností (*priuilegia*), jimiž se zaštiťoval chrám Sv. Petra. Ke svému neskrývanému zklamání ale neobjevil Konrád nic zásadního, vyjma údaje, že kostel Sv. Michala byl vyvázán z filiálního svazku se sv. Petrem a odevzdán dominikánům za náhradu, která není ve studovaných dokumentech blíže specifikována. Následně se pod drobnohledem ocitla *priuilegia* Sv. Jakuba, z nichž vyplynulo, že svatojakubský kostel je vybaven plnými farními právy (*pleno parrochiali iure*)³⁶⁶, že má filiálu ve sv. Mikuláši, že někdejší zeměpanský patronát nad Sv. Jakubem přešel na cisterciáčky v Oslavanech a v neposlední řadě, že rozdělení farníků v Brně na bázi etnicity mezi „český“ kostel Sv. Petra a „německý“ chrám Sv. Jakuba je prokazatelným faktem a bylo potvrzeno od papeže Alexandra IV.

Poté, co opat Konrád přezkoumal důkazy (*summa deliberatione habita*) a probral jejich obsah s asesory (*de consilio prudentum uirorum assidentium*), musel připustit, že nepostačují k vynesení rozsudku a že je na čase změnit přístup k objasňování spleťté kauzy. Východisko z nesnázi se nabízelo jednak v příklonu soudního řízení k arbitráži, slibující větší jednoduchost a volnost v postupování, úsporu nákladů a rychlost, již preferovali i brněnští faráři Jakub s Dětrichem (*finem negocio celerem imponere cupientes*).³⁶⁷ Jednak stále ještě nebylo využito šance, kterou skýtalo ohledání, hodící se podle soudobých právních teoretiků právě k řešení sporů o meze.³⁶⁸ Velehradský opat, vědom si svých možností, obrátil se tedy na patrony farních kostelů a na svářící se duchovní, aby je přiměl k uzavření rozhodčí smlouvy (*formam compromissionis*), od níž by se napříště odvozovala jeho procesní autorita (*auctoritate nobis commissa*). V reakci na nátlak, který vyvinul na všechny zúčastněné, obdržel pak Konrád 22. června³⁶⁹ písemný souhlas

---

³⁶⁵ NÖRR, K. W. *Romanisch-kanonisches Prozessrecht*, s. 131, 154 a násl.; LITEWSKI, W. *Der römisch-kanonische Zivilprozeß*, s. 419 a násl.

³⁶⁶ Více o těchto právech s bibliografií PETKE, Wolfgang. Die Pfarrei in Mitteleuropa im Wandel vom Früh- zum Hochmittelalter. In: BÜNZ, Enno, FOUQUET, Gerhard (eds.). *Die Pfarrei im späten Mittelalter*. Ostfildern: Thorbecke, 2013, s. 21-60.

³⁶⁷ Srv. HAGENER, O. *Die geistliche Gerichtsbarkeit*, s. 195 a násl.

³⁶⁸ NÖRR, K. W. *Romanisch-kanonisches Prozessrecht*, s. 162.

³⁶⁹ Chybnou dataci u jedné z listin, inzerovaných v CDM IV 320, uvádí na pravou míru ŠEBÁNEK, J. *Archivy zrušených klášterů*, s. 64 v pozn.

nejen od brněnských plebánů, nýbrž také od abatyši z Tišnova a Oslavan. Cisterciačky se zavázaly přijmout jakýkoliv verdikt, jaký bude vyneseno, pohnout faráře svých patronátních kostelů k poslušnosti a rozdělit mezi sebe rovným dílem náklady na řízení.

Metoda řešení konfliktu, upřednostněná Konrádem, je v CDM IV 320 charakterizována jako *amicabilis compositio*. Pramen by mohl v moderním čtenáři evokovat, že je řeč o smířčím řízení, které je ukončeno smluvním urovnáním rozporů, avšak sousloví *amicabilem compositionem* samo o sobě není spolehlivým vodítkem k určení právního režimu, v němž probíhala nová fáze mezní pře mezi svatopetrskou a svatojakubskou farností. Kolísání arbitrážní doktríny v období od 12. do 13. století³⁷⁰ a pestrá středověká realita, zacházející občas s právními výrazy chaoticky,³⁷¹ nabádají k obezřetnosti. Vyjdeme-li z příběhové linky, zachycené v listinách CDM IV 320 a CDM V 15, jež máme po ruce, můžeme navzdory prvotnímu dojmu interpretovat brněnské události roku 1293 s velkou dávkou jistoty jako „nucenou“ arbitráž mezi Sv. Petrem a Sv. Jakubem.³⁷²

V centru dění se nacházel opat Konrád, udávající nadále tempo a směr řízení. Cílem jeho počínání nebylo působit na faráře, aby se dohodli na smíru, ale odstranit o své vůli třecí plochy v církevní správě Brna (*ordinatione ac diffinitione, per sententiam arbitrariam*). Konečný nálezný, vyneseno v této věci Konrádem, byl s časovým odstupem stvrzen od olomouckého biskupa a obohacen o doplňující nálezný, podávající bližší vysvětlení k dopadům limitace farností Sv. Petra a Sv. Jakuba. Že kroky arbitra a stran ani v závěru procesu, ani předtím zcela nevybočily z právních mantinelů, lze vyrozumět z jiné, věcně související listiny Bonifáce VIII. z roku 1298, kde se píše, že Konrád při jednání o farnostech v Brně „zachovával řád práva“ (*iuris ordine obseruato*).³⁷³ Bonifácovu náhledu by nahrávala i účast školených juristů na případu. Mimoto lze poukázat na ohlasy římského a římsko-kanonického práva v analyzovaných dvou písemnostech velehradského

---

³⁷⁰ FOWLER, Linda. Forms of arbitration. In: KUTTNER, Stephan (ed.). *Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1976, s. 133-147; WOJCIECHOWSKI, Rafał. *Arbitraż w doktrynie prawnej średniowiecza*. Wrocław: WUW, 2010, s. 63 a násl.

³⁷¹ Např. HAGENEDER, O. *Die geistliche Gerichtsbarkeit*, s. 211 a násl.; KOBLER, Michael. *Das Schiedsgerichtswesen nach bayerischen Quellen des Mittelalters*. München: Beck, 1967, s. 22 a násl.; BADER, Karl S. *Arbiter arbitrator seu amicable compositor*. *ZRG KA*. 1960, 46, s. 239-276, zde s. 244 a násl.

³⁷² K definici SELLERT, Wolfgang. *Schiedsgericht*. In: ERLER, Adalbert et al. (eds.). *HRG 4*, sl. 1386-1393.

³⁷³ CDM V 100.

opata Konráda.³⁷⁴ Vystopovat se dají v podáních stran, namátkou v renunciační klauzuli³⁷⁵ a v ustanovení o věčném mlčení,³⁷⁶ jimiž se žalobce a žalovaný vzdali nároku na opravné prostředky. Římskoprávní inspiraci ale nezapře ani opatovo stanovisko, které je v CDM V 15 označováno za *arbitrio ... per nos legitime lato*, což by snad rovněž mohlo znamenat, že Konrádovo *arbitrium* stálo v nějaké míře na legálních základech.³⁷⁷

Abychom však nepředbíhali, vrátíme se k okamžiku, kdy byly teprve opatřovány důkazy, jež byly předpokladem pro úspěšné završení arbitráže a jejichž spektrum bylo po vyslechnutí svědků a prostudování listin rozšířeno o ohledání. Za dané situace se od rozhodce očekávalo, že relevantní skutečnosti pozná „na vlastní oči“ a že se vypraví osobně na prohlídku tolik diskutovaného území, o nějž se přetahovaly kostely Sv. Petra a Sv. Jakuba.³⁷⁸ Přestože místní šetření nechybělo v důkazním „arzenálu“ učeného procesu, již historik Bertold Bretholz zaregistroval, že rozhraničení brněnských farností z roku 1293 bylo svérázné, jelikož se neslo v tradičním duchu objezdů a ohozů, jak byly praktikovány v našem mezním právu od dob středověku.³⁷⁹ Opat a arbitr v jedné osobě, Konrád z Velehradu, vyrazil na hřbetu koně na obhlídku Brna a jeho okolí, přičemž se obklopil reprezentativním doprovodem, sestávajícím nejen z cisterckých opatů, nebo přímo zainteresovaných plebánů. Do ceremoniálního průvodu se zapojil i početný, anonymní dav kněží a laiků z řad měšťanstva. Během své inspekční vyjížděky Konrád nejprve „obkroužil“ předměstí Brna (*omne Brunnense suburbium ... perlustrantes equitando circumgirauimus*), kde se porůznu zastavoval a důsledně šetřil, co k jaké faře náleží, načež se obrátil na zpáteční cestu, aby neušly jeho pozornosti ani objekty o nic méně závažné, jež ležely uvnitř městských hradeb.

---

³⁷⁴ OTT, E. *Das Eindringen des kanonischen Rechts*, s. 54-55 a s korekcemi BOHÁČEK, M. *Das römische Recht in der Praxis*, s. 300-301.

³⁷⁵ Srv. BOHÁČEK, M. *Římské právo v listinné praxi*, s. 477-480; TÝŽ. *Das römische Recht in der Praxis*, s. 298-300. Informativně SCHLOSSER, Hans. *Renuntiationen*. In: ERLER, Adalbert et al. (eds.). *HRG 4*, sl. 901-903.

³⁷⁶ Srv. ROUMY, Franck. *Silentium perpetuum et absolutio ab impetitione : L'expression de la sentence définitive et de la requête irrecevable dans la procédure canonique des XIIe et XIIIe siècles*. *Bulletin of Medieval Canon Law NS*. 2014, 31, s. 125-145.

³⁷⁷ O významu adjektiva v souvislosti se soudním procesem (*actus legitimus, ordo legitimus* apod.) LITEWSKI, W. *Der römisch-kanonische Zivilprozeß*, s. 51-53.

³⁷⁸ Více o ohledání PLANCK, J. W. *Das deutsche Gerichtsverfahren 2*, s. 148 a násl. Pro naše zemské právo MARKOV, J. *Kapitoly z dějin*, s. 60-62, 273.

³⁷⁹ BRETHOLZ, B. *Die Pfarrkirche St. Jakob*, s. 10.

Maje prý na paměti nezdar rozhodců na čele se zábrdovickým opatem Dětrichem, jimž se nepodařilo dotáhnout „brněnskou kauzu“ napoprvé do konce, pustil se nyní Konrád do rozhraničení obezřetně a po příkladu zeměměřičů. Odmítl však užít provazce (*non tamen funiculo*) a spolehl se výhradně na svůj úsudek, opřený o autopsii (*uisu et animo*). Když se na vlastní oči přesvědčil, jak se věci mají, slavnostně vynesl svůj výrok (*sollempnizamus per sentenciam arbitriam*), který, dříve než se dočkal zlistinění (*in hiis scriptis pronunciamvs*), musel být v souladu se zemskými obyčeji „vizualizován“ v terénu. Jinými slovy, Konrád nesplnil své poslání arbitra, dokud neabsolvoval a neoznačil trasu, jež měla do budoucna oddělovat svatopetrskou a svatojakubskou farnost. Církevní hranice v Brně se zákrokem Konráda z Velehradu posléze stabilizovala, otevřeným problémem i pro odborníky na historickou topografii zůstává však její přesná lokalizace k roku 1293.³⁸⁰ O lidech a staveních v příměstských oblastech bylo dále stanoveno, že jejich farní příslušnost bude ponechána při starém a má trvat beze změny, i kdyby se tamní obyvatelé se svými příbytky ocitli v majetku Sv. Petra. Výjimkou byly domy, které odváděly platy Sv. Petru a zároveň byly přiřazeny ke Sv. Jakubu (*censuales domus*), protože ty měly být spolu s kaplí malomocných přičleněny ke svatopetrskému kostelu. Po performanci Konrádova rozhodnutí přišlo na řadu jeho zachycení na pergamen. Listina o uspořádání poměrů mezi farnostmi v Brně byla vydána 26. června v klášteře minoritů a opatřena kromě jiných také pečetěmi abatyší z Tišnova a Oslavan, čímž patronky kostelů Sv. Petra a Sv. Jakuba dávaly najevo, že výsledek akceptují.

Dějiny napjatých vztahů mezi brněnskými farními kostely bychom mohli opustit v momentě, kdy jsme se pročetli až na samotný závěr písemnosti CDM IV 320, sestavené v létě 1293 a znějící na jméno velehradského opata a rozhodce Konráda. Potom by ale nebyl příběh úplný, protože nějaký čas pokračovaly hádky plebánů na brněnském předměstí. Pasáž z rozsudku, hlásající, že všechny příbytky, které odváděly doposud census výlučně sv. Petru, náleží k němu i farou, pojímal totiž svatopetrský duchovní volněji. Byl přesvědčen, že právě jemu přísluší církevní

---

³⁸⁰ Přehledné shrnutí JAN, L. (ed.). *Dějiny Brna 2*, s. 678 a 760-761 v pozn. Dále např. VERMOUZEK, Rostislav. Brněnské brány. *ČMM*. 1974, 93, s. 341-360; PROCHÁZKA, Rudolf. Zrod středověkého města na příkladu Brna (K otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech). *Mediaevalia archaeologica*, 2000, 2, s. 7-146, zde s. 106-107.

správa nad veškerými domy, ať platí komukoliv, jen pokud byly zbudovány na pozemcích, které vlastnil v minulosti jeho kostel sv. Petra. Rozmíšky mezi faráři musel utnout až opat Konrád, když v září 1294 vtělil do listiny CDM V 15 upřesňující dodatek ke svému předchozímu nálezu.

V pramenném textu se objevují kusé reminiscence jednak na přijetí Konrádova arbitrážního výroku stranami (*per partes adprobato*), jednak na jeho confirmaci od řádného soudce, olomouckého biskupa Dětricha (*in publicam formam redacto, ratificato, confirmato, et ad vota precesque partium sigillo eiusdem roborato*).³⁸¹ Největší prostor je nicméně věnován článku o poplatných domech (*articulus de censualibus*), který si žádal podrobnějšího objasnění. Úkolu se ujal Konrád z Velehradu, jenž se s odvoláním na Justiniánova Digesta³⁸² a postulát učeného práva *eius sit interpretari, cuius est condere*³⁸³ cítil oprávněn, podat autentický výklad svého aktu, vydaného z moci rozhodce a překrucovaného v praxi svatopetrským kostelem. Aby se předešlo dalšímu nedorozumění, rozhodl tedy 1. září 1294 Konrád s radou cisterckých opatů Jana z Pomuku a Waltera z Vizovic (*presentia et consilio in ferendo arbitrium*), že domy přiřazené ke Sv. Jakubu (*censuales domus*), které se kdysi rozkládaly na pozemcích sv. Petra, avšak úroky z jakéhokoliv právního titulu odvádějí jinam, mají setrvat v duchovní správě při svatojakubském kostelu (*sub omni ecclesiastico iure ad ecclesiam s. Jacobi debeant pertinere*).³⁸⁴ Oba verdikty z let 1293 a 1294 o delimitaci farností v Brně, jejichž obsah jsme tu rekapitulovali, byly ještě na žádost nového svatojakubského faráře Viléma roku 1298 dodatečně potvrzeny od papeže Bonifáce VIII. Při stejné příležitosti byl taktéž pověřen kroměřížský probošt, aby dohlédl na dodržování právního stavu, nastoleného po arbitráži, čímž ovšem byla, jak se zdá, celá záležitost u konce.³⁸⁵

---

³⁸¹ Srv. ŠEBÁNEK, J. *Studie o kanceláři Dětricha*, s. 18.

³⁸² D 50.17.96.: *In ambiguis orationibus maxime sententia spectanda est eius, qui eas protulisset*. Srv. OTT, E. *Das Eindringen des kanonischen Rechts*, s. 55; BOHÁČEK, M. *Das römische Recht in der Praxis*, s. 301.

³⁸³ V CDM V 15 nesprávně *concedere*. K autentickému výkladu v kanonistice a převzetí římskoprávní zásady *condentis enim est interpretari* LE BRAS, Gabriel, LEFEBVRE, Charles, RAMBAUD, Jacqueline. *L'âge classique, 1140-1378 : sources et théorie du droit*. Paris: Sirey, 1965, s. 446 a násl.; POLVANI, Carlo Maria. *Authentic interpretation in canon law : reflections on a distinctively canonical institution*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1999, s. 77 a násl.

³⁸⁴ JAN, L. (ed.). *Dějiny Brna 2*, s. 762-763 v pozn. s korekcemi vůči BRETHOLZ, Pfarrkirche, s. 11.

³⁸⁵ CDM V 100.

3. ÚČASTNÍCI PRÁVNÍHO RITUÁLU HRANIČENÍ

Žádný rituál nemohl plnit svou funkci v liduprázdném prostoru. Vyjádřeno divadelní metaforikou, kterou si oblíbili humanitní vědci, mezní právo a jeho veřejné rituální inscenace potřebovaly herce a publikum.³⁸⁶ Vědom si toho byl i rakouský historik Wilhelm Erben, když napsal: „Rovněž u hranice záleží na myšlení a pocitech, na přání a jednání lidí. Probádat je, náleží k nejpřednějším povinnostem vědy.“³⁸⁷ Protože je „personální“ rozměr problému u nás spíše přehlížen,³⁸⁸ soustředíme se na hlavní protagonisty objezdů a ochozů, bez jejichž účinkování by (re)konstrukce hranic ve středověku byla neuskutečnitelná. Předpokladem úspěchu byla totiž spolupráce mezi (1.) zeměpanskými úředníky a jinými respektovanými osobami se zvláštním pověřením k určení hraniční linie, (2.) vlastníky ohraňovaných nemovitostí a (3.) venkovskou komunitou žijící v okolí stávajících, anebo nově zřizovaných mezníků.³⁸⁹ K delimitaci se čas od času připojovali další, méně významní aktéři. Také oni si zaslouží zmínku, třeba stručnou, než přejdeme k lidem, o jejichž zapojení se dá tvrdit ve světle pramenů, že bylo zásadnějšího rázu.

Všichni, kdo se ceremoniálně procházeli a projížděli po hranici, byli potenciálními svědky (*testes*). Někteří si při vytyčování mezí počínali aktivněji, jiní pasivněji.³⁹⁰ Přejmenším ale musel být každý schopen mezníky najít a podat o nich výpověď v případě sporu. V dané souvislosti se v písemné evidenci objevují převážně šlechtici, s menší frekvencí pak klerici a muži neurozeného statusu, ať měšťané, nebo venkované.³⁹¹ Příčinou bylo, že shromážděný zástup přihlížejících, někdy dosti početný,³⁹² byl zaznamenáván selektivně a že společensky méně exponovaní svědkové bývali odbýváni všeobecnou poznámkou o přítomnosti dalších osob

---

³⁸⁶ STOLLBERG-RILINGER, B. *Rituale*, s. 10-11, 226 a násl.

³⁸⁷ ERBEN, W. *Deutsche Grenzaltertümer*, s. 65.

³⁸⁸ Jeho důležitost podtrhuje MAURER, H. *Grenznachbarn*, s. 103 a násl.

³⁸⁹ Srv. BYLINA, S. *Drogi - granice - most*, s. 49-50.

³⁹⁰ Explicitně CDB I 311: *Testes sunt huius rei Pillungus castellanus de Tudelieb, qui nostro iussu idem predium disternavit et qui cum eo disternatoni interfuerunt*; CDB III-II 214: *testium ... qui circuierunt tocius donationis metas distinguendo, assignando, signis confirmando*; CDB IV-I 85: *Testes, qui sepedicta praedia circumierunt ex mandato domini regis et nostro metas facientes*. Rozdíl mezi svědky a ostatními členy hraničního průvodu není v listinách precizován, z čehož lze vyvodit, že různé kategorie účinkujících se musely v reálu překrývat, jak upozoroval na Bavorském materiálu už před časem BAUER, R. *Die ältesten Grenzbeschreibungen*, s. 262.

³⁹¹ O venkovské komunitě bude dále řeč, o měšťanech referují CDB IV-I 220; CDB V-I 241; ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37); CDM V 76. Srv. k tomu ŠPŮROVÁ, Markéta. Svědkové v listinách Václava I. a jeho bratra markraběte Přemysla (třicátá léta 13. století). *MHB*. 2003, 9, s. 57-95, zde s. 58-59; FIALA, Z. Panovnické listiny, kancelář a zemský soud, s. 213.

³⁹² CDM IV 306 = VÁŠA, R. *Codex*, č. 11 (edice opisu): *Hiis autem actis interfuerunt ... utriusque partis familia copiosa*.

hodných důvěry (*alii fide digni* apod.).³⁹³ K obchůzce či objížďce pozemků byli obyvatelé svoláváni (*ad hoc vocati*). Dostavit se měli především ti, kdo byli spolehliví (*probi*)³⁹⁴ a jejichž svědectví mělo patřičnou váhu (*pro testimonio forciori*).³⁹⁵ Ne každý z pozvaných ale musel sídlit v oblasti, v níž byly hraniční body zasazeny. Ve jmenných výčtech listin se tak vedle „místních“ připomínají i „přespolní“, kteří nejspíš museli překonat desítky kilometrů, aby mezníky zahlédli.³⁹⁶

Coby vhodné svědkové byli k obřadnému rozhranění přibíráni rovněž písaři, a proto nepřekvapí, jestliže se velehradský bratr Gutolf označil slovy „*scriptor et testis*“, když roku 1292 zachytil pro budoucnost komisionální obchůzku kolem vesnice Přítluk.³⁹⁷ Z dostupných pramenů do roku 1306 vysvítá, že k právním dispozicím s nemovitostmi ani k jejich plošnému vyměření se dlouho nevyžadovala písemná forma. Jinak řečeno, takové nakládání s půdou bylo právoplatné, aniž by o něm byla vyhotovena písemnost.³⁹⁸ Zlistinění mohlo přesto nastat buď s kratším, nebo delším časovým odstupem po objezdu či ochozu, o kterých se vesměs pojednává *ex post* jako o záležitostech dokonaných a právně závazných. Motivem pro zaměstnání písaře bývala pak snaha pojistit si majetkové zisky.³⁹⁹ Pro dokreslení můžeme sáhnout po tzv. hornolužické hraniční listině z roku 1241, protože sdílí přesvědčení, že úsek hranice, který je zachováván obyčejově, nemusí být zakotven písemně.⁴⁰⁰ Situace se měnila s rozvojem písemné kultury, jehož následkem klesala

---

³⁹³ Otevřeně to přiznává listina NA Praha, České gubernium - listiny, inv. č. 22, sign. L II 14: *et alii domini q[ua]mplures fide digni, quo[rum] nomina non duximus [con]scribenda*. Srv. KATALOG, s. 334, č. 851. Dále např. CDB II 352; CDB II 356; CDB IV-I 220. Srv. též BAUER, R. *Die ältesten Grenzbeschreibungen*, s. 261.

³⁹⁴ CDB III-I 47: *circucione coram multis et probis ad hoc vocatis viris celebrat[er] facta*.

³⁹⁵ CDB V-II 795.

³⁹⁶ Např. ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37) (opat kláštera v Oseku Jindřich); CDB II 153 a 188 (pražský kanovník Martin); CDB II 356 (pražský kanovník Jan).

³⁹⁷ CDM IV 306 = VÁŠA, R. *Codex*, č. 11 (edice opisu). Dále CDB II 113: *Alberto meo existente notario*; CDM V 76: *Hartwicus notarius*.

³⁹⁸ HRUBÝ, V. *Tři studie*, s. 65 a násl.; FIALA, Zdeněk. K počátkům listin v Čechách. *Sborník historický*. 1953, 1, s. 27-45, zde s. 31 a násl., 43-45; ŠEBÁNEK, J., DUŠKOVÁ, S. Česká listina doby přemyslovské 1, s. 139 a násl., 151 a násl., 167 a násl., 176 a násl.

³⁹⁹ Reminiscence na vytyčení mezi staršího data jsou např. v CDB II 75; CDB III-I 56; CDB III-II 194; CDB V-II 877. Obecně k tomu BYLINA, S. *Drogi - granice - most*, s. 81; MAURER, Helmut. Über Grenzen und Mauern in der Landschaft des hohen Mittelalters. In: SIGEL, Brigitt (ed.). *Stadt- und Landmauern 3. Abgrenzungen - Ausgrenzungen in der Stadt und um die Stadt*. Zürich: vdf Hochschulverlag an der ETH Zürich, 1999, s. 9-14, zde s. 9.

⁴⁰⁰ CDB IV-I 4: *In quibusdam autem locis ... distinctionis mencio necessaria non fuit, quia ea antiquitas obtinebat. Extremitates vero propter novalia, que dubium generant, sunt distinctę*. Srv. MEICHE, Alfred. Die Oberlausitzer Grenzjurkunde vom Jahre 1241 und die Burgward Ostrusna, Trebista und Godobi. *Neues Lausitzisches Magazin*. 1908, 84, s. 145-251, zde s. 232-233 a v pozn.; KARP, H.-J. *Grenzen in Ostmitteleuropa*, s. 110 a v pozn. Shrnutí se starší literaturou KLECKER, Christine. Die Oberlausitzer Grenzjurkunde. Landesausbau im Spannungsfeld von Landschaft und Herrschaftsbildung. In: AURIG, Rainer, HERZOG, Steffen, LÄSSIG, Simone (eds.). *Landesgeschichte in Sachsen : Tradition und Innovation*. Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte, 1997, s. 29-40.

autorita pamětníků.⁴⁰¹ Že se ale tendence k vyšší gramotnosti a většímu důrazu na psaný text prosazovala jen pozvolně, je zřejmo z traktátu *O mezech* od Jakuba Menšíka z Menštejna, sepsaného nedlouho před rokem 1600 a schváleného jako oficiální pramen zemského práva. Mezní znamení a starobylý obyčej, podepřený svědeckou výpovědí, jsou v Menšíkově díle stále ještě stavěny na roveň důkazu listinami.⁴⁰²

Aby byl výčet úplný, dodejme, že při směně pozemků se k roku 1225 ojediněle střetáváme také s odhadci (*estimatores*), se svébytnou kategorií osob, které měly obejít a ocenit statky, měnící své majitele. Se souhlasem obou stran kontraktu a po odpřísáhnutí (*bona fide iuraverunt*), že se svého poslání zhostí poctivě, byla v roce 1225 zmocněna trojice moravských velmožů, aby se vybrala ke směňovaným pozemkovým celkům na Brněnsku (Oslavany) a pravděpodobně Třebíčsku (Horka) a aby znalecky konstatovala, že jejich cena je odpovídající (*predium predio in suo precio equaliter responderet*). Verdikt trojčlenného sboru odhadců poté vyústil v uzavření smlouvy mezi třebíčským klášterem a vznešenou paní Heilwidou ze Znojma.⁴⁰³

VEŘEJNÉ AUTORITY

Když pomíneme spíše podružné „diváky“, mezi zúčastněnými na objezdech a ochozech se přirozeně derou do popředí mocenské elity, jimž zemské právo svěřovalo organizaci mezních rituálů a ochranu jejich právní integrity. Ústřední postavou v politickém řádu byl panovník. V Čechách se při vyznačování pozemkových hranic v terénu setkáváme s přemyslovským knížetem či králem, jedinkrát s čáslavským údělníkem Děpoltem III.⁴⁰⁴ Na Moravě do rituálního „divadla“ zasahuje také markrabí. Lhostejno, zda jednájí ve vlastní nebo v cizí věci, vládnoucí Přemyslovce zastihujeme běžně v momentu, kdy dávají pokyn k ohraničení pozemků. Většinou tak činí knížata a králové sami, méně často v doprovodu svých manželek.⁴⁰⁵ Slovník listin vyjadřuje jejich výsostné postavení: Pokud vzejde podnět od strany smlouvy či sporu, je nazýván

---

⁴⁰¹ Srv. MYŚLIWSKI, G. Pamiętnicy.

⁴⁰² MENŠÍK, s. 187 a násl., §§68 a násl.

⁴⁰³ CDB II 271. Srv. PAUK, Marcin Rafał. *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI - XIII wiek)*. Kraków: Societas Vistulana, 2000, s. 99-100. K odhadcům JIREČEK, H. *Slovanské právo 2*, s. 285-287; ŽEMLIČKA, J. *Království v pohybu*, s. 311. Oceňovalo se patrně dle ročních výnosů z pozemků (*de valore annuo ... extimatio*), jak plyne z listiny RBM II 1692.

⁴⁰⁴ CDB II 112.

⁴⁰⁵ CDB IV-I 85; CDB V-I 241.

jako prosba (*petitio*)⁴⁰⁶, kdežto panovníkův akt se chápe jako zvláštní milost udělená žadateli (*gratia specialis*).⁴⁰⁷ Osobní podíl na hraniční obchůzce či objížděce je však výjimkou, a to když moravský markrabí Přemysl roku 1238 potvrdil darování lesa, který se rozkládal u Záblažan poblíže Uherského Hradiště a kterého se již dříve zřekl ve prospěch velehradského kláštera Vladislav Jindřich. O Přemyslovi a jeho předchůdci Vladislavovi se v dokumentu píše, že sami vymezili lesní plochu, předávanou do rukou cisterciáků z Velehradu.⁴⁰⁸ Právnímu rituálu mohli být přítomni ale i nevládnoucí členové přemyslovské rodiny, jak tomu bylo ve 20. letech 13. století u královské donace vsi a újezdu Zahrádka Trhová pro vyšehradskou kapitolu. Přemysl Otakar I. vyslal tehdy své syny Václava (I.) a Vladislava, aby darované území v povodí Želivky „označovali a obešli“.⁴⁰⁹

Pakliže vyvstala v církevní správě potřeba ujasnit si územní rozsah farností, jejichž síť byla dotvářena teprve na přelomu 13. a 14. století, nebo pokud šlo o vytyčení hranice mezi dvěma přilehlými církevními pozemky, sehrávaly hlavy obou přemyslovských diecézí obdobnou roli, kterou plnil u světských statků kníže a posléze král. Minimálně pro 13. století je v diplomatickém materiálu doloženo několik kusů, dle kterých se biskupové pražský a olomoucký z titulu svého úřadu (*ex officii nostri debito*) a ze své ordinární pravomoci (*autoritate ordinaria*) angažovali v procesu stabilizace farních obvodů. „Překrývání“ farností jinak hrozilo rozdmýchat neshody, jaké známe z venkovského (např. Miletín) nebo městského prostředí (Znojmo, Brno).⁴¹⁰ Současně máme o olomouckém biskupu Robertovi zprávu, že spolupůsobil při ohraničování majetkové výbavy jednak existujícího třebičského kláštera, jednak nově zakládaného konventu cisterciáček v Oslavanech.⁴¹¹ Můžeme-li věřit formulářové sbírce, do níž byly prokazatelně opisovány i pravé

---

⁴⁰⁶ CDB II 351; CDB II 352; CDB II 376; CDB III-I 119.

⁴⁰⁷ CDB IV-I 8.

⁴⁰⁸ CDB III-II 194: *antiquis terminis ab ipso ibidem personaliter positis*. K historickému pozadí HURT, Rudolf. *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě 1 (1205-1650)*. Olomouc: Akademie Velehradská, 1934, s. 50.

⁴⁰⁹ CDB II 374: *filios nostros Wencezlaum et Vladislaum misimus ad denotandum et circueundum circuitum*.

⁴¹⁰ CDB II 235; CDB II 236; CDB II 237; CDB V-I 222; CDB V-II 490. Srv. ANTONÍN, R. et al. *Čtvrtý lateránský koncil*, s. 178 a násl.; ŽEMLIČKA, J. *Počátky Čech královských*, s. 449 a násl. včetně bibliografie a ze starších prací mj. SCHMID, Heinrich Felix. *Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslavischem Boden und ihre Entwicklung während des Mittelalters*. Weimar: Böhlau, 1938, s. 60-62.

⁴¹¹ CDB II 271. Srv. NOVOTNÝ, V. *České dějiny I/3*, s. 567 a 614-615.

listiny⁴¹², tak pražský biskup Tobiáš, tentokrát pro změnu jako soukromá osoba, vydal příkaz k označení mezí u pozemků, které byly částí jeho dědictví a které daroval blíže nejmenovaným příjemcům.⁴¹³ U objezdů a ochozů podél vlastnické hranice se dočteme, že byly inscenovány v souladu se zemským právem (*secundum approbatam terre consuetudinem*), i když dotčené statky patřily církevním subjektům,⁴¹⁴ zatímco u farností se uvádí, že delimitace se řídila právem kanonickým (*secundum quod cautum est in sacris canonibus*).⁴¹⁵

Mezi lidmi, kteří vyráželi na pouť podél hranice, jsme obvykle konfrontováni ne přímo s panovníkem nebo biskupem, nýbrž s delegáty, kteří je v terénu zastupovali. V jazyce listin se o nich praví, že postupují na povel z vyšších míst (*mandatum, preceptum*)⁴¹⁶, nebo že jednájí se souhlasem (*de consensu*)⁴¹⁷ a jménem (*nomine*)⁴¹⁸ kohosi jiného, kdo je nositelem světské či duchovní moci (*auctoritate*).⁴¹⁹ Jak vypadala komunikace mezi těmito aktéry, kteří měli na starosti performanci rituálu směřujícího k ustavení pozemkové hranice, lze vysledovat z dílčích sond podniknutých do písemností, kterých je však do roku 1306 jen poskrovnu. Jedna z nich se týká přemyslovského Kladska a je datována 17. ledna 1295. Obsahem listinné památky je spor o hranice mezi teritoriem Přemyslovců v Kladsku a statky cisterciáckého kláštera v Kamenci.⁴²⁰ Území Kladska bylo k přemyslovskému soustátí přiřčeno v důsledku česko-polského míru roku 1137 a spravovali ho z vůle českého panovníka kasteláni sídlící na hradě Kladsko. Zdejší hradním pánem a „prodlouženou rukou“ Václava II. byl roku 1295 Konrád de Reno⁴²¹, který se dostal do

---

⁴¹² NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 113, nebo zevrubněji DUŠKOVÁ, Sáša. Formulář Tobiáše z Bechyně v světle listin pražských biskupů. *SPFFBU - řada historická (C)*. 1965, 14(12), s. 53-71.

⁴¹³ FTB, s. 204-205, č. 265. Srv. KADLEC, Jaroslav. Bischof Tobias und die Prager Diözese während seiner Regierungszeit (1278-1296). In: SCHWAIGER, Georg, STABER, Josef (eds.). *Regensburg und Böhmen : Festschrift zur Tausendjahrfeier des Regierungsantrittes Bischof Wolfgangs von Regensburg und der Errichtung des Bistums Prag*. Regensburg: Verlag des Vereins für Regensburger Bistumsgeschichte, 1972, s. 119-172, zde s. 167.

⁴¹⁴ FTB, s. 204-205, č. 265. Podobně CDM V 30.

⁴¹⁵ CDB II 235.

⁴¹⁶ Explicitně CDB II 351; CDB II 356; CDB III-I 56; CDB III-I 65; CDB IV-I 85; UBSt IV 222; CDM IV 276.

⁴¹⁷ CDB II 352.

⁴¹⁸ VOIGT, s. 45-46, č. XXXV.

⁴¹⁹ CDB II 376.

⁴²⁰ SUB VI 184. Více o listině WAŁKÓWSKI, Andrzej. Skryptorium dokumentowe klasztoru cystersów w Kamieńcu Żąbkowickim do końca XIII wieku. Zarys dziejów. In: DERWICH, Marek, POBÓG-LENARTOWICZ, Anna (eds.). *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*. Opole: Wyd. Św. Kryża, 1995, s. 239-262, zde s. 253-4.

⁴²¹ JUREK, Tomasz. *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*. Poznań: Poznańskie Tow. Przyjaciół Nauk, 1996, s. 275.

střetu s cisterciáky v Kamenci, těšícími se Václavově přízni.⁴²² Že vztahy mezi hradskou posádkou a klášteřem byly delší čas napjaté, naznačuje listina, v níž Konrád jako vydavatel připouští, že k úřednímu přezkumu hranice a k urovnání sousedských hádek přistoupil až po opakované urgenci Václava II. Vládnoucí Přemyslovec se na svého kastelána obracel skrze mandáty (*mandatum serenissimi domini mei Wenczelai regis Bohemie quam pluries recepissem*). Lze uvažovat o tom, že královský apel měl písemnou formu⁴²³, avšak jeho přesnější dikci se už bohužel odhalit nepodaří.⁴²⁴ Zato máme prokázáno, že do peripetií místního šetření byl zasvěcen královský dvůr (*dominoque regi super hac relatione denuo per me facta*). Když pak Václav opětovně naléhal na odklizení sporu (*de mandato ipsius iterato*), udělal Konrád tečku za celou kauzou a uvedl kamenecké mnichy do vlastnictví nově ohraničených statků.

Zřetelnějších obrysů nabývá v listinách doby přemyslovske rovněž výměna informací, která se odehrávala za účelem limitace farností a která probíhala napříč církevní hierarchií. V potvrzení, jež vydal pražský biskup Jan III. v roce 1267, stojí, že biskupa požádali němečtí rytíři o určení hranice farnosti příslušející ke kostelu v Miletíně, kde řádový mistr a bratři drželi patronátní právo. Biskup Jan na jejich podnět zareagoval tím, že vystavil mandát (*mandatis nostris*), dnes již nezvěstný, jímž uložil hradištskému děkanu a faráři Janovi, aby se do východočeského Miletína vypravil. Klerik vyslaný pražským biskupem nejenže se na vlastní oči seznámil s rozsahem farního území, ale své dojmy konfrontoval i s veřejným svědectvím usedlíků a teprve potom stanovil hranice miletínské farnosti. O dokončené misi referoval svému představenému (*rescripsit*), načež biskup Jan 14. března 1267 jednání svého jmenovce stvrdil.⁴²⁵

---

⁴²² Srv. CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420 III. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*. Praha: Karolinum, 2009, s. 134-136; BARCIAK, Antoni. *Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku : Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemie południowej Polski*. Katowice: Uniwersytet Śląski, 1992, s. 17, 50-51.

⁴²³ Tak např. už dříve v UBSt IV 222 je řeč o písemném mandátu Přemysla Otakara II. (*litteris et mandato*). Vydán byl roku 1266 a vybízel Gotšalka z Neuburgu a Erchengera z Landsee k vyjasnění majetkové hranice mezi dvěma kláštery, štyrským opatstvím benediktinů od Sv. Lamberta a cisterciáky z dolnorakouského Lilienfeldu. Srv. PICHLER, Franz. *Der Grenzstreit zwischen den Klöstern St. Lambrecht und Lilienfeld im Mariazeller Gebiet. Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*. 1990, 81, s. 15-40, zvl. s. 27 a násl.

⁴²⁴ K mandátům např. FIALA, Z. *Panovnícké listiny, kancelář a zemský soud*, s. 196, 205-206; ŠEBÁNEK, J., FIALA, Z., HLEDÍKOVÁ, Z. *Česká diplomatika*, s. 21-22.

⁴²⁵ CDB V-II 490. Blíže FÜHRER, L. *Listina pražských biskupů*, s. 108. Jiný příkaz k limitaci je inzerován v CDM IV 320.

Jakožto vykonavatelé příkazu k demarkaci hranice vstupovali do pozemkových transakcí nejrůznější úřední hodnostáři. Jejich úlohu pomůže osvětlit statistika, přestože nelze popřít, že výsledná čísla skýtají nesourodý obraz.⁴²⁶ Větší přehlednosti lze docílit tak, že se data shromážděná z edic uspořádají do protikladu mezi dvorským centrem a periferií územní správy, která nalezla útočiště v zeměpanských hradištích a hradech.⁴²⁷ Jedním dechem je ale nutno upozornit i na známé komplikace ztěžující práci s prameny. Jsou to zaprvé kolísající titulatura a nedůsledné pojmenovávání osob, které mají za následek, že ne každého jednotlivce můžeme spolehlivě zařadit do správní organizace a příbuzenských svazků.⁴²⁸ Ačkoliv nemusí platit stoprocentně, držíme se tady ověřené poučky, že je-li kdo úředníkem, objevuje se v listinách spolu se svým titulem, kterým je charakterizována jeho pozice v zeměpanské správě.⁴²⁹ Druhý problém spočívá ve svědečných řadách, z nichž čerpáme personálie a z nichž se mnohdy nedá poznat, zda se svědkové dostavili už během právního porřízení (*actum*), nebo se připojili až k jeho dodatečnému zlistinění (*datum*). Jestliže pro oba časové okamžiky není vyhotoven oddělený seznam jmen nebo jestliže nemáme po ruce jiné bezpečné indicie k sestavení chronologické osy a k ověření svědecké účasti na událostech, vzniká nejistota vybízející při formulování hypotéz spíše k obezřetnosti.⁴³⁰

Z osazenstva pražského dvora, které máme evidováno při objezdech či ochozech, narážíme na vícero držitelů dvorského officia. Nelze tudíž konstatovat, že by pozemková agenda byla někomu z nich přikázána do výlučné působnosti. Mezi dvořany vyčnívá se sedmi výskyty nejvyšší

---

⁴²⁶ Sčítají se situace, během nichž se nositelé jednoho a téhož úřadu zapojují do hraničení, nehledě na míru jejich participace a na skutečnost, v jakém počtu se ke komisionální obhlídce dostavili, je-li jich více se stejným titulem. Střídání nebo setrvání konkrétního beneficiáře ve funkci je bezvýznamné. Pokud jde o členitou a nepřehlednou masu komorníků a lovčích aktivních mimo hlavní přemyslovský dvůr, posuzují se jednotně, takže nezáleží na umístění jednoho každého z nich v hierarchii regionální správy.

⁴²⁷ Srv. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích : od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, 2005, s. 34 a násl., nebo obecněji laděný výklad VON UNRUH, Georg-Christoph, POHL, Hans, JESERICH, Kurt (eds.). *Deutsche Verwaltungsgeschichte I. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1983, s. 21 a násl., kde se rozlišuje správa na dvoře a mimo něj.

⁴²⁸ Názorně NOVOTNÝ, David. "Presentibus Vlrico de Costel et Iohanne de Wissenowe." K problematice identifikace osob ve středověkých listinách. In: KALOUS, Antonín, STEJSKAL, Jan, ŠRÁMEK, Josef (eds.). *Jedinec a evropská společnost od středověku do 19. století*. Olomouc: FF UPOL, 2014, s. 169-183. Na příkladu lovčích napomáhajících při rozhraničování půdy JAN, L. *Vznik zemského soudu*, s. 195.

⁴²⁹ SASSE, Barbara. *Die Sozialstruktur Böhmens in der Frühzeit: historisch-archäologische Untersuchungen zum 9.-12. Jahrhundert*. Berlin: Duncker & Humblot, 1982, s. 282.

⁴³⁰ Příkladem takové enigmatické svědecké formule je CDB III-II 214 (*Testes hii sunt ...*) nebo CDB V-II 818, kde se svědkové jmenovali po formuli *Testes vero huius rei sunt* mohli nacházet jak na hraničním pochodu kolem prodáváných lesů na Olomoucku, tak u svolání trhu na zemském soudě v Olomouci. Srv. JAN, L. *Vznik zemského soudu*, s. 138.

komorník.⁴³¹ Snad proto, že dohlížel na zeměpanské finance a že zasedal na zemském soudě, kde hájil panovníkovy hmotné zájmy.⁴³² Převody nemovitostí a spory o ně se totiž projednávaly na soudních fórech šlechticů.⁴³³ Navíc, dá-li se usuzovat z jediné krátké poznámky, náklady na hraniční obchůzku se hradily. Do královské pokladny je odváděly osoby, jež usilovaly o upřesnění hranice.⁴³⁴ S odstupem za komorníkem se nacházejí jednak nejvyšší podkomoří⁴³⁵ a sudí,⁴³⁶ připomínání čtyřikrát, jednak nejvyšší stolník,⁴³⁷ ohlašující se třikrát. Dvě zprávy máme o hospodářském správci dvora s blíže neurčitými kompetencemi.⁴³⁸ Ojedinelé jsou pak stopy po zbylých úřednících, zřídka pověřovaných uspořádáním hraničního průvodu, konkrétně o nejvyšším lovčím⁴³⁹ a o komornících královny.⁴⁴⁰ Jak patrně, není snadné dohledat nějaká pevná kritéria, jimiž se řídil výběr, koho vyslat ode dvora k ohledání a vyměření hranice. Naopak jasnou řečí hovoří itinerář, který prozrazuje, že výjezdy dvorských hodnostářů k převáděným nebo sporným pozemkům se zdaleka neomezovaly na oblast kolem Prahy.⁴⁴¹

Úkony spjaté s rozměrováním půdy zaměstnávaly ovšem i nižší patra správního aparátu, soustředěného převážně do starších hradišť nebo do nově budovaných kamenných hradů. Strůjci objezdů a ochozů zde byli nejčastěji správci hradu a jeho posádky, titulovaní jako „kasteláni“ nebo v pozdějších dobách jako „purkrabí“. Identifikovat je můžeme ve dvanácti případech včetně

---

⁴³¹ CDB I 308; CDB I 402 a CDB I 404 (obě mladší falza mají asi společnou předlohu a váží se k jednomu a témuž ochozu, třebaže nedopatřením jmenují pokaždé jiného nejvyššího komorníka – srv. HRUBÝ, V. *Tři studie*, s. 121 a násl. a JAN, L. *Ivanovice na Hané*, s. 199 a násl.); CDB II 75; CDB V-I 241; CDB V-II 877; RBM II 1409 (listina a výpis z desk zemských); VOIGT, s. 81-82, č. LXVIII.

⁴³² DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana, ZELENKA, Jan. *Curia ducis, curia regis : panovnícký dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha: Historický ústav, 2011, s. 85-86. Dále srv. JAN, Libor. Několik postřehů k vývoji panovnícké komory, soudů a správy země. In: CHOCHOLÁČ, Bronislav, MALÍŘ, Jiří (eds.). *Poceta Janu Janákovi : předsedovi Matice moravské, profesorovi Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci*. Brno: Matice moravská, 2002, s. 75-83 s kritickým zhodnocením starší literatury.

⁴³³ Doklady z pramenů rekapitulují JAN, L. *Vznik zemského soudu*, zvl. s. 136 a násl.; TÝŽ. *Václav II. a struktury panovnícké moci*, s. 197 a násl.; JANIŠ, D. *Zemské soudnictví na Moravě*, s. 185 a násl. Ze starší literatury zejm. FIALA, Z. *Panovnícké listiny, kancelář a zemský soud*, s. 272 a násl.; ŠIMEČEK, Z. *Vznik a počátky zemského soudu*, zvl. s. 22-23, 26.

⁴³⁴ CDB V-I 241.

⁴³⁵ CDB I 308; CDB II 153; CDB II 188; CDB V-I 241.

⁴³⁶ CDB II 75; CDB III-I 56; CDB V-I 241; CDB V-II 877.

⁴³⁷ CDB II 75; CDB V-I 241; VOIGT, s. 45-46, č. XXXV.

⁴³⁸ CDB II 153; CDB II 188. Ke ztotožnění jeho střídající se titulatury *villicus/dispensator* SASSE, B. *Die Sozialstruktur Böhmens*, s. 277-278; DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D., ZELENKA, J. *Curia ducis*, s. 59-60 a v pozn.

⁴³⁹ CDB I 402 a CDB I 404.

⁴⁴⁰ CDB V-I 241.

⁴⁴¹ CDB I 402; CDB I 404; CDB II 75; CDB II-153; CDB II-188; CDB V-I 241; CDB V-II 877; VOIGT, s. 45-46, č. XXXV.

konfirmace a rozhojnění starší tzv. Zbyhněvovy donace v roce 1233, jejímuž ohraničení přihlíželi hned dva purkrabí, ze sídelní Prahy a ze sousedního Vyšehradu.⁴⁴² Jde-li o pochůzky kolem hranice, s menší četností než hradští velitelé, přesně vzato osmkrát, se v pramenech vynořuje pestrá skupina komorníků, lišících se mezi sebou nejen úřední funkcí, ale i statusem.⁴⁴³ Výše postavení komorníci dohlíželi nad přemyslovskými financemi a zasahovali přitom do výkonu spravedlnosti, neboť panovník bral příjmy ze soudních pokut. Uplatňovali se v přípravném řízení a dbali, aby sporné strany dorazily k přeličení. K ruce měli nižší pomocníky, nazývané v pramenech buď opět komorníky, nebo pŕuhončími (*citatores*) a úředními posly (*nuncii*).⁴⁴⁴

Ve zkoumaném vzorku se s osmi výskyty dále vyjímá těžko uchopitelná a do široka rozvětvená struktura lovčích neboli hajných.⁴⁴⁵ Na Moravě zahrnovala všemožné funkcionáře od prostých správců lesního území přes jejich nadřízené na úrovni údelů až po vrcholné hodnostáře pohybující se na markraběcím dvoře. Posláním hajných bylo pečovat o zeměpanský les, který byl jednak vyhledávaným dějištěm pro lov, jednak cenným rezervoárem surovin, jídla a půdy.⁴⁴⁶ Stejně bohaté jsou pak záznamy o hradeckém sudím, který se dělil o soudní pravomoc se sborem přísedících a který je ve spojitosti s mezemi uváděn osmkrát.⁴⁴⁷ Čtyřikrát zase k určení hranice přispěl vilik, resp. krajský rychtář, což bylo beneficium, o jehož genezi a pracovní náplni se vedou mezi historiky živé debaty. Nesporné je, že vilikové byli činní v regionálním, potažmo lokálním měřítku a že do jejich oboru spadala hospodářská správa a soudnictví.⁴⁴⁸ Pro úplnost dodejme, že během listování edicemi můžeme jedinkrát připadnout na zástupce vesnické

---

⁴⁴² CDB III-I 56. Dále CDB I 311; CDB II 351 (nejisté, falzum z poč. 14. stol.); CDB II 352 (nejisté, falzum z poč. 14. stol.); CDB II 356 (nejisté, falzum 13. stol.); CDB II 376; CDB III-I 65; RBM II 1674; SUB VI 184; RBM II 1687 (dva ochozy konané v jeden den, ale v různých lokalitách); FTB, s. 204-205, č. 265.

⁴⁴³ CDB I 311; CDB II 351 (nejisté, falzum z poč. 14. stol.); CDB II 352 (nejisté, falzum z poč. 14. stol.); CDB II 356 (nejisté, falzum 13. stol.); CDB II 376; CDB III-II 214; CDB V-II 599 (nejisté, falzum z kon. 13. až poč. 14. stol.); CDB VI-I 79 a 80 (jeden a tentýž ochoz).

⁴⁴⁴ JAN, L. *Vznik zemského soudu*, s. 70-72.

⁴⁴⁵ CDB II 351 (nejisté, falzum z poč. 14. stol.); CDB II 352 (nejisté, falzum z poč. 14. stol.); CDB II 356 (nejisté, falzum 13. stol.); CDB II 363; CDB II 364 (nejisté, obě falza 13. stol., jeden a tentýž ochoz kolem lesa u vsi Obce, jiný kolem vsi Maloměřic); CDB III-II 214 (dvojí rozhraničení); CDB VI-I 90.

⁴⁴⁶ JAN, Libor. Úřad lovčího na Moravě ve 13. a na začátku 14. století. *Vyškovský sborník*. 1999, 1, s. 19-36; VELÍMSKÝ, T. *Trans montes*, s. 108-110.

⁴⁴⁷ CDB I 311 (nejisté); CDB II 351 (nejisté, falzum z poč. 14. stol.); CDB II 352 (nejisté, falzum z poč. 14. stol.); CDB II 356 (nejisté, falzum 13. stol.); CDB II 376; CDB V-II 795 a CDB V-II 813 (dvojí rozhraničení); CDB VI-I 79 a 80 (jeden a tentýž ochoz).

⁴⁴⁸ CDB II 271; CDB II 363 a CDB II 364 (nejisté, obě falza 13. stol., jeden a tentýž ochoz kolem lesa u vsi Obce); CDB III-II 214; ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37).

(samo)správy, na rychtáře⁴⁴⁹ a konšely⁴⁵⁰, nebo na jistého Bruna s titulem *officialis Moraviae*. Nakolik se dá odhadovat z jeho titulu, těšil se asi Bruno mimořádnému postavení, spojenému s péčí o komorní zboží na Moravě.⁴⁵¹

Co se týče úředních osob rozptýlených porůznu v opevněných správních bodech Čech a Moravy, vcelku pochopitelně se o nich předpokládá, že jim kvalifikaci pro zdárný průběh hraničního díla dodávala znalost místních poměrů. Očekávalo se, že se budou orientovat ve vztazích majitelů k půdě a že poskytnou ochranu proti eventuálním narušitelům hranic. O potřebě uvést nový právní stav v širší známost mezi královskými úředníky vypovídá listina z roku 1287. Prozrazuje, že nejvyšší komorník Ojř z Lomnice prodal waldsasskému klášteru a jeho opatu Dětrichovi dvě vesnice na Žatecku, jež držel až doposud věnem od manželky Střezky. Prodej byl svolán na zemském soudě, rokujícím na Pražském hradě. Aby však mohl být dotažen do konce, musel se Ojř před králem a soudci zavázat, že „v týdnu po sv. Michalu nejbližše následujícím provedeme objezd uvedených statků podle zvyku království českého, aby z toho a z dalšího našeho počínání, cokoliv budeme moci v té věci udělat, bylo zřejmé, že dané statky plně přešly s právem i držbou na klášter“.⁴⁵²

Abychom se vyhnuli nedorozumění, dlužno podotknout, že vykonavatelé objezdu či ochozu nebyli vždy jen panovníkovi úředníci. Nositelé dvorských a hradeckých oficií se někdy museli spokojit s mnohem skromnější rolí v rituálním scénáři.⁴⁵³ Někdy dokonce prameny o jejich přítomnosti zcela mlčí. Místo nich se mezi organizátory performativního aktu hraničení v listinách vyskytují lidé bez úřednické titulatury. I když nemáme po ruce důkazy, dovolující rozkrýt síť mezilidských vazeb, nabízí se vysvětlení, že osoby bez úředního postu byly vybírány k vytyčení hranice proto, že požívaly důvěry u těch, kdo byli právně zainteresováni na trvalém a

---

⁴⁴⁹ CDM IV 306 = VÁŠA, R. *Codex*, č. 11 (edice opisu).

⁴⁵⁰ CDB VI-I 90.

⁴⁵¹ CDM IV 276. K Brunovi JAN, L. *Vznik zemského soudu*, s. 109, 180-182.

⁴⁵² StA Amberg, Kloster Waldsassen 349, fol. 47^v-48^r: *fidelit[er] p[ro]mitti[mus] quolibet malo ingenio relegato, q[uo]d in octava s[an]c[t]i Michahelis p[ro]xime instantis c[ir]cuicio[ne]m iuxta more[m] regni Boemie i[n] bonis p[re]habitis faciē[us], ut ex hoc et aliis indiciis, quecu[m]q[ue] p[er] nos fieri pot[er]unt, clareat manifeste p[re]fata bona ad ius et p[ro]p[ri]etate[m] monast[er]ii d[i]c[t]i plenissi[m]e devoluta.*

⁴⁵³ Dle CDB II 75 první úsek hranice kolem vesnice Týnčan ve středních Čechách, již si nárokovali jednak Hrabišici, jednak Vítkovci, objel a označil šlechtic Nedamír. Až poté, co Nedamír položil meze v lesích a na polích, chopil se díla stolník Diviš, který pokračoval na koni podél vodních toků.

nezpochybnitelném rozdělení půdního fondu.⁴⁵⁴ Se jmény lidí stojících mimo správní hierarchii se setkáváme u pozemkových kontroverzí, jež nebylo možno sprovodit ze světa výrokem soudního či rozhodčího tribunálu, nebo uzavřením smíru. Hranice musela být vyznačena nově a transparentně, což byl úkol, který na sebe čas od času braly jednak strany, prosazující své požadavky právní cestou, jednak ti, kdo o jejich protichůdných nárocích rozhodovali. Po skončení řízení se proto účastníci, soudci a rozhodci vydávali do terénu buď osobně, nebo hleděli zajistit delimitaci území prostřednictvím svých delegátů.⁴⁵⁵ Natrefit můžeme ale i na šlechtice se zvláštním pověřením od panovníka, ocitající se v zorném poli tehdy, když zřizují hraniční ukazatele kolem území, s nímž bylo majetkoprávně nakládáno.⁴⁵⁶ Jsou konečně zdokumentovány i vlastnické změny, při kterých se obřadného rozhraničení půdy ujímaly smluvní strany bez intervence panovníka.⁴⁵⁷ Tak tomu bylo namátkou u prodeje statků ve Vodochodech, který roku 1295 sjednal komtur templářů v Čejkovicích a Uhříněvsi jménem Ekko s pražským biskupem Tobiášem a který oba církevní představitelé „finalizovali“ obejitím vodochodských držav, postoupených za 220 pražských hřiven stříbra do majetku pražského biskupství.⁴⁵⁸

POZEMKOVÍ VLASTNÍCI

Mezi účinkujícími v právním „divadle“ objezdu a ochozu nelze opomenout ani jednotlivce, jejichž majetková podstata byla zasažena v důsledku pozemkových sporů a transakcí. Prameny navzdory své příslovečné málomluvnosti naznačují, že spolupráce těchto lidí při rozhraničování půdy byla dle zemského práva nutnou podmínkou pro vyvolání kýžených právních účinků. Vítěz soudní pře nesměl chybět v hraničním průvodu, chtěl-li dát najevo, že obhájil své nároky a že si do budoucna zajistil vlastnickou svrchovanost nad přisouzeným územím.⁴⁵⁹ V opačném případě

---

⁴⁵⁴ Mohl být jím být např. Oldřich z Křivosudova, „dvorský rytíř“ blízký Václavovi II., který dostal na starost obejit ves Bělany, jejíž část byla prodávána roku 1292 pražskému biskupství. RBM II 1561: *Cuius partis seu hereditatis circuitionem per Vtricum de Criusudow, militem et fidelem nostrum, sibi per nos ad hoc specialiter deputatum fieri fecimus ....* O Oldřichovi JAN, L. *Václav II. : král na stříbrném trůnu*, s. 34-35, 398; TÝŽ. Deset "purkrabích" na dvoře Přemysla Otakara II. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana, ZELENKA, Jan (eds.). *Dvory a rezidence ve středověku 2. Skladba a kultura dvorské společnosti*. Praha: Historický ústav, 2008, s. 81-90.

⁴⁵⁵ CDB IV-1 4; CDB V-II 599; CDB V-II 795; CDB V-II 797; CDB V-II 813; CDB VI-I 90; CDM IV 306 = VÁŠA, R. *Codex*, č. 11 (edice opisu); CDM V 103.

⁴⁵⁶ CDB IV-I 8; RBM II 1561; RBM II 1683; RBM II 1684.

⁴⁵⁷ CDM V 30; PATERA, A. (ed.). *Píseň staročeská*, s. 290; CDM V 76.

⁴⁵⁸ CDM V 30. Blíže o tom JAN, Libor. *Templáři v Čejkovicích. SPFFBU - řada historická (C)*. 2000, 49 (47), s. 47-69, zde s. 58-59.

⁴⁵⁹ CDB II 376; CDB V-II 795; CDB VI-I 79; CDB VI-I 80; CDM IV 320; SUB VI 184.

se vystavoval nebezpečí, že se protivník soudcovské autoritě nepodřídí, jestliže rozsudek padl kdesi na vzdáleném zemském fóru, avšak nebyl s pomocí úředních posílů vynucen přímo v prostoru eskalujícího konfliktu. Poukázat lze třeba na nevraživost mezi hradištským opatem Budišem a moravským předákem Albertem z Lešan, dobře postižitelnou v listinném materiálu. Sousedská hádka o hranice vsí Konice a Knínice přerostla roku 1279 v proces na zemském soudě, jenž se konal v Olomouci za předsednictví tamního biskupa Bruna. Ačkoliv dali soudcové za pravdu hradištským premonstrátům, nebylo to klášteru nic platné. Albertem odpiraných statků se bratři z Hradiště ujmout nemohli, protože moravský šlechtic násilím zmařil oficiální hraniční obchůzku, uspořádanou hradskými benefičiáři a opatem Budišem za účelem obnovy mezníků (*idem abbas predictos limites declaratos in iudicio per privilegia renovaret, quod cum fieri deberet, sepedictus Albertus in hoc eum procedere non permisit violenter*). Z pozdější Brunovy listiny je zjevné, že se mocný Albert z Lešan na závěry olomouckého soudního tribunálu prostě neohlížel a že i nadále zadržoval hraniční území přiřčené klášteru v Hradišti (*predictos limites cum bonis usque ad presens detinet violenter*).⁴⁶⁰

Ať šlo o spory anebo smlouvy typu směny, koupě a darování, stalo se zvykem, že bývalí a noví majitelé dorazili k vyznačení pozemkové hranice proto, aby za jejich fyzické přítomnosti mohlo proběhnout „tělesné“ odevzdání a převzetí nemovitosti. Někdy mohlo stačit gestem upozornit na hranici,⁴⁶¹ někdy se sahalo k formálnímu uvedení do držby, jehož nuance ale nejsou v pramenech blíže popsány.⁴⁶² Jestliže stylizátoři našich listin z doby přemyslovské s oblibou užívají dativu prospěchového, kdykoliv přichází řeč na příjemce ohraničovaného pozemku, bezděky tak vlastně prozrazují, že formální akty „objíždění“, „obcházení“, „vyznačování hranice“ a „zřizování mezníků“ se odbyvaly především v zájmu těch, do jejichž dispoziční sféry se půda dostávala.⁴⁶³ U posledních pořízení se situace lišila jen potud, že se na cestu podél hranice

---

⁴⁶⁰ CDB VI-I 79; CDB VI-I 80. O sporu ŠTACHOVÁ, N. Ke sporu hradiského opata; DOLEŽEL, J. K etnické struktuře, s. 150-152.

⁴⁶¹ Shodně pro Polsko MATUSZEWSKI, Jacek. *Vicinia id est : poszukiwania alternatywnej koncepcji staropolskiego opola*. Łódź: Wydawn. Uniwersytetu Łódzkiego, 1991, s. 36-37.

⁴⁶² U prodeje v CDB III-I 47: *in plenam et firmam supra scripte ville induximus possessionem*; CDB V-II 818: *in possessionem silvarum predictarum duxi plenariam*. Srv. ŽEMLIČKA, J. Právo knížete, s. 339; TÝŽ. *Království v pohybu*, s. 302.

⁴⁶³ CDB II 75: *obequitatum est Zlauconi* ; CDB III-II 214: *Victori assignantes*; CDB V-I 189; CDB V-I 230; CDB V-I 284: *cenobio ... distinguentes*; CDB V-I 241: *distingui sive circui faceremus eidem*; CDB V-II 666: *abbati et conventui est metata*; CDB VI-I 265: *limitata sunt et distincta ... fratribus*; RBM II 1634: *Alberto ... mandamus ...*

vydávali právní nástupci, přebírající dědictví po zůstavitelích, kteří již nebyli tou dobou mezi živými.⁴⁶⁴ Jaké motivy se skrývaly v pozadí objezdů a ochozů, poodhaluje listina z roku 1251 o prodeji vesnice Lovosic, jejíž část přenechal Smil z Lichtenburka za úplaty cisterciákům z míšeňského kláštera v Altzelle. Jelikož kontrahentům ležela na srdci právní jistota a stabilita vlastnických vztahů k půdě (*Ut autem prefata nostra vendicio et predicti monasterii empicio perpetui vigoris robore fulciantur*), společně objeli lovosické statky a k účasti na formálním právním úkonu přizvali široký zástup svědků nejen šlechtického, ale i městského stavu.⁴⁶⁵

Jiný výmluvný příklad zaznamenal už před časem Hermenegild Jireček, který se pozastavil nad testamentárním ustanovením královny-vdovy Konstancie z roku 1240. Předmětem královniny poslední vůle byla moravská ves Komín, která je dnes součástí města Brna. Konstancie Uherská odkoupila vesnici od Diviše z Divišova ve prospěch tišnovského kláštera, jehož byla fundátorkou a v němž trávila poslední chvíle svého života. Komplikace nastaly po Divišově skonu. Na scénu vstoupil Divišův syn Zdeslav, který dříve s prodejem souhlasil, ale nyní odmítal vzdát se rodinného dědictví. K úřednímu procesí okolo Komína se nepřipojil, přestože byla jeho účast povinná (*sicut tenebatur de iusticia*). Nic nepomohlo, že byl Zdeslav protistranou opakovaně vyzýván, aby svůj závazek splnil (*ad monicionem et petitionem nostram sepius iteratam*). Konstancie proto v závěti uložila tišnovským cisterciáčkám, aby zbytek kupní ceny, který měl být teprve doplacen, neobdržel Zdeslav dříve než po „ukázání a obejití hraničních značek“.⁴⁶⁶

Že se účast na hraničním pochodu či projížděce rovnala uznání právního *statu quo*, vysvítá i ze dvou písemností, které se týkaly koupě severočeské vsi Otvice špitálem P. Marie v Chomutově, spravovaným Německými rytíři. V první listině prohlašují bratři Friedrich a Dětrich ze Šumberka, že prodali za blíže neurčený obnos svou ves Otvice řádu německých rytířů a že ji pro větší zřejmost a pevnější záruku obešli podle zemského obyčeje. Společně s nimi kráčel Albert ze Žeberka, který byl k vykonání hraničnímu aktu vybidnut mandátem Václava II., uděleným snad jen ústně.⁴⁶⁷

---

circuiri; RBM II 1674: *circuicioni, quam ... fecit domino Th[obie], Prag. episcopo, et episcopatu suo*; VOIGT, s. 46, č. XXXV: *circuire debeat atque sibi ... assignare*.

⁴⁶⁴ CDB I 296; CDB I 308; CDB III-II 258; CDB IV-I 85; CDB IV-I 220; ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37); CDM V 30; PATERA, A. (ed.). Píseň staročeská, s. 290; CDM V 76.

⁴⁶⁵ CDB IV-I 220.

⁴⁶⁶ CDB III-II 258: *post ostensionem metarum et circuitum*. O tom JIREČEK, H. *Slovanské právo 2*, s. 276; ŽEMLIČKA, J. *Království v pohybu*, s. 297.

⁴⁶⁷ KATALOG, s. 334, č. 851.

Ve druhé listině, ve sledovaném kontextu ještě zajímavější, vyslovuje se k majetkové operaci rovněž Boreš z Rýzmburka, jenž byl synovcem obou pánů ze Šumberka. Boreš jednak oznamuje, že se vzdává jakýchkoliv práv, která mohl nabýt k prodávané vsi po předcích, čímž jsou asi míněny dědické nároky po matce. Jednak dává Boreš písemně na vědomí, že na znamení souhlasu vyslal k ochozu kolem Otvic své many jako pověřence (*Protestamur insuper nos auctoritate nostra fungendos misisse, videlicet militem nostrum ...*).⁴⁶⁸

Někdy stačilo provést obhlídku stávající hranice, jindy se pro nedostatek spolehlivých záchytných bodů v krajině mohlo jevit nezbytné, aby byly mezníky nově zhotoveny. Dokladem je zbožné darování Oldřicha II. z Hradce, jednoho z nejmocnějších českých předáků, který roku 1297 obdařil templáře svým dvorem u vsi Rudgerschlag (Lodhěrov). Na půdě, jež byla darována a jež měla být od nynějška nazývána Novým dvorem, se Oldřich sešel s komturem Ekkem z templářského řádu. Názorně Ekkovi předvedl, kudy má vést pro příště hranice, a darované pozemky nechal při té příležitosti opatřit viditelnými mezními značkami (*metas sive terminos ... signis visibilibus positis propria in persona demonstrando duximus statuendos*).⁴⁶⁹

Vezmou-li se do úvahy stručné, porůznu sesbírané údaje v listinách, které povětšinou evidují obě strany kontraktu při vyznačování hranice, je nasnadě, že právní jednání mezi živými musela být konformní s požadavkem starého českého práva, aby převodu nemovitého majetku a jeho vymezení v terénu přihlížel jak pozbyvatel, tak nabyvatel. Účastníci právního obratu nemuseli ovšem být přítomni osobně, což by mohl evokovat Smilův prodej Lovosic. Naopak, podle zemského práva bylo přípustné, nechat se při ohraničování plochy zastoupit. Tu možnost upřednostnil roku 1287 nejvyšší komorník Ojív z Lomnice, když prodával waldsasskému klášteru za 200 hřiven stříbra dvě vsi na Žatecku, Číňov a Přeskaky, které náležely věnem Ojířově ženě Střezce. Prodávající šlechtic slíbil obejít k dohodnutému datu vesnice odkoupené ve prospěch zahraniční církevní fundace (*predictas uillas eodem die debet secundum consuetudinem terre circuire*)⁴⁷⁰. Aby učinil zadosť jednak zvyklostem, jednak smluvnímu závazku, který na sebe vzal,

---

⁴⁶⁸ RBM II 1683; RBM II 1684. Podrobněji VELÍMSKÝ, T. *Trans montes*, s. 81 a násl.; TÝŽ. *Hrabišici, páni z Rýzmburka*. Praha: NLN, 2002, s. 103-104, 153.

⁴⁶⁹ CDM V 76. Srv. JAN, L. *Templáři v Čejkovicích*, s. 60.

⁴⁷⁰ RBM II 1409.

obrátil se Ojír kvůli realizaci ochozu na krajského rychtáře v Žatci Přibyslava a na jednoho ze svých manů.

O peripetiích rituálu byla sepsána listina, která se však nedochovala v neporušeném stavu. Přibyslav a další šlechtic, jehož plné jméno se ukrývá za siglou K., v ní písemně stvrdili, že postupovali na příkaz Ojíře z Lomnice (*auctoritate, iussu et mandato*) a že s využitím symboliky blíže nespécifikovaných tělesných gest předali waldsasskému konventu, jehož příslušníci se dostavili osobně, Číňov a Přeskaky s poli, lesy, loukami, pastvinami, mlýny a rybníky (*assignavim[us], assignacio*). Transfer se uskutečnil tak, že statky byly podle zemského zvyku obejity a jejich meze demonstrovány před zraky průvodu, který se skládal z pestré směsice osob duchovních, šlechticů a měšťanů (*omnia secundum morem terre circuivimus ac demonstravimus*). Výsledkem právního aktu, jehož detaily nám unikají, bylo, že mniši z bavorského Waldsassenu se z titulu koupě stali vlastníky (*iure proprietatis*) Střezčíných věnných vesnic a jejich pertinence. Hlavní strůjci hraniční obchůzky přejímali zároveň na svá bedra tzv. správu, protože byli povinni Ojířovým jménem hájit bavorský klášter dle práva království po dobu tří let proti každému, kdo by si Číňov a Přeskaky nárokoval.⁴⁷¹

LOKÁLNÍ KOMUNITA

Z listinného materiálu do roku 1306 je patrné, že stanovení přesného rozsahu pozemku bývalo ve středověku záležitostí přesahující zájmovou sféru jednotlivce a že si proces rozhraničení žádal publicitu.⁴⁷² Zdá se nanejvýš pravděpodobné, že důvěrná znalost hranice byla nepostradatelná v každodenním životě venkovanů, protože právě oni museli být schopni rozpoznat, kde začínají a končí pozemky, k jejichž obhospodařování mají právní titul.⁴⁷³ Kromě vlastníků půdy a organizátorů ceremoniálu dostávalo se tak do centra dění i místní obyvatelstvo. V některých dokumentech poutají k sobě pozornost lidé usazení buď v prostoru bezprostředně

---

⁴⁷¹ ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37).

⁴⁷² Šířejí KALHOUS, David. Úvahy nad možnostmi poznání sociální struktury raně středověkého přemyslovského knížectví. *Praehistorica*, 2019, 34(2), s. 29-82, zde s. 59.

⁴⁷³ MATUSZEWSKI, J. *Vicinia id est*, s. 47.

zasazeném v důsledku právního aktu delimitace,⁴⁷⁴ nebo žijící v přilehlých oblastech.⁴⁷⁵ Jejich úkolem bylo udržovat v paměti, kudy vedla hranice, aby byli později schopni o ní poskytnout očitě svědectví nebo aby se vlastními silami přičinili o její přesnou lokalizaci. Jindy o sobě zase dávají vědět rozvětvenější venkovské pospolitosti, které se v diplomatických a normativních pramenech označují jako *vicinatus* a jejich členové jako *vicini*.⁴⁷⁶ V odborné literatuře se termín počestňuje a hovoří se prostě o „vicinátu“.⁴⁷⁷ Stejně tak může být ale *vicinatus* překládán jako „sousedství“ nebo pro novější dobu poněkud zavádějícím, mnohoznačným slovem „osada“, přičemž jeho čile diskutovaným protějškem vyskytujícím se v Polsku je tzv. „opole“.⁴⁷⁸ Český a moravský vicinát lze chápat obdobně jako polský, což znamená, že šlo o teritoriální a právní svazek mezi sousedy z jednoho nebo z několika venkovských sídlišť ležících nedaleko od sebe. Podle ojedinělé zmínky z roku 1186 o donaci knížecího statku v jihočeské vesnici Žár se odhaduje, že takový sousedský kolektiv mohl obývat plochu zhruba 60 až 100 km².⁴⁷⁹

---

⁴⁷⁴ CDB V-II 490: *habitatores locorum*; CDB V-II 797: *colonis itidem predictarum villarum*; CDB VI-I 90: *iuratis eiusdem loci*.

⁴⁷⁵ Jejich jména a původ najdeme v testačních řádkách. Obzvláště dlouhými, a proto cennými seznamy se vyznačují pamětní zápisy z objezdů a ochozů, čehož si např. u RBM II 1674 a RBM II 1687 povšiml už NOVÝ, R. Nejstarší český urbář, s. 214-216 a v pozn.

⁴⁷⁶ Protože listinné pojmosloví bylo neustálené a tento společenský útvar, byl-li popisován různými písaři nejednotně, by jinak byl v pramenech jen těžko uchopitelný, dopouštíme se tu jistého zjednodušení a pracujeme dále s texty, kde se explicitně objevují *vicini* a *vicinatus*: CDB I 311; CDB II 75; CDB II 352; CDB II 364; CDB II 376; CDB V-II 599; CDM IV 306 = VÁŠA, R. *Codex*, č. 11 (edice opisu); CDM V 103. Nelze ale vyloučit, že by sem mohli zrovna tak spadat mj. i usedlíci z CDB V-II 490, CDB V-II 797 a CDB VI-I 90, nebo dědicové (*heredes*) z CDB I 308, jak naznačuje BOHÁČ, Zdeněk. Vesnice v sídelní struktuře předhusitských Čech. *HG*. 1983, 21, s. 37-116, zde s. 49-50 a 75-76 v pozn. Na neméně svízelnou identifikaci opole v polských listinách upozorňuje GÓRECKI, P. *Communities of Legal Memory*, s. 152. Pro terminologii viz také BRANDL, V. *Glossarium*, s. 207-209 a PODWIŃSKA, Zofia. *Zmiany form osadnictwa wiejskiego na ziemiach polskich we wcześniejszym średniowieczu : żreb, wieś, opole*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971, s. 283 a násl.

⁴⁷⁷ Přehledně s bibliografií ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034-1198)*. 2. vyd. Praha: NLN, 2007, s. 194-195; TÝŽ. *Počátky Čech královských*, 347-348; GRAUS, František. *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953, s. 145-146. Zapadnout by nemělo ani dílo FRITZE, Wolfgang Hermann. *Phänomene und Probleme des westslawischen Bauerntums am Beispiel des frühpremyslidischen Böhmen*. In: TÝŽ. *Frühzeit zwischen Ostsee und Donau : Ausgewählte Beiträge zum geschichtlichen Werden im östlichen Mitteleuropa vom 6. bis zum 13. Jahrhundert*. Berlin: Duncker & Humblot, 1982, s. 167-208, zde s. 178 a násl. Obecně k právněhistorickému fenoménu sousedství BADER, Karl S. *Studien zur Rechtsgeschichte des Mittelalterlichen Dorfes 2. Dorfgenossenschaft und Dorfgemeinde*. Weimar: Böhlau, 1962, s. 38 a násl.

⁴⁷⁸ Bilance stavu badání u MODZELEWSKI, Karol. *Opole, centena, pagus. Versuch einer komparativen Auffassung der Landgemeinde und Territorialverwaltung*. In: WÜNSCH, Thomas (ed.). *Das Reich und Polen : Parallelen, Interaktionen und Formen der Akkulturation im hohen und späten Mittelalter*. Ostfildern: Thorbecke, 2003, s. 119-127.

⁴⁷⁹ CDB I 311. Srv. ŽEMLIČKA, J. *Čechy v době knížecí*, s. 194-195.

Usedlíci z blízkého či vzdálenějšího okolí se sice ocitají v hledáčku stylizátorů a písařů našich listin již v přemyslovském období. Potíž však je, že indicie, jimiž disponujeme, se pohybují v řádu jednotek. Proto není žádným překvapením, jestliže se průkaznost osady jeví historikům problematickou⁴⁸⁰ a jestliže se podceňuje její činnost.⁴⁸¹ Že jsou prameny skoupé na slovo, lze ovšem vyložit i tak, že vypovídají spíše o příjemcích listin a o jejich snahách zabezpečit své nároky písemně, než o reálném významu, který měly sousedské vztahy mezi venkovany v orální právní kultuře středověku.⁴⁸² Navíc, jakkoliv jsou naše zprávy kusé, přeci se z nich umíme dobrat závažných podrobností o aktivitách, které sousedské sdružení vyvíjelo v rámci vytyčování hranic půdy. Ani úzká pramenná základna každopádně neopravňuje k domněnce, jíž vyslovil Jacek Matuszewski, že by součinnost vicinátu byla nadbytečná tehdy, pokud mezi vlastníky dotčených nemovitostí, s nimiž bylo právně nakládáno, panoval konsensus o hranici nebo o způsobu jejího určení.⁴⁸³ O opaku přesvědčuje královské potvrzení ve prospěch kláštera v Zábrdovicích, hlásící se k roku 1210. Originální listina je dnes nedohledatelná, avšak její znění bylo pojato do o něco mladšího falza a z něj se můžeme domýšlet, že sousedé přihlíželi ohrazení klášterní vsi Maloměřic, jíž zábrdovičtí premonstráti měli v pokojné držbě (*quieta possessione*) jako dar od Vladislava Jindřicha.⁴⁸⁴

Za definiční znaky osady jsou pokládány jednak kolektivní vystupování navenek, jednak hájení společných zájmů.⁴⁸⁵ Pokud se na tyto aspekty zaměříme, zjistíme po zevrubnějším pročtení edic, že se u pozemkových sporů a transferů setkáváme buď se všemi sousedy, nebo jen s některými jejich vybranými představiteli. Současně je ale nutno předeslat, že zapojení lidí z okolí do hraničních obchůzek a objezdů nejsme schopni kvantifikovat s matematickou důkladností, neboť se musíme spoléhat na ne zcela uspokojivý stav pramenů. Nepochybné je, že když roku 1205 předák Slavek obdržel od Přemysla Otakara I. za své věrné služby ves Týnčany na Sedlčansku, musel být panovnický dar pro jistotu ohrazen třikrát po sobě, protože o jeho uchvácení

---

⁴⁸⁰ PETRÁČEK, Tomáš. *Nevolníci a svobodní, kníže a velkostatek : fenomén darovaných lidí přemyslovských zemí 10.-12. století*. Praha: Argo, 2012, s. 109.

⁴⁸¹ Namátkou KAPRAS, Jan. *Právní dějiny země Koruny české II/1*. Praha: Unie, 1913, s. 62.

⁴⁸² Srv. MODZELEWSKI, Karol. *Chłopi w monarchii wczesnopiastowskiej*. Wrocław: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1987, s. 183.

⁴⁸³ MATUSZEWSKI, J. *Vicinia id est*, s. 45-46.

⁴⁸⁴ CDB II 364. O tom blíže HURT, R. *Kostel Nanebevzetí*, s. 4-7.

⁴⁸⁵ SOMMER, Petr. *Svatý Prokop : z počátků českého státu a církve*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 119-121.

soupeřil Slavkův rod Hrabšiců s Vítkovci. Objížďení hranic v Týnčanech se účastnili nejen zeměpanští úředníci, ale napoprvé také všichni šlechtici ze sousedství (*tocius vicinatus nobilibus presentibus*). Podruhé a potřetí se přidal i zbytek vicinátu, jehož bližší podoba zůstává nicméně v zrcadle Přemyslovy donační listiny nezřetelná (*omnis vicinatus*).⁴⁸⁶

Obraz do jisté míry odlišný skýtá listina Siegfrieda Sirotky z Nejdku, již byla roku 1292 uzavřena mezní pře Sirotky s velehradskými cisterciáky. Uklidnění ve vztazích mezi oběma pozemkovými vlastníky mělo přinést nové ohraničení církevních statků, o nějž se zasloužila místní komunita. K ochozu byli obesláni sousedé, včetně několika vesnických rychtářů a starce Dietlina (*Dietlinum senem*). Tentokrát nebyla již nutná přítomnost všech členů osady, nýbrž jen těch, kteří požívali obecné vážnosti a dosáhli pokročilého věku (*viros fidedignos et longevos de vicinia*). Soudě dle obsahu listiny, Siegfried a velehradský opat Lupin byli názoru, že takto kvalifikovaní lidé budou nejlepší volbou pro úspěšné zvládnutí ohraničovací akce (*ad hoc opus viros ... idoneos*).⁴⁸⁷ Nejinak se dělo v případě konfliktu, do kterého zabředli Vilém z Dambořic a klášter premonstrátů v Zábrdovicích. Příčinou byly meze obklopující ves Kamenec u Brna, dnes už neexistující. Překonat déle trvající neshody se podařilo v roce 1298 rozhodčím výrokem, který je poučný potud, že vrhá světlo na sousedskou spolupráci při ohledání sporné hranice. Rozhodci se opět pro radu obrátili na stařešiny z okolí, vzaté pod přísahu (*circumsedentibus vicinis hominibus senioribus, homines seniores*).⁴⁸⁸ Odkud se brala víra ve schopnosti těchto osob, lze pouze odhadovat. Nic ale nebrání, zasadit ji do kontextu středověkého myšlení, neboť pokročilost věku byla kdysi spojována se zkušenostmi prožitých let a paměť ztotožňována s věděním.⁴⁸⁹

O vicinátu tedy můžeme shrnout, že do právních jednání vstupoval buď jako mnohohlavý dav, postrádající jasnější strukturu, nebo jako početně omezená skupina osob se zvláštními vlastnostmi. Jejich předností bylo jednak respektované postavení mezi vrstevníky, jednak dlouhá paměť a znalosti, které se hodily při manipulaci s hraničními ukazateli. Následně se pak vnucuje otázka, kdo byli vlastně členové této územní pospolitosti. Přes veškerou torzovitost materiálu je

---

⁴⁸⁶ CDB II 75. O historickém pozadí URBAN, J. *Lichtenburkové*, s. 19; VANÍČEK, Vratislav. Vítkovci a český stát v letech 1169-1278. *ČsČH*. 1981, 29(1), s. 89-110, zde s. 93-94.

⁴⁸⁷ CDM IV 306 = VÁŠA, R. *Codex*, č. 11 (edice opisu). Srv. KATALOG, s. 259-260, č. 660 a k případu JAN, L. *Templáři v Čejkovicích*, s. 58; HURT, R. *Dějiny cisterciáckého kláštera 1*, s. 65; KLÁPŠTĚ, J. *Proměna českých zemí*, s. 225.

⁴⁸⁸ CDM V 103.

⁴⁸⁹ MYŚLIWSKI, G. *Pamiętnicy*, s. 114.

zřejmé, že jako v Polsku také u nás bylo složení osady pestré a zahrnovalo lidi původu nejen urozeného, ale i prostého. V listinných záznamech nelze rovněž nepostřehnout, že běžné venkovany zastíňovali někdy při ohraničování půdy starci a rychtáři, kteří mohou být považováni za ztělesnění lokálních elit.⁴⁹⁰ Na druhou stranu se jen obtížně hledá v pramenech doby přemyslovské opora pro jemnější rozlišení, navržené Karolem Modzelewským v jeho výkladu o polské opoli. Proti opolníkům z širšího okolí staví Modzelewski sousedstvo tvořené statkáři, do jejichž nemovitého majetku nově ustavená hranice přímo zasahovala.⁴⁹¹ Listiny domácí provenience ale podobnou kategorizaci nenaznačují a neumožňují ani ověřit hypotézu Jacka Matuszewského o různých úlohách, které v procesu rozhraničení připadaly jednak urozeným, jednak neurozeným sousedům.⁴⁹²

Že osada komunikovala s „veřejnými“ autoritami a podávala jim pomocnou ruku při správě a soudnictví, je známý fakt. Kde však zbývá vyplnit mezery v našich vědomostech, je funkce, kterou plnili sousedé během objezdů a ochozů. Jedním z častěji uplatňovaných kolektivních práv bylo protestování proti výsledkům hraniční obhlídky. Protože listinné formulace nejsou precizní a ani jejich dochování není bezvadné, přetrvává ale nejasnost, v jakém časovém rozmezí mohli vesničané z okolí vyjádřit svůj nesouhlas. Zda pouze u právního aktu delimitace, o čemž jsme lépe informováni, nebo i po jeho skončení. Ať tak či onak, lidé z vicinátu měli nesporně možnost projevit svou vůli za situace, kdy byly hraničením ohroženy jejich společné majetkové nároky.⁴⁹³

Ve falzech kláštera Hradiště u Olomouce je shromážděno více dokladů, které věrohodně reprodukuji dobové právní obyčeje a všímají si postojů osady. S vročením 1. září 1201 se mezi písemnostmi klášterní provenience objevuje dar trhové vsi Hranic s přilehlým lesem a vesnicemi, jež hradištským premonstrátům přenechal Vladislav Jindřich a postaral se o jejich oficiální vymezení. Břehy a tekoucí vody v listině vypočtených hraničních řek, potoků a potůčků se tak staly církevním majetkem. Návdavkem byli klášterní lidé obdařeni právem budovat mlýny na vodách obtékajících hranický újezd, čemuž se jejich sousedé nijak neprotivili, ač se mohli snad

---

⁴⁹⁰ MAURER, H. Grenznachbarn, s. 118-120.

⁴⁹¹ MODZELEWSKI, K. *Chłopi w monarchii*, s. 169.

⁴⁹² MATUSZEWSKI, J. *Vicinia id est*, s. 38 a násl.

⁴⁹³ Srv. MODZELEWSKI, K. *Chłopi w monarchii*, s. 183; PODWIŃSKA, Z. *Zmiany form osadnictwa*, s. 218, 222.

cítit poškození (*absque omni contradiccione quorumlibet vicinorum*).⁴⁹⁴ Totéž se později opakovalo v jiných geografických souřadnicích. Když zemský soud ve Znojmě přiřkl roku 1220 premonstrátům z Hradiště lesní pozemky u Domašova a Lašťan, musel uplynout nějaký čas, který lze stěží odhadnout, než byl za asistence moravských úředníků proveden ohoz klášterního lesa na Šternbersku. Ani tady nevznesl vicinát své námitky, přestože si hradištský konvent vymohl od markraběte Vladislava Jindřicha souhlas s budováním mlýnů na hraničních tocích (*sine aliqua contradiccione vicinorum*).⁴⁹⁵ Mimo diplomatický okruh kláštera v Hradišti se obdobné sousedské praktiky odrážejí i v podvržené listině, jež čerpala ze starší předlohy a jež měla být údajně vydána Přemyslem Otakarem I. roku 1210 pro zábrdovické premonstráty. V textu se dočteme, že když přebíral klášter do svého vlastnictví Maloměřice, získané darem od moravského markraběte, mezníky kolem vsi a jejího příslušenství byly označeny lovčími a sousedé se přitom zdrželi jakýchkoliv protestů (*vicinis non contradicentibus*).⁴⁹⁶

Souhlas či nesouhlas s úředním rozhrančením terénu nebyl ovšem jedinou formou participace, jíž se vesničané podíleli na dotváření vlastnických poměrů v blízkosti jejich domovů. Pro dokonalejší představu o těchto aktivitách lze sáhnout po zfalšované listině, datované do roku 1269 a prohlašující za svého vydavatele Přemysla Otakara II. Má nesjpiš pravdivé jádro a opírá se o dnes již nezvěstné písemnosti pro hradištský klášter.⁴⁹⁷ Leitmotivem je střet Hradištských s pány ze Šternberka o les u Domašova a jeho nerostné bohatství. Z králova rozkazu a s přivolením obou stran byla domašovská kauza svěřena rozhodcům, olomouckému komorníku Kunovi a purkrabímu Nezamyslovi, kteří se nejprve sjednotili na hraniční linii mezi hradištskými a šternberskými državami a potom ji nechali stanovit v terénu, jak odpovídalo zemskému právu (*secundum ius terre*). K Domašovu byla vyslána delegace úředníků a šlechticů, k nimž se na místě samém připojil také vicinát. Všichni členové hraničního průvodu bez rozdílu měli od rozhodců oprávnění *ad revocandas et determinandas metas*, které se dá vyložit buď ve smyslu

---

⁴⁹⁴ CDB II 352. Kromě publikací věnovaných rozsahu újezdu srv. k tomu PACLÍK, J. *Diplomatický příspěvek*, s. 17 a násl., 35 a násl.; HOSÁK, Ladislav, INDRA, Bohumír, JAŠKOVÁ, Marie, *Hranice : dějiny města I. Od nejstarších dob do války třicetileté*. Hranice: MNV, 1969, s. 26 a násl. O kontrole zeměpána nad zakládáním mlýnů a sporech o vodu MAŘÍKOVÁ, Martina. *Středověké mlýny v českých zemích (archeologické a písemné prameny)*. MHB. 2005, 10, s. 89-148, zde s. 134 a násl.

⁴⁹⁵ CDB II 376.

⁴⁹⁶ CDB II 364.

⁴⁹⁷ CDB V-II 599. O vzniku listiny a o jejích předlohách ŠTĚPÁN, V. Listina hradištského kláštera.

„přezkoumání a vyznačení hranic“,⁴⁹⁸ nebo možná vhodněji jako obnovení již nevyhovujících a zřízení nových hraničních znamení.⁴⁹⁹ O důležitosti sousedů v úředním řízení o meze se dozvídáme i odjinud. Čím se ale hradišťské falzum na Domašov vymyká, je jeho stylizace, která vžitě latinské slovo *vicini* nahrazuje bohemismem „*osadni*“ (*ossadni*).⁵⁰⁰

Do větších detailů zachází písemnost z roku 1292, která popisuje mezní při velehradských cisterciáku a Siegfrieda Sirotky z Nejdku. Na jejím počátku zastihujeme Sirotkovy úředníky, jak neprávem užívají část lesa a luk, jež náležely klášteru a rozkládaly se mezi vesnicí Přítlukami a hradem Nejdkem. Na naléhání velehradského opata Lupina se proto obě strany osobně sešly (*personaliter in unum convenientes*), aby odklidily příčinu nevráživosti a nově určily hranici pod dohledem nezávislé autority, kterou zosobňoval komtur templářů Ekko. Siegfried s Lupinem povolali každý za sebe několik důvěryhodných, postarších osob ze sousedství (*viros fidedignos et longevos de vicinia evocavimus*). Měly přispět ke spolehlivému vytyčení mezí, které by oddělily klášterní a šlechtické majetky (*ad utriusque possessionis certos limites fideliter distinguendos*). Vybraní obyvatelé z okolí byli nejprve schváleni oběma stranami, načež se připojili k Siegfriedovi, Lupinovi a komturovi Ekkovi, kteří v jejich doprovodu vyrazili pěšky mezi sporné pozemky. Začátek byl u velikého kamene, o němž se vědělo, že ho nechal přitáhnout třemi páry volů Siegfriedův otec, aby sloužil jako mezník. Při postupu krajinou byly vzápětí přehlédnuty další pozůstatky hraničních ukazatelů, a jelikož žádný z přítomných nevznesl ohledně jejich právoplatnosti námitky, mohla být hranice stabilizována v celé své délce. Navíc byly dosavadní mezníky doplněny o vysoké kopce, které dal Sirotek ze své vůle navršit. Jak se můžeme domýšlet z analogií, učinil tak pro lepší zapamatování hraničního aktu.⁵⁰¹ Aby však klášterní vlastnictví nebylo do budoucna ohroženo nejistotou, co se rozsahu týče, vydal ještě pán Nejdku o provedeném ochozu listinu, jejíž vyhotovení obstaral velehradský bratr, písař Gutolf.⁵⁰²

---

⁴⁹⁸ ŠTĚPÁN, V. Listina hradišťského kláštera, s. 37.

⁴⁹⁹ Srv. CDB II 376 včetně edičních poznámek. O dřívější metaci lesa v Domašově první listina: *beneficiarii ... metas antiquas renovantes taliter posuerunt*.

⁵⁰⁰ Odlišnou interpretaci má MACEK, Josef. Osada. Z terminologii średniowiecznego osadnictwa. *Kwartalnik historii kultury materialnej*. 1977, 25(3), s. 359-373, zde s. 366 a násl., který však nebere v potaz ani kontext hradišťských falz, ani mezní problematiku.

⁵⁰¹ Viz CDB II 188: *in aliis partibus ad memoriam cumulos erexerunt*.

⁵⁰² CDM IV 306 = VÁŠA, R. *Codex*, č. 11 (edice opisu).

Bez zapojení místní komunity se konečně neobešlo ani rozhodčí řízení, o němž zanechal svědectví moravský hejtman Rajmund z Lichtenburka ve své listině z roku 1298. Vydavatel listiny a dočasný zástupce krále Václava II. v zemi Rajmund byl spolu s Markvartem z Budišova jmenován rozhodcem, aby urovnal hraniční konflikt o ves Kamenec, ležící poblíže Brna. Nároky na Kamenec si dělal jak klášter v Zábrdovicích, tak šlechtic Vilém z Dambořic. Oba rozhodci poté, co přijali pověření od účastníků sporu, vyrazili do terénu. Během vyšetřování hraniční záležitosti (*materiam de metis et limitibus in prefata villa Kamenecz inquirentes et inuestigantes*) si Rajmund s Markvartem přibráli na pomoc starce z okolí a zavázali je přísahou, o níž se lze odůvodněně domnívat, že byla promisorního rázu a že její podstata spočívala ve slibu pravdomluvnosti. Jakmile byly přísahy vykonány (*iuramento prius ab eisdem recepto*), přesunuli se všichni na pole (*nobiscum ad campum eduximus*), o které se přel zábrdovický klášter s Vilémem z Dambořic. Pamětníci se sem dostavili proto, aby identifikovali hraniční značky a ukázali na ně (*ad cernendas et ostendendas metas*). Kráčelo se od jednoho mezníku k druhému tak, že v čele průvodu stanuli místní (*eos preire fecimus*) a až po nich následovali rozhodci (*nos post ipsos sequentes*), ohledávali mezníky a s využitím pluhu s radlicí nechávali mezi jednotlivými hraničními body vyorat brázdu (*vnam lineam aratro cum vomere trahere iussimus*).⁵⁰³ Když skončili s ochozem, prohlásili Rajmund s Markvartem svůj úkol za splněný a hranice za úředně označené (*signauimus et declarauimus in omnibus determinatas*), což měla doložit a právně pojistit Rajmundova listina.⁵⁰⁴

Ať už se vicinát omezoval na projevy (ne)souhlasu při rozhraničování terénu nebo se vlastními silami přičiňoval o zdar úředního úkonu, jeho význam v dobové, převážně ústní právní kultuře je nepopíratelný: Sousedský kolektiv nejen v Polsku, nýbrž i v Čechách a na Moravě patřil ke společensky uznávaným a vyhledávaným strážcům paměti, k níž se uchýlovali organizátoři rituálních objezdů a ochozů, když stáli před jinak těžko řešitelným problémem rekonstruovat meze v otevřené přírodě. Venkovská pospolitost byla aktivizována v souvislosti s právními spory a transakcemi, jejichž předmětem byla půda. Na podnět úředníků nebo rozhodců zmocněných

---

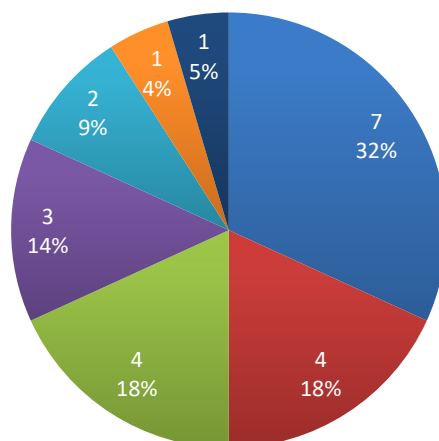
⁵⁰³ Z mladších pramenů se o metaci pomocí rýčů píše v Knize Tovačovské. BRANDL, Vincenc (ed.). *Knih Tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Mar. Mor.* Brno: nákl. vl., 1868, s. 127.

⁵⁰⁴ CDM V 103. O události HURT, R. *Kostel Nanebevzetí*, s. 12; KAPRAS, J. *Mezní přísaha*, s. 287 a v pozn.; JANIŠ, D., ŠENKÝŘOVÁ, J. *Hranice statků*, s. 194. K Rajmundovu angažmá URBAN, J. *Lichtenburkové*, s. 358; JAN, L. *Václav II. : král na stříbrném trůnu*, s. 270-271 a 607 v pozn.

stranami pátrali sousedé ve vzpomínkách po hraničních bodech, na něž během komisionální obhlídky upozorňovali přímo na místě slovy a gesty. Předpokladem k nalezení hranice byl tak jejich konsensus. Někdy se jich sešlo více, někdy však stačilo, když přibyli senioři, respektované osobnosti s dlouhou pamětí, které mohly jednat za celý vicinát.

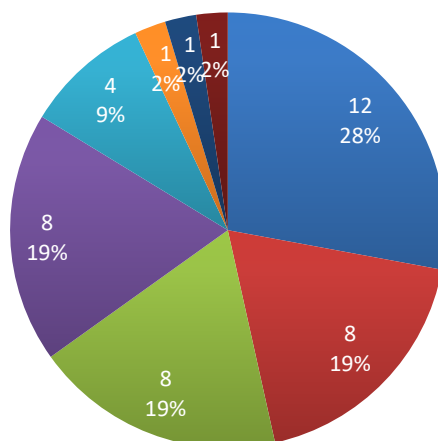
Dospěli jsme tak na konec v kapitole, jež měla za úkol pohlédnout z obecnější perspektivy na „lidskou komponentu“ objezdových rituálů. Protože byly podobné akty ve středověku veřejně inscenovány a nemohly se tudíž odbývat bez „herců“ a „publika“, sotva je budeme schopni plně pochopit, dokud se nedozvíme, kdo a jak na (re)konstrukci hranice spolupracoval. O protagonistech objezdů a ochozů bylo pojednáno se zřetelem nejen k přemyslovským Čechům a Moravě, ale i s částečným přihlédnutím k okolním krajinám. Vyšlo najevo, že účinkující se dají rozdělit do tří hlavních kategorií. Jako první lze uvést osoby s veřejnou autoritou na čele s panovníkem, jejichž posláním bylo zorganizovat obřadné rozhraničení a chránit hranici před narušiteli. Zadruhé nesměli chybět ani bývalí, ani budoucí vlastníci ohraňovaných nemovitostí. Buď se dostavovali osobně, nebo do terénu vysílali své delegáty. Zatřetí na obřadu participovaly také lokální pospolitosti, tzv. „vicináty“, které sídlily v okolí stávajících, anebo nově zřizovaných mezníků. Do procesu rozhraničování promlouvali tito sousedé buď jako celek, nebo za ně mluvily pouze jejich elity, tj. starci a rychtáři. Míra zapojení se pohybovala od spíše pasivního vyjádření (ne)souhlasu s úředním postupem po osobní svědeckou účast na „objasňování“ průběhu hranice.

Úředníci pražského dvora

■ nejv. komorník   ■ nejv. podkomoří   ■ nejv. sudí   ■ nejv. stolník
■ hosp. správce dvora   ■ nejv. lovčí   ■ komorník královny

Provinciální úředníci

■ kastelán/purkrabí ■ komorník/půhončí ■ lovčí/hajný ■ sudí
■ vilik/krajský rychtář ■ ves. rychtář ■ ves. konšel ■ officialis Moraviae

ZÁVĚR

Je-li historikovou ambicí přispět k všestrannému pochopení života středověkého člověka, jenž byl celou svou existencí ukotven v obyčejové právní kultuře své doby, je jen přirozené, že se v zorném poli ocitají právo a jeho rituály. Rituální akty jednak vyvíjely normativní tlak na společnost, jednak spoluutvářely představy lidí o tom, co bylo kdysi vnímáno jako správné a spravedlivé. V předkládaném textu jsme za časový rámec zvolili stále ne zcela probádané období Přemyslovců a z bohatého rituálního koloritu jsme se zaměřili na tzv. ochoz a objezd. Jednalo se o zvykově dodržované pěší či koňské průvody, odehrávající se obřadně před zraky publika z blízka i z dále. Motivem pro jejich pořádání bylo zjištění a zajištění nejzazší meze, po kterou bylo povoleno vykonávat panství, nebo vlastnické právo na formálně ohraničeném území. Zjednat si jasno o nejstarším vývoji mezního práva a o jeho rituálech je žádoucí už proto, že poznatky takto nabyté jsou nutným odrazovým můstkem pro každý budoucí výzkum, jenž bude mít v plánu překlenout dlouhá staletí v právních dějinách hraničení a skloubit řeč listin vydávaných za vlády Přemyslovců nebo jejich nástupců na českém trůně s mladšími, hojněji vytěžovanými památkami zemského práva, jako jsou právní knihy, nebo zemská zřízení.

V historických publikacích je obvyklé, že vlastnímu jádru věci bývá předsunuta „genealogie“ badatelů, kteří se tématem již dříve zabývali a na jejichž pomyslných ramenou stojí generace následovníků. Zaběhnutou tradici není důvod měnit ani zde, a proto uvedení do mezní problematiky obstaral historiografický nástin, na jehož počátku bychom našli proslulého německého polyhistora Jacoba Grimma. Grimmova přednáška *Deutsche Grenzaltertümer*, jež zazněla v roce 1843 v berlínské akademii věd a později vyšla tiskem, je brána za východisko dalšího právněhistorického uvažování nad středověkými hranicemi a hraničením. Přestože se mezioborově koncipované, romantismem ovlivněné dílo Jacoba Grimma nesetkalo všude s porozuměním, stalo se cennou „pokladnicí“ srovnávacího materiálu. Z Grimmova vědeckého odkazu těžilo i dějepisectví v českých zemích od Hermenegilda Jirečka přes Vincence Brandla až po Jana Kaprase. Po Kaprasovi je pak na dlouho přerušena řada domácích právních historiků, v jejichž odborném profilu zanechalo středověké hraničení nějakou hlubší stopu. Za výraznější projev znovuoživení diskuse nad pozapomenutým tématem se proto dá považovat až konferenční příspěvek autorského dua Dalibor Janiš - Jana Šenkýřová (Janišová). Jejich referát nazvaný ve zkratce *Hranice statků a pozemků* byl odprezentován na konferenci archeologů středověku, konané roku 2003 ve slovenských Hrabušicích pod názvem *Hranica v živote stredovekého človeka*.

Po rekapitulaci jmen, spojených s dějinami hraničení, musela samozřejmě přijít řeč i na pramennou bázi, bez níž se nelze při psaní o mezním právu obejít. Protože v přemyslovské epoše

do roku 1306 nejsou po ruce ani zákoníky, ani učené traktáty o právu, nezbyvá než obrátit zrak jinam. Někdy strohé, jindy výmluvnější údaje o právním režimu hranic jsme mohli načerpat z dokumentů úředních, nebo též diplomatických, jež se zrodily z právní praxe. V úvahu připadly pro náš účel pamětní zápisy neboli akty, listiny a formulářové sbírky. Pouze doplňkově jsme přihlédli k mladším památkám mezního práva, jestliže se dalo odůvodněně domnívat, že zachycují právní zvyklosti platné už předtím, než byly někdy po roce 1306 písemně kodifikovány. Největší službu nám tu prokázal spis *O mezech, hranicích, saudu a rozepři mezní i příslušenství jich v Království českém*, sestavený před rokem 1600, jehož původcem je místosudí Království českého Jakub Menšík z Menštejna. Při vyhodnocování pramenů bylo pracováno metodou sondy, obohacenou zčásti o komparativní výhledy do nejbližšího okolí přemyslovských zemí. Výsledek byl potom vtělen do tří případových studií o delimitacích, které se odehrály během „přelomového“ 13. století a které jsou popsány tak obšírně, že umožňují záběr na detail.

Bylo by nicméně uspěchané, ponořit se bez terminologické průpravy do vybraných pramenných textů, jejichž společným námětem byly mezní rituály navazující na převody nemovitostí a sousedské pře. Proto byla zakomponována ještě kapitola seznamující se základními rysy a pojmy staršího mezního práva. Centrální pozici zaujaly meze a hranice. Chápána jako synonyma, jsou obě slova v právní literatuře skloňována nejčastěji ve smyslu dělicích pásů a linií, kterými je vymezena oblast výkonu moci vlastnické, nebo státně-politické. Protože jde o jev mnohovrstevnatý, sahá právní historiografie ke zjednodušujícímu třídění hranic do čtyř velkých skupin na zemské, správní a soudní, užívacích práv a pozemkové, z nichž byly stranou ponechány víceméně jen hranice „státní“, zatímco se výklad upínal k ohraničování jednak šlechtických a klášterních statků, jednak farností. Nezapomnělo se rovněž na předměty, s jejichž pomocí naši předkové vnášeli řád do krajiny, již obývali. Ve shodě s Jakobem Grimmem jsme vyšli z tradičního rozlišení na mezníky přirozené, které jsou dílem přírody, a umělé, jež jsou vytvořeny člověkem, načež bylo poukázáno bez nároku na úplnost, s jakými útvary se lze setkat v delimitačních listinách z přemyslovského období.

Pozornosti nemohlo ujít ani samotné mezní právo, odborníky traktované jako zvláštní odvětví, jehož specifíkem je, že pečuje o úpravu mezních, resp. hraničních poměrů. Překážkou jeho zmapování je ovšem fakt, všeobecně známý, že „živoucí“ právo středověku bylo na pergamen zaznamenáváno druhotně a výběrově, takže jeho obsah se dá dnes jen obtížně a zdaleka ne bezzbytku rekonstruovat. Z jeho pozůstatků, které se dochovaly, můžeme přesto nabýt jistoty, že mělo obyčejový ráz a nechyběly v něm rituálními prvky, k nimž náležel i podrobněji okomentovaný institut objezdu a ochozu. Obřadné rozhraničování pěšmo či koňmo bylo řetězcem jednání, gest a promluv, skrze něž se v lokálních souřadnicích „zpřítomňoval“ právní řád. Protože

se vyskytovalo napříč středověkou Evropou při majetkoprávních dispozicích s nemovitostmi, při periodických kontrolách a obnově hraničních ukazatelů, nebo při kontroverzích o hranice, dá se mezní právo v právněhistorické retrospektivě rozdělit na dvě podoblasti. Společným jmenovatelem byla právní ochrana hranic, diferenciacním kritériem naopak jejich zaměření buď na předcházení sporům, nebo na jejich zvládnutí, když prevence nepomohla a konflikt už eskaloval.

V našich podmínkách se objezdy a ochozy běžně objevovaly při transakcích s půdou, všude tam, kde rozsáhlejší či menší území měnila svého majitele z titulu prodeje, směny, nebo darování. Tajemství naopak obestírá na venkově rozšířený, dlouho do novověku praktikovaný zvyk, udržovat meze jejich obcházením v jedno-, či víceletých intervalech. Přestože bylo kontrolování a obnovování hraničních ukazatelů zakořeněno hluboko v právní kultuře doby předbělohorské, před rokem 1306 je pramenně takřka nepostižitelné. Lépe jsme na tom s doklady pro řešení mezních sporů před soudci a rozhodci, včetně smíšených forem, kdy se původně soudní proces v určité své fázi přeměnil na arbitráž. Neshody okolo farností a jejich limitace spadaly pod soud biskupův, hranice statků se zase probíraly na zemském fóru. Nebylo vyloučeno ani smírné narovnání o meze, jež dosahovali protivníci svými vlastními silami. V materiálu z přemyslovských Čech a Moravy jsme narazili na konflikty o průběh hranice, nebo o neoprávněnou manipulaci s mezníky, potíž s jejich identifikací však je, že příčiny rozepří bývají vyjádřeny dosti vágně.

Ze zkoumaného vzorku objездů a ochozů se jako první do hledáčku dostaly Číňov a Přeskaky, dvě vesnice v severozápadních Čechách, jež získal nejvyšší komorník království českého Ojír z Lomnice věnem od své manželky Střezky a rozhodl se je v květnu roku 1287 prodat waldsasskému klášteru, zastoupenému opatem Dětrichem. V popředí našeho líčení byly peripetie doprovázející transakci mezi českým šlechticem a bavorským klášterem ve Waldsassen, jejichž kroky jsme sledovali od uzavření kupní smlouvy přes její projednání na zemském soudě v Praze až k převodu majetku. Ten se uskutečnil na Žatecku a postarala se o něj úřední komise, která obešla pod vedením krajského rychtáře Přibyslava ze Žebráka obě prodávané vsi.

Druhá v pořadí byla hraniční pře na Olomoucku, odehrávající se o něco dříve v první polovině 13. věku. Konflikt se točil kolem zalesněných pozemků u Domašova a předložen byl roku 1220 k rozhodnutí před zemským soudem, jehož přisedící se sešli ve Znojmě. V roli žalovaných vystupovali obyvatelé vsi Lužice, žalobcem byl premonstrátský klášter Hradiště u Olomouce, který si domašovské území nárokoval jen pro sebe a chtěl zamezit Lužickým, aby klášterní les užívali. Poté, co dal znojemský tribunál za pravdu hradištským premonstrátům, obrátil se jejich představený otec Bonifác na moravského markraběte Vladislava Jindřicha, aby vyslal olomoucké úředníky k provedení delimitace přímo na místě, o něž se klášter dohadoval s

Lužickými. Jak se ukázalo, hradští beneficiáři svému poslání skutečně dostáli a udělali tečku za případem, když Bonifáce symbolicky uvedli do vlastnictví domašovského lesa a jeho plochu ohraničili pěší obchůzkou.

S Moravou je konečně spjata i poslední z blíže rozplétaných kauz, která nás zavedla do středověkého Brna. Na konci 13. století zde gradovala roztržka mezi kostely Sv. Petra a Sv. Jakuba, protože se tamější duchovní správci nebyli s to dohodnout ohledně hranic jejich vzájemně sousedících městských farností. Když selhal pokus o uklidnění situace na půdorysu arbitráže, odhodlal se olomoucký biskup Dětrich, který byl oprávněn zasahovat do farních záležitostí, ke změně kurzu. Spor mezi svatopetrským a svatojakubským kostelem přenesl Dětrich na delegovaného soudce, velehradského opata Konráda, jehož strany po nějakém čase přijaly za rozhodce ve své věci. Zajímavostí je, že v rámci dokazování se Konrád vydal v koňském sedle a s početnou suitou na obhlídku farností, a když se „na vlastní oči“ přesvědčil o jejich rozloze, vynesl jednak výrok o průběhu farní hranice v Brně, jednak sám fyzicky rozhraničil prostor města a předměstí.

Trojici pramenných sond následně střídá kapitola, která má syntetizující ráz a snaží se postihnout „herce“ a „publikum“, bez kterých byla rituální inscenace objezdů a ochozů nemyslitelná. V odpověď na otázku, kdo a jak se na (re)konstrukci hranice spolupodílel, jsme se dopátrali četných protagonistů zařaditelných zhruba do tří kategorií. Zaprvé bychom mohli jmenovat nositele veřejné autority na čele s panovníkem, kteří dbali o řádné provedení obřadu rozhraničení a chránili právní stav, který jim byl nastolen. Zjistili jsme, že Přemyslovci se málokdy „vlastnoručně“ přičinili o delimitaci, obyčejem naopak bylo, že vysílali své zástupce k žádosti těch, kdo měli na stanovení hranice právní zájem (*petitio*). I když se při transakcích s pozemky ne vždy hovoří o úřední asistenci, zpravidla se dozvídáme, že rozhraničení z rozkazu panovníka brali na svá bedra zeměpanští úředníci. Statistika jejich výskytu je značně pestrá. Nic tak nenasvědčuje, že by hraniční agenda byla některému z nich svěřena do výlučné působnosti. Na panovnickém dvoře se nejčastěji připomíná nejvyšší komorník, který se staral o zeměpánovu pokladnu a zasedal na zemském soudě, kde se řešily spory i nespory týkající se nemovitostí. V rámci územní tzv. hradské správy se vydávali na meze povětšinou kasteláni neboli purkrabí, což byli velitelé panovnickových hradů.

Zadruhé, ve scénáři právního rituálu nesměli chybět ani bývalí ani budoucí vlastníci ohraničovaných nemovitostí. Buď se dostavovali osobně, nebo do terénu vysílali své delegáty. Z pramenů vyplývá, že bez součinnosti obou smluvních partnerů nebo odpůrců sváricích se o hranice nebylo, jak se domoci právní jistoty a stability. Vítěz sporu dával svou přítomností na vědomí, že obhájil svou vlastnickou svrchovanost, o jejímž rozsahu bylo rozhodnuto před soudci, nebo

rozhodci. U převodů si právo žádalo „tělesné“ odevzdání a převzetí nemovitosti, které se dalo ve prospěch nabyvatelů.

Zatřetí, v dějišti ochozů a objezdů se tu a tam setkáváme s lokální komunitou, usazenou v blízkosti stávajících anebo nově zřizovaných mezníků. Není divu, uvážíme-li, že znalost hranic byla nepostradatelná pro venkovany, kteří se je museli naučit rozlišovat při své každodenní činnosti. Někdy se uvádějí jednotlivci a skupinky žijící v hraničním prostoru, někdy je připojena výslovná zmínka o tzv. „vicinátu“. V pramenech a literatuře se tím myslí právní a teritoriální uskupení složené ze sousedů různého společenského postavení, kteří prosazovali jednotně své kolektivní cíle. V hraničních otázkách se angažovali buď společně, nebo za ně jednali starci a rychtáři, braní jako představitelé venkovské elity. Míra zapojení sousedstva přitom kolísala od spíše pasivního vyjádření (ne)souhlasu s úředním postupem po svědeckou účast při ohledávání hranice.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Zkratky

AH	<i>Archaeologia historica</i>
AMB	<i>Archiv města Brna</i>
ANM	<i>Archiv Národního muzea - Národní muzeum</i>
APW	<i>Archiwum Państwowe we Wrocławiu</i>
AUK	<i>Archiv Univerzity Karlovy</i>
BMD	<i>Brno v minulosti a dnes</i>
CDB	<i>Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (eds. Gustav FRIEDRICH et al.)</i>
CDM	<i>Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (eds. Antonín BOČEK, Josef CHYTIL)</i>
Č(s)ČH	<i>Český (Československý) časopis historický</i>
ČMM	<i>Časopis Matice moravské</i>
ČPVP	<i>Časopis pro právní vědu a praxi</i>
FHB	<i>Folia Historica Bohemica</i>
FMSt	<i>Frühmittelalterliche Studien</i>
FTB	<i>Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (ed. Jan Bedřich NOVÁK)</i>
HG	<i>Historická geografie</i>
HRG	<i>Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte</i>
KATALOG	<i>Katalog listin a listů k VII. dílu Českého diplomatáře (ed. Dalibor HAVEL)</i>
MENŠÍK	<i>Jakuba Menšíka z Menštejna O mezech, hranicích, saudu a rozepři mezní i příslušenství jich v království českém 1600 (ed. Hermenegild JIREČEK)</i>
MHB	<i>Mediaevalia Historica Bohemica</i>
MIÖG	<i>Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung</i>
MZA	<i>Moravský zemský archiv</i>
NA	<i>Národní archiv</i>
PHS	<i>Právněhistorické studie</i>
RBM	<i>Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (eds. Karel Jaromír ERBEN, Josef EMLER)</i>
SAP	<i>Sborník archivních prací</i>
SPFFBU	<i>Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity</i>
SSS	<i>Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII.</i>
StA	<i>Staatsarchiv</i>
SUB	<i>Schlesisches Urkundenbuch (ed. Winfried IRGANG)</i>

SVPS	<i>Sborník věd právních a státních</i>
UBSt	<i>Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark (ed. Gerhard PFERSCHY)</i>
VOIGT	<i>Das urkundliche Formelbuch des königl. Notars Heinricus Italicus aus der Zeit der Könige Ottokar II. und Wenzel II. von Böhmen (ed. Johannes VOIGT)</i>
VVM	<i>Vlastivědný věstník moravský</i>
ZRG GA	<i>Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte : Germanistische Abteilung</i>
ZRG KA	<i>Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte : Kanonistische Abteilung</i>

Zkrácené citace z diplomatických edic (název edice, svazek, číslo dokumentu)

CDB VI-I 79	SVITÁK, Zbyněk, KRMÍČKOVÁ, Helena, KREJČÍKOVÁ, Jarmila (eds.). <i>Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae VI-I (1278–1283)</i> . Prague: Sumptibus Academiae scientiarum Rei publicae Bohemicae, 2006, s. 127-129, č. 79.
-------------	--

Prameny archivní

AMB Brno, A 1/1 Sbíрка listin, mandátů a listů, inv. č. 40 (dříve 54).

ANM Praha, Pergamenové listiny, sign. A 41 (dříve A 37).

APW Wrocław, Rep. 88, syg. 21 (dříve 49).

Klášterní archiv v Csorne, bez signatury, *Liber monasterii Gradicensis* ....

MZA Brno, E 7 - Cisterciáci Velehrad, sign. P 15.

MZA Brno, E 10 - Cisterciáčky Tišnov, sign. Y II 8.

MZA Brno, E 55 - Premonstráti Klášterní Hradisko, sign. II 1, SIEBENEICHER, Michael. *Historica relatio de conditoribus primo arcis dein Monasterii Gradicensis* ..., 1676.

MZA Brno, G 10 - Sbíрка rukopisů archivu, inv. č. 269/1, *Anály premonstrátského kláštera v Zábřovicích 1*.

NA Praha, Archivy zrušených klášterů 1, sign. ŘA Karlov - 1.

NA Praha, České gubernium - listiny, inv. č. 22, sign. L II 14.

NKP Praha, ORST, sign. 65 F 001970, MENŠÍK Z MENŠTEJNA, Jakub. *O mezech, hranicích, saudu a rozepřj meznj y přislussenstwj gich w Králowstwj Českém*. Praha: dědicové Jana Schumanna, 1601.

StA Amberg, Kloster Waldsassen 349, fol. 47^v-48^r.

Vědecký aparát CDB uložený v Pracovišti českého diplomatáře při Ústavu pomocných věd historických a archivnictví FF MU.

Prameny vydané

BOČEK, Antonín, CHYTIL, Josef (eds.). *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I-V*. Olomucii-Brunae: Skarnitzl-Winikerii, 1836-1850.

BRANDL, Vincenc (ed.). *Kniha Rožmberská*. Praha: Nákladem Jednoty právnické, 1872.

BRANDL, Vincenc (ed.). *Kniha Tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Mar. Mor.* Brno: nákl. vl., 1868.

ERBEN, Karel Jaromír, EMLER, Josef (eds.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I-II.* Praeae: Haase-Grégerianis, 1855, 1882.

FRIEDRICH, Gustav et al. (eds.). *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I-VI.* Praeae-Olomucii: Wiesneri-Gregri-Sumptibus Academiae Scientiarum Bohemoslovenicae-Universitas Palackiana Olomucensis-Sumptibus Academiae scientiarum Rei publicae Bohemicae, 1904-2006. ISBN 80-200-1522-1.

HAVEL, Dalibor (ed.). *Katalog listin a listů k VII. dílu Českého diplomatáře.* Brno: Maticе moravská, 2011. ISBN 978-80-86488-87-5.

IRGANG, Winfried (ed.). *Schlesisches Urkundenbuch 6 (1291-1300).* Köln: Böhlau, 1998. ISBN 3-412-00197-X.

JIREČEK, Hermenegild (ed.). Jakuba Menšíka z Menštejna O mezech, hranicích, saudu a rozepři mezní i příslušenství jich v království českém 1600. In: TÝŽ (ed.). *Spisy právnícké o právu českém v XVI-tém století.* Vídeň: nákl. vl., 1883, s. 148-218.

NOVÁK, Jan Bedřich (ed.). *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279-1296).* Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1903.

PATERA, Adolf (ed.). Píseň staročeská ze XIII. století: "Slovo do světa stvoření". *Časopis Musea království Českého.* 1878, 52(2), s. 289-294.

PFERSCHY, Gerhard (ed.). *Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark IV (1260-1276).* Wien: Holzhausen, 1975.

SCHULZ, Václav (ed.). *Archiv český XXX. Registra vejpovědní mezní úřadu nejvyššího purkrabství Pražského z let 1508-1577.* Praha: Grégr, 1913.

ŠEBÁNEK, Jindřich. *Archivy zrušených klášterů moravských a slezských 1. Inventář pergamenů z let 1078-1471.* Brno: Země moravskoslezská, 1932.

VOIGT, Johannes (ed.). *Das urkundliche Formelbuch des königl. Notars Heinricus Italicus aus der Zeit der Könige Ottokar II. und Wenzel II. von Böhmen.* Wien: K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1863.

Literatura nepublikovaná (kvalifikační práce apod.)

FÜHRER, Lukáš. *Listina pražských biskupů v pozdním 13. století. Diplomatická analýza a její metody v době transformace.* Brno, 2019. Dizertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí práce Dalibor HAVEL. Práce je dostupná na <<https://theses.cz/>>. [cit. 27.3.2022].

HRABĚTOVÁ, Irena. *Archív kláštera hradištského.* Brno, 1969. Dizertační práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, Filozofická fakulta. Práce je uložena v Ústřední knihovně FF MUNI.

KREJČÍKOVÁ, Jarmila. *Společenská funkce listiny v českém státě v době cizí nadvlády : 1278-1283.* Brno, 1982. Dizertační práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Sáša DUŠKOVÁ. Práce je uložena v Ústřední knihovně FF MUNI.

NOVÁK, Jakub. *Vymezování panství kláštera Hradisko u Olomouce ve středověku.* Olomouc, 2019. Diplomová práce. Palackého Univerzita v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra historie. Vedoucí práce Pavel ŠLÉZAR. Práce je dostupná na <<https://theses.cz/>>. [cit. 27.3.2022].

NOVÁK, Jaromír, ŠTĚPÁN, Václav. *Báňsko-historický výzkum Hrubého Jeseníku a západní části Nízkého Jeseníku ložisek drahých a barevných kovů. 4. Ložisková oblast Ag-Pb-Cu rud v povodí řeky Bystřice-Lošov, Velká Bystřice, Hlubočky, Hrubá Voda*. Praha: Ústřední Ústav geologický, 1984. Strojopis zprávy je uložen v Archivu Geofondu při České geologické službě, sign. P049324.

PACLÍK, Jiří. *Diplomatický příspěvek k otázkám hradištského klášterního velkostatku v 2. polovině 13. století*. Brno, 1954. Seminární práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář diplomatiky a paleografie. Vedoucí práce Jindřich ŠEBÁNEK. Práce je uložena v Ústřední knihovně FF MUNI.

PÁTROVÁ, Karin. *Hmotné zajištění českých kolegiálních kapitul do poloviny 14. století (na příkladě Staré Boleslavi, Litoměřic a Vyšehradu)*. Praha, 2006. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Josef ŽEMLIČKA. Práce je dostupná na <<https://dspace.cuni.cz/>>. [cit. 27.3.2022].

PLÁNSKÁ, Pavla. *Liber monasterii Gradicensis klášterního archivu Csorna (Edice listin z let 1283 - 1310)*. Brno, 2013. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí práce Dalibor HAVEL. Práce je dostupná na <<https://theses.cz/>>. [cit. 27.3.2022].

SUCHÁNKOVÁ, Silvie. *Porta coeli - Listinné originály tišnovského kláštera z let 1283 - 1309 uložené v MZA v Brně*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí práce Dalibor HAVEL. Práce je dostupná na <<https://theses.cz/>>. [cit. 27.3.2022].

ŠIMEČEK, Zdeněk. *Vznik a počátky zemského soudu v Čechách*. Praha, 1953. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Vedoucí práce František GRAUS. Práce je uložena v AUK Praha, FF UK - disertační práce, inv. č. 3180.

ŠVÁBENSKÝ, Mojmír. *E 55 - Premonstráti Klášterní Hradisko (1078) 1200 - 1784 (1800). Katalog, 1. svazek. Úvod. Listiny. Úřední knihy a rukopisy*. Brno, 1978. Strojopis je uložen v badatelně MZA v Brně.

ŠVOMOVÁ, Pavla. *Textová tradice diplomatických pramenů pro klášter Hradisko u Olomouce do r. 1310*. Brno, 2016. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí práce Dalibor HAVEL. Práce je dostupná na <<https://theses.cz/>>. [cit. 27.3.2022].

VÁŠA, Radek. *Codex Velehradensis. Výběrová edice pro léta 1283-1310*. Brno, 2018. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Vedoucí práce Lukáš FÜHRER. Práce je dostupná na <<https://theses.cz/>>. [cit. 27.3.2022].

Literatura publikovaná

ADAMSKA, Anna. The introduction of writing in Central Europe (Poland, Hungary and Bohemia). In: MOSTERT, Marco (ed.). *New Approaches to Medieval Communication*. Turnhout: Brepols, 1999, s. 165-190. ISBN 978-2-503-50814-6.

ALTHOFF, Gerd. *Die Macht der Rituale : Symbolik und Herrschaft im Mittelalter*. Darmstadt: WBG, 2003. ISBN 3-534-14749-9.

ALTHOFF, Gerd, SIEP, Ludwig. Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme vom Mittelalter bis zur französischen Revolution. Der neue Münsterer Sonderforschungsbereich 496. *FMSSt.* 2000, 34, s. 393-412. ISSN 0071-9706.

- VON AMIRA, Karl. Die Handgebärden in den Bilderhandschriften des Sachsenspiegels. *Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse.* 1909, 23, s. 61-264.
- VON AMIRA, Karl, VON SCHWERIN, Claudius. *Rechtsarchäologie : Gegenstände, Formen und Symbole germanischen Rechts.* Berlin-Dahlem: Ahnenerbe-Stiftung, 1943.
- ANDERSEN, Per, MÜNSTER-SWENDSEN, Mia (eds.). *Custom: The Development and Use of a Legal Concept in the Middle Ages.* Copenhagen: DJØF, 2009. ISBN 87-574-2017-3.
- ANN, Alexander. Perambulations and boundary descriptions. In: LE PATOUREL, Jean H. E., LONG, Moira H., PICKLES, May F. (eds.). *Yorkshire Boundaries.* Leeds: Yorkshire Archaeological Society, 1993. s. 39-51. ISBN 978-0-902122-67-3.
- ANTONÍN, Robert et al. *Čtvrtý lateránský koncil a české země ve 13. a 14. století.* Praha: NLN, 2020. ISBN 978-80-7422-585-7.
- ARLINGHAUS, Franz-Josef. Rituale in der historischen Forschung der Vormoderne. *Zeitschrift für neuere Rechtsgeschichte.* 2009, 31, s. 274-291. ISSN 0250-6459.
- BACKMUND, Norbert (ed.). *Monasticon Praemonstratense I.* Straubing: Cl. Attenkofersche Buchdruckerei, 1949.
- BACKMUND, Norbert (ed.). *Monasticon Praemonstratense I-1. 2. ed.* Berlin-New York: De Gruyter, 1983. ISBN 978-3-11-008917-2.
- BADER, Karl S. Arbitr arbitrator seu amicabile compositor. *ZRG KA.* 1960, 46, s. 239-276. ISSN 0323-4142.
- BADER, Karl S. *Der schwäbische Untergang: Studien zum Grenzrecht und Grenzprozess im Mittelalter.* Freiburg im Breisgau: J. Waibel, 1933.
- BADER, Karl S. *Studien zur Rechtsgeschichte des mittelalterlichen Dorfes 1-3.* Wien: Böhlau, 1957-1973. ISBN 3-205-07102-6.
- BAKALA, Jaroslav. Počátky těžby kovů v Nížkém Jeseníku a vznik Horního Benešova. In: TÝŽ. *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Výbor z článků a studií.* Brno: Maticе moravská, 2002, s. 347-372. ISBN 80-86488-08-X.
- BARCIAK, Antoni. *Czechy a ziemię południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku : Polityczno-ideologiczne problemy ekspansji czeskiej na ziemię południowej Polski.* Katowice: Uniwersytet Śląski, 1992. ISBN 83-226-0434-3.
- BAUER, Reinhard. *Die ältesten Grenzbeschreibungen in Bayern und ihre Aussagen für Namenkunde und Geschichte.* München: Verband für Orts- und Flurnamenforschung in Bayern, 1988.
- BAUER, Reinhard. Frühmittelalterliche Grenzbeschreibungen als Quelle für die Namenforschung. In: DEBUS, Friedhelm (ed.). *Frühmittelalterliche Grenzbeschreibungen und Namenforschung.* Heidelberg: Winter, 1992, s. 35-60. ISBN 978-3-533-04571-7.
- BÄUML, Franz Heinrich. Varieties and Consequences of Medieval Literacy and Illiteracy. *Speculum.* 1980, 55, s. 237-265. ISSN 0038-7134.
- BERGER, Karl. *Die Besiedlung des deutschen Nordmährens im 13. und 14. Jahrhunderte.* Brünn: Deutscher Volksschulverband in Mähren, 1933.
- BLÁHOVÁ, Marie. Die Formelbücher im přemyslidischen Böhmen. In: GUYOTJEANNIN, Olivier, MORELLE, Laurent, SCALFATI, Silio P. (eds.). *Les formulaires. Compilation et*

circulation des modèles d'actes dans l'Europe médiévale et moderne. Prague: Karolinum, 2018, s. 295-311. ISBN 978-80-246-3831-7.

BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha: Libri, 2001. ISBN 80-7277-024-1.

BLÁHOVÁ, Marie. Mezi pamětí a právem: pamětní zápisy jako historický pramen. *SAP*. 2018, 68(1), s. 6-18. ISSN 0036-5246.

BLÁHOVÁ, Marie. Pamětní zápisy (akty) v českých zemích od konce 10. do konce 13. století. *Historia Slavorum Occidentis*. 2012, 2 (1), s. 72-84. ISSN 2084-1213.

BOBOWSKI, Bogdan. Rozgraniczenie dóbr jednostek osadniczych i innych przestrzemi ziemskich w średniowieczu : (na przykładzie Śląska, Wielkopolski, Pomorza i Rugii). *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*. 2008, 63(2), s. 221-228. ISSN 0037-7511.

BOHÁČ, Zdeněk. Újezdy a Lhoty. Příspěvek k dějinám osídlení středověkých Čech. *HG*. 1974, 12, s. 3-25. ISSN 0323-0988.

BOHÁČ, Zdeněk. Vesnice v sídelní struktuře předhusitských Čech. *HG*. 1983, 21, s. 37-116. ISSN 0323-0988.

BOHÁČEK, Miroslav. *Einflüsse des römischen Rechts in Böhmen und Mähren*. Mediolani: Giuffrè, 1975.

BOHÁČEK, Miroslav. Das römische Recht in der Praxis der Kirchengenichte der böhmischen Länder im 13. Jahrhundert. *Studia Gratiana*. 1967, 11, s. 273-304. ISSN 1971-4726.

BOHÁČEK, Miroslav. Římské a kanonické právo v díle Všehrdově. *PHS*. 1961, 7, s. 147-199. ISSN 0079-4929.

BOHÁČEK, Miroslav. Římské právo v listinné praxi českých zemí 12.-15. století. *SAP*, 1974, 24(2), s. 461-486. ISSN 0036-5246.

BOHÁČEK, Miroslav. Římské právo v právním vývoji českých zemí. In: VARCL, Ladislav et al. *Antika a česká kultura*. Praha: Academia, 1978, s. 189-204.

BOLINA, Pavel. Byl hrad Svojanov u Poličky posledním centrem tzv. úsobrnské provincie? (Příspěvek k historii moravsko-českého pomezí II.). *ČMM*. 2005, 124(1), s. 3-46. ISSN 0323-052X.

BOLINA, Pavel. Pokus o modelové řešení některých problémů kolonizace a vzniku hradů v Nížkém Jeseníku. *AH*. 2002, 27, s. 163-178. ISSN 0231-5823.

BOLINA, Pavel, ŠLÉZAR, Pavel. K problematice falz vzniklých při majetkových sporech hradištského kláštera na severu Dražanské vrchoviny. *ČMM*. 2006, 125(2), s. 307-342. ISSN 0323-052X.

BOROVSKÝ, Tomáš. *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno: Maticе moravská, 2005. ISBN 80-86488-22-5.

BRANDI, Karl. Grundfragen historischer Geographie und der Plan des historischen Atlas. In: TÝŽ. *Ausgewählte Aufsätze*. Oldenburg-Berlin: Stalling, 1938, s. 469-490.

BRANDL, Vincenc. *Glossarium illustrans bohemico-moraviae historiae fontes*. Brünn: Winiker, 1876.

BRANDL, Vincenc. Staročeské právo mezní. *Právník*. 1869, 8, s. 117-127, 155-166. ISSN 0231-6625.

BRÄNDLI, Paul J. Mittelalterliche Grenzstreitigkeiten im Alpenraum. *Mitteilungen des Historischen Vereins des Kantons Schwyz*. 1986, 78, s. 19-188. ISSN 2234-9588.

- BRETHOLZ, Bertold. *Die Pfarrkirche St. Jakob in Brünn*. Brünn: Rohrer, 1901.
- BRIE, Siegfried. *Die Lehre vom Gewohnheitsrecht: eine historisch-dogmatische Untersuchung I. Geschichtliche Grundlegung (bis zum Ausgang des Mittelalters)*. Breslau: M. & H. Marcus, 1899.
- BRIGGS, Charles Fairbank. Literacy, Reading and Writing in the Medieval West. *Journal of Medieval History*. 2000, 26, s. 397-420. ISSN 0304-4181.
- BRUNNER, Heinrich. *Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde*. Reprint. Aalen: Scientia, 1961.
- BÜHLER(-REIMANN), Theodor. Die Grenzziehung als Musterbeispiel von faktischem Handeln mit direkten Rechtswirkungen. In: MORSAK, Louis C., ESCHER, Markus (eds.). *Festschrift für Louis Carlen zum 60. Geburtstag*. Zürich: Schulthess, 1989, s. 587-601. ISBN 978-3-7255-2710-6.
- BÜHLER, Theodor. *Rechtsquellenlehre 2. Rechtsquellentypen*. Zürich: Schulthess, 1980. ISBN 978-3-7255-2056-5.
- BÜHLER, Theodor. *Rechtsschöpfung und Rechtswahrung an der Schnittstelle zwischen Mündlichkeit und Schriftlichkeit aufgrund von mittelalterlichen Rechtsquellen insbesondere aus Mitteleuropa*. Baden-Baden: Nomos, 2012. ISBN 978-3-03751-429-0.
- BUJAK, Franciszek. *Studia nad osadnictwem Małopolski*. wyd. 2. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2001. ISBN 83-7063-316-1.
- BÜNZ, Enno. Grenzenloses Mittelalter? Beobachtungen und Überlegungen zur Geschichte, Gestalt und Funktion von Grenzen. In: GIERSIEPEN, Helga, STIELDORF, Andrea Stieldorf (eds.). *Über Grenzen hinweg - Inschriften als Zeugnisse kulturellen Austauschs*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 2020, s. 11-52. ISBN 978-3-506-70313-2.
- BYLINA, Stanisław. *Drogi - granice - most : studia o przestrzeni publicznej i sakralnej w średniowieczu*. Warszawa: PAN, 2012. ISBN 978-83-63352-05-9.
- VAN CAENEGEM, Raoul Charles. *History of European civil procedure*. Tübingen: Mohr, 1973.
- VAN CAENEGEM, Raoul Charles. La Preuve dans le droit du Moyen Âge occidental - Rapport de Synthèse. In: *La preuve 2. Moyen âge et temps modernes*. Bruxelles: Ed. de la Libr. Encyclopedique, 1965, s. 691-754.
- CALASSO, Francesco. *Medio evo del diritto*. Milano: Guifré, 1954.
- CLANCHY, Michael T. *From Memory to Written Record. England 1066-1307*. 2. ed. Oxford: Blackwell, 1996. ISBN 978-0-631-17823-1.
- CORDES, Albrecht. Grenzzeichen und Grenzschutz im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit. In: JUNIUS, Hartwig (ed.). *Recht und Vermessung. Eigentumssicherung im Wandel der Zeit*. Stuttgart: Wittwer 1993, s. 6-34. ISBN 978-3-87919-171-0.
- ČÁDA, František. Význam formulářů pro právní historii. *Všehrd*. 1923, 4(7), s. 129-135. ISSN 1210-5740.
- DAVIES, Wendy. *Small Worlds : The Village Community in Early Medieval Brittany*. London: Duckworth, 1988. ISBN 978-0-7156-2155-4.
- DAVIES, Wendy, FOURACRE, Paul J. Conclusion: property and power in early medieval Europe. In: TÍŽ (eds.). *Property and power in the early Middle Ages*. Cambridge: CUP, 1995, s. 245-271. ISBN 0-521-52225-0.

DILCHER, Gerhard. Jacob Grimm als Jurist. In: HENNING, Dieter, LAUER, Bernhard (eds.). *Die Brüder Grimm: Dokumenten ihres Lebens und Wirkens: Ausstellung Fidericianum Kassel, 1. Juni-15. September 1985*. Kassel: Weber & Weidemeyer, 1985, s. 25-41. ISBN 978-3-925272-01-1.

DILCHER, Gerhard. Mittelalterliche Rechtsgewohnheit als methodisch-theoretisches Problem. In: TÝŽ et al. *Gewohnheitsrecht und Rechtsgewohnheiten im Mittelalter*. Berlin: Duncker & Humblot, 1992, s. 21-65. ISBN 978-3-428-07500-3.

DILCHER, Gerhard. Mittelalterliches Recht und Ritual in ihrer wechselseitigen Beziehung. *FMSt.* 2007, 41, s. 297-316. ISSN 0071-9706.

DILCHER, Gerhard et al. *Gewohnheitsrecht und Rechtsgewohnheiten im Mittelalter*. Berlin: Duncker & Humblot, 1992. ISBN 978-3-428-07500-3.

DOHNAL, Martin, ŠÍDA, Petr. Historické způsoby značení pozemkových hranic a problematika tzv. mohylovitých útvarů. *Archeologie ve středních Čechách*. 2007, 11(2), s. 635-652. ISSN 1214-3553.

DOLEŽALOVÁ, Eva, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Die Erforschung der Entstehung und Ausprägung des Pfarreinetzes bis zum Beginn der hussitischen Revolution in der tschechischen Geschichtswissenschaft. In: KRUPPA, Nathalie (ed.). *Pfarreien im Mittelalter : Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008, s. 83-98. ISBN 978-3-525-35892-4.

DOLEŽEL, Jiří. K etnické struktuře středověké kolonizace Dražanské vrchoviny. *AH*. 2003, 28, s. 123-173. ISSN 0231-5823.

DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy 8. Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306*. Praha: Tempsky, 1882.

DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy 9. Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306 (Stát a národství)*. Praha: Tempsky, 1884.

DUŠKOVÁ, Sáša. Fälschungen böhmischer Königsurkunden im 13. Jahrhundert. In: *Fälschungen im Mittelalter 4. Diplomatische Fälschungen 2*. Hannover: Hahn, 1988, s. 597-615. ISBN 978-3-7752-5155-6.

DUŠKOVÁ, Sáša. Formulář Tobiáše z Bechyně v světle listin pražských biskupů. *SPFFBU - řada historická (C)*. 1965, 14(12), s. 53-71. ISSN 0231-7710.

DUŠKOVÁ, Sáša. Zur Problematik der vermeintlich aus dem 13. Jahrhundert stammenden Urkundenfälschungen in den böhmischen Ländern. *Archivmitteilungen*. 1991, 41(4), s. 179-185. ISSN 0004-038X.

DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. *Královský dvůr Václava II*. České Budějovice: Veduta, 2011. ISBN 978-80-86829-73-9.

DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana, ZELENKA, Jan. *Curia ducis, curia regis : panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha: Historický ústav, 2011. ISBN 978-80-7286-182-8.

EBEL, Wilhelm. *Jacob Grimm und die deutsche Rechtswissenschaft*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963.

EBEL, Wilhelm. Recht und Form. Vom Stilwandel im deutschen Recht. In: TÝŽ. *Probleme der deutschen Rechtsgeschichte*. Göttingen: Schwartz, 1978. ISBN 978-3-509-01028-2.

ELBEL, Petr. Hospodářské zázemí kláštera Hradiště u Olomouce v 11. a 12. století. In: JAN, Libor, OBŠUSTA, Petr (eds.). *Ve stopách sv. Benedikta*. Brno: Matice moravská ve spolupráci se Západomoravským muzeem v Třebíči, 2002, s. 39-56. ISBN 80-86488-09-8.

ENDEMANN, Wilhelm. *Civilprozessverfahren nach der kanonischen Lehre*. Zvláštní otisk z Zeitschrift für deutschen Civilprozess. Berlin: Heymann, 1890.

VAN ENGEN, John H. The Twelfth Century : Reading, Reason, and Revolt in a World of Custom. In: NOBLE, Thomas F. X., VAN ENGEN, John H. (eds.). *European transformations : the long twelfth century*. Notre Dame: NDU Press, 2012, s. 17-44. ISBN 0-268-08762-8.

ERBEN, Wilhelm. Deutsche Grenzaltertümer aus den Ostalpen. *ZRG GA*. 1922, 43, s. 1-65. ISSN 0323-4045.

FEINE, Hans Erich. *Kirchliche Rechtsgeschichte*. 5. Aufl. Köln-Wien: Böhlau, 1972. ISBN 978-3-412-38972-7.

FERULÍK, Alois. Hranice domašovského lesa. *VVM*. 1966, 18(1), s. 106-109. ISSN 0323-2581.

FIALA, Zdeněk. K otázce funkce našich listin do konce 12. stol. *SPFFBU - řada historická (C)*. 1960, 9(7), s. 5-34. ISSN 0231-7710.

FIALA, Zdeněk. K počátkům listin v Čechách. *Sborník historický*. 1953, 1, s. 27-45.

FIALA, Zdeněk. Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II. (1247-1253-1278). *SAP*. 1951, 1 (1), s. 165-294. ISSN 0036-5246.

FIALOVÁ, Eva. Několik poznámek k metodickým problémům studia formulářových sbírek. *Archivum Trebonense*. 1986, 6, s. 121-147. ISSN 0231-7486.

FIEDLEROVÁ, Naďa. K rukopisné tradici Rožmberské knihy. *Studie o rukopisech*. 2016, 46, s. 3-41. ISSN 0585-5691.

FIEDLEROVÁ, Naďa; RAZIM, Jakub. Representing Rituals in medieval Bohemia : Circuitio in the Documents of the Late 13th Century. *Studia historica Brunensia*. 2018, 65(1), s. 63-77. ISSN 1803-7429.

FICHTENAU, Heinrich. *Arenga : Spätantike und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln*. Graz: Böhlau Nachf., 1957.

FLODR, Miroslav. *Brněnské městské právo : zakladatelské období (-1359)*. Brno: Matice moravská, 2001. ISBN 80-86488-00-4.

FOLTÝN, Dušan et al. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-026-8.

FOURACRE, Paul J. Placita and the settlement of disputes in Later Merovingian Francia. In: TÝŽ, DAVIES, Wendy (eds.). *The settlement of disputes in early medieval Europe*. Cambridge: CUP, 1992, s. 23-43. ISBN 978-0-521-42895-8.

FOWLER, Linda. Forms of arbitration. In: KUTTNER, Stephan (ed.). *Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1976, s. 133-147.

FRIEDRICH, Gustav. *O kanceláři a listinách markrabí moravských Vladislava a Přemysla (1198-1239) : příspěvek k české diplomatice*. Praha: Nákladem Královské České Společnosti Nauk v kommissi u Fr. Řivnáče, 1896.

FRITZE, Wolfgang Hermann. Phänomene und Probleme des westslawischen Bauerntums am Beispiel des frühpremyslidischen Böhmen. In: TÝŽ. *Frühzeit zwischen Ostsee und Donau* :

Ausgewählte Beiträge zum geschichtlichen Werden im östlichen Mitteleuropa vom 6. bis zum 13. Jahrhundert. Berlin: Duncker & Humblot, 1982, s. 167-208. ISBN 3-428-05151-3.

FÜHRER, Lukáš. Papež jako iudex ordinarius omnium? Moravské kláštery a papežské soudnictví ve 13. století. In: ELBEL, Petr, FÜHRER, Lukáš, SCHMIDT, Ondřej (eds.). *Pod ochranou svatého Petra? Morava a papežství ve středověku a raném novověku.* Brno: Munipress, 2021, s. 133-147. ISBN 978-80-210-9947-0.

FÜHRER, Lukáš. Plenitudo apostolicae potestatis a církevní správa olomouckého biskupství. Vztahy kurie k moravským biskupům a kléru ve 13. století. In: ELBEL, Petr, FÜHRER, Lukáš, SCHMIDT, Ondřej (eds.). *Pod ochranou svatého Petra? Morava a papežství ve středověku a raném novověku.* Brno: Munipress, 2021, s. 71-89. ISBN 978-80-210-9947-0.

GEARY, Patrick. Extra-judicial means of conflict resolution. In: *La giustizia nell'alto medioevo (secoli V-VIII) 1.* Spoleto: Presso la Sede del Centro, 1995, s. 569-601.

GILISSEN, John. *La coutume.* Turnhout: Brepols, 1982. ISBN 978-2-503-36000-3.

GOEZ, Elke. *Pragmatische Schriftlichkeit und Archivpflege der Zisterzienser : Ordenszentralismus und regionale Vielfalt, namentlich in Franken und Altbayern (1098-1525).* Münster-Hamburg-London: Lit, 2003. ISBN 3-8258-6491-X.

GÓRECKI, Piotr. Communities of Legal Memory in Medieval Poland, c. 1200-1240. *Journal of Medieval History.* 1998, 24, s. 127-154. ISSN 0304-4181.

GRAUS, František. *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské 1-2.* Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953-1957.

GRIMM, Dieter. Rechtswissenschaft und Geschichte. In: TÝŽ (ed.). *Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften 2.* München: C.H. Beck, 1976, 9-34. ISBN 978-3-406-04943-9.

GRIMM, Jacob. Deutsche Grenzaltertümer. In: TÝŽ. *Kleinere Schriften 2. Abhandlungen zur Mythologie und Sittenkunde.* Berlin: Dümmler, 1865, s. 30-74.

GRIMM, Jacob. *Deutsche Rechtsaltertümer 1-2.* 4. Aufl. Darmstadt: WBG, 1965.

HAGENEDER, Othmar. *Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich : von den Anfängen bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts.* Graz: Böhlau, 1967.

HÄRTEL, Reinhard. Urkundengebrauch und Zeugenbeweis im Hochmittelalter. *Archiv für Diplomatik.* 2019, 65, s. 15-45. ISSN 0066-6297.

HAVEL, Dalibor. K benediktinskému skriptoriu v Klášterním Hradisku u Olomouce ve 12. století : Metodická sonda. In: Novák, František (ed.). *Campana - codex - civitas. Miroslav Flodr octogenario.* Brno: Archiv města Brna, 2009, s. 136-176. ISBN 978-80-86736-14-3.

HAVEL, Dalibor. *Listinné písmo v českých zemích na přelomu 13. a 14. století.* Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4750-1.

HEIDECKER, Karl Josef. Communication by written texts in court cases : Some charter evidence (ca. 800-ca. 1100). In: MOSTERT, Marco (ed.). *New Approaches to Medieval Communication.* Turnhout: Brepols, 1999, s. 101-126. ISBN 978-2-503-50814-6.

HEROLD, Paul. Intertextualität im Kontext von Urkunden. *MIÖG.* 2004, 112, s. 141-162. ISSN 0073-8484.

HEYDENREUTER, Reinhard. Historische Grenzräume und Begrenzungen. Zur Rechtsgeschichte der Grenze. In: SCHREIBER, Waltraud; GRUNER, Carola (eds.). *Raum und Zeit. Orientierung durch Geschichte.* Neuried: Ars Una, 2009, s. 367-390. ISBN 978-3-89391-820-1.

- HIS, Rudolf. *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters 1-2*. Leipzig: Weicher, 1920-1935.
- HLAVÁČEK, Ivan. Die böhmischen Landtafeln als Produkt der höchsten Landesgerichtsbarkeit im Mittelalter (ein Forschungsbericht). In: NICOLAJ, Giovanna (ed.). *La diplomatica dei documenti giudiziari (dai placiti agli acta - secc. XII-XV)*. Roma: Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica, 2004, s. 479-497. ISBN 88-7125-265-9.
- HLAVÁČEK, Ivan. Poznámky k itinerářům a mobilitě pražských a olomouckých biskupů konce 13. století. In: DOLEŽALOVÁ, Eva et al. (eds.). *Od knížat ke králům : sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Praha: NLN, 2007, s. 209-218. ISBN 978-80-7106-896-9.
- HLAVÁČEK, Ivan. The use of charters and other documents in Przemyslide Bohemia. In: HEIDECKER, Karl (ed.). *Charters and the Use of the Written Word in Medieval Society*. Turnhout: Brepols, 2000, s. 133-144. ISBN 978-2-503-50771-2.
- HLAVÁČEK, Ivan, KAŠPAR, Jaroslav, NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. vyd. Jinočany: H & H, 2002. ISBN 80-7319-004-4.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia. In: HRDINA, Jan, ZILYNSKÁ Blanka (eds.). *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*. Praha: Filosofia, 2007, s. 23-32. ISBN 978-80-7007-262-2.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Ke kulturním poměrům vyšehradské kapituly počátkem 13. století. Hledíková. *FHB*. 1980, 2, s. 129-173. ISSN 0231-7494.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích : od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, 2005. ISBN 80-7106-709-1.
- HORNA, Richard. *K dějinám moravských úředníků 1. Dvorskí úředníci moravští do r. 1411*. Praha: Jan Kapras, 1922.
- HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis střední a severní Moravy. Okres olomoucký, okres prostějovský*. Olomouc: Krajské nakladatelství, 1959.
- HOSÁK, Ladislav. Středověká kolonisace v oblasti Jeseníků. *Časopis Společnosti přátel starožitností*. 1955, 63(2), s. 65-78. ISSN 1210-924X.
- HOSÁK, Ladislav, INDRA, Bohumír, JAŠKOVÁ, Marie. *Hranice : dějiny města 1. Od nejstarších dob do války třicetileté*. Hranice: MNV, 1969.
- HRUBÝ, František. *Severní Morava v dějinách*. Brno: Družstvo Moravského kola spisovatelů, 1947.
- HRUBÝ, Václav. *Tři studie k české diplomatice*. Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1936.
- HUDÁČEK, Pavol. Právne postavenie vdovy v stredovekom Uhorsku do roku 1222 a otázka venného. *Historický časopis*. 2013, 61(2), s. 227-262. ISSN 0018-2575.
- HUDSON, John G. H. Introduction: Customs, Laws, and the Interpretation of Medieval Law. In: ANDERSEN, Per, MÜNSTER-SWENDSEN, Mia (eds.). *Custom: The Development and Use of a Legal Concept in the Middle Ages*. Copenhagen: DJØF, 2009, s. 1-16. ISBN 87-574-2017-3.
- HÜRLIMANN, Katja. Erinnern und aushandeln. Grenzsicherung in den Dörfern im Zürcher Untertanengebiet um 1500. In: MEIER, Thomas, SABLONIER, Roger (eds.). *Wirtschaft und Herrschaft : Beiträge zur ländlichen Gesellschaft in der östlichen Schweiz (1200-1800)*. Zürich: Chronos, 1999, s. 163-186. ISBN 978-3-905313-18-5.
- HURT, Rudolf. *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě 1 (1205-1650)*. Olomouc: Akademie Velehradská, 1934.

HURT, Rudolf. *Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Brně – Zábrdovicích*. Brno: Musejní spolek, 1969.

HYAMS, Paul R. The Charter as a Source for the Early Common Law. *Journal of Legal History*. 1991, 12, s. 173-189. ISSN 0144-0365.

CHADT-ŠEVĚTÍNSKÝ, Jan Evangelista. *Dějiny lesů a lesnictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Písek: nákl. vl., 1913.

CHARVÁT, Petr. Zpracování železa v písemných pramenech českého středověku do počátku 14. století (s přihlédnutím k výzkumu v Chýnici). *Archeologické rozhledy*. 1985, 37(2), 181-185. ISSN 0323-1267.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420 III. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-3807-2.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Václav II. : král český a polský*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-841-9.

CHARVÁTOVÁ, Kateřina. Ženská větev cisterckého řádu v Čechách a na Moravě (13.-15. století). *MHB*. 1991, 1, s. 297-315. ISSN 0862-979X.

IWANAMI, Atsuko. *memoria et oblivio : Die Entwicklung des Begriffs memoria in Bischofs- und Herrscherurkunden des Hochmittelalters*. Berlin: Duncker & Humblot, 2004. ISBN 978-3-428-11418-4.

JAN, Libor (ed.). *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno: Statutární město Brno-Archiv města Brna, 2013. ISBN 978-80-86736-36-5.

JAN, Libor. Deset "purkrabích" na dvoře Přemysla Otakara II. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana, ZELENKA, Jan (eds.). *Dvory a rezidence ve středověku 2. Skladba a kultura dvorské společnosti*. Praha: Historický ústav, 2008, s. 81-90. ISBN 978-80-7286-134-7.

JAN, Libor. Institucionalizace zemského soudu a formování šlechtické zemské obce. In: MALÍŘ, Jiří, VLČEK, Radomír (eds.). *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*. Brno: Matice moravská, 2002, s. 33-40. ISBN 80-86488-04-7.

JAN, Libor. Ivanovice na Hané, Orlovice a johanitský řád. (Příspěvek k poznání struktury a ekonomiky rytířských duchovních řádů do konce 15. století). *ČMM*. 1992, 111(2), s. 199-226. ISSN 0323-052X.

JAN, Libor. Modřice ve středověku. In: MITÁČEK, Jiří et al. *Modřice : dějiny města*. Modřice: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně pro Muzejní spolek Modřice a Město Modřice, 2017, s. 145-182. ISBN 978-80-7275-103-7.

JAN, Libor. Několik postřehů k vývoji panovnické komory, soudů a správy země. In: CHOCHOLÁČ, Bronislav, MALÍŘ, Jiří (eds.). *Pocta Janu Janákovi : předsedovi Matice moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci*. Brno: Matice moravská, 2002, s. 75-83. ISBN 80-86488-07-1.

JAN, Libor. Statuta Konráda Oty a problémy jejich historické a právněhistorické interpretace. *ČMM*. 2017, 136(1), s. 3-34. ISSN 0323-052X.

JAN, Libor. Templáři v Čejkovicích. *SPFFBU - řada historická (C)*. 2000, 49 (47), s. 47-69. ISSN 0231-7710.

JAN, Libor. Úřad lovčího na Moravě ve 13. a na začátku 14. století. *Vyškovský sborník*. 1999, 1, s. 19-36. ISBN 80-238-4918-2.

- JAN, Libor. *Václav II. : král na stříbrném trůnu : 1283-1305*. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-257-1544-4.
- JAN, Libor. *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno: Matice moravská, 2006. ISBN 80-86488-27-6.
- JAN, Libor. *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno: Matice moravská, 2000. ISBN 80-210-2480-1.
- JAN, Libor. Zrod zemského soudu v Čechách. In: BARCIAK, Antoni (ed.). *Kultura prawna w Europie Środkowej*. Katowice: Instytut Górnośląski, 2006, s. 227-239. ISBN 83-86053-62-3.
- JAN, Libor, JANIŠ, Dalibor (eds.). *Ad iustitiam et bonum commune : proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*. Brno: Matice moravská, 2010. ISBN 978-80-86488-65-3.
- JANIŠ, Dalibor. Nalézání práva a zemské soudnictví v českých zemích. In: JAN, Libor, JANIŠ, Dalibor (eds.). *Ad iustitiam et bonum commune : proměny zemského práva v českých zemích ve středověku a raném novověku*. Brno: Matice moravská, 2010, s. 23-67. ISBN 978-80-86488-65-3.
- JANIŠ, Dalibor. Úvahy nad počátky zemských desk na Moravě. In: CHOCHOLÁČ, Bronislav, JAN, Libor, KNOZ, Tomáš (eds.). *Nový Mars Moravicus, aneb, Sborník příspěvků, jež věnovali prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*. Brno: Matice Moravská, 1999, s. 243-250. ISBN 80-902304-6-6.
- JANIŠ, Dalibor. Vztah městského a zemského práva a jeho odraz v nejstarších privilegiích pro město Brno: (k problematice utváření středověkých měst v českých zemích). *BMD*. 2011, 24, s. 12-33. ISSN 0524-689X.
- JANIŠ, Dalibor. *Zemské soudnictví na Moravě vrcholného středověku*. Brno: Matice moravská, 2013. ISBN 978-80-86488-98-1.
- JANIŠ, Dalibor, KOHOUTEK, Jiří. Královské hrady východní Moravy a jejich úloha v mocenském a správním systému ve 13. a 14. století. *AH*. 2003, 28, s. 357-374. ISSN 0231-5823.
- JANIŠ, Dalibor, ŠENKÝŘOVÁ, Jana. Hranice statků a pozemků: jejich zachycení v písemných (právních) pramenech. *AH*. 2004, 29(1), s. 193-202. ISSN 0231-5823.
- JIREČEK, Hermenegild. O soudu mezním dle práva českého a moravského. *Časopis Musea Království českého*. 1858, 32(2), s. 171-186.
- JIREČEK, Hermenegild. *Prove : historický slovar slovanského práva*. Brno: nákl. vl., 1904.
- JIREČEK, Hermenegild. *Das Recht in Böhmen und Mähren I/1-2*. Prag: Carl Bellmann, 1865-1866.
- JIREČEK, Hermenegild. *Slovanské právo v Čechách a na Moravě 1-2*. Praha: Karel Bellmann, 1863-1864.
- JIREČEK, Hermenegild. *Über Eigenthumsverletzungen und deren Rechtsfolgen nach dem altböhmischen Rechte. Ein Beitrag zur Geschichte des Rechtes in Österreich*. Wien: Druck der Mechitharisten-Buchdruckerei, 1855.
- JOHANEK, Peter. Zur rechtlichen Funktion von Traditionsnotiz, Traditionsbuch und früher Siegelurkunde. In: CLASSEN, Peter (ed.). *Recht und Schrift im Mittelalter*. Sigmaringen: Thorbecke, 1977, s. 131-162.
- JOKEŠ, Petr. *Farní organizace na středověké západní Moravě*. Brno: Matice moravská, 2011. ISBN 978-80-86488-83-7.

JOP, Robert. W sprawie metod badania granic średniowiecznych. In: JAWORSKA, Aleksandra, JOP, Robert (eds.). *Nauki pomocnicze historii: teoria, metody badań, dydaktyka*. Warszawa: DiG, 2013, s. 239-252. ISBN 978-83-7181-763-2.

JUREK, Tomasz. *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*. Poznań: Poznańskie Tow. Przyjaciół Nauk, 1996. ISBN 83-7063-159-2.

JUREK, Tomasz. Die Rechtskraft von Urkunden im mittelalterlichen Polen. In: ADAMSKA, Anna, MOSTERT, Marco (eds.). *The development of literate mentalities in East Central Europe*. Turnhout: Brepols, 2004, s. 59-91. ISBN 2-503-51449-9.

KACZMAREK, Michał. ...in libro vite memoriter exarata. Modlitwy wypominkowe konwentu kamienieckiego za sprawujących władze. *Przegląd historyczny*. 1985, 76(3), s. 505-532, zde s. 527. ISSN 0033-2186.

KADLEC, Jaroslav. Bischof Tobias und die Prager Diözese während seiner Regierungszeit (1278-1296). In: SCHWAIGER, Georg, STABER, Josef (eds.). *Regensburg und Böhmen : Festschrift zur Tausendjahrfeier des Regierungsantrittes Bischof Wolfgangs von Regensburg und der Errichtung des Bistums Prag*. Regensburg: Verlag des Vereins für Regensburger Bistumsgeschichte, 1972, s. 119-172.

KALHOUS, David. Úvahy nad možnostmi poznání sociální struktury raně středověkého přemyslovského knížectví. *Praehistorica*, 2019, 34(2), s. 29-82. ISSN 0231-5432.

KAPRAS, Jan. Der altböhmisches Grenzeid im Grabe unter dem Rasen. Ein Beitrag zur Geschichte des Ordalwesens. *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*. 1916, 34, s. 283-322. ISSN 0044-3638.

KAPRAS, Jan. Literatura českých právních dějin. In: *Památník Spolku českých právníků Všehrd (1868-1918)*. Praha: Všehrd, 1918, s. 13-46.

KAPRAS, Jan. *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1908.

KAPRAS, Jan. Mezní přísaha v českém právu. *SVPS*. 1915, 15, s. 286-298.

KAPRAS, Jan. *Právní dějiny zemí koruny České I-II/I*. Praha: Unie, 1913.

KARP, Hans-Jürgen. *Grenzen in Ostmitteleuropa während des Mittelalters: Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Grenzlinie aus dem Grenzsäum*. Köln: Böhlau, 1972. ISBN 3-412-93172-1.

KASER, Max. *Das römische Privatrecht 1. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*. 2. Aufl. München: Beck, 1971. ISBN 978-3-406-01406-2.

KASER, Max. *Das römische Privatrecht 2. Die nachklassischen Entwicklungen*. 2. Aufl. München: Beck, 1975. ISBN 978-3-406-01429-1.

KASER, Max, HACKL, Karl. *Das römische Zivilprozessrecht*. 2. Aufl. München: C.H. Beck, 1996. ISBN 3-406-40490-1.

KAUFMANN, Ekkehard. Rechtsquellen. In: ERLER, Adalbert et al. (eds.). *HRG 4*. Berlin: Schmidt, 1990, sl. 335-337. ISBN 978-3-503-00015-9.

KEJŘ, Jiří. Právní kultura českého středověku. *Minulostí Západočeského kraje*. 1996, 31, s. 7-25. ISSN 0544-3830.

KEJŘ, Jiří. Pronikání kanonického práva do českého státu ve středověku. *Revue církevního práva*. 1997, 3(3), s. 137-155. ISSN 1211-1635.

- KEJŘ, Jiří. Die Urkunde als Beweismittel im Gerichtsverfahren im mittelalterlichen Böhmen. In: ADAMSKA, Anna, MOSTERT, Marco (eds.). *The development of literate mentalities in East Central Europe*. Turnhout: Brepols, 2004, s. 51-58. ISBN 2-503-51449-9.
- KELLER, Hagen. Die Entfaltung der mittelalterlichen Schriftkultur im europäischen Kontext. Schriftgebrauch und Kommunikationsverhalten im gesellschaftlich-kulturellen Wandel vom 5. bis zum 13. Jahrhundert. In: HÄRTEL, Reinhard et al. (eds.). *Schriftkultur zwischen Donau und Adria bis zum 13. Jahrhundert*. Klagenfurt: Wieser, 2008, s. 15-45. ISBN 978-3-85129-806-2.
- KELLER, Hagen. Die Entwicklung der europäischen Schriftkultur im Spiegel der mittelalterlichen Überlieferung. Beobachtungen und Überlegungen. In: LEIDINGER, Paul, METZLER, Dieter (eds.). *Geschichte und Geschichtsbewußtsein. Festschrift für Karl-Ernst Jeismann zum 65. Geburtstag*. Münster: Institut für Didaktik der Geschichte, 1990, s. 171-204.
- KIERSNOWSKI, Ryszard. Znaki graniczne w Polsce średniowiecznej. *Archeologia Polski*. 1960, 5(2), s. 257-289. ISSN 0003-8180.
- KIRÁLY, Péter. Copia privilegiorum Monasterii Gradicensis. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 2007, 52, s. 207-214. ISSN 0039-3363.
- KLABOUCH, Jiří, PROCHÁZKA, Vladimír. Předpisy a obyčeje mezního práva v životě českého venkovského lidu v 17. a 18. století. *Český lid*. 1956, 43(4), s. 158-162. ISSN 0009-0794.
- KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. 2. vyd. Praha: NLN, 2012. ISBN 978-80-7422-140-8.
- KLECKER, Christine. Die Oberlausitzer Grenzurkunde. Landesausbau im Spannungsfeld von Landschaft und Herrschaftsbildung. In: AURIG, Rainer, HERZOG, Steffen, LÄSSIG, Simone (eds.). *Landesgeschichte in Sachsen : Tradition und Innovation*. Bielefeld: Verlag für Regionalgeschichte, 1997, s. 29-40. ISBN 3-89534-210-6.
- KLIMEK, Tomáš. Určování směru v textech českého středověku z 12.-14. století. *MHB*. 2011, 14(2), s. 25-59. ISSN 0862-979X.
- KLIMEK, Tomáš. *Krajiny českého středověku*. Praha: Dokořán, 2014. ISBN 978-80-7363-585-5.
- KLOß, Ferdinand. Das räumliche Bild der Grundherrschaft in Böhmen bis zum Ende des 12. Jahrhunderts. *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*. 1932, 70, s. 1-26, s. 133-220; 1933, 71, s. 1-93; 1934, 72, s. 103-112. ISSN 1212-6020.
- KNOLL, Vilém. Intestátní dědická posloupnost v českém středověkém právu zemském a městském. *ČPVP*. 2012, 20(3), s. 235-244. ISSN 1210-9126.
- KOBLER, Michael. *Das Schiedsgerichtswesen nach bayerischen Quellen des Mittelalters*. München: Beck, 1967.
- KOPIČKOVÁ, Božena. Ženské cisterciácké kláštery v Čechách a na Moravě ve vztahu k církevní hierarchii (13.-počátek 15. století). *ČČH*. 1993, 91(3), s. 385-400. ISSN 0862-6111.
- KOŘAN, Jan. *Přehledné dějiny československého hornictví I*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1955.
- KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy v českém právu zemském*. Praha: Bursík a Kohout, 1926.
- KRAUSE, Hermann. Dauer und Vergänglichkeit im mittelalterlichen Recht. *ZRG GA*. 1958, 75, s. 206-251. ISSN 0323-4045.
- KREJČÍKOVÁ, Jarmila. Diplomatická činnost v českém státě v letech interregna. *SPFFBU - řada historická (C)*. 1989-1990, 38-39, s. 147-164. ISSN 0231-7710.

KRENIG, Ernst-Günther. Mittelalterliche Frauenklöster nach den Konstitutionen von Citeaux unter besonderer Berücksichtigung fränkischer Nonnenkonvente. *Analecta Sacri Ordinis Cisterciensis*. 1954, 10, s. 1-105. ISSN 0393-1870.

KUBŮ, Eduard. Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420). *HG*. 1979, 18, s. 205-232. ISSN 0323-0988.

VON KÜNßBERG, Eberhard. Geheime Grenzzeugen. In: DIEHL, Adolf et al. *Grenzrecht und Grenzzeichen*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1940, s. 68-83.

KUTNAR, František, MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. vyd. Praha: NLN, 1997. ISBN 80-7106-252-9.

LABUDA, Gerard (ed.). *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*. 1-7. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1961-1982. ISBN 83-04-00080-6.

LANDAU, Peter. *Jus patronatus : Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts*. Köln: Böhlau, 1975. ISBN 978-3-412-11575-3.

LAPÁČEK, Jiří. Úřad a obec pŕhoncí. *Sborník Státního okresního archivu Přerov*. 2007, 15, s. 5-30. ISSN 1214-4762.

LE BRAS, Gabriel, LEFEBVRE, Charles, RAMBAUD, Jacqueline. *L'âge classique, 1140-1378 : sources et théorie du droit*. Paris: Sirey, 1965.

LENCZOWSKI, Franciszek. Zarys dziejów klasztoru Cystersów w Kamieńcu Żąbkowickim na Śląsku w wiekach średnich. *Nasza Przeszłość*. 1964, 19, s. 61-103. ISSN 0137-3218.

LINDNER, Dominikus. *Die Lehre von der Inkorporation in ihrer geschichtlichen Entwicklung*. München: M. Hueber, 1951.

LITEWSKI, Wiesław. *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordines iudicarii 1-2*. Kraków: Wydawnictwo UJ, 1999. ISBN 83-233-1231-1.

LUKAČKA, Ján. Ohraničovanie majetkových celkov v stredoveku. *AH*. 2004, 29, s. 61-65. ISSN 0231-5823.

LUPOI, Maurizio. *The origins of the European legal order*. Cambridge: CUP, 2000. ISBN 0-521-62107-0.

MACEK, Josef. Osada. Z terminologii średniowiecznego osadnictwa. *Kwartalnik historii kultury materialnej*. 1977, 25(3), s. 359-373. ISSN 0023-5881.

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. 5. vyd. Praha: NLN, 2010. ISBN 978-80-7422-048-7.

MAISEL, Witold. *Archeologia prawna Europy*. Warszawa: PWN, 1989. ISBN 83-01-07691-7.

MALINIAK, Pavol. *Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta humanitných vied, 2009. ISBN 978-80-8083-914-7.

MALÝ, Karel. Zemský soud ve struktuře stavovského práva a právní kultury. In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (ed.). *Traditio et cultus : miscellanea historica Bohemica : Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*. Praha: Karolinum, 1993 s. 109-117. ISBN 80-7066-762-1.

MALZER, Christian. Das älteste Kopialbuch des Klosters Waldsassen : Überlegungen zur identitätsstiftenden Bedeutung einer pragmatischen Quelle aus dem Zisterzienserorden. In: APPL,

- Tobias, KNEDLIK, Manfred Knedlik (eds.). *Oberpfälzer Klosterlandschaft : die Klöster, Stifte und Kollegien der Oberen Pfalz*. Regensburg: Pustet, 2016, s. 87-102. ISBN 978-3-7917-2759-2.
- MARKOV, Josef. *České žalobní formuláře a reformy Přemysla II. a Karla IV.* Bratislava: Učená společnost Šafaříkova, 1936.
- MARKOV, Josef. *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.-XVII. století*. Praha: Academia, 1967.
- MARKOV, Josef. *Přípravné řízení procesní v českém právu zemském XIII.-XVII. stol.* Bratislava: Právnická fakulta university Komenského, 1930.
- MARKOV, Josef. Původ-sok a jeho místo v systému českého středověkého průvodního řízení. *SVPS*. 1928, 28, s. 347-394.
- MARKOVÁ, Markéta. Hranice a hraničení jako medievistické téma. In: SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Hranice v krajinách*. Praha: Academia-Historický ústav, 2020, s. 19-45. ISBN 978-80-200-3063-4.
- MARKOVÁ, Markéta. *Hranice a hraničení v českých zemích ve středověku*. Praha: NLN, 2022. ISBN 978-80-7422-810-0.
- MARKOVÁ, Markéta. Vymezování hranic a jejich značení v přírodě ve středověku. In: ŠIMŮNEK, Robert (ed.). *Regiony - časoprostorové průsečíky?* Praha: Historický ústav, 2008 s. 98-106. ISBN 978-80-7286-129-3.
- MAŘÍKOVÁ, Martina. Středověké mlýny v českých zemích (archeologické a písemné prameny). *MHB*. 2005, 10, s. 89-148. ISSN 0862-979X.
- MATUSZEWSKI, Jacek. *Vicinia id est : poszukiwania alternatywnej koncepcji staropolskiego opola*. Łódź: Wydawn. Uniwersytetu Łódzkiego, 1991. ISBN 978-83-7016-510-9.
- MAURER, Helmut. "Grenznachbarn" und boni homines. Zur Bildung kommunikativer Gruppen im hohen Mittelalter. In: PETERSOHN, Jürgen (ed.). *Mediaevalia Augiensia : Forschungen zur Geschichte des Mittelalters*. Stuttgart: Thorbecke, 2001, s. 101-123. ISBN 978-3-7995-6654-4.
- MAURER, Helmut. Über Grenzen und Mauern in der Landschaft des hohen Mittelalters. In: SIGEL, Brigitt (ed.). *Stadt- und Landmauern 3. Abgrenzungen - Ausgrenzungen in der Stadt und um die Stadt*. Zürich: vdf Hochschulverlag an der ETH Zürich, 1999, s. 9-14. ISBN 3-7281-2511-3.
- MAYALI, Laurent (ed.). *La coutume / Custom 2. Europe occidentale médiévale et moderne / Medieval and modern western Europe*. Bruxelles: De Boeck, 1990. ISBN 978-2-8041-1418-3.
- MEDEK, Václav. *Dějiny olomoucké arcidiecéze : osudy moravské církve do konce 14. věku 1.* Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1971.
- MEICHE, Alfred. Die Oberlausitzer Grenzjurkunde vom Jahre 1241 und die Burgwarde Ostrusna, Trebista und Godobi. *Neues Lausitzisches Magazin*. 1908, 84, s. 145-251. ISSN 1439-2712.
- MERTA, Jiří. Zásobování města Brna železem v období středověku. *Forum Urbes Medii Aevi*. 2011, 6, s. 184-193.
- MODZELEWSKI, Karol. *Chłopi w monarchii wczesnopiastowskiej*. Wrocław: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1987. ISBN 83-04-02599-X.
- MODZELEWSKI, Karol. Opole, centena, pagus. Versuch einer komparativen Auffassung der Landgemeinde und Territorialverwaltung. In: WÜNSCH, Thomas (ed.). *Das Reich und Polen : Parallelen, Interaktionen und Formen der Akkulturation im hohen und späten Mittelalter*. Ostfildern: Thorbecke, 2003, s. 119-127. ISBN 3-7995-6659-7.

- MOLDENHAUER, Rüdiger. Grenzen und Grenzbeschreibungen in Mecklenburg. *ZRG GA*. 1981, 98, s. 236-275. ISSN 0323-4045.
- MOSTERT, Marco. New approaches to medieval communication? In: TÝŽ (ed.). *New Approaches to Medieval Communication*. Turnhout: Brepols, 1999, s. 15-37. ISBN 978-2-503-50814-6.
- MÜLLER, Jan-Dirk. Visualität, Geste, Schrift. Zu einem neuen Untersuchungsfeld der Mediävistik. In: TÝŽ. *Mediävistische Kulturwissenschaft. Ausgewählte Studien*. Berlin: de Gruyter, 2010, s. 253-266. ISBN 978-3-11-023094-9.
- MÜLLER, Jan-Dirk. Writing-Speech-Image. The Competition of Signs. In: STARKEY, Kathryn, WENZEL, Horst (eds.). *Visual Culture and the German Middle Ages*. NY: Palgrave, 2005, s. 35-52, zde s. 37-40. ISBN 978-1-4039-6444-1.
- MÜLLER, Václav. Půhončí. List z právních dějin moravských. In: BIDLO, Jaroslav, FRIEDRICH, Gustav, KROFTA, Kamil (eds.). *Sborník prací historických k šedesátým narozeninám dvor. rady prof. dra Jaroslava Golla*. Praha: Historický klub, 1906, s. 233-245.
- MYŚLIWSKI, Grzegorz. Boundaries and men in Poland from the twelfth to the sixteenth century: the case of Masovia. In: ABULAFIA, David, BEREND, Nora (eds.). *Medieval Frontiers: Concepts and Practices*. Aldershot: Ashgate, 2002, s. 217-237. ISBN 978-0-7546-0522-5.
- MYŚLIWSKI, Grzegorz. Boundary Delimitation in Medieval Poland. In: KIRSCHBAUM, Stanislav J. (ed.). *Historical Reflections on Central Europe*. New York: St. Martin's Press, 1999, s. 27-36. ISBN 978-0-312-22006-8.
- MYŚLIWSKI, Grzegorz. *Człowiek średniowiecza wobec czasu i przestrzeni (Mazowsze od XII do poł. XVI wieku)*. Warszawa: Wydawnictwo Krupski i S-ka, 1999. ISBN 978-83-86117-24-6.
- MYŚLIWSKI, Grzegorz. 'Pamiętnicy'. Ludzie sędziwi jako źródła wiedzy o przeszłości na ziemiach polskich (do końca XVI w.). In: MICHAŁOWSKI, Roman et al. (eds.). *Europa barbarica, Europa christiana. Studia mediaevalia Carolo Modzelewski dedicata*. Warszawa: DiG, 2008, s. 113-126. ISBN 978-83-7181-554-6.
- NEHLSSEN-VON STRYK, Karin. Der römisch-kanonische Zivilprozeß in der gesellschaftlichen Realität des 13. Jahrhunderts. In: TÁŽ. *Rechtsnorm und Rechtspraxis in Mittelalter und früher Neuzeit : ausgewählte Aufsätze*. Berlin: Duncker & Humblot, 2012, s. 89-100. ISBN 978-3-428-13360-4.
- NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-305-1.
- NĚMEC, Igor et al. *Slova a dějiny*. Praha: Academia, 1980.
- NEVILLE, Cynthia J. *Land, Law and People in Medieval Scotland*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010. ISBN 978-0-7486-3958-8.
- NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozessrecht : Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*. Heidelberg: Springer, 2012. ISBN 978-3-642-23482-8.
- NOVÁČEK, Karel et al. *Kladrubský klášter 1115-1421 : osídlení, architektura, artefakty*. Dolní Břežany: Scriptorium, 2010. ISBN 978-80-87271-18-6.
- NOVÁK, Jakub. Kopcovité útvary z hlíny a kamene jako prostředek k vymezení hranic území v písemných pramenech kláštera Hradisko u Olomouce. *AH*. 2020, 45(1), s. 255-277. ISSN 0231-5823.

- NOVÁK, Jakub. Sídlištní struktura šternberského panství ve 14. století. *MHB*. 2020, 23(2), s. 65-103. ISSN 0862-979X.
- NOVÁK, Jaromír. K vývoji dolování drahých a barevných kovů na severní Moravě. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci*. 1979, 201, s. 1-9. ISSN 0139-617X.
- NOVOTNÝ, David. "Presentibus Vlrico de Costel et Iohanne de Wissenowe." K problematice identifikace osob ve středověkých listinách. In: KALOUS, Antonín, STEJSKAL, Jan, ŠRÁMEK, Josef (eds.). *Jedinec a evropská společnost od středověku do 19. století*. Olomouc: FF UPOL, 2014, s. 169-183. ISBN 978-80-87895-15-3.
- NOVOTNÝ, Jaroslav. Mani, půhončí a lovci (k právní a sociální diferenciaci moravské feudální společnosti). *ČMM*. 1957, 76(1-2), s. 3-20. ISSN 0323-052X.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I/1-4*. Praha: Laichter, 1912-1937.
- NOVÝ, Rostislav. *Listiny pražských biskupů XI.-XIV. století : diplomaticko-správní rozbor*. Praha: UK, 1961.
- NOVÝ, Rostislav. Nejstarší český urbář z let 1283-84. *ČsČH*. 1960, 8(2), s. 210-227. ISSN 0045-6187.
- OESTMANN, Peter. *Wege zur Rechtsgeschichte: Gerichtsbarkeit und Verfahren*. Köln: Böhlau, 2015. ISBN 978-3-8252-4295-4.
- OGRIS, Werner. Jacob Grimm und die Rechtsgeschichte. In: TÝŽ. *Elemente europäischer Rechtskultur : rechtshistorische Aufsätze aus den Jahren 1961-2003*. Wien: Böhlau, 2003, s. 239-262. ISBN 3-205-77101-X.
- OPPELTOVÁ, Jana. Narativní prameny vzniklé v prostředí premonstrátské kanonie Klášterní Hradisko v Olomouci v 17. a 18. století. In: MACKOVÁ, Marie, OPPELTOVÁ, Jana (eds.). *Slavme chvíli ... Sborník k 70. narozeninám Jana Bistrického*. Ústí nad Orlicí: Státní okresní archiv, 1999, s. 83-121. ISBN 80-902082-8-2.
- OSTWALDT, Lars. Was ist ein Rechtsritual? In: SCHULZE, Reiner (ed.). *Symbolische Kommunikation vor Gericht in der Frühen Neuzeit*. Berlin: Duncker & Humblot, 2006, s. 125-152. ISBN 978-3-428-52037-4.
- OTT, Emil. *Das Eindringen des kanonischen Rechts : seine Lehre und wissenschaftliche Pflege in Böhmen und Mähren während des Mittelalters*. Zvláštní otisk z Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Weimar: Böhlau, 1913.
- OTT, Emil. Působení práva církevního na rozvoj řízení soudního vůbec a v českých zemích zvlášť. *Právník*. 1877, 16, s. 1-16, 73-85, 109-121, 145-154, 182-188, 217-229, 253-263, 289-297, 325-331, 361-371, 397-412, 433-439, 469-476, 511-515, 541-545, 577-582, 613-620, 653-660, 685-689. ISSN 0231-6625.
- PALACKÝ, František. Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků, in: CHARVÁT, Jaroslav (ed.). *Dílo Františka Palackého I. Práce historické*. Praha: Mazáč, 1941, s. 321-417.
- PAUK, Marcin Rafał. *Działalność fundacyjna możnowładztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI - XIII wiek)*. Kraków: Societas Vistulana, 2000. ISBN 83-88385-03-8.
- PEŘINKA, František Václav. Klášter „Vallis Mariae“ v Oslavanech. *Sborník historického kroužku*. 1909, 10, s. 13-24. ISSN 1803-3091.
- PETKE, Wolfgang. Die Pfarrei in Mitteleuropa im Wandel vom Früh- zum Hochmittelalter. In: BÜNZ, Enno, FOUQUET, Gerhard (eds.). *Die Pfarrei im späten Mittelalter*. Ostfildern: Thorbecke, 2013, s. 21-60. ISBN 978-3-7995-6877-7.

- PETRÁČEK, Tomáš. *Nevolníci a svobodní, kníže a velkostatek : fenomén darovaných lidí přemyslovských zemí 10.-12. století*. Praha: Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0796-8.
- PICHLER, Franz. Der Grenzstreit zwischen den Klöstern St. Lambrecht und Lilienfeld im Mariazeller Gebiet. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*. 1990, 81, s. 15-40. ISSN 0437-5890.
- PINKAVA, Viktor. O některých podvržených listinách kláštera hradištského. *ČMM*. 1909, 33(4), s. 392-400. ISSN 0862-3384.
- PLANCK, Julius Wilhelm. *Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter 1-2*. Braunschweig: Schwetschke und Sohn, 1879.
- PLÖCHL, Willibald M. *Geschichte des Kirchenrechts 2. Das Kirchenrecht der abendländischen Christenheit 1055 bis 1517*. 2. Aufl. Wien: Herold, 1962.
- PODWIŃSKA, Zofia. *Zmiany form osadnictwa wiejskiego na ziemiach polskich we wcześniejszym średniowieczu : żreb, wieś, opole*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971.
- POKLUDA, Zdeněk. *Moravští Šternberkové. Panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům*. Praha: NLN, 2012. ISBN 978-80-7422-181-1.
- POLC, Jaroslav V. Církevní správa v Čechách do poloviny 14. století. In: TÝŽ. *Česká církev v dějinách*. Praha: Akropolis, 1999, s. 29-81. ISBN 80-85770-75-X.
- POLVANI, Carlo Maria. *Authentic interpretation in canon law : reflections on a distinctively canonical institution*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1999. ISBN 88-7652-822-9.
- PRASEK, Vincenc. Tresty na porušení hranic a "mezní vůl". *Selský archiv*. 1905, 4(1), s. 37-39. ISSN 1804-3968.
- PRAŽÁK, Jiří. Ke kritice českých aktů XII. století. *SAP*. 1958, 8(1), s. 130-153. ISSN 0036-5246.
- PRAŽÁK, Jiří. Rozšíření aktů v přemyslovských Čechách: k počátkům české listiny. In: MALÝ, Karel (ed.). *Poceta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*. Praha: Universita Karlova, 1975, s. 29-40.
- PROFOUS, Antonín at al. *Místní jména v Čechách : jejich vznik, původní význam a změny 1-5*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1947-1960.
- PROCHÁZKA, Rudolf. Zrod středověkého města na příkladu Brna (K otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech). *Mediaevalia archaeologica*. 2000, 2, s. 7-146. ISSN 1801-139X.
- PRUCEK, Josef. "...Meta que vulgo dicitur kopecz...". *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*. 1972, 154, s. 8-10. ISSN 0139-617X.
- PSÍK, Richard. Formulářové sbírky a jejich zpřístupnění. Stav a perspektivy. In: KRAFL, Pavel (ed.). *Almanach medievisty-editora*. Praha: Historický ústav, 2011, s. 81-88. ISBN 978-80-7286-189-7.
- PSÍKOVÁ, Jiřina. Příspěvky k diplomacie vyšehradských listin 12. století. *Archivum Trebonense*. 1973, 2, s. 1-43. ISSN 0231-7486.
- RAU, Susanne. *Räume: Konzepte, Wahrnehmungen, Nutzungen*. Frankfurt am Main: Campus, 2013. ISBN 978-3-593-39847-1.
- RAZIM, Jakub. Klášter Hradiště ve sporu o domašovský les. Příspěvek k dějinám mezního práva ve středověku. *PHS*. 2020, 50(3), s. 11-33. ISSN 0079-4929.

- REITER, Ilse. Grenze. In: CORDES, Albrecht (ed.). *HRG 2*. 2. Aufl. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2012, sl. 541-546. ISBN 978-3-503-07912-4.
- REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001. ISBN 80-85927-85-3.
- REYNOLDS, Susan. *Kingdoms and Communities in Western Europe 900-1300*. Oxford: Clarendon, 1990. ISBN 978-0-19-821999-6.
- REYNOLDS, Susan. Rationality and collective judgement in the law of Western Europe before the twelfth century. *Quaestiones medii aevi novae*. 2000, 5, s. 3-19. ISSN 1427-4418.
- ROUČKA, Bohuslav, RŮŽIČKA, Vladimír. *Pracovní heslář českého právněhistorického terminologického slovníku*. Praha: Ústav státu a práva Československé akademie věd, 1975.
- ROUMY, Franck. Complementum justitiae exhibere : La fortune d'une clause de chancellerie pontificale aux XIIe et XIIIe siècle. In: MAUSEN, Yves, CONDORELLI, Orazio, ROUMY, Franck, SCHMOECKEL, Mathias (eds.). *Der Einfluss der Kanonistik auf die europäische Rechtskultur 4. Prozessrecht*. Köln-Wien: Böhlau, 2014, s. 231-252. ISBN 978-3-412-21699-3.
- ROUMY, Franck. Silentium perpetuum et absolutio ab impetitione : L'expression de la sentence définitive et de la requête irrecevable dans la procédure canonique des XIIe et XIIIe siècles. *Bulletin of Medieval Canon Law NS*. 2014, 31, s. 125-145. ISSN 0146-2989.
- SABLONIER, Roger. Schriftlichkeit, Adelsbesitz und adliges Handeln im 13. Jahrhundert. In: OEXLE, Otto Gerhard, PARAVICINI, Werner (eds.). *Nobilitas: Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1997, s. 67-100. ISBN 978-3-525-35448-3.
- SASSE, Barbara. *Die Sozialstruktur Böhmens in der Frühzeit: historisch-archäologische Untersuchungen zum 9.-12. Jahrhundert*. Berlin: Duncker & Humblot, 1982. ISBN 3-428-05202-1.
- SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický království Českého*. Praha: Bursík a Kohout, 1909.
- SELLERT, Wolfgang. Gewohnheit, Formalismus und Rechtsritual im Verhältnis zur Steuerung sozialen Verhaltens durch gesatztes Recht. In: DUCHHARDT, Heinz, MELVILLE, Gert (eds.). *Im Spannungsfeld von Recht und Ritual. Soziale Kommunikation in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Köln: Böhlau, 1997, s. 29-47. ISBN 978-3-412-04597-5.
- SELLERT, Wolfgang. Schiedsgericht. In: ERLER, Adalbert et al. (eds.). *HRG 4*. Berlin: Schmidt, 1990, sl. 1386-1393. ISBN 978-3-503-00015-9.
- SCHICH, Winfried. Die "Grenze" im östlichen Mitteleuropa im hohen Mittelalter. *Siedlungsforschung*. 1991, 9, s. 135-146. ISSN 0175-0046.
- SCHLENZ, Johannes. *Das Kirchenpatronat in Böhmen : Beiträge zu seiner Geschichte und Rechtsentwicklung*. Prag: Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik, 1928.
- SCHLINKER, Steffen. *Litis contestatio : eine Untersuchung über die Grundlagen des gelehrten Zivilprozesses in der Zeit vom 12. bis zum 19. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Klostermann, 2008. ISBN 978-3-465-04054-5.
- SCHLOSSER, Hans. Renuntiationen. In: ERLER, Adalbert et al. (eds.). *HRG 4*. Berlin: Schmidt, 1990, sl. 901-903. ISBN 978-3-503-00015-9.
- SCHLOSSER, Hans. *Spätmittelalterlicher Zivilprozess nach bayerischen Quellen. Gerichtsverfassung und Rechtsgang*. Köln: Böhlau, 1971. ISBN 978-3-412-42671-2.

SCHLOTHEUBER, Eva. Die Zisterzienserinnengemeinschaften im Spätmittelalter. In: FELTEN, Franz J., RÖSENER, Werner (eds.). *Norm und Realität : Kontinuität und Wandel der Zisterzienser im Mittelalter*. Berlin: LIT, 2009, s. 265-284. ISBN 978-3-643-10408-3.

SCHMELZEISEN, Gustav Klemens. Rechtsfindung im Mittelalter? *ZRG GA*. 1974, 91, s. 73-89. ISSN 0323-4045.

SCHMID, Heinrich Felix. *Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslavischem Boden und ihre Entwicklung während des Mittelalters*. Weimar: Böhlau, 1938.

SCHMIDT-WIEGAND, Ruth. Gebärdensprache im mittelalterlichen Recht. *FMSt*. 1982, 16, s. 363-379. ISSN 0071-9706.

SCHMIDT-WIEGAND, Ruth. Recht und Gesetz im Spannungsfeld zwischen Schriftlichkeit und Mündlichkeit im Mittelalter. *FMSt*. 1993, 27(1), s. 147-166. ISSN 0071-9706.

SCHNEIDER, Reinhard. Grenzen und Grenzziehung im Mittelalter. Zu ihrer begrifflichen, rechtlichen und politischen Problematik. In: BRÜCHER, Wolfgang, FRANKE, Peter Robert (eds.). *Probleme von Grenzregionen : das Beispiel SAAR-LOR-LUX-Raum*. Saarbrücken: SDV, 1987, s. 9-27.

SCHNEIDER, Reinhard. Lineare Grenzen - vom frühen bis zum späten Mittelalter. In: HAUBRICHS, Wolfgang, SCHNEIDER, Reinhard (eds.). *Grenzen und Grenzregionen = Frontières et régions frontalières = Borders and border regions*. Saarbrücken: Saarbrücker Druckerei und Verlag, 1994, s. 51-68. ISBN 978-3-925036-83-5.

SCHOTT, Clausdieter. Karl Siegfried Bader 1905-1998. *ZRG GA*. 2002, 119, s. 1-14. ISSN 0323-4045.

SCHULZ, Jindřich, HOSÁK, Ladislav. Příspěvek k lokalizaci lesa Střelná. *VVM*. 1966, 18(2), s. 235-244. ISSN 0323-2581.

SIEMS, Harald. Flurgrenzen und Grenzmarkierungen in den Stammesrechten. In: BECK, Heinrich, DENECKE, Dietrich, JANKUHN, Herbert (eds.). *Untersuchungen zur eisenzeitlichen und frühmittelalterlichen Flur in Mitteleuropa und ihrer Nutzung I*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, s. 267-309. ISBN 978-3-525-82395-8.

SIMMERDING, Franz X. *Grenzzeichen, Grenzsteinsetzer und Grenzfrevler: ein Beitrag zur Kultur-, Rechts- und Sozialgeschichte*. München: Dt. Verein für Vermessungswesen, Landesverein Bayern, 1999. ISBN 978-3-923825-08-0.

SIMON, Dieter. *Untersuchungen zum Justinianischen Zivilprozeß*. München: C.H. Beck, 1969.

SITTIG, Wolfgang. Wilhelm Erben. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*. 1965, 56, s. 165-213. ISSN 0437-5890.

SNOEK, Jan A. M. Defining 'rituals'. In: KREINATH, Jens et al. (eds.). *Theorizing Rituals. Issues, Topics, Approaches, Concepts*. Leiden: Brill, 2006, s. 3-14. ISBN 978-90-04-15342-4.

SOMMER, Petr. *Svatý Prokop : z počátků českého státu a církve*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-732-0.

STARÝ, Marek. Jakub Menšík z Menštejna. In: GÁBRIŠ, Tomáš, HORÁK, Ondřej, TAUCHEN, Jaromír (eds.). *Školy, osobnosti, polemiky. Pocta Ladislavu Vojáčkovi k 65. narozeninám*. Brno: The European Society for History of Law, 2017, s. 522-537. ISBN 978-80-87475-51-5.

STARÝ, Marek. *Přední klenot zemský : větší zemský soud království českého v době rudolfínské*. Praha: Auditorium, 2014. ISBN 978-80-87284-38-4.

STEINS, Achim. Der ordentliche Zivilprozeß nach den Offizialatsstatuten. *ZRG KA*. 1973, 59, s. 191-262. ISSN 0323-4142.

STIEBER, Miloslav. *K vývoji správy : vliv českých živlů na správu v Dolních a Horních Rakousích a její význam pro rakouský exekuční process*. Praha: Česká Akademie, 1901.

STOLLBERG-RILINGER, Barbara. *Rituale*. Frankfurt: Campus, 2013. ISBN 978-3-593-39956-0.

STUTZ, Ulrich. Recenze na BADER, Karl S. Der schwäbische Untergang ... *ZRG GA*. 1935, 55, s. 332-338. ISSN 0323-4045.

SVITÁK, Zbyněk. Listiny vyhotovené společně vydavatelem i příjemcem. (Příspěvek ke každodennosti při vyhotovování listin v době interregna 1278-1283). In: *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka : sborník příspěvků*. Brno: MZA, 2000, s. 175-183. ISBN 80-238-7225-7.

ŠEBÁNEK, Jindřich. Listiny přímětické a jiné naše listiny na patronátní práva z doby přemyslovské. *SPFFBU - řada historická (C)*. 1956, 5(3), s. 79-102. ISSN 0231-7710.

ŠEBÁNEK, Jindřich. Moderní padělky v moravském diplomatáři Bočkově do r. 1306. *ČMM*. 1936, 60, s. 27-84 a 455-499. ISSN 0323-052X.

ŠEBÁNEK, Jindřich. *Studie o kanceláři Dětricha, biskupa olomouckého (1281-1302)*. Zvláštní otisk z Časopisu Matice Moravské. Brno: nákl. vl., 1926.

ŠEBÁNEK, Jindřich. Das Verhältnis zur Urkunde als methodischer Faktor der diplomatischen Arbeit. *SPFFBU - řada historická (C)*. 1959, 8(7), s. 5-19. ISSN 0231-7710.

ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Sáša. Česká listina doby přemyslovské I (Listina nižších feudálů duchovních - listina feudálů světských). *SAP*. 1956, 6(1), s. 136-211. ISSN 0036-5246.

ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Sáša. Česká listina v době přemyslovské (nástin vývoje). *SPFFBU*. 1964, 13(11), s. 51-72. ISSN 0231-7710.

ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Sáša. *Kritický komentář k Moravskému diplomatáři : zpracování látky z III. svazku Bočkova moravského kodexu*. Praha: SPN, 1952.

ŠEBÁNEK, Jindřich, DUŠKOVÁ, Sáša. *Listina v českém státě doby Václava I. (u nižších feudálů a u měst)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.

ŠEBÁNEK, Jindřich, FIALA, Zdeněk, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol. *Česká diplomatika do r. 1848*. 2. vyd. Praha: SPN, 1971.

ŠILHAN, Jindřich. Mistr Jindřich z Osové Bítýšky. *VVM*. 1978, 30(3), s. 315-316. ISSN 0323-2581.

ŠLANCAROVÁ, Věra. Architektonický vývoj Brna ve 13. století. *AH*. 2007, 32, s. 81-91. ISSN 0231-5823.

ŠLÉZÁR, Pavel. Období raného středověku (30. léta 6. století - 1213). In: BUREŠOVÁ, Jana (ed.). *Uničov. Historie moravského města*. Uničov: Město Uničov, 2013, s. 45-51. ISBN 978-80-260-4400-0.

ŠLÉZAR, Pavel. Sády, kopy a "výprask na pamětnou". Hranice ve středověké krajině Dražanské vrchoviny. *VVM*. 2007, 59(2), s. 155-161. ISSN 0323-2581.

ŠLÉZAR, Pavel, NOVÁK, Jakub. Komunikace jako hraniční body v listinách kláštera Hradisko. In: MARTÍNEK, Jan (ed.). *Výzkum historických cest v interdisciplinárním kontextu*. Brno: Centrum dopravního výzkumu v.v.i., 2019, s. 61-70. ISBN 978-80-88074-72-4.

- ŠPŮROVÁ, Markéta. Identifikace svědků v listinách královské rodiny v době Václava I. a jejich vztah k panovnickému dvoru. In: DVORÁČKOVÁ-MALÁ, Dana (ed.). *Dvory a rezidence ve středověku*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006, s. 9-19. ISBN 80-7286-095-X.
- ŠPŮROVÁ, Markéta. Svědkové v listinách Václava I. a jeho bratra markraběte Přemysla (třicátá léta 13. století). *MHB*. 2003, 9, s. 57-95. ISSN 0862-979X.
- ŠRÁMEK, Josef. "Aby události neunikly paměti." Středověká listinná falza a kláštery. *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis*. 2009, 2, s. 13-37. ISSN 1803-411X.
- ŠTACHOVÁ, Nad'a. Ke sporu hradiského opata Budiše s Albertem z Lešan 26. 11. 1279. Úvaha o zemském právu v období tzv. prvního interregna. In: KNOLL, Vilém, KARHANOVÁ, Martina (eds.). *Naděje právní vědy. Býkov 2007*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 174-179. ISBN 978-80-7380-122-9.
- ŠTACHOVÁ, Nad'a. Komunikace na pomezí hranic na příkladu právních vztahů se zahraničním prvkem. In: TAUCHEN, Jaromír, SCHELLE, Karel (eds.). *Státoprávní vztahy českého státu a římskoněmecké říše ve středověku a jejich důsledky pro další vývoj*. Ostrava: Key Publishing, 2012, s. 53-63. ISBN 978-80-87475-25-6.
- ŠTACHOVÁ, Nad'a. Law of Obligations in Light of the Bohemian Diplomatic Documents of the Thirteenth Century. *Journal on European History of Law*. 2011, 2, s. 160-164. ISSN 2042-6402.
- ŠTACHOVÁ, Nad'a. Obligační právo ve světle českého diplomatického materiálu 13. století. In: KNOLL, Vilém (ed.). *Naděje právní vědy. Býkov 2010*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 139-150. ISBN 978-80-7380-323-0.
- ŠTACHOVÁ, Nad'a. Šlechtické testamenty v listinné praxi českých zemí do roku 1306. *ČPVP*. 2012, 3, s. 245-256. ISSN 1210-9126.
- ŠTĚPÁN, Václav. Listina hradištského kláštera údajně z roku 1269. *Z dějin hutnictví*. 1986, 15, s. 18-41. ISSN 0139-9810.
- ŠUJAN, František. *Nejstarší zřízení zemské na Moravě*. 2. vyd. Brno: nákl. vl., 1926.
- TEIGE, Josef. *Úmluva : příspěvek k diplomatice zápisů desk zemských království Českého*. Praha: Frant. Bačkovský, 1893.
- TEIGE, Josef. *Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradištského u Olomouce (až do r. 1300)*. Zvláštní otisk z Věstníku královské české Společnosti nauk v Praze. Praha: Královská Česká Společnost Nauk, 1893.
- TEPLÝ, Jaroslav. Příspěvek k problematice okrsku zvaného v listinných pramenech "circuitus". *Východočeský sborník historický*. 1997, 6, s. 9-32. ISSN 1213-1733.
- TESNIÈRE, Lucien. Les noms slaves et russes de la frontière. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*. 1930, 30, s. 174-195. ISSN 0037-9069.
- TEUSCHER, Simon. *Erzähltes Recht : lokale Herrschaft, Verschriftlichung und Traditionsbildung im Spätmittelalter*. Frankfurt am Main-New York: Campus, 2007. ISBN 978-3-593-38494-8.
- TRUSEN, Winfried. *Anfänge des gelehrten Rechts in Deutschland : ein Beitrag zur Geschichte der Frührezeption*. Wiesbaden: Franz Steiner, 1962.
- TYSZKA, Przemysław. Postrzeganie granicy w średniowieczu. *Kultura i Społeczeństwo*. 1995, 39(1), s. 105-117. ISSN 0023-5172.

- VON UNRUH, Georg-Christoph, POHL, Hans, JESERICH, Kurt (eds.). *Deutsche Verwaltungsgeschichte 1. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1983. ISBN 3-421-06117-3.
- URBAN, Jan. *Lichtenburkové : vzestupy a pády jednoho panského rodu*. Praha: NLN, 2003. ISBN 80-7106-579-X.
- VACEK, František. K agrárním dějinám českým staré doby. *Agrární archiv*. 1919, 6, 1-27.
- VANĚČEK, Václav. *K soudní imunitě duchovních statků na Moravě*. Praha: Jan Kapras, 1931.
- VANĚČEK, Václav. *Počátky práva a státu v Československu*. Praha: Všehrd, 1946.
- VANĚČEK, Václav. Pronikání římského a kanonického práva na území dnešního Československa od 2. pol. 9. století do 1. pol. 14. století. *PHS*. 1966, 12, s. 27-40. ISSN 0079-4929.
- VANĚČEK, Václav. *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě 1-3*. Praha: Jan Kapras, 1933-1939.
- VANÍČEK, Vratislav. Vítkovci a český stát v letech 1169-1278. *ČsČH*. 1981, 29(1), s. 89-110. ISSN 0045-6187.
- VELÍMSKÝ, Tomáš. *Hrabišici, páni z Rýzmburka*. Praha: NLN, 2002. ISBN 80-7106-498-X.
- VELÍMSKÝ, Tomáš. *Trans montes, ad fontes! : (přes hory, k pramenům!) : k roli újezdů při středověké kolonizaci středních a vyšších poloh na území severozápadních Čech*. Most: Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, 1998. ISBN 80-901828-3-6.
- VERMOUZEK, Rostislav. Brněnské brány. *ČMM*. 1974, 93, s. 341-360. ISSN 0323-052X.
- VOJTÍŠEK, Václav. K počátkům městských knih pražských a desk zemských. In: TÝŽ. *Výbor rozprav a studií*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1953, s. 229-239.
- VOLLRATH, Hanna. Das Mittelalter in der Typik oraler Gesellschaften. *Historische Zeitschrift*. 1981, 233, s. 571-594. ISSN 0018-2613.
- VOLLRATH, Hanna. Rechtstexte in der oralen Rechtskultur des frühen Mittelalters. In: BORGOLTE, Michael (ed.). *Mittelalterforschung nach der Wende 1989*. München: Oldenbourg, 1995. ISBN 3-486-64420-3.
- WADLE, Elmar. Gewohnheitsrecht und Privileg unter besonderer Berücksichtigung von Königsurkunden des 12. Jahrhunderts. In: DILCHER, Gerhard et al. *Gewohnheitsrecht und Rechtsgewohnheiten im Mittelalter*. Berlin: Duncker & Humblot, 1992, s. 117-148. ISBN 978-3-428-07500-3.
- WAELEKENS, Laurent. *Anne Adverso : Roman Legal Heritage in European Culture*. Leuven: Leuven University Press, 2015. ISBN 978-94-6270-054-3.
- WAŁKÓWSKI, Andrzej. Skryptorium dokumentowe klasztoru cystersów w Kamieńcu Żąbkowickim do końca XIII wieku. Zarys dziejów. In: DERWICH, Marek, POBÓG-LENARTOWICZ, Anna (eds.). *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*. Opole: Wyd. Św. Kryża, 1995, s. 239-262. ISBN 83-85025-73-1.
- WEITZEL, Jürgen. "Relatives Recht" und "unvollkommene Rechtsgeltung" im westlichen Mittelalter : Versuch einer vergleichenden Synthese zum "mittelalterlichen Rechtsbegriff". In: CORDES, Albrecht, KANNOWSKI, Bernd (eds.). *Rechtsbegriffe im Mittelalter*. Frankfurt am Main: Lang, 2002, s. 43-62. ISBN 978-3-631-38161-8.

WENZEL, Horst. Ritual und Repräsentation. In: WULF, Christoph, ZIRFAS, Jörg. (eds.). *Die Kultur des Rituals. Inszenierungen, Praktiken, Symbole*. München: Fink, 2004, s. 91-109. ISBN 978-3-7705-4017-4.

WERKMÜLLER, Dieter. Rechtsaltertümer. In: ERLER, Adalbert et al. (eds.). *HRG 4*. Berlin: Schmidt, 1990, sl. 265-268. ISBN 978-3-503-00015-9.

WERKMÜLLER, Dieter. *Über Aufkommen und Verbreitung der Weistümer: nach der Sammlung von Jacob Grimm*. Berlin: Schmidt, 1972. ISBN 978-3-503-00729-5.

WIHODA, Martin. Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce. In: JAN, Libor, OBSŮSTA, Petr (eds.). *Ve stopách sv. Benedikta*. Brno: Matice moravská ve spolupráci se Západomoravským muzeem v Třebíči, 2002, s. 29-38. ISBN 80-86488-09-8.

WIHODA, Martin. Itinerář moravského markraběte Vladislava Jindřicha. *SPFFBU - řada historická (C)*. 2000, 49, s. 5-45. ISSN 0231-7710.

WIHODA, Martin. Klášter Panny Marie a svatého Jiří ze Střelné. Pokus o návrat k jednomu již spatřenému. In: DOLEŽALOVÁ, Eva, MEDUNA, Petr (eds.). *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnítí. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu*. Praha: NLN, 2011, s. 138-144. ISBN 978-80-7422-081-4.

WIHODA, Martin. *Vladislav Jindřich*. 2. vyd. Praha: Argo, 2019. ISBN 978-80-257-2905-2.

WOJCIECHOWSKI, Rafał. *Arbitraż w doktrynie prawnej średniowiecza*. Wrocław: WUW, 2010. ISBN 978-83-229-3104-2.

WULF, Christoph, ZIRFAS, Jörg. Performative Welten. Einführung in die historischen, systematischen und methodischen Dimensionen des Rituals. In: TÍŽ (eds.). *Die Kultur des Rituals. Inszenierungen, Praktiken, Symbole*. München: Fink, 2004, s. 7-45. ISBN 978-3-7705-4017-4.

YOUNG, Charles R. *The Royal Forests of Medieval England*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1979. ISBN 978-0-8122-7760-9.

ZAORAL, Prokop. O listinách a kanceláři markraběte moravského Vladislava Jindřicha. *Sborník Matice moravské*. 1967, 86(1), s. 219-230. ISSN 0862-0393.

ZAPLETALOVÁ, Dana. Dva brněnské románské emporové kostely a jejich vztah k další brněnské zděné architektuře. Co prozrazuje krinoidový vápenec? *BMD*. 2020, 33, s. 11-42. ISSN 0524-689X.

ZÍBRT, Čeněk. Hranice a meze u starých Čechů. *Český lid*. 1914, 23, s. 401-411. ISSN 0009-0794.

ZIMMERMANN, Reinhard. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford-New York: OUP, 1996. ISBN 978-0-19-876426-7.

ŽEMLIČKA, Josef. *Konec Přemyslovců : skladba a fungování jejich pozdní monarchie*. Praha: NLN, 2020. ISBN 978-80-7422-752-3.

ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí (1034-1198)*. 2. vyd. Praha: NLN, 2007. ISBN 978-80-7106-905-8.

ŽEMLIČKA, Josef. *Království v pohybu: kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*. Praha: NLN, 2014. ISBN 978-80-7422-333-4.

ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských 1198-1253 : proměna státu a společnosti*. Praha: NLN, 2002. ISBN 80-7106-140-9.

ŽEMLIČKA, Josef. "Právo knížete" a "právo země" jako pojmy staršího středověku. *ČČH*. 2015, 113(2), s. 303-345. ISSN 0862-6111.

ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II. : král na rozhraní věků*. Praha: NLN, 2011. ISBN 978-80-7422-118-7.

Elektronické zdroje

Czech Medieval Sources online. [on-line]. Centrum medievistických studií při Filosofickém ústavu AV ČR a UK v Praze, 2014. Dostupné na <<https://sources.cms.flu.cas.cz/>>. [cit. 21.3.2022].

HAVRÁNEK, Bohuslav a kol. *Slovník spisovného jazyka českého*. [on-line]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011. Dostupné na <<https://ssjc.ujc.cas.cz/>>. [cit. 2.3.2022].

HRUBÝ, Petr, PEŠKA, Marek, TĚSNOHLÍDEK, Jakub. *Objev pozůstatků rudního mlýna z poloviny 13. století na Stříbrném potoce při stavbě obchvatu Havlíčkova brodu*. [on-line]. Archaia Brno z.ú., 2004-2022. Dostupné na

<https://www.archaiabrno.org/home/?acc=zapisnicek&blog_id=1111>. [cit. 27.3.2022].

Hungarian Archives Portal. [on-line]. Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) / Association of Hungarian Archivists. Dostupné na <<http://www.archivportal.hu/en/>>. [cit. 27.3.2022].

NEŠPOR, Zdeněk R. a kol. *Sociologická encyklopedie*. [on-line]. Sociologický ústav AV ČR, 2017-2019. Dostupné na <<https://encyklopedie.soc.cas.cz/>>. [cit. 21.3.2022].

Slovník středověké latiny v českých zemích. [on-line]. Filosofický ústav AV ČR, 2019-2021. Dostupné na <<http://lb.ics.cas.cz/>>. [cit. 2.3.2022].

Vokabulář webový. [on-line]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2006–2021. Dostupné na <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>. [cit. 2.3.2022].

PŘÍLOHA

OBJEZDY A OCHOZY - PERSONÁLIE A PRÁVNÍ SOUVISLOSTI (VÝBĚR Z PRAMENŮ)							
LISTINA	ROK	PRÁVNÍ KAUZA	VYKONA- VATELÉ	STRANY	VICINÁT	DALŠÍ OSOBY	POZN.
CDB I 296	1180- 1182	prodej a dar vesnic a újezdů		přítomen zástupce prodávající strany			mezi svědky prodeje jsou lovčí a další cír. a svět. osoby, ale při rozhraničení je zmiňován pouze prodávající
CDB I 402	1183 (falzum 13. stol.)	darování nemov. majetků a vesnic a potvrzení daru	nejv. komorník, nejv. lovčí				
CDB I 308	1185	směna polí	nejv. komorník, nejv. podkomoří	přítomni zástupci obou stran směny	(?)	přítomni kněží, "dědici" (heredes), členové kupec. osady (?)	
CDB I 404	1185 (falzum 13. stol.)	darování nemov. majetků a vesnic a imunita	nejv. komorník, nejv. lovčí				
CDB I 311	1186	darování pole	hrad. kastelán, 2 hrad. sudí, hrad. komorník		vicinát složený z 5 vesnic	přítomen býv. vlastník knížecí kaplan Englsalk	
CDB II 351	1200 (falzum poč. 14. stol.)	darování vsi a udělení patronátních práv	hrad. komorník, hrad. kastelán, hrad. sudí, markraběcí dvor. lovčí, 5 hrad. půhončích			ohraničení na žádost obdarovaného z příkazu morav. markraběte	
CDB II 352	1201 (falzum poč. 14. stol.)	darování vsi a udělení patronátních práv	hrad. komorník, hrad. kastelán, hrad. sudí, markraběcí		vicini neprotestovali proti rozhraničení	ohraničení na žádost obdarovaného z příkazu a se souhlasem morav. markraběte	

			dvor. lovcí, lovcí				
CDB II 356	1203 (<i>falzum</i> 13. stol.)	darování lesa a udělení lokačního práva	hrad. komorník, hrad. kastelán, hrad. sudí, markraběcí dvor. lovcí, nejvyšší lovcí, lovcí			ohraničení z příkazu morav. markraběte, přítomni šlechtici a praž. kanovník	
CDB II 112	1204- 1214	rozhraničení pozemků při darování podílu ze zemského cla	úředný kníže Děpold III.			přítomen knížecí notář a šlechtici	
CDB II 75	1205	darování vsi za služby	trojnásobný objezd: 1. nejv. stolník, 2. nejv. sudí, 3. nejv. komorník		1. šlechtici vicinátu, 2. šlechtici a vicinát, 3. šlechtici a vicinát	1. objezd provedl šlechtic Nedamír	
CDB II 364	1210 (<i>falzum</i> 13. stol.)	darování vsi a nemov. majetků a imunity	dvojí rozhraničení (les u vsi Obce se opakuje z č. 363): 1. skupina lovcích		1. <i>vicini</i> neprotestovali proti rozhraničení	2. šlechtici, lovcí a vilik	
CDB II 153	1218	prodej zastavené vsi/navýšení zástavní hodnoty vsi	nejv. podkomoří, dvor. "správce" (<i>villicus</i>)			přítomen praž. kanovník a šlechtici	
CDB II 188	1219	prodej zastavené vsi	nejv. podkomoří, dvor. "správce" (<i>dispensator</i>)			přítomen praž. kanovník a šlechtici	opakované rozhraničení (srv. Novotný, České dějiny I- 3, s. 500)
CDB II 374	1219 (<i>falzum</i> 13. stol.)	darování vsi a újezdu	král. synové Václav (I.) a Vladislav			ohraničení z příkazu čes. krále	
CDB II 376	1220 (<i>falzum</i> 13.-14. stol.)	soudní rozhodnutí ve sporu o lesní pozemky	hrad. komorník, dva hrad. kasteláni, hrad. sudí, hrad. púhončí	přítomen žalobce	<i>vicini</i> neprotestovali proti rozhraničení	ohraničení na žádost žalobce z rozkazu morav. markraběte	
CDB II 235	před 1222	stanovení hranice farností spojené s potvrzením farních práv	olom. bis.				
CDB II 236	před 1222	udělení farních práv a desátků	olom. bis.			jako svědkové přizváni král. notář, hrad. sudí, šlechtici a cír. osoby (?)	Žemlička, Počátky Čech, s. 451 váže svědky se zlistiněním

CDB II 237	<i>před 1222</i>	udělení farních práv a rozšíření farnosti				jako svědkové přiváni ves. rychtáři, šlechtici a cír. osoby (?)	Žemlička, Počátky Čech, s. 451 váže svědky se zlistiněním
CDB II 271	<i>1225</i>	směna nemov. majetků				ohraničení z příkazu papež. legáta a olom. bis., přítomni šlechtici a hrad. vilik jako "odhadci" (<i>estimatores</i>)	ochoz spojen s oceněním pozemků
CDB III-I 56	<i>1233</i>	darování vsi a darování nemov. majetků	nejv. sudí, dva hrad. purkrabí (Praha, Vyšehrad)			ohraničení z rozkazu čes. krále, přítomni šlechtici	
CDB III-I 65	<i>1234</i>	osvobození od povinností a povolení pro ves k přijetí německého práva	hrad. kastelán			ohraničení z rozkazu čes. krále; přítomen minimálně jeden šlechtic	
CDB III-I 88	<i>1234</i>	potvrzení ohledně klášterního založení, spojené s novým darováním a udělením imunity				ohraničení z rozkazu morav. markrabího a se souhlasem čes. krále	
CDB III-I 119	<i>1235</i>	potvrzení ohledně klášterního založení, spojené s novým darováním a udělením imunity				ohraničení z rozkazu morav. markrabího a se souhlasem čes. krále	
CDB II 363	<i>bez data, asi po roce 1235 (falsum 13. stol.)</i>	vzetí do královské ochrany a potvrzení ohledně darování lesa	dvojí rozhraničení (?)			přítomni šlechtici, lovčí a vilik	s odlišnými výklady Pauk, Działalność, s. 95 a násl.; Zapletalová, Dva kostely; k dataci Borovský, Kláštery, s. 32 a v pozn.
CDB III-II 194	<i>1238</i>	darování vsi, potvrzení ohledně staršího darování přilehlého lesa a udělení imunity	mor. markrabí			doplnění hraničních znamení, dříve zřízených za osobní přítomnosti mor. markrabího	

CDB III-II 214	1239	darování nemov. majetků a vsi za služby a potvrzení ohledně staršího darování	dvojí rozhraničení: 1. celkem 3 hrad. komorníci a z toho 2 "drobní", vrchní lovčí, lovčí, hrad. vilik; 2. markraběcí dvor. lovčí, lovčí			1. přítomni šlechtici a hrad. posádka; 2. přítomni šlechtici	
CDB III-II 258	1240	testamentární ustanovení ohledně koupě vsi		podmínka přítomnosti smluvních stran při rozhraničení dle zemského práva; odepření výkonu objezdu prodávajícím navzdory opakované žádosti kupujícího			doplnění kupní ceny vázáno na přítomnost prodávajícího u rozhraničení
CDB IV-I 4	1241	stanovení hranice mezi Záhvozdím míš. biskupů a Budyšinem pod vládou českého krále (tzv. homolužická hraniční listina)	komise osob, pověřených rozhraničením a vázaných zvl. přísahou			ohraničení z rozkazu čes. krále a míšeň. biskupa	
CDB IV-I 8	1241	darování vesnic a imunity	zemský komtur německých rytířů v Čechách			ohraničení z rozkazu čes. krále	
CDB IV-I 85	1245	prodej újezdu		přítomen zástupce prodávající strany na rozhraničení		ohraničení z rozkazu čes. krále a královny; přítomni šlechtici a příbuzní původního vlastníka	
CDB IV-I 196	1250	prodej vsi a koupě jiné vsi za utržené peníze				koupi a ohraničení vsi přítomni šlechtici	
CDB IV-I 220	1251	prodej části vsi		přítomni zástupci kupující strany		přítomni šlechtici, měšťané a kupci	
CDB V-I 241	1260	královské povolení k prodeji dříve již rozhraničené vsi	nejv. komorník, nejv. podkomoří, býv. a současný nejv. stolník, nejv. sudí, 2 komorníci královny			ohraničení z rozkazu čes. krále a královny; přítomni měšťané	

CDB V-II 490	1267	stanovení hranice farnosti	děkan		(?)	ohraničení z rozkazu praž. bis. a za součinnosti místního obyvatelstva	
CDB V-II 599	1269 (<i>falzum kon. 13. - poč. 14. stol.</i>)	rozhodčí výrok o vlastnictví lesa a o jeho hranicích	3 "drobní" hrad. komorníci, šlechtici		<i>ossadni</i>	ohraničení z pověření rozhodců ve sporu	
CDB V-II 795	1275 (<i>spurium</i>)	soudní výrok o vlastnictví a hranicích vsí a pozemků	dvojí rozhraničení; králem delegovaný soudce, hrad. sudí aj. hrad. beneficiáři	přítomni zástupci strany poražené ve sporu		ohraničení z pověření rozhodců ve sporu	někteří hrad. beneficiáři a šlechtici přítomni jak u sporu a rozhraničení, tak u zlistinění
CDB V-II 797	1275	rozhodčí výrok o průběhu hranice mezi cír. pozemky	rozhodci ve sporu a místní obyvatelé zvolení za obě sporné strany		(?)		
CDB V-II 813	1276 (<i>spurium</i>)	soudní výrok o vlastnictví a hranicích vsí a pozemků	králem delegovaný soudce a hrad. beneficiáři (konkretizace sudího v CDB V-II 795)				
CDB V-II 818	1276	prodej lesů				přítomni šlechtici, hrad. pūhončí, královský lovčí, hrad. vilíkové a podvilíkové (?)	dle Jan, Vznik, s. 138 svědkové soud. jednání o prodeji a nikoliv rozhraničení
CDB V-II 877	1278	opakovaný prodej lesa	rozhraničení při prvním prodeji; nejv. komorník, nejv. sudí				
CDB VI-I 79	1279 (<i>spurium</i>)	rozhodčí výrok o hranicích vesnic	hrad. komorník, hrad. sudí aj. hrad. beneficiáři	poražená strana ve sporu násilím zmařila rozhraničení		ohraničení z pověření soudu; přítomen alespoň jeden další šlechtic	
CDB VI-I 80	1279 (<i>falzum kon. 13. stol.</i>)	rozhodčí výrok o hranicích vesnic	hrad. komorník, hrad. sudí	poražená strana ve sporu násilím zmařila rozhraničení		ohraničení z pověření soudu; přítomni šlechtici	nejmenovaní šlechtici přítomni jak u rozhodnutí ve věci, tak u rozhraničení
CDB VI-I 90	1280	smír ohledně hranic vsí	rozhraničením pověřena dvoučlenná komise smírčích soudců, každý za jednu stranu, kteří měli na místě vydat výrok o průběhu hranice		(?)	přítomni šlechtici, lovčí a vesničtí konšelé (<i>iurati</i>)	
CDB VI-I 214	1282	prodej vesnic				přítomni šlechtici	

CDB Katalog VII-1 289 / RBM II 1409	1287	výpis z desk zemských o prodeji vesnic	k rozhraničení se smluvně zavázal nejv. komorník, který byl zároveň prodávajícím				
CDB Katalog VII-1 290 / RBM II 1409	1287	prodej vesnic	k rozhraničení se smluvně zavázal nejv. komorník, který byl zároveň prodávajícím				
ANM A 41 (dříve A 37)	po 1287	prodej vesnic	vilik/kraj. rychtář	přítomni zástupci stran kupní smlouvy, za prodávajícího se rozhraničení ujal jeho man		přítomny cír. osoby, šlechtici a měšťané	
CDM IV 276	1288	darování pozemků a udělení imunity	<i>officialis Moravie</i>				
RBM II 1508	1290	prodej vsí		přítomen prodávající			
RBM II 1561	1292	koupě části vsí	"dvor. rytíř" se zvláštním královským pověřením k rozhraničení (býv. hrad. purkrabí)				
CDM IV 306	1292	smír ohledně pozemkové hranice mezi vesnicí a hradem	rozhraničení obstarala komise složená ze zástupců sporných stran		starci a pamětníci z vicinátu, včetně místních rychtářů	přítomni šlechtici, cír. osoby a písař, který hraniční akt bezprostředně po vykonání zaznamenal	
RBM II 1674	asi 1292	pamětní zápis o rozhraničení vesnic (směna ?)	hrad. purkrabí			ohraničení z rozkazu čes. krále; přítomni šlechtici zachycení ve velkém počtu	
CDM IV 320	1293	stanovení hranice mezi farnostmi	rozhraničení provedl delegovaný soudce a rozhodci ve sporu	přítomni zástupci sporných stran		přítomny cír. a svět. osoby	
RBM II 1634	1293	darování vesnice a zřízení farnosti	rozhraničení měl provést místní plebán				
SIUB VI 184	1295	stanovení pozemkové hranice mezi zeměpan. a cír. majetky	hrad. kastelán	přítomni zástupci sporných stran		ohraničení z rozkazu čes. krále; přítomni šlechtici a prostí obyv.	

RBM II 1683	1295	prodej vsi	rozhraničení provedli prodávající za asistence šlechtice pověřeného králem (hrad. purkrabiho)	přítomni zástupci stran kupní smouvy		ohraničení z rozkazu čes. krále; přítomni šlechtici, z nichž prodávající ne všechny nechali zapsat	k okolnostem a aktérům Velímský, Trans montes, s. 83; Jan, Václav II., s. 394-395; v originále <i>coop[er]ante nobis</i>
RBM II 1684	1295	souhlas s prodejem vsi	pověření šlechtici (včetně hrad. purkrabiho)	přítomni zástupci stran kupní smouvy		ohraničení jednak z rozkazu čes. krále, jednak z pověření od příbuzného prodávajících, který na souhlas s prodejem vyslal k rozhraničení své many jako zástupce	k okolnostem a aktérům Velímský, Trans montes, s. 83; Jan, Václav II., s. 394-395
CDB Katalog VII-1 863 / RBM II 1687	1295	pamětní zápis o rozhraničení vesnic při jejich darování	hrad. purkrabí			ohraničení z rozkazu čes. krále; přítomni šlechtici zachycení ve velkém počtu	
CDB Katalog VII-1 864 / RBM II 1687	1295	pamětní zápis o rozhraničení vsi při jejich darování	hrad. purkrabí			ohraničení z rozkazu čes. krále; přítomni šlechtici zachycení ve velkém počtu	
CDM V 30	1295	prodej pozemků	rozhraničení provedli zástupci obou stran kupní smlouvy	přítomni zástupci obou stran kupní smlouvy			
Patera (ed.), Piseň, s. 290	<i>kol. 1295</i>	pamětní zápis o rozhraničení vsi (neznámá kauza)	rozhraničení provedli zástupci obou stran typově neznámé smlouvy	přítomni zástupci obou strany smlouvy		přítomni šlechtici zachycení ve velkém počtu	
CDM V 76	1297	darování dvora	rozhraničení provedli zástupci obou stran darovací smlouvy	přítomni zástupci obou stran darovací smlouvy		přítomny cír. a svět. osoby (?)	k okolnostem Jan, Templáři v Čejkovicích, s. 60
CDM V 103	1298	rozhodčí výrok o hranicích vesnice	rozhraničení provedli rozhodci		k přísežné výpovědi se dostavili starci z okolí (<i>vicini</i>)		někteří šlechtici přítomni jak rozhraničení, tak jeho následnému zlistinění
Voigt (ed.), Formelbuch, č. XXXV	(?)	darování města a vesnic za služby	nejv. stolník			ohraničení z rozkazu čes. krále	formulář
Voigt (ed.), Formelbuch, č. LXVIII	(?)	darování vesnic za služby	nejv. komorník			ohraničení z rozkazu čes. krále	formulář

Novák (ed.), Formulář, č. 265	(?)	darování pozemků	hrad. purkrabí			ohraničení z rozkazu praž. bis.; přítomni šlechtici	formulář
--	-----	---------------------	----------------	--	--	--	----------

MEZNÍ PRÁVO A JEHO RITUÁLY V DOBĚ PŘEMYSLOVSKÉ

ABSTRAKT:

Je-li historikovou ambicí přispět k všestrannému pochopení života středověkého člověka, jenž byl celou svou existencí ukotven v obyčejové právní kultuře své doby, je jen přirozené, že se v zorném poli ocitají právo a jeho rituály. Rituální akty jednak vyvíjely normativní tlak na společnost, jednak spoluutvářely představy lidí o tom, co bylo kdysi vnímáno jako správné a spravedlivé. V předkládané práci jsme za časový rámec zvolili stále ne zcela probádané období Přemyslovců a z bohatého rituálního koloritu jsme se zaměřili na tzv. ochoz a objezd. Jednalo se o zvykově dodržované pěší či koňské průvody, odehrávající se obřadně před zraky publika z blízka i z dále. Cílem jejich pořádání bylo zjištění a zajištění nejzazší meze, po kterou bylo povoleno vykonávat panství, nebo vlastnické právo na formálně ohraničeném území.

Po historiografickém přehledu o dílech a jménech, spjatých s dějinami hraničení, byla probrána i pramenná báze, bez níž se nelze při psaní o mezním právu obejít. Protože v přemyslovské epoše do roku 1306 nejsou po ruce ani zákoníky, ani učené traktáty o právu, nezbývá než obrátit zrak jinam. Někdy strohé, jindy výmluvnější údaje o právním režimu hranic jsme mohli načerpat z dokumentů úředních, nebo též diplomatických, jež se zrodily z právní praxe. V úvahu připadly pro náš účel pamětní zápisy neboli akty, listiny a formulářové sbírky. Pouze doplňkově jsme přihlédli k mladším památkám mezního práva, jestliže se dalo odůvodněně domnívat, že zachycují právní zvyklosti platné už předtím, než byly někdy po roce 1306 písemně kodifikovány. Při vyhodnocování pramenů byla užita metoda sondy, obohacená zčásti o komparativní výhledy do nejbližšího okolí přemyslovských zemí. Výsledek byl potom vtělen do tří případových studií o delimitacích, které se odehrály během „přelomového“ 13. století a které jsou popsány tak obšírně, že umožňují záběr na detail. Mimoto byla zařazena ještě kapitola o účastnících hraničních průvodů, bez nichž by žádný středověký rituál nemohl plnit svůj účel.

Ze shromážděné dokumentace je patrné, že v přemyslovských Čechách a na Moravě se objezdy a ochozy běžně objevovaly při transakcích s půdou, všude tam, kde rozsáhlejší či menší území měnila svého majitele z titulu prodeje, směny, nebo darování. Tajemství naopak obestírá na venkově rozšířený, dlouho do novověku praktikovaný zvyk, udržovat meze jejich obcházením v jedno-, či víceletých intervalech. Přestože bylo kontrolování a obnovování hraničních ukazatelů zakořeněno hluboko v právní kultuře doby předbělohorské, před rokem 1306 je pramenně takřka nepostižitelné. Lépe jsme na tom s doklady pro řešení mezních sporů před soudci a rozhodci, včetně smíšených forem, kdy se původně soudní proces v určité své fázi přeměnil na arbitráž. Nebylo vyloučeno ani smírné narovnání o meze, jež dosahovali protivníci svými vlastními silami.

V materiálu jsme narazili na konflikty o průběh hranice, nebo o neoprávněnou manipulaci s mezníky, potíže s jejich identifikací však je, že příčiny rozepří bývají vyjádřeny dosti vágně.

Klíčová slova: středověk; právní dějiny; mezní právo; právní rituál; objezd a ohoz

BORDER LAW AND ITS RITUALS IN THE PŘEMYSLID ERA

ABSTRACT:

In an attempt to reach a comprehensive understanding of medieval people whose entire lives were anchored in a culture of legal customs, it is only natural that law and its rituals should come into view. Rituals governed society and co-created people's ideas of what was once perceived as right and just. In the present work, we have chosen the period of the Přemyslids as our time frame and, from the wide variety of legal rituals, we have focused on circuits. As the Czech terms *ochoz* and *objezd* suggest, this was a traditional behavior that consisted of arranging a procession on foot or horseback, taking place ceremoniously before the eyes of an audience from near and far. The aim of this practice, widely used throughout Europe, was to identify and secure the boundaries within which people were allowed to exercise dominion or ownership over their formally circumscribed territory.

After we have presented a succinct overview of the legal historiography that touches our topic, the source base will attract our attention. Given that from the Přemyslid age, that is, before 1306, neither codes of law nor learned treatises on law are available, there is no choice but to turn our eyes elsewhere. Sometimes brief, sometimes more eloquent details of boundary law appear in diplomatic documents born out of legal practice. Thus, numerous deeds, charters, and formularies come into consideration for our purpose. In addition to these sources, we can also reach for legal records from later dates. However, these are relevant only if we can assume that they recorded legal practices already in force before their codification. To get better insight into the sources, we will analyze and compare domestic circuits with similar practices carried out elsewhere. As a result, three case studies are collected in this work and given in separate chapters. They refer to demarcations, all of which occurred in the 13th century in connection with property transfers and neighborly quarrels. As far as our choices are concerned, they were based on the surviving evidence. Those examples that we will comment on are described so extensively that they allow for a close-up view. Apart from them, the last chapter sheds light on the "actors" and "audience" for the circuits because, without such participants, no medieval ritual could fulfill its purpose.

According to our sources, in Přemyslid Bohemia and Moravia, circuits were common in land transactions, wherever small or large parts of land changed hands by sale, exchange, or donation. On the other hand, mystery shrouds the widespread custom of maintaining boundaries by circuiting them at intervals of one or more years. Although the checking and renewal of boundary markers was deeply rooted in the legal culture of the premodern period, it is almost untraceable in the

sources before 1306. We have better evidence of the resolution of boundary disputes before judges and arbitrators. As far as we know, there were also amicable settlements reached between quarreling neighbors themselves. Conflicts were caused by crossing boundaries or manipulating boundary markers without a legal title. However, the incentives for these actions are often hard to identify as they are expressed rather vaguely.

Key words: Middle Ages; legal history; law of borders; legal ritual; perambulation